

**KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ RESTORASYON PROJESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Esra KUDDE
(502031202)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 25 Aralık 2006
Tezin Savunulduğu Tarih : 30 Ocak 2007**

**Tez Danışmanı : Prof.Dr. Zeynep AHUNBAY
Diğer Jüri Üyeleri: Yrd.Doç.Dr. Gülsün TANYELİ (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. Nadide SEÇKİN (Y.T.Ü.)**

NİSAN 2007

ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz dönem, mesleki ya da kişisel donanımlarımız doğrultusunda 'sorumlu' olmamızı gerektiren süreçlerden biri ve belki de en kritik olanı. Restorasyon adı altında yapılması beklenen işlerin serbestçe yapılabildiği, hatta popülerleştiği; 'koruma' esasından hareket etmek isteyen sayılı işlerinse malesef oldukça kısıtlandırılmış olduğu bu süreçte edindiğimiz rol ve deneyimlerimizin önemi büyük. Bu sorunların altında ezilmeden işini yapabilen ve bunu bizlere aktarabilen tüm uzmanlara teşekkür borçluyuz.

Tezi hazırlarken, yapının rölöve sürecinde aletli ölçümlerde bana yardımcı olan Topoğraf Turabi Ağdağlı, Y.Mimar Füsün Ece Ferah ve Mimar Murat Alaboz'a; çatı ölçümlerinde destek olan Y.Mimar İrem Yaylalı, Mine Esmer; Mimar Esra Coşkunçay Yazıcı ve Duygu Göçmen ile maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkür ederim. Lisans eğitimimin ikinci yılında, Zeyrek Camii'nde staj isteğimi geri çevirmeyerek bana bu işin etiğini ve pratiğini gösteren, bu alanda uzmanlaşma kararını vermeme neden olan ve tüm çalışmalarımda beni yönlendiren Sayın Prof.Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Metin Ahunbay'a teşekkürlerimi sunarım.

Mimar Esra KUDDE

	<u>Sayfa No.</u>
İÇİNDEKİLER	i
Şekil Listesi	iv
Özet	xx
Summary	xxii
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam-yöntem	2
2. YAPININ BULUNDUĞU ÇEVRE	5
2.1. Coğrafi Konum	5
2.2. Haliç'in Tarihsel Gelişimi	5
2.3. Sosyal ve Ekonomik Yapı	10
2.4. Kentsel Doku ve Durumu	11
2.4.1. Çevredeki tarihi yapılar ve durumları	12
2.5. Bölgenin Koruma Statüsü ve Değerlendirilmesi	14
3. KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI	15
3.1. Konum	15
3.2. Tarihçe	15
3.3. Yasal Durum	19
3.4. Arsaya Yerleşim ve Çevreyle İlişki	20
3.5. Genel Tanım	21
3.5.1. Kadınlar Bölümü	21
3.5.2. Erkekler Bölümü	22
3.6. Erkekler Bölümü- Mekan Özellikleri	23
3.6.1. Giriş holü (Z01)	23
3.6.2. Soyunmalık "camekan" (Z02)	24
3.6.2.1. Güneybatı bölümü (Z02b, Z02c)	26
3.6.2.2. Kuzeybatı bölümü (Z02c, Z02d)	28
3.6.2.3. Kuzeydoğu Bölümü (Z02e, Z02f)	29
3.6.2.4. Güneydoğu Bölümü (Z02g, Z02h, Z02i, Z02j)	30
3.6.3. Ilıklık (Z03)	32
3.6.4. Hela Koridoru (Z04)	33
3.6.4.1. Traşlık (Z04a)	34
3.6.4.2. Hela (Z04b)	34
3.6.5. Sıcaklık (Z05)	35
3.6.5.1. "Keseciler'e mahsus" bölüm (Z05a)	37
3.6.5.2. Eyvan "1" (Z05b)	39
3.6.5.3. Eyvan "2" (Z05c)	40
3.6.5.4. Eyvan "3" (Z05d)	42
3.6.5.5. Halvet hücresi "1" (Z05-1)	43
3.6.5.6. Halvet hücresi "2" (Z05-2)	45
3.6.5.7. Halvet hücresi "3" (Z05-3)	47

3.7. Su Deposu (Z06)	50
3.8. Külhan (Z07)	51
3.9. Su Kulesi (Z08)	55
3.10. Cephe Özellikleri	56
3.10.1. Mustantik Sokak (Güneybatı) Cephesi	56
3.10.2. Şerefiye Sokak (Kuzeybatı) Cephesi	57
3.10.3. Kuzeydoğu Cephesi	58
3.10.4. Güneydoğu Cephesi	59
3.11. Strüktür ve Malzeme Özellikleri	60
3.11.1. Döşemeler	60
3.11.2. Örtüye Geçiş Öğeleri	65
3.11.3. Örtü Sistemi	67
3.11.4. Saçaklar ve Saçak Kornişleri	71
3.11.4.1. Beden Duvarı Korniş	71
3.11.4.2. Kasnak Korniş	73
3.12. Mimari Öğeler	77
3.12.1. Pencereler	77
3.12.2. Kurnalar	79
3.12.3. Şirvan	83
3.13. Yapıdaki Bozulmalar	85
3.13.1. İnsanların Neden Olduğu Bozulmalar	86
3.13.1.1. Yanlış Müdahale ve Kötü Onarım	86
3.13.1.2. Bakımsızlık	89
3.13.1.3. Vandalizm	90
3.13.2. Atmosfer Etkilerinin Neden Olduğu Bozulmalar	92
3.13.3. Depremlerin Neden Olduğu Hasarlar	94
4. RESTİTÜSYON	96
4.1. Restitüsyon Sorunları	96
4.1.1. Vaziyet Planı Ölçeğindeki Sorunlar	96
4.1.2. Mekansal Sorunlar	98
4.1.3. Yapı Elemanı Ölçeğindeki Sorunlar	99
4.1.4. Malzemelere İlişkin Sorunlar	100
4.2. Restitüsyonda Başvurulan Kaynaklar	102
4.2.1. Gedikpaşa Hamamı	102
4.2.2. Hoca Paşa Hamamı	103
4.2.3. Tahtakale Hamamı	103
4.2.4. Mahmud Paşa Hamamı	104
4.2.5. Edirne- Beylerbeyi Hamamı	104
4.2.6. Edirne- Tahtakale Hamamı	105
4.2.7. Selanik- Bey Hamamı	105
4.3. Restitüsyon Önerisi	106
5. HAMAMLARIN YENİDEN KULLANIM OLASILIKLARI	115
5.1. Özgün İşlevin Devam Ettirildiği Örnekler	117
5.1.1. Cağaloğlu Hamamı	117
5.1.2. Koca Mustafa Paşa Hamamı	118
5.2. Yeniden İşlevlendirme Sorunları	118
5.2.1. Mekanların Değerlendirilmesi ve Sirkülasyon	118

5.2.2.	Donanım Yetersizliği ya da Uyuşmazlığı	120
5.2.3.	İşletmeye İlişkin Sorunlar	120
5.2.4.	Kullanıcı Tanımı ve Beklentileri	121
5.3.	Yeniden Kullanım Örnekleri	121
5.3.1.	Ortaköy- Hüsrev Kethüda Hamamı	121
5.3.2.	Ayasofya- Haseki Hamamı	122
5.3.3.	Sirkeci- Hoca Paşa Hamamı	122
5.3.4.	Selanik- Bey Hamamı	123
5.4.	Değerlendirme	123
6.	RESTORASYON	124
6.1.	Restorasyon İlkeleri ve Onarıma İlişkin Müdahale Önerileri	124
6.1.1.	Temizleme	125
6.1.2.	Sağlamlaştırma	127
6.1.3.	Bütünleme	128
6.1.4.	Yenileme	128
6.1.5.	Yeniden yapma	131
6.2.	Yeni İşlev Olasılıkları ve Seçim Ölçütleri	132
	SONUÇ	136
	KAYNAKLAR	137
	EKLER	143
	EK 1- Fotoğraflar	143
	EK 2- Haritalar	462
	EK 3- Yazılı Belgeler	469
	EK 4- Tablolar	487
	EK 5- Rölöve- Restitüsyon- Restorasyon Çizimleri	492
	ÖZGEÇMİŞ	574

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Şekil A.1	: İstanbul ili, Haliç ve Tarihi Yarımada 143
Şekil A.2	: İstanbul ili, Fatih ilçesi 143
Şekil A.3	: Küçük Mustafa Paşa Mahallesi 144
Şekil A.4	: Küçük Mustafa Paşa Hamamı 144
Şekil A.5	: Haliç silueti 145
Şekil A.6	: Fatih sırtlarındaki Yavuz Selim Camii 145
Şekil A.7	: 1603-1730 Kent Planı [62, s.28] 145
Şekil A.8	: 1789-1878 Kent Planı [62, s.28] 146
Şekil A.9	: 20.yüzyılda kentin gelişimi [62, s.42] 146
Şekil A.10	: Şerefiye Sokak'taki terk edilmiş dükkanlar 147
Şekil A.11	: Gül Camii'nin minaresinden semtin görünümü 147
Şekil A.12	: Mustantik Sokak'taki boş kagir bina ve dükkanlar 147
Şekil A.13	: Semtte kalan ahşap sivil mimari örnekleri 148
Şekil B.1	: Cibali'deki tarihi yapılar [80, s.428] 148
Şekil B.2	: Şişhane'den Haliç ve Cibali'nin görünümü [Nisan 2006] 149
Şekil B.3	: Gül Camii'nin minaresinden İstanbul panoraması 150
Şekil B.4	: Gül Camii'nin genel görünümü 151
Şekil B.5	: Gül Camii'nin kubbesi 151
Şekil B.6	: Gül Camii'nin minaresi 152
Şekil B.7	: Gül Camii'nin planı [87, s.75] 152
Şekil B.8	: Gül Camii, güneydoğu cephesi 153
Şekil B.9	: Gül Camii, güneybatı cephesi 153
Şekil B.10	: Gül Camii'nin Vakıf Mektebi Sokak'taki şadırvanı 154
Şekil B.11	: Gül Camii'nin kubbesi ve bakır alemi 154
Şekil B.12	: Eski C. T. Fab.'nın Gül Camii minaresinden görünümü 155
Şekil B.13	: Eski Cibali Tütün Fabrikası'nın Haliç siluetindeki yeri 155
Şekil B.14	: Eski Cibali Tütün Fabrikası'nın kuzey cephesi 155
Şekil B.15	: Molla Hüsrev Mescidi (Küçük Mustafa Paşa Caddesi) 156
Şekil B.16	: Molla Hüsrev Mescidi'nin giriş cephesi 156
Şekil B.17	: Molla Hüsrev Mescidi "minare" 156
Şekil B.18	: Molla Hüsrev Mescidi "külhan" 156
Şekil C.1- 1	: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf 157
Şekil C.1- 2	: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf 157
Şekil C.1- 3	: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf 158
Şekil C.1- 4	: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf 158
Şekil C.2- 1	: Hamamın Gül Camii'nin minaresinden görünümü 159
Şekil C.2- 2	: Kadınlar Bölümü'nün kubbesi (Şerefiye Sokak) 159
Şekil C.2- 3	: Kadınlar ve Erkekler Bölümü'nün soyunmalık kubbeleri 160
Şekil C.2- 4	: Kadınlar Bölümü'nün girişi ve dükkanlar (Şerefiye Sokak) .. 160
Şekil C.2- 5	: Sıcaklık kubbelerinin genel görünümü 161
Şekil C.2- 6a	: Şerefiye Sokak'tan otoparka giriş 161
Şekil C.2- 6b	: Hamamın otopark olarak kullanılan bahçesi 161
Şekil C.2- 7	: Mustantik Sokak üzerindeki yapıların görünümü 162
Şekil C.2- 8	: Erkekler Bölümü'nün girişi (Mustantik Sokak) 162
Şekil C.2- 9	: Şerefiye Sokak boyunca sıralanmış dükkanlar 163
Şekil C.2- 10	: Güneybatıdaki dükkan (15. yüzyıldan kalma) 163
Şekil C.2- 11	: Şerefiye Sokak'taki beş dükkanın panoramik görünümü 164
Şekil C.2- 12	: Boş ve harap durumdaki dükkanların iç görünümleri 165
Şekil C.2- 13	: Kadınlar Bölümü; giriş kapısı 166
Şekil C.2- 14	: Kadınlar Bölümü; girişteki basamaklar 166

Şekil C.2- 15	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık sekileri	166
Şekil C.2- 16	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi	166
Şekil C.2- 17	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık	167
Şekil C.2- 18	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kuzeybatı duvarı	167
Şekil C.2- 19	: Kadınlar Bölümü; soyunmalıktaki mermer şadırvan izi	168
Şekil C.2- 20	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kuzeydoğu duvarı	168
Şekil C.2- 21	: Kadınlar Bölümü; ılıklik güneydoğu eyvanı	169
Şekil C.2- 22	: Kadınlar Bölümü; çokgen planlı kurna tipi	169
Şekil C.2- 23	: Kadınlar Bölümü; ılıklik döşemesindeki delik	169
Şekil C.2- 24	: Kadınlar Bölümü; ılıklik KB eyvanı ve hela girişi	169
Şekil C.2- 25	: Kadınlar Bölümü; sıcaklık kuzeybatı eyvanı	170
Şekil C.2- 26	: Kadınlar Bölümü; sıcaklık güneydoğu eyvanı	170
Şekil C.2- 27	: Kadınlar Bölümü; halvet hücrelerine giriş	171
Şekil C.2- 28	: Kadınlar Bölümü; sökülen ayna taşının yerine yapılan dolgu	171
Şekil C.2- 29	: Kadınlar Bölümü; sıcaklık orta mekanını örten kubbe	172
Şekil C.2- 30	: Kadınlar Bölümü; duvarda görülen bozulmalar	172
Şekil C.2- 31	: Kadınlar Bölümü; kubbede görülen bozulma	173
Şekil C.2- 32	: Kadınlar Bölümü; ılıklik ve sıcaklık örtüsü	173
Şekil C.2- 33	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi, eksik kurşun örtü	173
Şekil C.2- 34	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi, eksik kurşun örtü	174
Şekil C.2- 35	: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi, eksik kurşun örtü	174
Şekil C.3- 1	: Erkekler Bölümü'nün girişi (Mustantik Sokak)	175
Şekil C.3- 2	: Caddeden inişi sağlayan basamaklar	175
Şekil C.3- 3	: Erkekler Bölümü; giriş kapısı	176
Şekil C.3- 4	: (Giriş Holü) Z01; mermer basamaklar	176
Şekil C.3- 5	: Z01; mermer döşeme (± 0.00 kotu)	176
Şekil C.3- 6	: Z01; boyalı duvarların görünümü	177
Şekil C.3- 7	: Z01; koruyuculuğunu yitirmiş ahşap çatı	177
Şekil C.3- 8	: Z01; duvarlarda görülen bozulma	178
Şekil C.3- 9	: Z02a'ya açılan kemerli giriş ve muhdes kapı	178
Şekil C.3- 10	: Z02a girişinin üstündeki zengi düğümü izi	178
Şekil C.3- 11	: Z02a girişinin soyunmalığa bakan cephesi	179
Şekil C.3- 12	: Z01'den Z02a'ya açılan ahşap kapı	179
Şekil C.3- 13	: Ahşap kapının üzerindeki geçmeli kilit	179
Şekil C.3- 14	: Z02a mekanı	180
Şekil C.3- 15	: Z02a; mermer basamaklar	180
Şekil C.3- 16	: Z02a; mermer basamaklardaki hasar	180
Şekil C.3- 17	: Z02a; mermer basamaklardaki hasar	180
Şekil C.3- 18	: Z02 (soyunmalık orta mekan); üstten görünüm	181
Şekil C.3- 19	: Z02; kubbe ve pendentif	181
Şekil C.3- 20	: Z02; aydınlık feneri boşluğu	181
Şekil C.3- 21	: Z02 kubbesinin aşağıdan görünümü	182
Şekil C.3- 22	: Z02b; genel görünüm	182
Şekil C.3- 23	: Z02b; pasalı tavan	182
Şekil C.3- 24	: Şirvanın çökmekte olan güneybatı döşemesi	183
Şekil C.3- 25	: Z02b; çöken ahşap döşeme	184
Şekil C.3- 26	: Z02b ile Z02j mekanlarını ayıran duvar	184
Şekil C.3- 27	: Z02c; güneybatı bölümü	185
Şekil C.3- 28	: Z02c; merdiven sahanlığı	185
Şekil C.3- 29	: Z02c; merdiven	185
Şekil C.3- 30	: Z02c; merdiven	185
Şekil C.3- 31	: Soyunmalık "güneybatı bölümü" [Aralık 2006]	186
Şekil C.3- 32	: Güneybatı şirvanının çökmeden önceki durumu [Ocak '06] .	186
Şekil C.3- 33	: Soyunmalık "güneybatı bölümü"; şirvan [Aralık 2006]	187

Şekil C.3- 34	: Z02b; güneybatı duvarındaki niş	187
Şekil C.3- 35	: Soyunmalık güneybatı duvarındaki pencere	188
Şekil C.3- 36	: Z02c; kuzeybatı bölümü	188
Şekil C.3- 37	: Z02c; ahşap kirişleme	188
Şekil C.3- 38	: Z02d mekanının Z02'den görünümü	189
Şekil C.3- 39	: Soyunmalık "kuzeybatı bölümü"; şirvan	189
Şekil C.3- 40	: Z02c; kuzeybatı duvarındaki niş izleri	190
Şekil C.3- 41	: Z02d- kuzeybatı duvarı; orta niş	190
Şekil C.3- 42	: Z02d- kuzeybatı duvarı; ikinci niş	190
Şekil C.3- 43	: Soyunmalık kuzeybatı duvarındaki niş	191
Şekil C.3- 44	: Kubbenin kuzeybatısındaki yapısal çatlak [Aralık 2006]	191
Şekil C.3- 45	: Kuzeydoğu şirvanının genel görünümü [Ekim 2006]	192
Şekil C.3- 46	: Z02e; ahşap döşemenin durumu	192
Şekil C.3- 47	: Z02e; ahşap duvar kaplamasının durumu	193
Şekil C.3- 48	: Z02f'nin Z02'den görünümü	193
Şekil C.3- 49	: Soyunmalık "kuzeydoğu bölümü"; şirvan	194
Şekil C.3- 50	: Z02e; kuzeydoğu duvarındaki niş	195
Şekil C.3- 51	: Soyunmalık; kuzeydoğu beden duvarı	195
Şekil C.3- 52	: Soyunmalık kuzeydoğu duvarındaki pencere	195
Şekil C.3- 53	: Ilıklığa (Z03) giriş açıklığı	196
Şekil C.3- 54	: Z02'den Z03'e geçişi sağlayan aralık	196
Şekil C.3- 55	: Soyunmalık mekanının doğu köşesinde sökülen mermerler	196
Şekil C.3- 56	: Soyunmalık "güneydoğu bölümü"	197
Şekil C.3- 57	: Z02g'nin genel görünümü	197
Şekil C.3- 58	: Z02g; değiştirilmiş döşeme	198
Şekil C.3- 59	: Z02h; genel görünüm	198
Şekil C.3- 60	: Soyunmalıktan bahçeye çıkış kapısı.....	198
Şekil C.3- 61	: Soyunmalıktan bahçeye çıkış kapısı.....	198
Şekil C.3- 62	: Soyunmalıktan bahçeye çıkış kapısı.....	198
Şekil C.3- 63	: Z02i; genel görünüm	199
Şekil C.3- 64	: Z02i; duvar kaplaması	199
Şekil C.3- 65	: Z02i; muhdes tezgah	199
Şekil C.3- 66	: Z02i'den Z02j'ye giriş	199
Şekil C.3- 67	: Z02j; demir giriş kapısı	200
Şekil C.3- 68	: Z02j; sivri tonoz örtü	200
Şekil C.3- 69	: Z02j; kemerli niş	200
Şekil C.3- 70	: Z02j; yere gömülü ocak izi	201
Şekil C.3- 71	: Z02j; yere gömülü ocak izi	201
Şekil C.3- 72	: Z02j'den yükselen baca	201
Şekil C.3- 73	: Z02g güneydoğu duvarındaki ocak nişi	202
Şekil C.3- 74	: Güneydoğudaki ocak nişinin üstünden yükselen baca	202
Şekil C.3- 75	: Soyunmalık güneydoğu duvarındaki pencere	203
Şekil C.3- 76	: Güneydoğu penceresi	203
Şekil C.3- 77	: Kubbenin güneydoğusundaki yapısal çatlak [Aralık 2006] ..	203
Şekil C.3- 78	: Ilıklık (Z03); güneydoğu eyvanı	204
Şekil C.3- 79	: Z03'ü güneydoğu eyvanından ayıran kemer	204
Şekil C.3- 80	: Z03 eyvanı; soldaki hücre	205
Şekil C.3- 81	: Z03 eyvanı; sağdaki hücre	205
Şekil C.3- 82	: Z03; helaya kadar uzanan pis su kanalı	205
Şekil C.3- 83	: Z05a'ya giriş açıklığı	206
Şekil C.3- 84	: Z03- kuzeydoğu duvarı; niş	206
Şekil C.3- 85	: Z04'e geçiş açıklığı	206
Şekil C.3- 86	: Z03; batı köşedeki seki	207
Şekil C.3- 87	: Z05'e giriş açıklığı	207
Şekil C.3- 88	: Z03 kubbesi ve ışık gözleri	208

Şekil C.3- 89	: Z03 eyvanının örtüsü ve ışık gözleri	208
Şekil C.3- 90	: Hela koridoru (Z04 mekanı)	209
Şekil C.3- 91	: Sıvalı Z04 duvarlarının görünümü	209
Şekil C.3- 92	: Z04; mermer döşeme	210
Şekil C.3- 93	: Z04; güney köşedeki kurna (tip 6)	210
Şekil C.3- 94	: Z04a'ya girişteki hafifletme kemeri	210
Şekil C.3- 95	: Z04'ün kuzeybatı bölümü; düz tavan örtü	211
Şekil C.3- 96	: Z04'ün güneydoğu bölümü; tonoz örtü	211
Şekil C.3- 97	: Z04; tonoz örtüdeki ışık gözleri	211
Şekil C.3- 98	: (Traşlık) Z04a; giriş açıklığı (Z04a tarafı)	212
Şekil C.3- 99	: Z04a; sıvalı yüzey	212
Şekil C.3- 100	: Z04a; muhdes bölücü duvarlar	212
Şekil C.3- 101	: Z04a'nın kubbesi	213
Şekil C.3- 102	: Z04a'nın kubbesi	213
Şekil C.3- 103	: (Hela) Z04b'yi Z04'ten ayıran kemer	214
Şekil C.3- 104	: Z04b; soldaki hela	214
Şekil C.3- 105	: Z04b; sağdaki hela	214
Şekil C.3- 106	: Z04b; ahşap kapı	215
Şekil C.3- 107	: Z04b'nin kubbesi	215
Şekil C.3- 108	: Z04b; sarmaşık dalları	215
Şekil C.3- 109	: Z04b; sarmaşık dalları	215
Şekil C.3- 110	: (Sıcaklık) Z05'e giriş açıklığı (Z05 tarafı)	216
Şekil C.3- 111	: Z05; göbek taşı	216
Şekil C.3- 112	: Z05; göbek taşının ortasındaki onarım izi	216
Şekil C.3- 113	: Z05 döşemesi; güneydoğu bölümü	217
Şekil C.3- 114	: Z05 döşemesini çevreleyen pis su kanalı	217
Şekil C.3- 115	: Z05 kubbesinin Z05c'den görünümü	217
Şekil C.3- 116	: Z05 kubbesi; mukarnaslı geçiş bölgesi	218
Şekil C.3- 117	: Z05 kubbesi; mukarnaslı geçiş bölgesi	218
Şekil C.3- 118	: Z05 kubbesi; mukarnasların alttan görünümü	218
Şekil C.3- 119	: Z05 kubbesinin tepesindeki "ışık tavanı"	219
Şekil C.3- 120	: Sıcaklıkta görülen kurna tipleri	219
Şekil C.3- 121	: (Keseciler Bölümü) Z05a girişindeki mermer pano	220
Şekil C.3- 122	: Z05a; ek duvar	220
Şekil C.3- 123	: Z05a'ya giriş açıklığı (Z05a tarafı)	220
Şekil C.3- 124	: Z05a; duvardaki bozulmalar	221
Şekil C.3- 125	: Z05a; güneybatı duvarı ve mermer seki	221
Şekil C.3- 126	: Z05a; güneybatı kemeri	221
Şekil C.3- 127	: Z05a; kuzeybatı duvarı ve mermer seki	222
Şekil C.3- 128	: Z05a; kuzeybatı kemeri	222
Şekil C.3- 129	: Z05a; kuzeydoğu duvarı ve mermer seki	222
Şekil C.3- 130	: Z05a'daki pencere; (Z05 tarafı)	223
Şekil C.3- 131	: Z05a'daki pencere.....	223
Şekil C.3- 132	: Z05a; kuzeydoğu kemeri	223
Şekil C.3- 133	: Z05a; güneydoğu kemeri	223
Şekil C.3- 134	: Z05a girişindeki mermer döşeme	224
Şekil C.3- 135	: Z05a'nın kubbesi	224
Şekil C.3- 136	: Z05a'nın kubbesi; ışık tavanı	224
Şekil C.3- 137	: (Kuzeybatı eyvanı) Z05b'nin genel görünümü	225
Şekil C.3- 138	: Z05b; güneybatı duvarı ve seki	225
Şekil C.3- 139	: Z05b; güneybatı duvarı ve seki	225
Şekil C.3- 140	: Z05b; güneybatı kemeri	226
Şekil C.3- 141	: Z05b; kuzeybatı duvarı ve seki	226
Şekil C.3- 142	: Z05b; kuzeybatı kemeri	227
Şekil C.3- 143	: Z05b; kuzeydoğu duvarı ve seki	227

Şekil C.3- 144 : Z05b; kuzeydoğu duvarı ve seki	227
Şekil C.3- 145 : Z05b; kuzeydoğu kemeri	228
Şekil C.3- 146 : Z05b döşemesinin genel görünümü	228
Şekil C.3- 147 : Z05b'nin kubbesi	228
Şekil C.3- 148 : Z05b'nin kubbesi; ışık tavanı	229
Şekil C.3- 149 : (Kuzeydoğu eyvanı) Z05c'nin genel görünümü	229
Şekil C.3- 150 : Z05c; kuzeybatı duvarı ve seki	229
Şekil C.3- 151 : Z05c; kuzeybatı duvarı ve seki	230
Şekil C.3- 152 : Z05c; kuzeybatı kemeri	230
Şekil C.3- 153 : Z05c; kuzeydoğu duvarı ve seki	230
Şekil C.3- 154 : Z05c; kuzeydoğu duvarı ve seki	231
Şekil C.3- 155 : Z05c; kuzeydoğu duvarındaki bozulmalar	231
Şekil C.3- 156 : Z05c; güneydoğu duvarı ve seki	231
Şekil C.3- 157 : Z05c; güneydoğu duvarı ve seki	232
Şekil C.3- 158 : Z05c; güneydoğu kemeri	232
Şekil C.3- 159 : Z05c köşelerindeki sarmaşık dalları	232
Şekil C.3- 160 : Z05c'nin döşemesi	233
Şekil C.3- 161 : Z05c'nin kubbesi	233
Şekil C.3- 162 : Z05c'nin kubbesi; ışık tavanı	233
Şekil C.3- 163 : (Güneydoğu eyvanı) Z05d'nin genel görünümü	234
Şekil C.3- 164 : Z05d; kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri	234
Şekil C.3- 165 : Z05d; kuzeydoğu duvarı ve seki	235
Şekil C.3- 166 : Z05d; kuzeydoğu duvarı ve seki	235
Şekil C.3- 167 : Z05d; güneydoğu duvarı ve seki	235
Şekil C.3- 168 : Z05d; güneydoğu duvarı ve seki	236
Şekil C.3- 169 : Z05d; güneybatı duvarı ve seki	236
Şekil C.3- 170 : Z05d; güneybatı duvarı ve seki	236
Şekil C.3- 171 : Z05d'nin döşemesi	237
Şekil C.3- 172 : Z05d; kubbe ve mukarnaslı geçiş bölgesi	237
Şekil C.3- 173 : Z05d; kubbenin alttan görünümü	238
Şekil C.3- 174 : Z05d; mukarnaslı geçiş bölgesinin köşe detayı	238
Şekil C.3- 175 : (Hücre 1) Z05-1 girişinin genel görünümü	239
Şekil C.3- 176 : Z05-1'in girişi	239
Şekil C.3- 177 : Z05-1; mermer eşik	239
Şekil C.3- 178 : Z05-1'in girişi (Z05-1 tarafı)	240
Şekil C.3- 179 : Z05-1 mekanının genel görünümü	240
Şekil C.3- 180 : Z05-1; güneydoğu duvarı ve seki	241
Şekil C.3- 181 : Z05-1; güneybatı duvarı ve seki	241
Şekil C.3- 182 : Z05-1; yerinden sökülmüş kurna izi	241
Şekil C.3- 183 : Z05-1; batı köşedeki kurna	242
Şekil C.3- 184 : Z05-1; kuzeybatı duvarı ve seki	242
Şekil C.3- 185 : Z05-1; kuzeydoğu duvarı ve seki	242
Şekil C.3- 186 : Z05-1; kuzeydoğu duvarı ve seki	243
Şekil C.3- 187 : Z05-1; yenilenmiş demir borular	243
Şekil C.3- 188 : Z05-1 döşemesinin genel görünümü	243
Şekil C.3- 189 : Z05-1'in kubbesi	244
Şekil C.3- 190 : Z05-1'in kubbesi; geçiş ögesi (kademeli tromp)	244
Şekil C.3- 191 : Z05-1'in kubbesi; ışık tavanı	245
Şekil C.3- 192 : Z05-1; kubbede görülen bozulmalar	245
Şekil C.3- 193 : (Hücre 2) Z05-2 girişinin genel görünümü	246
Şekil C.3- 194 : Z05-2'nin girişi	246
Şekil C.3- 195 : Z05-2; mermer eşik	246
Şekil C.3- 196 : Z05-2'nin girişi (Z05-2 tarafı)	247
Şekil C.3- 197 : Z05-2 mekanının genel görünümü	247
Şekil C.3- 198 : Z05-2; güneybatı duvarı ve seki	248

Şekil C.3- 199 : Z05-2; güneybatı duvarı ve seki	248
Şekil C.3- 200 : Z05-2; güneybatı duvarındaki bozulmalar	248
Şekil C.3- 201 : Z05-2; kuzeybatı duvarı ve seki	249
Şekil C.3- 202 : Z05-2; kuzeybatı duvarı ve seki	249
Şekil C.3- 203 : Z05-2; kuzeydoğu duvarı ve seki	249
Şekil C.3- 204 : Z05-2; onarım izi	249
Şekil C.3- 205 : Z05-2; kuzeydoğu duvarı ve seki	250
Şekil C.3- 206 : Z05-2; güneydoğu duvarı ve seki	250
Şekil C.3- 207 : Z05-2; güneydoğu duvarı ve seki	250
Şekil C.3- 208 : Z05-2 döşemesinin genel görünümü	251
Şekil C.3- 209 : Z05-2'nin kubbesi	251
Şekil C.3- 210 : Z05-2'nin kubbesi; geçiş ögesi (Türk üçgeni)	252
Şekil C.3- 211 : Z05-2'nin kubbesi; ışık tavanı	252
Şekil C.3- 212 : (Hücre 3) Z05-3 girişinin genel görünümü	253
Şekil C.3- 213 : Z05-3'ün girişi	253
Şekil C.3- 214 : Z05-3'ün girişi (Z05-3 tarafı)	253
Şekil C.3- 215 : Z05-3 mekanının genel görünümü	254
Şekil C.3- 216 : Z05-3; kuzeybatı duvarı ve seki	254
Şekil C.3- 217 : Z05-3; yerinden sökülmüş kurna izi	254
Şekil C.3- 218 : Z05-3; kuzeybatı duvarı ve seki	255
Şekil C.3- 219 : Z05-3; kuzeybatı duvarındaki bozulmalar	255
Şekil C.3- 220 : Z05-3; kuzeydoğu duvarı ve seki	255
Şekil C.3- 221 : Z05-3; buhar penceresi	256
Şekil C.3- 222 : Z05-3; demir kapak	256
Şekil C.3- 223 : Z05-3; kuzeydoğu duvarındaki bozulmalar	256
Şekil C.3- 224 : Z05-3; güneydoğu duvarı ve seki	256
Şekil C.3- 225 : Z05-3; güneydoğu duvarı ve seki	257
Şekil C.3- 226 : Z05-3; güneydoğu duvarındaki bozulmalar	257
Şekil C.3- 227 : Z05-3; güneybatı duvarı ve seki	257
Şekil C.3- 228 : Z05-3; güneybatı duvarı ve seki	258
Şekil C.3- 229 : Z05-3; güneybatı duvarındaki bozulmalar	258
Şekil C.3- 230 : Z05-3 döşemesinin genel görünümü	258
Şekil C.3- 231 : Z05-3'ün kubbesi	259
Şekil C.3- 232 : Z05-3'ün kubbesi; geçiş ögesi (Türk üçgeni)	259
Şekil C.3- 233 : Z05-3'ün kubbesi; ışık tavanı	260
Şekil C.3- 234 : Z05-3; mekanın kış aylarındaki durumu	260
Şekil C.3- 235 : (Su deposu) Z06'ya açılan pencere (Z05-3 tarafı)	261
Şekil C.3- 236 : Z06'ya açılan pencere (demir kapak)	261
Şekil C.3- 237 : Z06'nın eğimli çatı örtüsü (güneydoğu cephe)	261
Şekil C.3- 238 : Z06'nın örtüsü; "tepe ışıklıkları"	262
Şekil C.3- 239 : Z06; güneydoğu ışıklığı	262
Şekil C.3- 240 : Z06; kuzeybatı ışıklığı	262
Şekil C.3- 241 : (Külhan) Z07'nin otopark tarafından girişi	263
Şekil C.3- 242 : Z07'ye girişteki harman tuğlası duvar örgüsü	263
Şekil C.3- 243 : Z07'ye inişi sağlayan basamaklar	264
Şekil C.3- 244 : Z07'nin toprak ve çöple dolmuş zemini	264
Şekil C.3- 245 : Z07; kaba yonu taş duvar ve tuğla tonoz	265
Şekil C.3- 246 : Z07'yi örten tonoz ve destek kemerleri	265
Şekil C.3- 247 : Z07; destek kemerlerindeki gergi boşlukları	266
Şekil C.3- 248 : Z07; "tepe ışıklıkları"	266
Şekil C.3- 249 : Z07; tepe ışıklıklarının üstten görünümü	267
Şekil C.3- 250 : Z07; kuzeydoğu duvarındaki pencere açıklığı	267
Şekil C.3- 251 : Z07; kuzeydoğu cephesine bakış	268
Şekil C.3- 252 : Z07; kuzeydoğu duvarındaki açıklık	268
Şekil C.3- 253 : Z07; güneydoğu duvarı	269

Şekil C.3- 254 :	Z07; güneydoğu nişi	269
Şekil C.3- 255 :	Z07; güneybatıdaki ocak	269
Şekil C.3- 256 :	Z07; ocak ağızı	269
Şekil C.3- 257 :	Z07; ısıyı cehennemliğe ileten kanallar	270
Şekil C.3- 258 :	Z07; külhan bacasının içeriden ve dışarıdan görünümü	270
Şekil C.3- 259 :	Z07 tonozu; yapısal çatlak (18.11.2006)	271
Şekil C.3- 260 :	Z07; ocak ağızını örten kemere bakış	271
Şekil C.3- 261 :	Z07; kuzeybatı tarafındaki odunluk	272
Şekil C.3- 262 :	Z07'yi odunluktan ayıran kemerin karşıdan görünümü	272
Şekil C.3- 263 :	Z07 ile odunluk arasındaki pencere	273
Şekil C.3- 264 :	Z07'deki odunluğun yüksek kırma çatısı	273
Şekil C.3- 265 :	Odunluğun tepesindeki açıklık	273
Şekil C.3- 266 :	Z07; kuyu ağızı	274
Şekil C.3- 267 :	Z07; kuyudan içeri bakış	274
Şekil C.3- 268 :	(Su kulesi) Z08'in kuzeydoğudan görünümü	274
Şekil C.3- 269 :	Z08'in boyalı duvarları	275
Şekil C.3- 270 :	Z08'in kubbesi ve tepesindeki fener açıklığı	275
Şekil C.3- 271 :	Z08; kubbeye geçiş elemanları	276
Şekil C.3- 272 :	Z08'in branda örtülü kubbesi	276
Şekil C.3- 273 :	Z08'e girişteki ekler	276
Şekil C.4- 1 :	Güneybatı Cephesi	277
Şekil C.4- 2 :	Mustantik Sokak silüetinde bir tarihi yapı	277
Şekil C.4- 3 :	Muhdes kapı	278
Şekil C.4- 4 :	Tuğla sivri kemer	278
Şekil C.4- 5 :	Güneybatı cephesi; pencere	278
Şekil C.4- 6 :	Güneybatı cephesi; almaşık örgü	278
Şekil C.4- 7 :	Güneybatı cephesi; bitkilenme	279
Şekil C.4- 8 :	Kuzeydoğu cephesi	279
Şekil C.4- 9 :	Külhan girişini örten kemer	279
Şekil C.4- 10 :	Kuzeydoğu cephesi; külhan	280
Şekil C.4- 11 :	Kuzeydoğu cephesi; su kulesi	280
Şekil C.4- 12 :	Kuzeydoğu cephesi, muhdes bina	280
Şekil C.4- 13 :	Kuzeydoğu cephesine kurulan iskele (Eylül 2006)	281
Şekil C.4- 14 :	Kuzeydoğu cephesi, soyunmalık	281
Şekil C.4- 15 :	Kuzeydoğu cephesi; çimentolu onarımlar	282
Şekil C.4- 16 :	Kuzeydoğu penceresi	282
Şekil C.4- 17 :	Kemer, derz harcı	282
Şekil C.4- 18 :	Kuzeydoğu cephesi; pencere	282
Şekil C.4- 19 :	Soyunmalık kuzeydoğu cephesi; tüteklikler	283
Şekil C.4- 20 :	Soyunmalık kuzeydoğu cephesi, saçak kornişli	283
Şekil C.4- 21 :	Güneydoğu cephesi, muhdes yapı	284
Şekil C.4- 22 :	Güneydoğu cephesi; bahçenin durumu	284
Şekil C.4- 23 :	Güneydoğu cephesi; soyunmalık girişi	285
Şekil C.4- 24 :	Güneydoğu cephesi	285
Şekil C.5- 1 :	Z01'deki mermer basamaklar	286
Şekil C.5- 2 :	Z02a; basamaklardaki bozulmalar	286
Şekil C.5- 3 :	Z02a; basamaklardaki bozulmalar	286
Şekil C.5- 4 :	Z02'nin mermer döşemesine genel bakış	287
Şekil C.5- 5 :	Z02 döşemesi; güneybatı bölümündeki hasar	287
Şekil C.5- 6 :	Z02'nin mermer döşemesinde görülen bozulmalar	288
Şekil C.5- 7 :	Z02; döşemede açılan delik	288
Şekil C.5- 8 :	Z02; kuzeybatı ve güneydoğu sekileri	289
Şekil C.5- 9 :	Z03'ün döşemesindeki bozulma	289
Şekil C.5- 10 :	Z03; güneydoğu eyvanının döşemesindeki delik	290

Şekil C.5- 11	: Z05a'nın girişindeki mermer döşeme	290
Şekil C.5- 12	: Z03 döşemesi (g.doğu)	291
Şekil C.5- 13	: Z04 döşemesi; müdahale izi	291
Şekil C.5- 14	: Hela (Z04b) döşemelerinin durumu	291
Şekil C.5- 15	: Z05 döşemesi;doğu bölümü	292
Şekil C.5- 16	: Z05; mermer döşeme	292
Şekil C.5- 17	: Z05 döşemesi; kuzey bölümü	292
Şekil C.5- 18	: Z05b döşemesi; kuzey bölümü	292
Şekil C.5- 19	: Z05b döşemesi; güneybatı bölümü	293
Şekil C.5- 20	: Z05b; seki döşemesinde açılan delikler	293
Şekil C.5- 21	: Z05b döşemesi; kuzeydoğu bölümü	293
Şekil C.5- 22	: Z05c döşemesinin genel görünümü	294
Şekil C.5- 23	: Z05d döşemesi; doğu bölümü	294
Şekil C.5- 24	: Z05d; sökülmüş koltuk taşı izi	295
Şekil C.5- 25	: Z05-1; döşemede kullanılan renkli mermerler	295
Şekil C.5- 26	: Z05-1 döşemesi; geometrik desen	295
Şekil C.5- 27	: Z05-1 döşemesi; geometrik desen	296
Şekil C.5- 28	: Z05-1; döşemenin ortasındaki geometrik desen	296
Şekil C.5- 29	: Z05-2 döşemesinde görülen bozulma	297
Şekil C.5- 30	: Z05-2 döşemesinde görülen bozulma	297
Şekil C.5- 31	: Z05-3 döşemesi; doğu köşesi	298
Şekil C.5- 32	: Z05-3 döşemesi; kuzey köşesi	298
Şekil C.5- 33	: Z05-3 döşemesinin kuzeybatısındaki delik	299
Şekil C.5- 34	: Z07'nin toprak ve çöple kapanmış döşemesi	299
Şekil C.5- 35	: Z08'in döşemesi	299
Şekil C.5- 36	: Z02'nin kubbesi; pandantif	300
Şekil C.5- 37	: Z03'ün kubbesi; pandantif	300
Şekil C.5- 38	: Z04b'nin kubbesi; geçiş	300
Şekil C.5- 39	: Z04a; kademeli tromp	301
Şekil C.5- 40	: Z04a; kademeli tromp	301
Şekil C.5- 41	: Z05-1; kademeli tromp	301
Şekil C.5- 42	: Z05-1; kademeli tromp	301
Şekil C.5- 43	: Gebze- Mustafa Paşa Hamamı; tromp [54, s.34]	302
Şekil C.5- 44	: Z05; mukarnaslı pandantif	302
Şekil C.5- 45	: Z05; mukarnas	303
Şekil C.5- 46	: Z05; mukarnas detayı	303
Şekil C.5- 47	: Mukarnas ögesi; "çift yüzlü badem" [22, s.211]	303
Şekil C.5- 48	: Z05; mukarnas üst bitiş sırası	304
Şekil C.5- 49	: Z05d; mukarnaslı geçiş bölgesi	304
Şekil C.5- 50	: Mukarnas ögesi; "konsol" [22, s.211]	304
Şekil C.5- 51	: Mukarnas örneği; Edirne Tahtakale Hamamı [22, s.361]	305
Şekil C.5- 52	: Z05d; konsol	306
Şekil C.5- 53	: Z05d; mukarnas köşe detayı	306
Şekil C.5- 54	: Z05d; mukarnas köşe detayı	306
Şekil C.5- 55	: Üçgenli geçiş bölgesi (Z05-2, Z05-3)	307
Şekil C.5- 56	: Üçgenli geçiş bölgesi; köşe detayı	307
Şekil C.5- 57	: Hamamın örtüsünde meydana gelen değişimler	308
Şekil C.5- 58	: Erkekler Bölümü; kurşun örtüdeki değişim (G.b. Cephesi) ..	309
Şekil C.5- 59	: Kadınlar Bölümü; kurşun örtüdeki değişim (K.d. Cephesi) ..	310
Şekil C.5- 60	: Erkekler Bölümü; kurşun örtüdeki değişim (K.d. Cephesi) ..	311
Şekil C.5- 61	: Soyunmalık kubbelerinin örgü tekniği	312
Şekil C.5- 62	: Erkekler Bölümü; Z02 kubbesinin kasnağı (03.04.2006)	312
Şekil C.5- 63	: Z02; kubbe kasnağındaki kirpi saçak	313
Şekil C.5- 64	: Doğu pandantifini örten köşe örtüsü	313
Şekil C.5- 65	: Batı pandantifini örten köşe örtüsü	313

Şekil C.5- 66	: Z02 kubbesinin kasnağındaki çimentolu onarımlar	314
Şekil C.5- 67	: Z02; kuzeydoğu beden duvarının üst örtüsü	314
Şekil C.5- 68	: Erkekler Bölümü'nün örtü sistemine genel bakış (17.11.06)	315
Şekil C.5- 69	: (Ilıklık) Z03'ün örtüsü	315
Şekil C.5- 70	: (Traşlık) Z04a'nın örtüsü	316
Şekil C.5- 71	: (Hela) Z04b'nin örtüsü	316
Şekil C.5- 72	: (Sıcaklık) Z05'in örtüsü	316
Şekil C.5- 73	: (Eyvan 1) Z05b'nin örtüsü	317
Şekil C.5- 74	: (Eyvan 2) Z05c'nin örtüsü	317
Şekil C.5- 75	: (Keseciler Bölümü) Z05a'nın örtüsü	317
Şekil C.5- 76	: (Eyvan 3) Z05d'nin örtüsü	318
Şekil C.5- 77	: (Halvet hücresi 1) Z05-1'in örtüsü	318
Şekil C.5- 78	: (Halvet hücresi 2) Z05-2'nin örtüsü	319
Şekil C.5- 79	: (Halvet hücresi 3) Z05-3'ün örtüsü	319
Şekil C.5- 80	: Kubbe kasnaklarındaki taş örtü ve saçaklar	320
Şekil C.5- 81	: Z05- kubbe kasnağı; güneybatı saçağı	320
Şekil C.5- 82	: Z03- kubbe kasnağı; güneydoğu saçağı	321
Şekil C.5- 83	: Kasnak saçaklarındaki bozulmalar	321
Şekil C.5- 84	: Tuğla örtü (Z05-3 kubbesinin batısı)	321
Şekil C.5- 85	: Çimento sıvalı kasnak duvarları	322
Şekil C.5- 86	: Duvar örgüsü görülebilen kasnak duvarları	322
Şekil C.5- 87	: Tuğla örtü (Z05-1 ile Z05b kubbeleri arasındaki bölüm)	323
Şekil C.5- 88	: Tuğla örtü (Z05b'nin batısındaki bölüm)	323
Şekil C.5- 89	: Kiremit ve çimentolu harçla kapatılan ışık gözü (Z05-3)	324
Şekil C.5- 90	: Işık gözünü örten cam fanusa dair iz (Z05c)	324
Şekil C.5- 91	: Işık gözünü örten düz cam (Z03; 06.09.2006)	324
Şekil C.5- 92	: Camı kırılmış bir ışık gözü (Z05; 06.09.2006)	325
Şekil C.5- 93	: Z05 kubbesinin tepesindeki açık ışık gözleri	325
Şekil C.5- 94	: Kubbe kalınlığı ölçümü	326
Şekil C.5- 95	: Z06'nın eğimli çatı örtüsü	326
Şekil C.5- 96	: Z06'nın çatısıyla sıcaklık örtüsü arasındaki boşluk	326
Şekil C.5- 97	: Otopark sahiplerinin çatıda yetiştirdiği bitkiler (Eylül' 06)	326
Şekil C.5- 98	: Z06'nın taş kaplı örtüsü	327
Şekil C.5- 99	: Z06'nın örtüsündeki onarım izleri (17.11.2006)	327
Şekil C.5- 100	: Z07'nin üstündeki iki baca	328
Şekil C.5- 101	: Z07'nin taş kaplı örtüsündeki bozulma	328
Şekil C.5- 102	: Z07- odunluk bölümünün yüksek çatılı taş örtüsü	329
Şekil C.5- 103	: Z08'in örtüsü yok olmuş kubbesi	329
Şekil C.5- 104	: Hamamın güneydoğusundaki muhdes betonarme çatı	330
Şekil C.5- 105	: Z02; beden duvarı kornişi	331
Şekil C.5- 106	: Z02 kornişi; kuzey köşe	331
Şekil C.5- 107	: Z02 beden duvarı kornişi; doğu köşe	331
Şekil C.5- 108	: Z02 kuzeydoğu beden duvarı kornişi; bozuk örgü	331
Şekil C.5- 109	: Z02 kuzeydoğu beden duvarı kornişi; bozuk örgü	332
Şekil C.5- 110	: Kuzeydoğu kornişi; harman tuğlası örgü	332
Şekil C.5- 111	: Kuzeydoğu kornişi; kırık kiremitler	332
Şekil C.5- 112	: Kuzeydoğu kornişi; kötü onarım	333
Şekil C.5- 113	: Kuzeydoğu kornişi; kötü onarım	333
Şekil C.5- 114	: Kuzeydoğu kornişi- bozuk örgü	333
Şekil C.5- 115	: Kuzeydoğu kornişi; eksik saçak tuğlaları	334
Şekil C.5- 116	: Kuzeydoğu kornişi; derin oyuk	334
Şekil C.5- 117	: Kuzeydoğu kornişi; derzlerde büyüyen bitkiler	334
Şekil C.5- 118	: Kuzeybatı b. duvarı kornişi	335
Şekil C.5- 119	: Kuzeybatı b.d. kornişi	335
Şekil C.5- 120	: Kuzeybatı kornişi; bozuk örgü	335

Şekil C.5- 121 :	Kuzeybatı kornişi; bozuk örgü	335
Şekil C.5- 122 :	Z02 güneybatı beden duvarı kornişi	336
Şekil C.5- 123 :	Güneybatı kornişi; bozuk örgü ve bitkilenme	336
Şekil C.5- 124 :	Çimentolu harcın altında görülen kurşun izleri	337
Şekil C.5- 125 :	Kirpi saçak; (Hoca Paşa Hamamı)	338
Şekil C.5- 126 :	Kirpi saçak; (İznik- Büyük Hamam)	338
Şekil C.5- 127 :	Kirpi saçak; (Tahtakale Hamamı)	338
Şekil C.5- 128 :	Kirpi saçak; (Ayasofya- Haseki Hamamı)	338
Şekil C.5- 129 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı	339
Şekil C.5- 130 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı (orta bölüm)	339
Şekil C.5- 131 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı (orta bölüm)	339
Şekil C.5- 132 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı (kuzey köşe)	339
Şekil C.5- 133 :	Soyunmalık kasnağı- kuzey duvarının karşıdan görünümü	340
Şekil C.5- 134 :	Kirpi saçak; kasnak kuzey duvarı (korunmuş örgü)	341
Şekil C.5- 135 :	Kirpi saçak; kasnak kuzey duvarı (korunmuş örgü)	341
Şekil C.5- 136 :	Kirpi saçak; kasnak kuzey duvarı	341
Şekil C.5- 137 :	Soyunmalık kasnağı- kuzeybatı duvarı	342
Şekil C.5- 138 :	Kuzeybatı kasnak penceresindeki onarım izi	342
Şekil C.5- 139 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeybatı duvarı	342
Şekil C.5- 140 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeybatı duvarı (korunmuş örgü)	343
Şekil C.5- 141 :	Kirpi saçak; kasnak kuzeybatı duvarı	343
Şekil C.5- 142 :	Soyunmalık kasnağı- batı duvarının karşıdan görünümü	344
Şekil C.5- 143 :	Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (kuzey köşe)	345
Şekil C.5- 144 :	Kirpi saçak; kasnak batı duvarı	345
Şekil C.5- 145 :	Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (farklı harç tipleri)	345
Şekil C.5- 146 :	Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (kuzey bölüm)	346
Şekil C.5- 147 :	Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (güney bölüm)	346
Şekil C.5- 148 :	Kirpi saçak; kasnak güneybatı duvarı (tek dişli sıra)	347
Şekil C.5- 149 :	Kirpi saçak; kasnak güneybatı duvarı (kuzey köşe)	347
Şekil C.5- 150 :	Kirpi saçak; kasnak güneybatı duvarı (güney köşe)	347
Şekil C.5- 151 :	Kirpi saçak; kasnak güney duvarı (batı köşe)	348
Şekil C.5- 152 :	Kirpi saçak; kasnak güney duvarı	348
Şekil C.5- 153 :	Soyunmalık kasnağı- güney duvarının görünümü	348
Şekil C.5- 154 :	Kirpi saçak; kasnak güneydoğu duvarı	349
Şekil C.5- 155 :	Kirpi saçak; kasnak güneydoğu duvarı (orta bölüm)	349
Şekil C.5- 156 :	Kirpi saçak; kasnak güneydoğu duvarı	349
Şekil C.5- 157 :	Soyunmalık kasnağı- doğu duvarının karşıdan görünümü ..	350
Şekil C.5- 158 :	Kirpi saçak; kasnak doğu duvarı (güney bölüm)	351
Şekil C.5- 159 :	Kasnak doğu duvarı- kuzey köşe (bozuk örgü)	351
Şekil C.5- 160 :	Kasnak saçağı; doğu bölüm (eksik kurşun örtü)	351
Şekil C.5- 161 :	Kirpi saçak; İznik- Büyük Hamam (15.10.2006)	352
Şekil C.5- 162 :	Kirpi saçak; İznik- Büyük Hamam (15.10.2006)	352
Şekil C.6- 1 :	Soyunmalık; Güneybatı beden duvarındaki pencere	353
Şekil C.6- 2 :	Soyunmalık; Kuzeydoğu beden duvarındaki pencere	353
Şekil C.6- 3 :	Soyunmalık; Güneydoğu beden duvarındaki pencere	354
Şekil C.6- 4 :	Soyunmalık kubbe kasnağı; Güneybatı penceresi	354
Şekil C.6- 5 :	Soyunmalık kubbe kasnağı; Kuzeybatı penceresi	355
Şekil C.6- 6 :	Kuzeybatı penceresi; tesbit çivisi	355
Şekil C.6- 7 :	Kuzeybatı penceresi; hatıl deliği	355
Şekil C.6- 8 :	Kuzeybatı kasnak duvarı; dış taraf	356
Şekil C.6- 9 :	Soyunmalık kubbe kasnağı; Kuzeydoğu penceresi	356
Şekil C.6- 10 :	Kuzeydoğu penceresi; tesbit çivisi	357
Şekil C.6- 11 :	Kuzeydoğu penceresi; hatıl delikleri	357
Şekil C.6- 12 :	Kuzeydoğu kasnak duvarı; dış taraf	358

Şekil C.6- 13	: Soyunmalık kubbe kasnağı; Güneydoğu penceresi	358
Şekil C.6- 14	: Güneydoğu penceresi; kırık camlar	359
Şekil C.6- 15	: Güneydoğu penceresi; tesbit çivisi	359
Şekil C.6- 16	: 1 numaralı kurna "tip 1"	359
Şekil C.6- 17	: 2 numaralı kurna "tip 1"	359
Şekil C.6- 18	: 3 numaralı kurna "tip 2"	360
Şekil C.6- 19	: 4 numaralı kurna "tip 3"	360
Şekil C.6- 20	: 5 numaralı kurna "tip 3"	360
Şekil C.6- 21	: 6 numaralı kurna "tip 3"	360
Şekil C.6- 22	: 7 numaralı kurna "tip 3"	361
Şekil C.6- 23	: 8 numaralı kurna "tip 3"	361
Şekil C.6- 24	: 9 numaralı kurna "tip 3"	361
Şekil C.6- 25	: 10 numaralı kurna "tip 3"	361
Şekil C.6- 26	: 11 numaralı kurna "tip 3"	362
Şekil C.6- 27	: 12 numaralı kurna "tip 3"	362
Şekil C.6- 28	: 13 numaralı kurna "tip 3"	362
Şekil C.6- 29	: 14 numaralı kurna "tip 3"	362
Şekil C.6- 30	: 15 numaralı kurna "tip 3"	363
Şekil C.6- 31	: 16 numaralı kurna "tip 3"	363
Şekil C.6- 32	: 17 numaralı kurna "tip 4"	363
Şekil C.6- 33	: 18 numaralı kurna "tip 4"	363
Şekil C.6- 34	: 19 numaralı kurna "tip 4"	364
Şekil C.6- 35	: 20 numaralı kurna "tip 5"	364
Şekil C.6- 36	: 21 numaralı kurna "tip 5"	364
Şekil C.6- 37	: 22 numaralı kurna "tip 6"	365
Şekil C.6- 38	: 23 numaralı kurna "tip 6"	365
Şekil C.6- 39	: 24 numaralı kurna "tip 6"	365
Şekil C.6- 40	: 1 numaralı ayna taşı	366
Şekil C.6- 41	: 2 numaralı ayna taşı	366
Şekil C.6- 42	: 3 numaralı ayna taşı	366
Şekil C.6- 43	: 4 numaralı ayna taşı	366
Şekil C.6- 44	: 5 numaralı ayna taşı izi	367
Şekil C.6- 45	: 6 numaralı ayna taşı izi	367
Şekil C.6- 46	: 7 numaralı ayna taşı	367
Şekil C.6- 47	: Şirvan; güneybatı bölümündeki çökme (13.06.2006)	368
Şekil C.6- 48	: Şirvan; kuzeybatı bölümü (Ocak 2006)	368
Şekil C.6- 49	: Şirvan; kuzeydoğu bölümü (14.10.2006)	369
Şekil C.6- 50	: Şirvan; kuzeydoğu bölümü (Ocak 2006)	369
Şekil C.6- 51	: Şirvan; güneydoğu bölümü- başlık ve silme detayı	370
Şekil C.6- 52	: Şirvan; ahşap silme bitiş detayı	370
Şekil C.7- 1	: Çimentolu sıvayla kaplı kasnak duvarları	371
Şekil C.7- 2	: Kasnak duvarları; çimentolu sıvanın döküldüğü bölgeler ...	371
Şekil C.7- 3	: Çimentolu sıvadaki çatlama ve dökülmeler	372
Şekil C.7- 4	: Çimentolu sıvayla yapılan onarımlar	373
Şekil C.7- 5	: Kasnak cephelerinde çimentolu sıvayla yapılan onarımlar	373
Şekil C.7- 6	: Güneydoğu cephesinde çimentolu onarımlar	373
Şekil C.7- 7	: Külhan cephesindeki çimentolu sıva izleri	374
Şekil C.7- 8	: İllıklıktaki muhdes duvarlar	374
Şekil C.7- 9	: Kurnaların seki üstündeki yerleşimleri (01.11.2006)	375
Şekil C.7- 10	: Örtü sisteminde gözlenen bitkilenme (Ekim 2006)	376
Şekil C.7- 11	: Örtü sisteminin temizlik öncesi ve sonrası durumu	377
Şekil C.7- 12	: Kırık kiremitler ve açık ışık gözleri	378
Şekil C.7- 13	: Bozularak koruyuculuğunu yitiren mevcut kurşun örtü	379
Şekil C.7- 14	: Soyunmalık; doğu köşede sökülen mermer izleri	379

Şekil C.7- 15	: Sökülen mermer duvar kaplamaları (06.12.2006)	380
Şekil C.7- 16	: Tahrip olmuş mermer ayna taşları	380
Şekil C.7- 17	: Sökülen ayna taşlarına ait izler	381
Şekil C.7- 18	: Eyvanlardan sökülen koltuk taşlarına ait izler	381
Şekil C.7- 19	: Sökülen koltuk taşlarına ait izler (06.12.2006)	381
Şekil C.7- 20	: İlliklik sekisinde açılan delik	382
Şekil C.7- 21	: Soyunmalık kubbesindeki yoğun bitkilenme	382
Şekil C.7- 22	: Bitkilerle üstü kapanan tüteklikler	383
Şekil C.7- 23	: Külhanın taş örtüsündeki yosunlanma	383
Şekil C.7- 24	: Odunluk taş örtüsündeki bitkilenme	384
Şekil C.7- 25	: Su kulesinin kubbesindeki çimentolu onarım izi	384
Şekil C.7- 26	: Soyunmalık kuzeydoğu cephesindeki derz boşalması	384
Şekil C.7- 27	: Soyunmalık kuzeydoğu cephesi; yüzey kaybı	385
Şekil C.7- 28	: Soyunmalık kuzeydoğu cephesindeki onarım izleri	385
Şekil C.7- 29	: Soyunmalık güneydoğu cephesindeki incir ağacı	385
Şekil C.7- 30	: Soyunmalık kubbesinin iç yüzündeki bozulmalar	386
Şekil C.7- 31	: Kubbelerde nemden kaynaklanan renk değişimleri	386
Şekil C.7- 32	: Duvarlarda nemden kaynaklanan renk değişimleri	387
Şekil C.7- 33	: Sıva dökülmeleri ve çatlakları	388
Şekil C.7- 34	: Z05-3 duvarlarındaki yoğun yosunlanma (01.11.2006)	388
Şekil C.7- 35	: Mermer elemanlarda gözlenen kirlenme	389
Şekil C.7- 36	: Demir elemanlarda gözlenen paslanma	389
Şekil C.7- 37	: Ahşap elemanlarda gözlenen çürüme (01.11.2006)	389
Şekil C.7- 38	: Külhanın duvarlarındaki bozulmalar (18.11.2006)	390
Şekil C.7- 39	: Soyunmalık kubbesindeki yapısal çatlak (01.11.2006)	391
Şekil C.7- 40	: Silmedeki çatlak	391
Şekil C.7- 41	: Külhan; destek kemerinde onarım izi	391
Şekil D.1	: Cağaloğlu- Acımusluk Hamamı (29.10.2003)	392
Şekil D.2	: Ayakapı Hamamı (03.04.2006)	392
Şekil D.3	: Ortaköy- Hüsrev Kethüda Hamamı (04.04.2006)	393
Şekil D.4	: Selanik- Bey Hamamı [AHUNBAY, Z.; 2000]	393
Şekil D.5	: Hamamın güneydoğusundaki muhdes yapı	394
Şekil D.6	: Muhdes yapının kuzeydoğudan görünümü	394
Şekil D.7	: Revaklı giriş örneği	395
Şekil D.8	: Revaklı giriş örneği	395
Şekil D.9	: Kagir revaklı giriş (Ayasofya- Haseki Hamamı)	396
Şekil D.10	: Giriş holündeki (Z01) niş	396
Şekil D.11	: Z05d eyvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	397
Şekil D.12	: Z05c eyvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	397
Şekil D.13	: Z02-Kuzeybatı duvarı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	398
Şekil D.14	: Kuzeydoğu Şirvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	398
Şekil D.15	: Güneybatı Şirvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	399
Şekil D.16	: Z02-Ahşap kapı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	399
Şekil D.17	: Z05a'nın girişi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	400
Şekil D.18	: Kuzeydoğu cephesi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	400
Şekil D.19	: Şerefiye Sk.'tan bakış [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	401
Şekil D.20	: Kuzeydoğu cephesi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	401
Şekil D.21	: Külhanın görünümü [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	401
Şekil D.22	: Otoparktan bakış [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	402
Şekil D.23	: Muhdes yapı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	402
Şekil D.24	: Güneybatı cephesi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ;1992]	402
Şekil D.25	: Gedikpaşa Hamamı'nın planı [12; s.600]	403
Şekil D.26	: Gedikpaşa Hamamı'ndan görünüm (Nisan 2006)	404
Şekil D.27	: Hoca Paşa Hamamı'nın planı [12; s.607]	405

Şekil D.28	: Hoca Paşa Hamamı'ndan görünüşler (Nisan 2006)	406
Şekil D.29	: Hoca Paşa Hamamı; müdahaleler (Nisan 2006)	407
Şekil D.30	: Tahtakale Hamamı'nın planı [12; s.610]	408
Şekil D.31	: Tahtakale Hamamı'nın maketi	408
Şekil D.32	: Tahtakale Hamamı'ndan görünüşler	409
Şekil D.33	: Mahmud Paşa Hamamı'nın planı [11]	410
Şekil D.34	: Mahmud Paşa Hamamı; taş saçak korniş (Nisan 2006)	410
Şekil D.35	: Mahmud Paşa Hamamı'nın giriş cephesi	411
Şekil D.36	: Mahmud Paşa Hamamı'ndan görünüşler (Nisan 2006)	412
Şekil D.37	: Edirne- Beylerbeyi Hamamı'nın planı [13; s.466]	413
Şekil D.38	: Edirne- Beylerbeyi Hamamı (1989'dan 2006'ya)	414
Şekil D.39	: Edirne- Beylerbeyi Hamamı (10.12.2006)	414
Şekil D.40	: Edirne- Tahtakale Hamamı'nın planı [13; s.472]	415
Şekil D.41	: Edirne- Tahtakale Hamamı'nın örtü izdüşüm planı.....	416
Şekil D.42	: Edirne- Tahtakale Hamamı'nın durumu (10.12.2006)	417
Şekil D.43	: Edirne- Tahtakale Hamamı; mukarnas	417
Şekil D.44	: Edirne- Tahtakale Hamamı; mukarnas (10.12.2006)	418
Şekil D.45	: Selanik- Bey Hamamı [14]	419
Şekil D.46	: Selanik- Bey Hamamı [14]	419
Şekil D.47	: Selanik- Bey Hamamı'nın planı	420
Şekil D.48	: Selanik- Bey Hamamı	421
Şekil D.49	: Selanik- Bey Hamamı [AHUNBAY, Z.; Nisan 2003]	421
Şekil D.50	: Fatih Dönemi yapılarındaki giriş örnekleri.....	422
Şekil D.51	: Fatih Dönemi yapılarındaki giriş örnekleri.....	423
Şekil D.52	: II. Bayezid Hamamı; Kadınlar ve Erkekler Bölümü girişleri	423
Şekil D.53	: Klasik Dönem yapılarındaki giriş örnekleri	424
Şekil D.54	: Muradiye'de Mustafa-i Atik Türbesi ahşap giriş saçağı	425
Şekil D.55	: 15.yy ahşap kapı örneği şeması	425
Şekil D.56	: Fatih Dönemi; ahşap kapı örnekleri	426
Şekil D.57	: Klasik Dönem; ahşap kapı örnekleri	427
Şekil D.58	: Mahmud Paşa Hamamı; soyunmalık bahçe kapısı.....	428
Şekil D.59	: Fatih Dönemi; demir kapı	428
Şekil D.60	: Soyunmalık GB Duvarı	428
Şekil D.61	: Soyunmalık KB Duvarı; kapatılan niş	428
Şekil D.62	: Soyunmalık KD Duvarı; nişlerin görünümü	429
Şekil D.63	: İznik- Büyük Hamam; cehennemlik (15.10.2006).....	429
Şekil D.64	: II. Bayezid Hamamı; hypocaust ayakları.....	430
Şekil D.65	: Hamamlarda ısının iletim şeması [54; s.19].....	430
Şekil D.66	: Amasya Mustafa Bey Hamamı (15.yy); kazan	431
Şekil D.67	: İznik- Büyük Hamam; seki detayı	431
Şekil D.68	: Havlu kurutma ocağı	431
Şekil D.69	: 15.yy; soyunmalık kubbelerinde tromp kullanımı.....	432
Şekil D.70	: Mahmud Paşa Hamamı; kesit	433
Şekil D.71	: Bursa Nasuh Paşa Hamamı; kesit	433
Şekil D.72	: Klasik Dönem Hamamları; içlik pencereleri.....	433
Şekil D.73	: Klasik Dönem yapıları; dışlık pencereleri.....	434
Şekil D.74	: Klasik Dönem yapıları; dışlık pencereleri.....	435
Şekil D.75	: Fatih Dönemi hamamları; soyunmalık pencereleri.....	436
Şekil D.76	: Hoca Paşa Hamamı; soyunmalık penceresi.....	436
Şekil D.77	: Anadolu hamamları; soyunmalık- aydınlık fenerleri.....	437
Şekil D.78	: 15.yy hamamları; soyunmalık- aydınlık fenerleri.....	438
Şekil D.79	: Klasik Dönem hamamları; soyunmalık- aydınlık fenerleri....	439
Şekil D.80	: Ilıklık girişindeki baca şeması [54; s.18].....	439
Şekil D.81	: Ilıklık girişine yerleştirilen baca örnekleri	440
Şekil D.82	: II. Bayezid Hamamı; ılık girişindeki baca.....	441

Şekil D.83	: Klasik Dönem hamamlarındaki göbek taşı bezemeleri	442
Şekil D.84	: Ayasofya Haseki Hamamı; göbek taşı	443
Şekil D.85	: Işık gözlerini örten cam fanus detayı [54; s.20].....	443
Şekil D.86	: Cam fanus örnekleri	444
Şekil D.87	: Cam fanus detayı	444
Şekil D.88	: Hamamın örtüsünde görülen tüteklik ağızları.....	445
Şekil D.89	: Fatih Dönemi; baca örneği [89; s.345].....	445
Şekil D.90	: Klasik Dönem yapıları; baca örnekleri [89; s.344].....	446
Şekil D.91	: 15.yy hamamları; soyunmalıktaki şadırvana ait izler.....	446
Şekil D.92	: Çeşitli yapılarda görülen şadırvan örnekleri.....	447
Şekil D.93	: 15.yy hamamları; ayna taşı detayı.....	448
Şekil D.94	: 15. ve 16.yy hamamlarında görülen kurna tipleri.....	449
Şekil D.95	: Ayasofya- Haseki Hamamı'ndaki kurna tipleri.....	450
Şekil D.96	: Klasik Dönem hamamlarındaki kurna tipleri.....	451
Şekil D.97	: Klasik Dönem hamamlarında kurna yerleşim düzeni	452
Şekil D.98	: II. Bayezid Hamamı'ndaki koltuk taşı.....	453
Şekil D.99	: Ayasofya Haseki Hamamı'ndaki koltuk taşları.....	453
Şekil E.1	: Cağaloğlu Hamamı	454
Şekil E.2	: Koca Mustafa Paşa Hamamı	455
Şekil E.3	: Ortaköy Hüsrev Kethüda Hamamı	456
Şekil E.4	: Ayasofya Haseki Hamamı	457
Şekil E.5	: Selanik Bey Hamamı	458
Şekil E.6	: Kirpi saçak kornişinin yapımı	459
Şekil E.7	: Taş bütünleme uygulaması	459
Şekil E.8	: Horasan harcıyla yapılan derzleme örneği	460
Şekil E.9	: Kurşun kaplamanın kubbede uygulanışı	460
Şekil E.10	: Çatı konstrüksiyonu yapımı	461
Şekil E.11	: Emprenye edilmiş ahşap çatı kaplaması	461
<u>* A, B, C, D ve E koduyla isimlendirilen fotoğraflar, ekteki cd içinde bulunmaktadır.</u>		
Şekil F.1	: 1905 tarihli GOAD Haritası [İ.B.B. Atatürk Kitaplığı]	462
Şekil F.2	: 1918 tarihli İstanbul haritası [KAYRA, C.; 1990]	463
Şekil F.3	: 1923-27 tarihli İstanbul haritası [İ.B.B. Atatürk Kitaplığı] ...	464
Şekil F.4	: 1928 tarihli PERVITITCH Haritası [74]	465
Şekil F.5	: 1950 tarihli JANIN Haritası [İst. Haritaları; 1990]	466
Şekil F.6	: 1977 tarihli MULLER-WIENER Haritası [68; s.309]	466
Şekil F.7	: Cibali Tütün Fab.; PERVITITCH Haritası [74; 1928]	467
Şekil F.8	: Gedikpaşa Hamamı; PERVITITCH Haritası [74; 1928]	467
Şekil F.9	: Mahmud Paşa Hamamı; PERVITITCH Haritası [74; 1928] ..	468
Şekil F.10	: Tahtakale Hamamı; PERVITITCH Haritası [74; 1928]	468
Şekil G.1	: B.O.A.; Cevdet Evkaf D., "7392 no.lu belge"nin kopyası	469
Şekil G.2	: B.O.A.; Cevdet Evkaf D., "13002 no.lu belge"nin kopyası ..	470
Şekil G.3	: B.O.A.; Cevdet Evkaf D., "13634 no.lu belge"nin kopyası ..	471
Şekil G.4	: Eski Tapu Senedi [KTVKK ARŞİVİ]	472
Şekil G.5	: 05.11.1966 tarihli GEYAK Kararı [KTVKK ARŞİVİ]	473
Şekil G.6	: 20.04.1974 tarihli GEYAK Kararı [KTVKK ARŞİVİ]	474
Şekil G.7	: 13 Mart 1995 tarihli dilekçe [KTVKK ARŞİVİ]	475
Şekil G.8	: 21.3.1995 tarihli yazı [KTVKK ARŞİVİ]	476
Şekil G.9	: 14.3.1997 tarihli dilekçe [KTVKK ARŞİVİ]	477
Şekil G.10	: Koruma İmar Planı'nın kopyası [KTVKK ARŞİVİ]	478
Şekil G.11	: Kadastral Plan'ın kopyası [KTVKK ARŞİVİ]	479
Şekil G.12	: Hamamın 1974 tarihli fotoğrafı [KTVKK ARŞİVİ]	480
Şekil G.13	: Hamamın 1974 tarihli fotoğrafı [KTVKK ARŞİVİ]	480
Şekil G.14	: 1997 tarihli fotoğraflar [KTVKK ARŞİVİ]	481

Şekil G.15	: 1997 tarihli fotoğraflar [KTVKK ARŞİVİ]	482
Şekil G.16	: 24.09.1947 tarihli dilekçe [KTVKK- ENCÜMEN ARŞİVİ]	483
Şekil G.17	: 30.09.1947 tarihli yazışma [KTVKK- ENCÜMEN ARŞİVİ]...	484
Şekil G.18	: 03.10.1947 tarihli karar [KTVKK- ENCÜMEN ARŞİVİ]	485
Şekil G.19	: 06.10.1947 tarihli yazışma [KTVKK- ENCÜMEN ARŞİVİ] ..	486
Şekil H.1	: Kurna Tipoloji Tablosu	487
Şekil H.2	: Harç Analizi "örnek: 1"	488
Şekil H.3	: Harç Analizi "örnek: 2"	489
Şekil H.4	: Harç Analizi "örnek: 3"	490
Şekil H.5	: 15.yy Hamamları Analoji Tablosu	491
Şekil İ.1	: Rölöve; Vaziyet Planı (1/1000)	492
Şekil İ.2	: Rölöve; Vaziyet Planı (1/500)	493
Şekil İ.3	: Rölöve; Anahtar Plan (1/150)	494
Şekil İ.4	: Rölöve; +1.00m kotu planı (1/150)	495
Şekil İ.5	: Rölöve; +1.00m kotu planı (ölçülü)	496
Şekil İ.6	: Rölöve; +9.40m kotu planı (1/100)	497
Şekil İ.7	: Rölöve; +9.40m kotu planı (ölçülü)	498
Şekil İ.8	: Rölöve; Döşeme Planı (1/125)	499
Şekil İ.9	: Rölöve; Kubbe İzdüşüm Planı (1/125)	500
Şekil İ.10	: Rölöve; Çatı Planı (1/150)	501
Şekil İ.11	: Rölöve; 1-1 Kesiti (1/100)	502
Şekil İ.12	: Rölöve; 2-2 Kesiti (1/100)	503
Şekil İ.13	: Rölöve; 3-3 Kesiti (1/100)	504
Şekil İ.14	: Rölöve; 4-4 Kesiti (1/100)	505
Şekil İ.15	: Rölöve; 5-5 Kesiti (1/100)	506
Şekil İ.16	: Rölöve; 6-6 Kesiti (1/100)	507
Şekil İ.17	: Rölöve; 7-7 Kesiti (1/100)	508
Şekil İ.18	: Rölöve; 8-8 Kesiti (1/100)	509
Şekil İ.19	: Rölöve; 9-9 Kesiti (1/100)	510
Şekil İ.20	: Rölöve; 10-10 Kesiti (1/100)	511
Şekil İ.21	: Rölöve; Güneybatı Cephesi (1/120)	512
Şekil İ.22	: Rölöve; Kuzeydoğu Cephesi (1/100)	513
Şekil İ.23	: Rölöve; Soyunmalık Kuzeydoğu Cephesi (1/50)	514
Şekil İ.24	: Rölöve; Vaziyet Planı (ANALİZ; 1/1000)	515
Şekil İ.25	: Rölöve; +1.00m kotu planı (ANALİZ; 1/200)	516
Şekil İ.26	: Rölöve; Döşeme Planı (MALZEME TESPİTİ; 1/120)	517
Şekil İ.27	: Rölöve; Çatı Planı (MALZEME TESPİTİ; 1/125)	518
Şekil İ.28	: Rölöve; 1-1 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	519
Şekil İ.29	: Rölöve; 2-2 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	520
Şekil İ.30	: Rölöve; 3-3 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	521
Şekil İ.31	: Rölöve; 4-4 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	522
Şekil İ.32	: Rölöve; 5-5 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	523
Şekil İ.33	: Rölöve; 6-6 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	524
Şekil İ.34	: Rölöve; 7-7 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	525
Şekil İ.35	: Rölöve; 8-8 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	526
Şekil İ.36	: Rölöve; 9-9 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	527
Şekil İ.37	: Rölöve; 10-10 Kesiti (MALZEME TESPİTİ; 1/100)	528
Şekil İ.38	: Rölöve; Güneybatı Cephesi (MALZEME TESPİTİ; 1/100) ..	529
Şekil İ.39	: Rölöve; Kuzeydoğu Cephesi (MALZEME TESPİTİ; 1/100) ..	530
Şekil İ.40	: Rölöve; Soyunmalık K.d. Cephesi (MALZEME TES.; 1/50) ..	531
Şekil İ.41	: Rölöve; Döşeme Planı (HASAR TESPİTİ; 1/120)	532
Şekil İ.42	: Rölöve; Kubbe İzdüşüm Planı (HASAR TESPİTİ; 1/125) ...	533
Şekil İ.43	: Rölöve; Çatı Planı (HASAR TESPİTİ; 1/125)	534
Şekil İ.44	: Rölöve; 1-1 Kesiti (HASAR TESPİTİ; 1/100)	535

Şekil İ.45	: Rölöve; 2-2 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	536
Şekil İ.46	: Rölöve; 3-3 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	537
Şekil İ.47	: Rölöve; 4-4 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	538
Şekil İ.48	: Rölöve; 5-5 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	539
Şekil İ.59	: Rölöve; 6-6 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	540
Şekil İ.50	: Rölöve; 7-7 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	541
Şekil İ.51	: Rölöve; 8-8 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	542
Şekil İ.52	: Rölöve; 9-9 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	543
Şekil İ.53	: Rölöve; 10-10 Kesiti (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	544
Şekil İ.54	: Rölöve; Güneybatı Cephesi (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	545
Şekil İ.55	: Rölöve; Kuzeydoğu Cephesi (<i>HASAR TESPİTİ; 1/100</i>)	546
Şekil İ.56	: Rölöve; Soyunmalık K.d. Cephesi (<i>HASAR TES.; 1/50</i>) ...	547
Şekil İ.57	: Rölöve; Detaylar-Z03 Girişi (<i>1/20</i>)	548
Şekil İ.58	: Rölöve; Detaylar-Z05a Girişi (<i>1/20</i>)	549
Şekil İ.59	: Rölöve; Geçiş Öğeleri Detayı- Kademeli Tromp (<i>1/10</i>)	550
Şekil İ.60	: Rölöve; Geçiş Öğeleri Detayı- Mukarnas (<i>1/20</i>)	551
Şekil İ.61	: Rölöve; Geçiş Öğeleri Detayı- Mukarnas (<i>1/20</i>)	552
Şekil İ.62	: Rölöve; Geçiş Öğeleri Detayı- Türk Üçgeni(<i>1/20</i>)	553
Şekil İ.63	: Rölöve; Detaylar- Kirpi Saçak (<i>1/10</i>)	554
Şekil İ.64	: Rölöve; Kurna Tiplerinin Dağılımı (<i>1/100</i>)	555
Şekil İ.65	: Rölöve; Detaylar- Kurna TİP 1 (<i>1/10</i>)	556
Şekil İ.66	: Rölöve; Detaylar- Kurna TİP 2 (<i>1/10</i>)	557
Şekil İ.67	: Rölöve; Detaylar- Kurna TİP 3 (<i>1/10</i>)	558
Şekil İ.68	: Rölöve; Detaylar- Kurna TİP 4 (<i>1/10</i>)	559
Şekil İ.69	: Rölöve; Detaylar- Kurna TİP 5 (<i>1/10</i>)	560
Şekil İ.70	: Rölöve; Detaylar- Kurna TİP 6 (<i>1/10</i>)	561
Şekil İ.71	: Restitüsyon; Vaziyet Planı (<i>1/500</i>)	562
Şekil İ.72	: Restitüsyon; +1.00m kotu planı (<i>1/120</i>)	563
Şekil İ.73	: Restitüsyon; 1-1 Kesiti (<i>1/100</i>)	564
Şekil İ.74	: Restitüsyon; 2-2 Kesiti (<i>1/100</i>)	565
Şekil İ.75	: Restitüsyon; 3-3 Kesiti (<i>1/100</i>)	566
Şekil İ.76	: Restitüsyon; 4-4 Kesiti (<i>1/100</i>)	567
Şekil İ.77	: Restitüsyon; Güneybatı Cephesi (<i>1/100</i>)	568
Şekil İ.78	: Restitüsyon; Detaylar (<i>1/20</i>)	569
Şekil İ.79	: Restorasyon; Vaziyet Planı (<i>1500</i>)	570
Şekil İ.80	: Restorasyon; +1.00m kotu planı (<i>1/120</i>)	571
Şekil İ.81	: Restorasyon; 1-1 Kesiti (<i>1/100</i>)	572
Şekil İ.82	: Restorasyon; 2-2 Kesiti (<i>1/100</i>)	573

KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI - ERKEKLER BÖLÜMÜ RESTORASYON PROJESİ

ÖZET

Fatih Sultan Mehmed ve II.Bayezid'in vezirliğini yapmış olan Küçük (Kara) Mustafa Paşa'nın yaptırdığı hamam, Fatih ilçesine bağlı Küçük Mustafa Paşa semtinde, Cibali ile Fener'in arasında bulunmaktadır. 1477 (882) tarihli Kara Mustafa Paşa vakfiyesine göre; hamam Bursa'nın Pazarcık kasabasındaki cami, medrese ve imarete vakfedilmiştir. Adı geçen eserlerden yalnız cami ve İstanbul'daki hamam günümüze ulaşabilmiştir.

Çifte hamam olarak yaptırılan hamamın; semt meydanına ulaşan iki sokağa da cephesi bulunmaktadır. Mustantik Sokak Cephesi'nde bulunan girişten 'erkekler bölümü'ne; Gül Camii'ne bakan Şerefiye Sokak üzerindeki girişten de 'kadınlar bölümü'ne ulaşılır. Hamam, bu iki bölüme ek olarak; Şerefiye Sokak boyunca sıralanmış dükkanlar ile, yapının kuzeydoğu bölümünde yapıya bitişik olarak yerleştirilmiş su deposu, külhan ve su kulesi birimlerinden oluşmaktadır.

Hamam bugüne kadar başka bir işlevle kullanılmamıştır; ancak 10 yıldır boş olduğundan bakımsız durumdadır. Semt sakinleri, hamamın 20.yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un sayılı gözde hamamlarından biri olduğunu belirtmektedir. 1960'larda hamamın kadınlar bölümü kapatılmış; 1992'ye kadar erkekler bölümü, tek hamam olarak işletilmeye devam etmiştir. Ardından bu bölümü de kapatılan ve Mermer-İş Holding tarafından 1996'da satın alınan hamam, bu tarihten beri kullanılmamaktadır.

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethiyle birlikte, pek çok alanda olduğu gibi mimaride de yükselişe geçtiği bir dönemde inşa edilmiştir. Tarih boyunca ticari değerini korumuş olan Haliç'in kıyısında, tarihi değer taşıyan anıtlarla çevrelenmiş bir bölgede yer almaktadır. Bölgenin, günümüzde içinde bulunduğu durum düşündürücüdür. Mahalle canlılığını ve çarşı işlevini korumaktadır; ancak semt ve çevresindeki diğer önemli anıtlar, Haliç kıyısının eski değerini yitirmesi nedeniyle, bakımsızlıktan ve kendi hallerine bırakılmış olmaktan ötürü zarar görmektedirler. Haliç kıyısı plansız, tanımsız ve kullanılmayan 'boş' alanlara, gerisindeki mahalleler ise giderek niteliksiz yapılarla 'dolu' bir yığına dönüşmektedir. Bu durum, zaman yitirilmeden bölgenin ve barındırdığı anıtların detaylı bir şekilde belgelenmesi ve doğru müdahalelerle uzmanlarca projelendirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu öngörüyle; Küçük Mustafa Paşa Hamamı tez konusu olarak seçilmiştir.

Tez kapsamında, erkekler bölümünün 1/50 ölçekli rölöve çizimleri hazırlanmış; malzeme ve hasar tespitleri yapılmıştır. Aynı zamanda, yapıya dair sözlü, yazılı ve görsel kaynaklar taranarak yapı ve geçirdiği değişimlerin tanımlanması sağlanmıştır.

Restitüsyon aşamasında, öncelikle hamamın özgün mimarisi hakkında kesin veri oluşturan korunmuş detay ve elemanlar değerlendirilmiş; sorunlar belirlenmiştir.

Ardından, benzer özellikler taşıyan 15.yy hamamları incelenerek, analogi yardımıyla önerilerde bulunulmuştur. Restitüsyon önerisi, 1/50 ölçekli çizimlerle ifade edilmiştir.

Hamamların günümüzde çeşitli işlevlerle kullanılması, boş ve bakımsız durumda kalmasından daha elverişli olabilmektedir. Ancak, koruma adı altında çeşitli kötü kullanım ve yanlış müdahaleler yapılması da söz konusudur. Özgün mimarisini ve işlevini koruyabilen hamamların sayısı da giderek azalmaktadır. Tez kapsamında hamamların yeniden kullanım olasılıklarıyla ilgili bir araştırma yapılarak; özgün işlevini sürdüren ve farklı işlev verilmiş hamam örnekleri incelenerek değerlendirilmiştir.

Restorasyon Projesi hazırlanırken, özgün mimarinin korunması için gerekli müdahaleler ve yeni işlev olasılıkları birbirinden bağımsız olarak ele alınmıştır. Önce hamamın fiziksel olarak varlığını sürdürebilmesi için gerekli müdahaleler belirlenmiş, ardından yeniden kullanım olasılıkları, kabul edilen kriterler doğrultusunda tartışılmıştır.

A RESTORATION PROPOSAL FOR KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA BATH- THE MEN'S SECTION

SUMMARY

The double bath of Küçük (Kara) Mustafa Pasha, the vizier of Sultan Mehmed II and Bayezid II, is located within Küçük Mustafa Paşa quarter of Fatih district, between Cibali and Fener. According to the waqf document of Mustafa Pasha dated to 1477, the double bath was part of the vizier's waqf and built as an income generator for the mosque, madrasa and the imaret in Pazarcık district of Bursa. Only the mosque in Bursa and the bath in İstanbul exist today.

Double bath has two separate entrances for the men's and women's sections. The entrance on Mustantik Street leads to the men's section, while the one on Şerefiye Street, across Gül Mosque, opens to the women's side. Besides these two sections, the building includes also shops on Şerefiye Street and furnace, water tank and a water tower in the northeastern side.

Bath has never been converted to be used for another function; it's vacant for ten years. People living in this quarter claim that the building was a beautiful example of the popular baths in İstanbul in first half of the 20th century. Women's section was closed in 1960's, thus the men's section was used as a single bath until 1992. It was bought by Mermer-İş Holding in the same year; since then the bath is closed and neglected.

Bath was constructed after the conquest of İstanbul. In this period, many complexes and waqf buildings were constructed at different strategically important points of the city. Also this double bath stands in an important region of the city, near the Golden Horn, which has been an important center for trade. But the entire zone is in a bad and a worrying situation today. The neighborhood still has a small scale commercial activity, but the monuments are suffering from the neglect. The Golden Horn is turning to a vacant and useless zone while the neighborhoods at the back are obviously filled with inappropriate buildings without any architectural quality. This contrast is an evidence of the necessity to have more architectural documentation and evaluation of the region by proper projects. Küçük Mustafa Paşa Bath is chosen as the subject of the thesis because of these facts.

Thesis includes the survey drawings in 1:50 scale with material and deterioration analyses. Also, written and graphic sources were searched to describe the existing situation and compare it with the original one.

In the reconstitution proposal, the problems were defined and the existing original details were evaluated. Then a comparative study with the baths of the same period has been done. Analogy and the existing data has led to the reconstitution proposal in 1:50 scale.

Today, giving a different function to the baths may be seen as an acceptable solution to prevent the building from redundancy and neglect. But there are many examples of wrong interventions. Number of the baths surviving with their authentic features is decreasing each day. With these ideas in mind, an attempt was made to define the re-use potential of baths.

During the preparation of the Restoration Project, preservation and re-functioning were separated from each other. First, interventions which are urgently needed to preserve the historical monument in its existing situation and their practical techniques were defined. Then, some other suggestions which can help to make the monument more important for people's lives socially were made. After it's supplied that the building is available for being used as a bath with all its equipment; the potentialities of re-use will be evaluated in more detail.

1. GİRİŞ

Hamamların Osmanlı Dönemi'nde üstlendiği görev, bağlı olduğu yapı grubuna gelir sağlamak; vakfedildiği cami, medrese, imaret gibi yapıların sosyal hayata sunduğu 'karşılıksız' hizmetin devamlılığına yardımcı olmaktır. Alışkanlıklar ve temizlik ihtiyacından ötürü hamamlar, Osmanlı Dönemi boyunca geçerliliğini ve gerekliliğini korumuştur.

Özellikle 20.yüzyıldan itibaren, yaşam koşullarının, konut mimarisinin ve 'vakıf' kimliğinin değişmesiyle birlikte; hamamlar sosyal hayattaki eski gerekliliğinden sıyrılarak, zaman zaman tercih edilen bir gelenek halini almaya başlamıştır. Bugün ise, halen işletilmeye devam edenler dışında kalan çok sayıda hamam, ya terk edilmiş (örn. Ayakapı Hamamı), ya yeni inşa edilen yapılar arasında kalmış (örn. Acımusluk Hamamı), ya da çarşı, restoran gibi yerlere dönüştürülmüştür (örn. Mahmutpaşa Hamamı, Ortaköy Hamamı,vs.). I. Dünya Savaşı ile birlikte vakıf eserlerinin özel mülkiyete geçirilmeleri, bu dönüşüm sürecini iyice hızlandırmıştır.

Yatırımcıların ve mal sahiplerinin duyarlı yaklaşımı olmadan bu hamamların korunabilmesi mümkün değildir. Vakfedildikleri diğer yapıların sağladığı 'karşılıksız' hizmete gelir oluşturmak amacıyla yapılan hamamların çoğu, bugün gelir getirmesi karşılığında şekil değiştirmeye, 'mekana özgü' olmayan tasarım yaklaşımlarına uymaya ve dönüşmeye zorlanmaktadır. Hamamlar, ne işlevle olursa olsun işletilmek için çok cazip yapılardır. Bugün 'parsel' sınırlarının dahi zorlanarak, küçük arsalar üzerinden büyük rant elde etme çabasının yaygınlığı düşünülürse; bir çifte hamamın sahip olduğu 'eşi bulunmaz' genişlikteki mekanların getireceği kar ve gösterişli mimarisinin kazandıracığı prestij pek çok girişimci için karşı konulamaz niteliktedir.

1.1. Amaç

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, 15.yy hamam mimarisine ışık tutan nitelikleri ve korunmuş mimarisiyle hamamların en güzel ve en eski örneklerinden biridir. Bunun yanında, başka bir işlev verilmek üzere değiştirilmemiş olduğundan nispeten şanslı durumda sayılabilir. Bulunduğu bölgenin geçirdiği sayısız deprem ve yangına rağmen hala ayakta duruyor ve döneminin mimari niteliklerini barındırıyor olması

'koruma' için olumludur. Yapıda çeşitli bozulmaların tespit edilmesine rağmen; yapı bir bütün olarak korunmuş, mekan kurgusu değiştirilmemiş ve başka bir işlev verilmek üzere kalıcı müdahalelere maruz bırakılmamıştır. En az doğal koşullar kadar terk edilmişliğin ya da tam karşıtı olarak insan faktörünün yapıya verebileceği zararlar, yıkıcı ve geri dönüşü olmayan hasarlar doğurabilir. Tez çalışması, 'yeniden kullanım' hakkında inceleme, gözlem ve mevcut örnekler üzerinden yapılan değerlendirmelerin ışığında; hamamın sahip olduğu mimari nitelik ve değerlerin öne çıkarılarak yeniden işlevlendirilmesini ve yaşatılmasını öngörmekte; bölgenin, kullanıcılarına müdahale etmeden tarihi ve mimari değerine yakışır bir duruma getirilmesi yolunda bir adım olmayı amaçlamaktadır.

1.2. Kapsam ve Yöntem

Tez kapsamında, yapılan çalışmayı tüm aşamalarıyla aktaran, tarihi bilgiler ve görsel verilerle desteklenmiş 'metin' bölümü, metne referans oluşturan 'ekler' ve Rölöve- Restitüsyon- Restorasyon projelerinden oluşan 'çizimler' bulunmaktadır.

Metin, toplam altı bölümden oluşur. Birinci bölümde; tezin amacı ve hazırlanma gerekçeleri açıklanmış; içeriği tanımlanarak çalışma sürecinde kullanılan yöntem ve kaynaklar belirtilmiştir.

İkinci bölüm; tez konusu olarak seçilen eserin içinde bulunduğu çevreyle ilgili bilgileri içermektedir. Bu bilgiler, dört ana başlık altında gruplandırılmıştır. İlk olarak, Cibali-Küçük Mustafa Paşa bölgesinin Haliç ve Tarihi Yarımada içindeki yeri tanımlanmış, tarih boyunca geçirdiği değişimler ve araştırmalardan edinilen bilgiler anlatılmıştır. Bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı, istatistik verilerinin, bölgede yapılan gözlemlerin ve bölgeyi konu alan çeşitli araştırma çalışmalarının yardımıyla tarif edilmiştir. Son olarak, tarihi sit alanında yer alan semtin mimari dokusu, barındırdığı anıtlar ve koruma statüsüne yakışır duruma ulaşması yolunda ihtiyaçları anlatılmıştır

Üçüncü bölüm; Küçük Mustafa Paşa Hamamı'yla ilgili verilerin aktarıldığı bölümdür. Eserin konumu, bulunduğu bölgeyle ilişkisi, tarihçesi, geçirdiği değişimler, ulaşılan eski haritalar, fotoğraflar ve yazılı belgelere dayanarak anlatılmıştır. İlgili Koruma Kurulu'nun arşivindeki dosya incelenmiş, yapının tescil tarihi saptanmıştır. Hamama, vakfiyeye ait diğer yapılara ve yaptırana ilişkin yazılı belgelere ulaşmak üzere; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki evrak taranarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ardından hamamın bugünkü durumunu açıklamak üzere rölöve raporu hazırlanmıştır. Öncelikle, genel hatlarıyla kadınlar bölümü tanımlanarak iki bölümün

ilişkisi kurulmuştur. Erkekler Bölümü'nün içerdiği mekanların ise ayrıntılı deskripsiyonu yapılmıştır. Bu konu başlığı, mekanların mimari özelliklerini, boyutlarını, örtü, duvar ve döşeme malzemeleriyle ilgili bilgileri içermektedir. Hamamın cephe, strüktür ve malzeme özellikleri, içerdiği mimari öğelerin durumu ve saptanan bozulmalar ve nedenleri tarif edilmiştir. Yapının bugünkü durumu, 1/50 ölçekli Rölöve çizimleriyle belgelenmiştir.

Rölöve'nin oluşturulmasında, ilk olarak hamamın plan, kesit, görünüş ve detay krokileri hazırlanarak sınıflandırılmış ve tarihlendirilmiştir. Plan ölçümleri, çelik metre (5m ve 20m) ve lazer metre kullanılarak üçgenleme yöntemiyle yapılmıştır. Döşeme planlarının ölçümü için, mekanın zeminine birbirine dik olarak yerleştirilen iplerle bir koordinat sistemi kurulmuş; döşeme taşlarının köşeleri, eksenlere uzaklıkları ölçülerek plana yerleştirilmiştir. Kesitler için, yapıda yatay ve sürekli bir 0.00 düzlemi oluşturularak; nivo, mira ve çelik metre ile yükseklik ölçüleri alınmıştır. Kubbe kesitleri ve kubbe izdüşüm planları için, total station ile ölçüm yapılmıştır. Kemer ve kubbe eğrileri çıkarılırken, üzengi ve tepe noktaları ile en az üçer adet ara noktanın koordinatları alınmış, düzeltmeler yerinde yapılmıştır.

Yapıda kullanılan malzemeler ve gözlenen hasarlar listelenerek iki ayrı lejand hazırlanmıştır. Bu lejandlar doğrultusunda, plan, kesit ve görünüşlerin malzeme ve hasar tespitlerini içeren analiz paftaları oluşturulmuştur.

Hamamın metin ve çizimlerde belirtilen bazı yerlerinden harç ve sıva örnekleri alınmıştır. Bu örnekler, laboratuarda elek analizi ile protein ve yağ testlerine tabi tutularak harçların yapıları tespit edilmiştir. Test sonuçları, raporlar halinde metnin sonuna eklenmiştir.

Dördüncü bölüm; hamama ait Restitüsyon Önerisi'nin yapıldığı bölümdür. Yapıda mevcut olan korunmuş izler ve edinilebilen sınırlı sayıdaki eski fotoğraflar dışında, yapıyla ilgili herhangi bir çizim ya da araştırma çalışması bulunmamaktadır. Bu nedenle, yapıdaki mevcut ipuçlarına ek olarak benzerlik gösteren dönem hamamları değerlendirilmiştir. Analoji yöntemi doğrultusunda yapılan öngörülerle Restitüsyon Önerisi oluşturulmuş; 1/100 ölçekli çizimlerle desteklenmiştir.

Beşinci bölüm; hamamlarda güncelliğini koruyan 'yeniden kullanım' problemini konu almaktadır. Hamamların yeniden işlevlendirilmesinde çeşitli sorunlar yaşandığı ve bunların çoğu kez gözardı edildiği öngörüsüyle; yeniden işlevlendirme sorunları mekansal, donanıma ilişkin, işletmeye ait ve kullanıcıdan kaynaklanan sorunlar olarak gruplandırılmıştır. İki yeniden işlevlendirme, ikisi de özgün işlevin devamına

örnek teşkil edecek dört ayrı hamam değerlendirilerek restorasyon için hazırlık yapılmıştır.

Metnin altıncı ve son bölümü; verilen Restorasyon kararlarını ve onarım amacıyla yapılması gerekli müdahale önerilerini kapsamaktadır. Hamamın korunması planlanan özgün işlevi doğrultusunda, her mekanda yapılması gereken 'onarım amaçlı' müdahaleler ayrı ayrı belirtilmiş; Restorasyon Projesi'ndeki çizimlerle desteklenmiştir. Hamamın yeniden işlevlendirilmesi durumunda ele alınacak kriterler saptanmış; yeni işlev olasılıkları değerlendirilerek projelendirilmiştir. Restorasyon çizimlerinde, yapılması gerekli müdahale önerileri; 1/50 ölçekli çizimler, notlar ve gerekli görüldüğü yerlerde 1/10 ölçekli detaylarla ifade edilmiştir.

Ekler bölümünde; güncel fotoğraflar, ulaşılabilen eski haritalar, çeşitli kaynaklardan (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Koruma Kurulu Arşivi...) edinilen eski fotoğraflar, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan belgelerin özgün Osmanlıca metinleriyle Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon çizimleri bulunmaktadır.

2. YAPININ BULUNDUĞU ÇEVRE

2.1. Coğrafi Konum

Hamam, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, kendisiyle aynı adı taşıyan bir mahalleden oluşan [65, s.160] Küçük Mustafa Paşa semtinde yer almaktadır (Şekil A.1; A.2). Küçük Mustafa Paşa, Unkapanı ile Eyüp arasındaki bölgede, Haliç'in batı yakasında yer alan Cibali ve Fener semtleriyle komşudur. Cibali, batısında Küçük Mustafa Paşa, güneyinde Zeyrek, doğusunda Unkapanı semtleriyle çevrelenmiştir; kuzeyinden Haliç'e paralel uzanan Abdülezal Paşa Caddesi geçmektedir[80, s.248]. Semti güneyden kuzeye doğru kesen Küçük Mustafa Paşa Caddesi, Fatih'ten Haliç kıyılarına uzanan Karadeniz ve Haliç Caddeleri'nin arasında yer almaktadır [65, s.160]. Semtin kuzeyinde Ayakapı- Abdi Subaşı, güneyinde Cibali- Haraççı Kara Mehmet, batısında Fatih- Müftü Ali Mahalleleri bulunmaktadır (Şekil A.3)

2.2. Haliç'in Tarihsel Gelişimi

Haliç, tarih boyunca korunaklı ve güvenli bir liman niteliği taşımış, balıkçılık ve deniz ticaretinde etkin olmuştur [28, s.11].

Karadeniz ve Ege arasındaki trafiğin kenetlendiği bir nokta olan Prehellenistik Bizans; o çağların önemli bir balıkçılık merkezi ve ticari antreposuydu [70, s.216]. Kentin Haliç ve bugünkü Eminönü'ne rastlayan liman meydanı bu faaliyete göre örgütlenmiş bir merkezdi [70, s.216].

I.Teodosius zamanında, konut bölgesi ve batı yakasındaki askeri kışlalar, askeri bölge ve su sarnıçlarının muhafaza altına alınması için batıya doğru yayılmış; liman bölgesi de Haliç'in içine doğru genişlemiştir [70, s.218].

M.S. 5.yy'da II.Teodosius'un Sarayburnu- Ayvansaray arasına yaptırdığı Haliç Surları; Ortaçağ'da burayı güvenli bir liman haline getirmiştir [41]. Cibali adının, Bizanslılar'ın Haliç tarafındaki surlara açtıkları bir deniz kapısının (bugünkü Cibali Kapısı) adı olan "İubalica"dan geldiğine dayalı bir görüş bulunmaktadır [48, s.477]. Porta İspigas olarak da geçen Cibali Kapısı, Haliç Surları'nda açılan 25 kapının (Şekil F.5) Eyüp başlangıç olmak üzere 13.südür [77, s.75]. Cibali adının kökenine

dair başka bir tez daha bulunmaktadır: Evliya Çelebi'nin naklettiği efsaneye göre, bu ad Cibali Kapısı'nı kuşatan Cebe Ali Bey'den gelmektedir [76, s.389]. Cebe Ali Bey'in hiç bitmeyen ekmekleriyle askerleri doyurduğu [48, s.476; 76, s.389] ve İstanbul kuşatması sırasında su üstünde yürüyerek karşı kıyıya geçen bir derviş olduğu [18, s.141; 48, s.476] yönünde de efsaneler bulunmaktadır.

1453'te fethedilen kent, köyleşmiş, harap, bakımsız ve 13.yy'ın Latin yağmasından sonra kendine gelememiş bir kentti [62, s.21]. Buna rağmen Haliç, Bizans Dönemi'ndeki önemini, Osmanlı Dönemi'nde de korumuştur. Kolay ulaşımı, her türlü ham maddenin geldiği bir liman oluşu, fabrika atıkları için kolaylık sağlayan deniz kıyısındaki konumu nedeniyle; Osmanlı sanayileşmesinin başladığı yöre olmuştur [18, s.142]. Diğer yandan, sanayinin tahribatı ve çevreyi kirletmesi de en çok bu bölgeyi etkilemiştir [70, s.122].

15.yüzyılda; bugünkü Sirkeci'den başlayarak Haliç içlerine kadar liman faaliyetinin genişlediği görülmektedir. Limandaki boşaltma işlemlerinde mekan düzeyinde bir tür uzmanlaşma belirmiştir; Yemişpazarı, Unkapanı, Yağkapanı, Odunpazarı İskeleleri ile Balat ayrı tüketim maddelerinin boşaltıldığı iskelelerdir [70, s.221]. 15.yüzyıldan başlayarak kent sur dışında gelişmiş, kıyıları izleyerek Haliç ve Boğaziçi kıyılarında Üsküdar'da mahalleler oluşmuştur. Kentin ana ticaret merkezi 'çarşı' bölgesi olmakla birlikte, Fatih Dönemi'nde sayılarının 3667'ye vardığı söylenen dükkanlar, çarşıdan kıyılara doğru inmekte, Haliç kıyıları boyunca büyük depolama alanlarının olduğu bölgelerde bulunmaktaydı [62, s.22]. 15.yüzyılın sonlarından itibaren, İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu başkentinin silüetini yaratan külliyele ve onlarla beraber yapılan medrese, hamam gibi vakıf yapıları, Haliç sırtlarında yoğunlaşmaktadır [3, s.131] (Şekil A.5, A.6). Fatih Dönemi'nde vakıf yapılarının sayısı, Ayverdi'nin listesine göre 300ü bulmuştur [62, s.22]. Bu etkiyle, Fatih'in çehresi de hızla değişmiş; ilçe dahilinde, Murat Paşa, Koca Mustafa Paşa, Küçük Mustafa Paşa, İskender Paşa ve Atik Ali Paşa gibi önemli kişilerin yaptırdığı külliyelerin çevresinde, aynı adlarla anılan mahalleler gelişmiştir [46]. Böylece, Fatih Osmanlı Dönemi'ndeki "külliye etrafında yerleşme" prensibinin somut bir örneği olmaktadır.

16. yüzyılın başında, ticaret bölgesi yine Haliç kıyıları ile Divanyolu arasındadır. Ticaretini daha çok deniz yoluyla yapan kentin Haliç üzerindeki iskeleleri, Bizans Dönemi'ndeki yerlerini korumaktadır [62, s.24]. Kent, bu yüzyılda Haliç'in kuzey kıyısına ve Boğaz kıyılarına doğru uzanmıştır [62, s.25]. Mimar Sinan Dönemi'nde, İstanbul'da Ayakapısı ile Fenerkapısı arasında oturan müslümanlar buraya bir kapı

açılmasını istemişler; mesele Mimar Sinan'a aktarılmıştır. O'nun da uygun görmesiyle, kendisine kapının açılması için gönderilen yazı şöyledir:

“ İstanbul kadısına ve mimar başına hüküm ki Sen ki kadısın sūddei saadetime mektub gönderüb mahmiyyei İstanbul'da Aya kapusiyile Fener kapusu mabeyninde vaki olan burc yerinde hammam ile çeşme önünde kapu açılması hususu mukaddema müslümanlar talebile arz olundukda görülmek ferman olmagın üzerine varılıb görüldükde filvaki müslümanlar reca eyledikleri üzre mahalli mezburda kapu açılmak münasib gördüklerin arz eylediği ecilden buyurdum ki arz itdüğün üzre mahalli mezburda kapu açdurasın Fi 29 S 990 (1582). (Valide Sultan Hazretlerinin emini olan Çaşnigir Ahmed Ağa'ya verildi)” [5, ss.110-111] :

1721-22'de (Lale Devri), Kağıthane Sa'dabad Sarayı'nın temeli atılmıştır. Derenin mecrası değiştirilerek eski mecrada yeni bir kanal yapılmış, çevresinde ve üzerinde bahçeler, havuzlar, köprüler arasında kasırlar inşa edilmiş, Baruthane'ye kadar mermer rıhtımlar yapılmıştır. Haliç'in iki yakası da köşk ve sahil saraylarıyla donatılmıştır [62, s.32]. 17. ve 18.yüzyıllarda, kentin yerleşim düzeninin değiştiği ve yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil A.7; A.8; A.9).

19.yüzyılda şehrin mekan düzenindeki değişimin sürdüğü görülmektedir. Bunda etkisi olan gelişmeler, gecekondulaşma, banliyölerin doğuşu, sınıfsal yapının ayrıntılarıyla mekana yansımaları, iş merkezindeki değişim ve kaymalar sonucu çift merkezin doğuşu, geçiş bölgesinin belirgin şekilde ortaya çıkması ve daha önce kentle bütünleşmemiş olan çeşitli semtlerin merkezle organik bir bütünleşmeye doğru gitmesi gibi öğelerin ortaya çıkmasıdır, Bu değişim, kendisini Haliç kıyısında yarı endüstriyel tesislerin etrafında biçimlenmiş mahalleler, mezbaha ve küçük atölyeler ile çevre kirlenmesi olarak göstermiştir. Varlıklı azınlık sınıfları Balat, Fener ve Samatya'yı terkedip Beyoğlu tarafına ve apartman yaşamına geçerken; eski İstanbul'da azınlık mahalleleri aynı şekilde kalmıştır [70, s.234].

1838'de ilk Unkapanı yaya köprüsü açılmıştır [62, s.37]. Haliç'in iki yakasının bağlanması ve yelkenli gemilerin yerini buharlı vapurlara bırakmasıyla, Haliç kıyılarında fabrika, atölye ve küçük sanayi alanları oluşmuştur [3, s.133]. 1840'lardan sonra ise deniz ticaretindeki değişimlerle, Haliç sahilinde Sirkeci'den Balat'a uzanan eski ahşap ticaret iskeleleri ve çevrelerindeki depolar, dükkanlar ve hanlar önemlerini yitirmeye başlamıştır [28, s.11].

20.yüzyılın, birbirini takiben yapılan çeşitli uygulamalarla Haliç'in kimliğinin ve mimari-kentsel dokusunun değişmesinden ötürü; Haliç'in tarihi içinde şanssız bir dönem olduğu söylenebilir.

İstanbul'un II.Dünya Savaşı'ndan sonra başına dert açan "Haliç'in sanayi bölgesi olarak kabulü" Fransız şehirci H.Prost'un önerisidir [62, s.42]. Plana göre, Atatürk Köprüsü'nden Haliç'in kaynağına kadar olan alanlarda büyük sanayi, Galata ve Atatürk Köprüleri arasındaki alanda ise ticarethaneler (balıkxane, toptan gıda maddelerinin depoları gibi) yerleştirilmiştir [26, s.53]. 1937-51 arasında yapılan planın belirli bölümleri uygulanmış; planla birlikte gelen imar hareketleri 1948 yılına dek sürmüştür [3, s.133]. İstanbul'da sanayileşme, Haliç'in etrafındaki Fener, Balat, Hasköy, Eyüp ve Kağıthane gibi semtlere kurulan fabrikalar ve atölyelerle, en fazla bu alanın tahribatını hızlandırmıştır. Haliç kıyılarına kentin çöpleri dökülmüş, mezbahalar kurulmuş, lağımlar akıtılmıştır [70, ss.105-106]. Ortaylı'nın "*...Zavallı Haliç, geçen yüzyıldan beri bodur sanayinin arsız yer seçimi ve ilkel kentleşmenin bütün münasebetsizlikleriyle boğuşmaktan bitti...*" ifadesi, Haliç'in başına gelenleri özetlemektedir [70, ss.105-106]. Geçen yüzyılda Haliç'in kentsel dokusunu değiştiren ve etkileri bugüne kadar uzanan bazı gelişmeler, 2.4.'te anlatılmıştır.

Haliç'te, özellikle Fatih ve yakın çevresinde tarih boyunca meydana gelen sayısız deprem ve yangın; bölgenin yapısını doğrudan etkilemiştir. İstanbul'un tarih boyunca çeşitli sayıdaki irili ufaklı depremlerden etkilendiği ve hala da etkilenmekte olduğu bilinmektedir. Bunlardan en ciddi hasara sebep olduğu için özellikle bahsedilmesi gerekenler; 1509, 1766 ve 1894 depremleridir.

"Küçük Kıyamet" olarak anılan 11 Eylül 1509'daki deprem, kentin en korkunç depremlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Solakzade Tarihi'nde (1297, ss.321-322) depremde 109 mescid ve 1070 evin harap olduğu, 5000 kişinin öldüğü ve Sultan Mehmed Cami-i Şerifi'nin (Fatih Camii) dört kubbesinin çatladığı, imaret ve bimarhaneyle Semaniye Medresesi'nin kubbelerinin yıkıldığı ve Semaniye Medresesi'nin üç kapısının yere indiği yazmaktadır [75, s.83]. Deprem 1.5 ay aralıklarla devam etmiş [75, s.85; 81, s.236], tahribatın onarımı için II. Bayezid'in emriyle kısa sürede İstanbul'a 77.000 işçi ve 3000 usta getirilmiştir [75, s.85].

22 Mayıs 1766 depremi, Fatih Camii'nin tamamen yıkılmasına; Kapalı Çarşı, Surlar, Tophane ve kışlalar gibi önemli binalarla, çok sayıda cami ve evin önemli derecede hasar görmesine yol açmıştır [23, s.4].

19.yüzyılın son depremi olan 10 Temmuz 1894 tarihli deprem, şehrin büyük bölümünün hasar gördüğü ve pek çok binanın yıkıldığı "Büyük Hareket-i Arz" olarak anılmaktadır [26, s.53]. Bu depremden sonra, yıkılan yapıların molozunun bütünüyle sahili doldurmada kullanıldığı bilinmektedir [28, s.12].

Haliç kıyılarının ve Fatih'in, yangınlardan oldukça fazla tahrip olmasında üç etken önemli olmuştur: İlki, kıyıya yakın Cibali gibi semtlerde tekneleri kalafatlamakta kullanılan yanıcı maddelerin depolandığı yerlerin bulunmasıdır [80, s.428]. İkincisi, kuzey rüzgarlarına açık bir konumda olduğundan, kıyıda başlayan ateşin hızla sırtlara yayılabilmesidir [40, s.24]. Üçüncüsü de, 1509'daki büyük depremden sonra, evlerin ahşaptan yapılmasına ağırlık verilmiş olmasıdır. Bu, yangınların hem çıkışını, hem de yayılmasını kolaylaştırmıştır [40, s.24]

Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın yapıldığı 1477 tarihinden bugüne, bölge pek çok yangına maruz kalmıştır. 1489'da Fatih'te ve 1539'da Zindankapısı'nda çıkan yangınlarda, Haliç kıyısının da zarar gördüğü, çok sayıda dükkan ve evin yandığı bilinmektedir [26, s.50]

1633'teki Büyük Cibali Yangını, Cibali Kapısı dışında bir kalafatçının yaktığı fundanın rüzgarla yakındaki ahşap kayıkhaneleri tutuşturmasıyla başlamıştır [80, s.428]. Şiddetli poyraz yüzünden hızla yayılan yangın iki gün iki gece devam ettikten sonra, Küçük Mustafa Paşa, Balat, Sultan Selim, Unkapanı, Vefa, Zeyrek, Atpazarı, Saraçhane, büyük ve küçük Karaman semtleriyle Halıcılar ve Molla Gürani bölgelerini kül etmiştir [50]

1660 yılında büyük Ayazmakapı yangını olmuştur [28, s.10]. "Silahdar" tarihinde yazıldığına göre 24 Temmuz günü meydana gelen yangında, 80.000'den fazla ev, cami, medrese, han ve dükkan hasar görmüştür. Fatih'teki "Harikzedeler Sokağı"nın adı, bu dönemden gelmektedir [50]

Cibali ve Küçük Mustafa Paşa civarı, 7 Haziran 1693, 17 Temmuz 1718 (*İstanbul'un geçirdiği en büyük yangınlardandır [62, s.31]*), 1721 [26, s.51], 9 Mayıs 1724, 6 Temmuz 1756, 22 Ağustos 1782 ve 1 Temmuz 1833'teki yangınlardan hasar görmüştür [80, s.428].

1774-1789 I.Abdülhamit Dönemi'ndeki Cibali yangınında, 20.000 evin yandığı tahmin edilmektedir [62, s.31].

1871'de "Büyük İstanbul Yangını" meydana gelmiştir [50]

1908'deki Çırçır Yangını ile 31 Mayıs 1918'deki Cibali Yangını'nda, yöredeki binlerce bina yok olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, ahşap yapılar küçük ölçekli iki-üç katlı kagir apartmanlarla yer değiştirmeye başlamıştır [46]. Bundan sonra, semtin birbirini dik kesen planlı adalar halinde düzenlendiği görülür (Şekil F.2, F.3, F.4)

2.3. Sosyal ve Ekonomik Yapı

İstanbul'un fethinden sonra, gelişmelere paralel olarak bölgenin ve kentin sosyo-ekonomik yapısı da değişmiştir. 1453'ten önce surlar içinde kalan nüfusun 25-50.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Fatih Dönemi'nde, kente Anadolu, Rumeli ve Ege Adaları'ndan Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler getirilmiştir [62, s.21]. Azınlık cemaatler, Marmara, Haliç ve şehrin surlara bakan çevre kesimlerine yerleştirilmişlerdir [70, s.225]. Topkapı Sarayı'nda, Fatih Dönemi sonlarına doğru yazılmış bir belgeye göre; kentte 8951 adedi Türk, 3151 adedi Rum, 1647 adedi Yahudi ve 1048 adedi diğer etnik gruplara ait olmak üzere toplam 14.797 evle 3667 dükkan bulunmaktadır [62, s.23]. Evlerin genellikle 'beyt-i süfli' (tek katlı) olduğu vakfiyelerde görülmektedir. İstanbul ve Galata'nın nüfusu, Fatih Dönemi sonunda 100.000 civarında olmalıdır [62, s.23].

16.yy.'da bütün azınlık cemaatleri, mahalle ve örgütleri bakımından artık İstanbul'un tipik görünümünü içindeki yerlerini almışlardır. Bu mahalleler, geleneksel kentlerdeki gibi kentin cidarında bulunmaktadır [70, s.226].

17.yy.'da, Haliç'in surdışı yerleşme alanları genişlemiş; Cibali-Fener arasında Rumlar yoğunlaşmıştır [3, s.132]. Yüzyılın ikinci yarısında, kent nüfusunun %40'ı müslüman olmayanlardan meydana gelmekteydi. 1601'de Rum Patrikliği'nin yerleştiği Fener bölgesi Rum mahalleleriydi [62, s.30]. Cibali'de ise, İspanya kökenli Yahudiler'le [80, s.428] Rum cemaatlerinin 18.yy'a dek karışık olarak yaşadıkları bilinmektedir [48, s.477]

18.yüzyılda Haliç- Boğaziçi ve Üsküdar nüfusları suricine göre daha fazla artmıştır. 16.yüzyılda yapıldığı bilinen cami ve mescitlerin kenttekilere oranı %62.4 iken, 17-18.yüzyıllarda bu oran %45'e düşmektedir [62, s.31].

Bugünkü demografik yapıyı tanımlayan eldeki son veriler; 2000 yılındaki nüfus sayımına aittir. Sayım sonuçlarına göre; Küçük Mustafa Paşa Mahallesi, 4447 kişilik nüfusuyla (www.die.gov.tr), Fatih'in 69 mahallesi arasında 41.sırada yer almaktadır. Aynı sayımda nüfusu 407.991 olarak belirlenen Fatih; son yıllarda İstanbul'un az da olsa nüfusunu yitiren ilçelerinden biridir. Bunun başlıca nedenleri, gelişim alanlarının daralması ve ekonomik imkanı gelişenlerin başka semtlere taşınmasıdır. 1935 yılında İstanbul nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturan Fatih'in nüfusu, giderek azalmaya başlamış; bu oran %4.05'e kadar düşmüştür. Bugün Fatih İlçesi'nde yaşayan nüfusun yaş grubu ve eğitim düzeyi dağılımları şöyledir (www.die.gov.tr):

YAŞ GRUBU	% ORANI	EĞİTİM DÜZEYİ	% ORANI
15 YAŞ ALTI	% 26.06	İLKOKUL	% 52
15-24 YAŞ ARASI	% 19.19	ORTA ve DENGİ OKUL	% 13.21
25-64 YAŞ ARASI	% 48.57	LİSE ve DENGİ OKUL	% 14.95
65 YAŞ ÜZERİ	% 5.29	YÜKSEKOKUL	% 5.93

Tablo 1: Fatih nüfusunun yaş- eğitim düzeyi dağılımı

Bu değerlere göre, ilçe nüfusunun büyük bölümünü orta yaşlı ve ilkokul mezunu kesim oluşturmaktadır. Haliç civarında yaşayan aileler hakkında, Fatih, Eminönü, Beyoğlu ve Eyüp ilçelerinde yapılan araştırma ve analizlere göre; bölgede ev sahibi olanlar daha fazla Doğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi'nden göç ederek gelmiştir[38, s.542]. Uzun yıllar önce ev satın alanların geliş nedenleri ise, iş ve tayindir [38, s.542]. Kadir Has Üniversitesi öğrencileri tarafından yapılan anketlerde, görüşülen 288 bölge sakininden %20'sinin, semtin en önemli sorunu olarak "karmaşık yapı"yı dile getirdiği görülmektedir [38, s.536]. Bunu izleyen diğer sorunlar, çevre halkı, ulaşım ve temizliktir [38, s.544].

Küçük Mustafa Paşa'da semt ekonomisinin temelini; nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Karadenizli halkın yatkın olduğu fırıncılık, marangozluk, balıkçılık ve küçük ticarethaneler, kahvehanelerle deniz kıyısındaki kereste, kum ve çimento depoları oluşturmaktadır [65, s.160].

2.4. Kentsel Doku ve Durumu

Haliç'in Cibali Bölgesi'ndeki kentsel dokunun değişim aşamalarından ilki ve en belirgin olanı, 19.yüzyıla isabet etmektedir. 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren Haliç kıyılarına önce devlet fabrikalarının, ardından her türlü atölye, imalathane ve mezbahanın gelmesiyle, buraları büyük ölçüde değiştirmiştir [28, s.12].

20.yy'ın başında, suriçinin mimari görünümünü değiştiren yeni büyük inşaatların yanında, yangınlarla ortadan kalkan ahşap konutlar yerini ortogonal sistemde düzenlenmiş kagir yapılaşmaya bırakmış; kentsel doku değişmiştir [3, s.133]. Değişimin yüzyıl boyunca devam ettiği ve 1954-60 Dönemi'ndeki imar hareketleriyle, yapı yoğunluğuna paralel olarak çok katlı betonarme apartmanların çoğaldığı görülmektedir. Bu durum, semtin tarihi dokusuyla sivil mimarisinin kaybolma sürecini hızlandırdığı gibi; ilçenin sosyal dokusu da değişmeye başlamıştır [46]

1984'te başlatılan, Haliç'in dibindeki çamurun temizlenmesi ve kıyıların yeşillendirilmesini içeren proje kapsamındaki yıkım çalışmalarıyla, pek çok tarihi binanın yok olduğu bilinmektedir [40, s.36]. 1989'a kadar Haliç kıyısında etaplar halinde 22 park düzenlenmiş [26, s.54]; tarihi doku geri dönüşümü malesef mümkün olmayan bir şekilde yok edilmiştir. Bunları takiben, 1990'da "İstanbul Tarihi Yarımada Koruma Nazım Planı" ve 1992'de "Fatih İlçesi Koruma Amaçlı İmar Planı" hazırlanmıştır [40, s.36]. Ancak planlama ve uygulama ile ilgili tüm sorumluluklar belediyede olduğundan, uygulamalar hedeflerle örtüşmemektedir.

Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın kuzeyindeki Fener-Balat bölgesindeki ortogonal düzende yapı alanlarının [6, s.341] ve çizgisel gelişmenin aksine; güney kesimlerde özgün nitelikli organik bir yerleşim dokusuna ve yol ağına rastlanmaktadır [40, s.28].

1980'lere kadar kerestecilerin merkezi durumundaki Cibali'de, çoğu dükkanın Kocasinan'a taşınmasıyla, semtin iç taraflarına kadar yayılan ve kereste deposu olarak kullanılan dükkan ve binaların boşaldığı görülmektedir [80, s.429]. Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın kuzeybatısındaki dükkanlar da, kereste deposu olarak kullanıldıktan sonra aynı dönemde boşaltılmıştır. Bu durum, sahilden itibaren iç kesimlere yayılan terk edilmiş ve bakımsız bir görünüme (Şekil A.10); sürekliliği olmayan, düzensiz sokak dokularının oluşumuna yol açmaktadır. Küçük Mustafa Paşa'da kentsel dokuyu oluşturan yapıların tarihi anıtların dışında kalan bölümü; ortalama 4-6 katlı, altı 2.3.'te belirtilen meslek gruplarınca dükkan ve ticarethane olarak kullanılan, kagir veya betonarme apartmanlardan oluşmaktadır (Şekil A.11, A.12). Eski sivil mimari dokusundan da birkaç örnek kalmıştır (Şekil A.13).

2.4.1. Çevredeki Tarihi Yapılar ve Durumları

Haliç'in Cibali- Ayakapı bölgesindeki tarihi eserlerinden bazıları: Küçük Mustafa Paşa Hamamı, Cibali Tütün Fabrikası, Cibali Kapısı, Unkapanı Şazeli Tekkesi, Gül Camii, Ayakapı ve Ayakapı Hamamı'dır [41]. Ayrıca, Ayios Nikolaos Kilisesi, Ayakapı Mescidi ve Sivrikoz Mescidi de bölgedeki tarihi yapılardandır (Şekil B.1). Bunlardan hamama oldukça yakın konumdaki (Şekil B.2) Gül Camii, Cibali Tütün Fabrikası ve Molla Hüsrev Camii'nin tarihçe ve özellikleri şöyledir :

Gül Camii... Küçük Mustafa Paşa semtinde, çifte hamamın kuzeyinde yer almaktadır (Şekil B.2, F.4). Semtin merkezinde, Haliç silüetine ve İstanbul görünümlerine hakim özel bir konuma sahiptir (Şekil B.3). Güneydoğuda Şerefiye, güneybatıda Şair Nevi, kuzeybatıda Vakıf Mektebi ve kuzeydoğuda Gül Camii Sokakları ile çevrelenmiş yapı adasında bulunur (Şekil İ.1).

Bizans Dönemi'nde kilise olarak inşa edilen yapı, J.Pargoire'nin iddiasına göre Aya Euphemia adına yapılan ve Latin işgalinden (1204-61) sonra, 13.yy sonlarında adı değiştirilen Aya Teodosia Kilisesi'dir [30, s.223], (Şekil B.4). Teodosia'nın İkonoklazma Dönemi'nde (726-842) bir İsa ikonasının indirilişini engellemeye çalışırken ölümlerle azize ilan edilmesinden sonra, kiliseye adı verilmiştir. Kilisenin, 9.yy'da İmparator Basileios Dönemi'nde (867-886) yapıldığı; ya da daha eski bir kilisenin yeniden inşasıyla kurulduğu ileri sürülmektedir [30,s.223; 47,s.1]. 1350'de İstanbul'u ziyaret eden Novgorodlu Stepan, kıyıdaki Teodosia Manastırı'na gitmiş; buraya çarşamba ve cuma günleri pek çok ziyaretçinin geldiğini belirtmiştir [30, s.223]. Fetihden sonra, kilisenin altındaki bodrum, Haliç'teki gemilerin malzeme deposu olarak kullanılmış; 26 Nisan 1490'da (Muallim Cevdet Yazmaları, n:93) minare eklenerek camiye çevrilmiştir [30, s.224; 47, s.2]. Alman Melchior Lorichs'in 1559'daki resminde ahşap çatılı olarak görünen yapı; 1509 depreminde hasar görmüş ve ahşap çatıyla örtülmüş olmalıdır [30, s.224]. Sekizgen kasnaklı kubbelerinin basıklığı da, kubbenin Türkler tarafından yeniden yapıldığına işaret eder (Şekil B.5). Barok profilli şerefesinden ötürü (Şekil B.6), minarenin de 1766 depreminden sonra yeniden yapıldığı tahmin edilmektedir [30, s.224].

Yapı, kubbeyi taşıyan dört adet fil ayağının meydana getirdiği, beşik tonozlarla örtülü bir haç planına sahiptir (Şekil B.7). Apsisin yanındaki bölümler, 13.yy'ın sonu ya da 14.yy'ın başında yeniden yapılmış olmalıdır (Şekil B.8). Yan cephelerdeki çok pencere düzeni de Osmanlı izleri taşımaktadır (Şekil B.9). Narteks kısmının yerine, ahşap çatılı son cemaat yeri eklenmiştir; Vakıf Mektebi Sokak üzerinde de şadırvan bulunmaktadır (Şekil B.10). Kubbeleri kurşunla örtülü olup; tepesinde bakır alemleri vardır (Şekil B.11). Yüksekliğinin diğer Bizans Kiliseleri'ne göre fazla oluşu ve yüksek bir bodrumun üstüne oturmasının etkisiyle; oldukça heybetli bir görünüme sahiptir [30, s.224], (Şekil B.4). Tuğla tonozlu bodrumunda kripta ve sarnıç olduğuna [18, s.143]; Aya Teodosia ve Bizans imparator hanedanından bazı kişilerin mezarlarının bulunduğu ve Hz. İsa'nın havarilerinden ikisinin burada gömülü olduğuna [47, s.1] dair çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Yakın tarihlerde, duvarlardaki sıva raspa edilmiş, tuğla örgüsü açığa çıkarılarak horasan harcıyla cephe onarımı yapılmıştır.

Cibali Tütün Fabrikası... Haliç'in batı kıyısında, Unkapanı Köprüsü ile Cibali Kapısı arasındaki bölgede yer almaktadır (Şekil B.2). Doğusundaki Abdülezel Paşa Caddesi ile batısındaki Üsküplü Caddesi'nin sınırladığı alanda bulunan (Şekil F.1; F.7) yapı, 10.385m² 'lik arsa üzerinde yerleşmiştir [4, s.33]. Cibali Tütün ve Sigara

Fabrikası olarak, 1884'te, II. Abdülhamit Dönemi'nde yapılmıştır. Mimarları, Alexandre Vallauray ve Hovsep Aznavur olan yapının kat planları Eugene Battarri tarafından geliştirilmiştir. Osmanlı sınırları içinde tütün alım ve imalatı ile ilgili imtiyazların 30yıl süreyle Osmanlı Bankası, Viyana'daki Credit Anstalt ve Berlin'deki Banker Blayhrud şirketlerinden oluşan "Reji İdaresi"ne verilmesiyle inşa edilmiş ve 1923'e kadar tütün ve mamullerinin üretimine devam etmiştir. 2500 civarında çalışanı bulunan fabrika, erken endüstri dönemi kültür mirasının önemli yapılarından biridir [4, s.33; 18, s.142]. Sanayi Devrimi sonrası batılı devletlerde kullanılan tuğla, demir, döküm taşıyıcı kolonlar ve cam gibi yapı malzemeleri içermektedir [4, s.34]. Neoklasik üslupta yapılan bina (Şekil B.12), Haliç silüetine etkisi, boyutları ve mimarisiyle dikkat çekici bir endüstri mirasıdır (Şekil B.13; B.14). Fabrika 1995 yılında boşaltılarak, eğitim amaçlı kullanılmak üzere 29 yıllığına Kadir Has Üniversitesi'ne verilmiştir [4, s.34]. 2000'de başlayan restorasyon kapsamındaki eklerin temizlenmesi ve mekanların yeni işlev doğrultusunda elden geçirilmesi gibi uygulamaların ardından, Üniversite'nin Cibali Kampüsü olarak kullanılmaktadır.

Molla Hüsrev Mescidi... Küçük Mustafa Paşa Camii ya da Molla Hüsrev Camii olarak da anılan yapı, Küçük Mustafa Paşa Caddesi üzerinde yer almaktadır (Şekil İ.1). Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın ve Gül Camii'nin bulunduğu yapı adalarına komşu adada bulunmaktadır (Şekil B.2; F.6). Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde, Şeyhülislam Molla Hüsrev Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır [66, s.714]. Caminin 15.yy'da semte adını verdiği; Küçük Mustafa Paşa'nın, Fatih Vakfisi'nde, "Molla Hüsrev Mescidi Mahallesi" olarak geçtiği görülmektedir [10, s.39; s.63]. Duvarları taşla ve çatısı da ahşapla yenilenen [66, s.714] yapı; özgün mimarisini koruyamamış, bitişiğindeki yapıların arasında sıkışıp kalmıştır (Şekil B.15). Etrafı mermerlerle kaplanmış giriş kapısının (Şekil B.16) üstündeki minarenin, yeniden yapıldığı belli olmaktadır (Şekil B.17). Kûlahından, bu yenilemenin büyük ihtimalle 19.yy'da yapıldığı tahmin edilmektedir (Şekil B.18).

2.5. Bölgenin Koruma Statüsü ve Değerlendirilmesi

Fatih İlçesi'nin Küçük Mustafa Paşa semti, 2000'de hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı'na göre; 2.derecede korunması gerekli bölge olarak nitelendirilmiştir. Bölgede yer alan Küçük Mustafa Paşa Hamamı ve Gül Camii gibi anıtlar ise 1. derecede korunması gerekli kültür varlıkları olarak gösterilmiştir. Bölgenin ve yakın çevresinin barındırdığı tarihi eserlerin çoğu dini yapılardır. Sivil mimarlık örneklerinden de bugüne kalanlar vardır; ancak sayıları azalmaktadır.

3. KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI

3.1. Konum

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, Cibali ile Ayakapı arasındaki Küçük Mustafa Paşa semtinde (Şekil B.2); Fatih sırtlarından Haliç'e inen ana aksın (Karadeniz Caddesi) son bulduğu meydanda yer almaktadır (Şekil A.11). Haliç'e paralel uzanan Abdüleziz Paşa Caddesi'nden yaklaşık 100metre içeridedir (Ada: 2210, Parsel: 23). Bulunduğu yapı adası, doğuda Kalaycı Sokak, güneydoğuda Yenyol Sokak, güneybatıda semti ikiye ayıran Mustantik Sokak ve kuzeybatıda Haliç'e dik inen Şerefiye Sokak tarafından çevrelenmiştir (Şekil İ.2; A.4).

3.2. Tarihçe

Hamam, Fatih Dönemi vezirlerinden Küçük lakaplı Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mustafa Paşa'nın kimliği ve yaşadığı dönem hakkında çeşitli kaynaklarda, farklı görüşler bulunmaktadır: Bunlardan ilki, II. Mustafa Devri'nde Sadaret Kaymakamı olan ve 1698'de vefat eden "Küçük veya Atik Mustafa Paşa" olduğunu [86, s.50] ve Ayakapı civarında bir hamam yaptırdığını [86, s.51] ileri sürmektedir. Aynı kaynakta, adı geçen kişinin, III.Ahmed'in kızı Zeynep Sultan'la evlenen, Nişancı ve Derya Kaptanı olan "Sinek lakaplı Damat Küçük Mustafa Paşa" (öl:1763) ile karıştırılmaması gerektiği de ifade edilmektedir [86, s.51]. Her iki kişinin de "Küçük" lakabıyla anılmaları, tarihte karışıklığa ve yanlış aktarımlara yol açmaktadır. Hamamı yaptıran kişinin; 15.yy.'da, Koca Mustafa Paşa ile aynı dönemde yaşamış ve O'nunla karıştırılmamak üzere kendisine Küçük lakabı verilmiş olan; Fatih ve II.Bayezid'in vezirlerinden "Kara Mustafa Paşa" olduğu belirlenmiştir [9, s.80; 11, s.63; 12, s.833; 15, s.61; 43, s.95; 45, s.231; 52, s.510; 78, s.1196].

Hamamı yaptıranın 15.yy.'da yaşayan Kara Mustafa Paşa olduğunda hemfikir olan kaynakların, adı geçen kişinin babasının kimliği konusunda fikir ayrılığına düştükleri görülmektedir. Küçük Mustafa Paşa, bazı kaynaklarda Yahşi beyzade Hamza Bey'in oğlu [9,s.80; 11,s.63; 15, s.61; 25, s.365; 43, s.95; 78, s.1196]; bazılarında ise torunu olarak geçmektedir [11,s.228; 45,s.231; 52, s.510]. Aynı kaynağın farklı bölümlerinde her iki iddianın da yer almış olması [11] ve bu kaynağın, torunu olduğunu ifade eden

diğer kaynaklara [45, 52] referans olarak bibliyografyada yer alması; bunun, olası bir yazım hatasının aktarımı olduğunu düşündürmektedir. Küçük Mustafa Paşa'nın hayatıyla ilgili bilgiler şöyle özetlenebilir:

“ Küçük Mustafa Paşa, beylerden olup Fatih Sultan Mehmet'in gözüne girince, 875 (1470/71) tarihlerinde vezir oldu. 879'da (1474/75) azledilmiş ve emekli olmuştur. Üsküdar'da oturdu. Azline sebep Mahmud Paşa'nın kötölemeye bulunması oldu [78, s.1196]. II.Bayezid'in şehzadelğinde Amasya'da O'nun maiyetinde bulundu. Bayezid padişah olunca, İstanbul'a geldi. O'nun sadrazam olmasından korkan rakibi İshak Paşa'nın teşvikiyle yeniçeriler ayaklanarak Mustafa Paşa'nın Amasya'ya geri gönderilmesini sağladılar. Bir süre sonra tekrar İstanbul'a geldi. Padişah ile Gedik Ahmet Paşa'nın arasının açılmasına, Ahmet Paşa'nın hapsine sebep oldu [43, s.95]. 886'da (1481) tekrar vezirliğe getirildi [78, s.1196; 43, s.95]. Fatih'in vefatı sırasında, Cem Sultan Vak'asında O'nun tarafını tuttuğu için [45, s.231; 11,s.228], Gedik Ahmet Paşa kayınpederi İshak Paşa ile birleşerek; Mustafa Paşa'nın padişah tarafından önce tutuklanmasını, sonra da öldürülmesini sağladılar [43, s.95]. Başka bir iddiaya göre ise, Mustafa Paşa bu tarihte idam edilmeyip Bursa sancak beyliğine tayin edilmiş; 1483'te Bursa'da öldürülmüştür [25,s.366; 78, s.1196]. Zekasıyla tanınan Paşa'nın [78, s.1196] idamının, Türk halkı ve özellikle devrin ulema sınıfı üzerinde kötü bir etki yarattığı; padişahın da pişmanlık duyduğu iddia edilmektedir [25, s.366]. İnegöl'ü fethetmiş ve Bender Kalesi'ni tamir ettirmiştir [78, s.1196]. Türbesi Bursa'da, Emir Camii yakınında [78, s.1196], Muradiye'nin batısında yer almaktadır [45, s.231; 11,s.228]. Türbenin güneydoğusundaki Hamza Bey Külliyesi, Kara Mustafa Paşa'nın Eflak'ta şehit olan babası Hamza Bey tarafından 15.yy'da yaptırılmıştır [11, s.228].“

Kara Mustafa Paşa, İstanbul'daki hamamı, Bursa'nın Pazarcık Kasabası'nda yaptırmış olduğu yapı grubuna gelir getirmesi için; 1477 (882) tarihinde inşa ettirmiştir [12, s.833]. Mustafa Paşa Vakfı'nın dile getirildiği çeşitli kaynak ve belgelerden yapılan bire bir alıntılar şu şekildedir:

“Vefayat-ı Selatin ve Meşahir-i Rical”den [9, s.80]

Küçük Mustafa Paşa

(ölümü:888, Vezir, İnegöl'de cami-hamam, Cibali'de çifte hamam, İnegöl'de imaret)

“ İbn Hamza Bey. Vüzera-yı kiramdan olup bazı hidematda bulunup İnegöl nam mahalde ikamet üzere iken *bir cami ve imaret* ve hamam ve sair levazım-ı hayriyye bina eyledikten sonra, Tuhfe, sene 888 tarihinde rihlet edüp ruh-ı sultaniyyesi tuhfe-i rühaniyan-ı kudsiyan oldukda hayratı civarına defn olunmuşdur. *İstanbul'da Cibali kurbünde çifte hamamı ma'rufdur* (Hadika, I, s.185). “

İnegöl'deki hamam, diğer kaynaklarda yer almadığından, doğruluğu tartışılmalıdır.

KARA MUSTAFA PAŞA VAKFİYESİ

Kara Mustafa Paşa Camii, - Mektebi, - İmaret, - Büyük Hanı, - Küçük Hanı

“ Kara Mustafa Paşa bin Mehmed bin Hamza Bey vakfiyesi sureti Vakıflar Umum
Müdürlüğü’ndedir. Vakıfları şunlardır:

1. İstanbul’da Molla Hüsrev Mahallesi’nde hamam (bu, Küçük Mustafa Paşa Hamamı’dır, Koca Mustafa Paşa’dan ayırd etmek için bu ünvan ile anılmıştır.)
2. İstanbul’da Mahmud Paşa Mahallesi’nde evleri muhtevi menzil
3. Edirne’de Yeni Cami (Üç Şerefeli) Mahallesi’nde evleri müştamil menzil, (bu hamam ve menzillerin cabisine günde 5 dirhem ayrılıyor)
4. İnegöl’de Karaca Değirmen, Doğancı Pazarı’nda iki değirmenli bina
5. Hamza Bey Kariyesi’nde iki değirmen,
6. Memlukler
7. Sultan Öyüğü’nde çömllekçi karhanesi (hadimine günde 3 dirhem)

Bunların iradı, Ermeni Pazarı’ndaki imarete ve Bursa’daki türbesine sarfedilecek; tevliyet kendisine, sonra oğullarına olup, mütevelliyeye iradın 1/20’si verilecek. Ruh-ı Peygamber’e günde 10 cüz okunması için 10, şeyhe 15, hafız ve imama ve muallime 2şer, katibe 3, müezzine 1, kıldara 3, nakıybe 1, kandilciye 1, ferraşa 1, ekmeğe 1, aşçıya 2 dirhem; ete 10, ekmeğe 1.5, çorba için 1 kilo buğday, nazıra 5 dirhem verilip fazlası tamire bırakılacak, ondan kalanı evlada verilecektir.

Tarihi Evasıt-ı Şaban 882 (Teşrin-i Sani 1477 nihayetine doğru) olup, şahitler arasında kardeşi Hamza bin Mehmed Bey, amcası Murad bin merhum Hamza Bey, Müderris, Muslihuddin ve 7 atkın ismi geçer.

Bu vakfiyede mektep ve imaret zikrolunmakta ise de, han yazılmamıştır. Halbuki bir kadı sicilinde, Pazarcık kasabasında Kara Mustafa Paşa’nın yaptırdığı cami ve büyük, küçük iki hanın 11153 kuruş ile tamiri, 21 Rebi-ül ahir 1205 (28 Kanun-ı Evvel 1790) tarihiyle mukayyed olduğuna göre, (B.K.S., 1205 senesi sicili, s.28), 882 tarihinden sonra hanlar da zamm-ı vakıf olarak yapılmış demektir.

Kara Mustafa Paşa, II.Bayezid’in kızı Hatice Sultan’ın zevci olup Sultan Cem vak’asında onun tarafını tutmak töhmetiyle idam edilmiştir.

Pazarcık kasabasında cami ihya edilmiştir, şeklen yepyenidir. Sade minarenin kaidesi ilk yapıdandır. İmaret, mektep ve hanlar yoktur. Hanın taşları, yol inşaatında kullanılmıştır. Aşık Paşa-zade bu zatın Ermeni Pazarı’nda bir medresesi olduğunu da yazmaktadır. (Aşık Paşa-zade, Ali neşri, s.191). Fakat vesikalarda geçmediğinden dercinden sarf-ı nazar edildi. ”

“1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri” nden [15, s.61]

Vakf-ı Mustafa Paşa b.Hamza Beğ

“ Vakıf-ı mezbur mahalle-i mezburede *bir çifte hamam ve bâşhâne ve bozâhâne ve dekâkin 6 bâb ve höcerât 13 bâb vakfidüb* şart eylemiş ki, Anadolu vilayetinde kasabe-i Domaniç’de bina eyledüğü ‘imaretin mesâlihine ola’. Defter-i sâbıkda böyle kaydolunmuş, Hâliyâ ‘udül ve sikâtden istifsar olanda ‘imaret Ermeni Pazarındadır’ deyu cevap virdiler.”

“B.O.A. Cevdet Evkaf Tasnifi, 7392 No.lu Belge”den[EK 3, Şekil G.1]

Tarihi: 14 S 1193

Bursa’daki Kara Mustafa Paşa vakıflarına mütevellî tayini ve eski mütevellî olan Derviş Mehmet Bey ile hisse değişimi konulu arz.

“B.O.A. Cevdet Evkaf Tasnifi, 13002 No.lu Belge”den[EK 3, Şekil G.2]

Tarihi: Z 1134

Mahsure-i Bursa’da vaki merhum Kara Mustafa Paşa’nın Hudavendigâr Sancağı’na tabi Pazarcık kazası kasabasında bina eylediğı cami-i şerifi...

Bursa’da Kara Mustafa Paşa’nın Pazarcık kasabasında yaptırdığı caminin evkafı kariyeleri ahalisinin vakfa ve kendilerine ait davalarının Haremeyn Müfettişi Vekili tarafından dinlenmesine Padişah tarafından karar verildiğı halde, bazı kişiler Eskişehir Kadılığı’na hitaben ferman çıkarttıklarından; Hüdavendigâr Beylerbeyi’ne ve Haremeyn Müfettişi Vekili’ne, bunun yasaklanması ve mütevellîye Padişah hükmünün verilmesi konulu rica.

“B.O.A. Cevdet Evkaf Tasnifi, 13634 No.lu Belge”den[EK 3, Şekil G.3]

Tarihi: Z 1229

Bursa’daki merhum Kara Mustafa Paşa vakfından olmak üzere *İstanbul’da Cibali Kapısı’nda Büyük Hamam civarında* vergi memuru ve günlüğü 1 akçeyle ferman katibi ve günlüğü 1 akçeyle müşahede katibi ve günlüğü 2 akçeyle mutemet cihetlerinin İsmail halifeye tevcihi konulu arz.

Fatih Dönemi’ndeki adıyla Molla Hüsrev Mescidi Mahallesi’nde [10, s.39] bulunan çifte hamamın, yakınındaki vakıf yapılarının konumlarını belirtmek üzere, Fatih Vakfiyeleri’nde de adı geçmektedir [36, s. 214 (n.99), s. 222 (n.138), s. 240 (n.233)]. Ayrıca, N. Köseoğlu’nun 1952’de hazırlamış olduğı “İstanbul Hamamları” listesinde yer almaktadır [56, s.9]. Köseoğlu’nun aktardığına göre; hamam, Sirkeci-Edirne Hattı’nın yapılmasından sonra düzenlenen İstanbul Haritası’nda ve Niş muhacirlerinden Osman Bey’in yayınladığı 1304 (H.) tarihli Mecmua-i Cevami adlı eserdeki İstanbul Hamamları Listesi’nde de gösterilmiştir [56, s.10].

3.3. Yasal Durum

Vakıf yapısı olarak inşa edilen Osmanlı Dönemi mimari eserlerinin bir kısmı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Vakıflar İdaresi tarafından satılarak devlet elinden çıkarılmış; özel mülkiyete geçirilmişlerdir. Bu uygulamanın özellikle gelir getiren hamam yapılarında örnekleri bulunmaktadır [58, s.192]. İstanbul 4 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun hamamla ilgili arşiv dosyasındaki Tapu Senedi'ne göre; hamamın bilinen en eski sahibi Hasan Ünal'dır. Hamam, kendisinin ölümünden sonra varislerinin mülkiyetinde kalmıştır (Şekil G.4). Tapu Senedi'nin tarih hanesinde 7/ 2/ 196? yazmaktadır. 1960'larda düzenlenen bu belgeye göre, 1932m² alandaki “*derununa dört masura suyu havi, beş dükkan, bir garaj, bir ahır ile külhan odaları olan iki hamamın*” 15 hisseye paylaştırıldığı anlaşılmaktadır (Şekil G.4). 1996 yılına kadar Hüseyin Ünal'ın mülkiyetinde kalan çifte hamam, bu tarihte Mermer-İş T.A.Ş. tarafından satın alınmıştır. Halen aynı şirketin mülkiyetinde olan hamam bugün kullanılmamaktadır *.

1966 yılında, T.C. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından, Küçük Mustafa Paşa Hamamı yanında, hamama 5 metreden fazla yaklaşmamak ve 9.5 metreden yüksek olmamak şartıyla inşaata müsaade edilmesinde sakınca görülmediğine karar verilmiştir (Şekil G.5). Hamam, bu sırada henüz tescilli değildir.

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, 20.4.1974 tarihinde alınan 7773 numaralı kararla; T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından “**aynen korunması gerekli eski eser**” olarak tescil edilmiştir (Şekil G.6). Bununla birlikte; 13 Mart 1995'te, vergi kısıtlılığından yararlanabilmek için hak sahibinin yaptığı başvuru üzerine, yapının eski eser olduğunun tapuya işlenmesi için ilgili kurul tarafından bir dilekçe hazırlanmış (Şekil G.7); hamamın G.E.E. ve A.Y.K.'nun 9.6.1978 gün ve 10446 sayılı kararı ile “**Dini ve Kültürel Yapı**” olarak tescilli olduğu belirtilmiştir. Bu talebin, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nce 11.4.1995 tarihinde, hamamın tapusunda “yapısı eski eserdir” ifadesinin bulunduğu gerekçesiyle reddedildiği görülmektedir (Şekil G.8).

Aynı dosyada, 14.3.1997 tarihinde, Fatih Belediyesi İmar ve Planlama Müdürlüğü tarafından, hamama komşu parsellerin durumuna ilişkin, 1 Numaralı KTVKK Müdürlüğü'ne gönderilmiş bir belge bulunmaktadır (Şekil G.9). Hamamın korunması gerekli parsel sınırları, söz konusu belgeye eklenen 1/1000 ölçekli koruma imar planı fotokopisiyle (Şekil G.10), 1/500 ölçekli kadastral paftadaki gibidir (Şekil G.11).

* Hamama ait yapıların kullanımına farklı sürelerde son verilmiştir (bkz. 3.5.)

Dosyanın incelenmesi sırasında, yapının 1974 (Şekil G.12; G.13) ve 1997 (Şekil G.14; G.15) senelerine ait fotoğraflarına rastlanmıştır. Hamamın, 1974 öncesinde, herhangi bir kaydı ya da fotoğrafı olup olmadığına dair, ilgili Koruma Kurulu'nun Encümen Arşivi taranmıştır. Burada, yapıyla ilgili bir dosya bulunmaktadır, ancak fotoğraf içermemektedir. Dosyada, hamamın bitişiğindeki dükkanlardan, batıda yer alan ilkinin özgün olduğu, diğerlerinin yapımı içinse, izin talep edildiğini gösteren 1947 tarihli yazışmalarla (Şekil G.16; G.17), dükkanların yapımına izin verilmesini konu alan karar (Şekil G.18; G.19) bulunmaktadır. Bu sayede, dükkanların yapım tarihi netlik kazanmıştır.

3.4. Arsaya Yerleşim ve Çevreyle İlişki

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, tümü bugüne ulaşabilmiş mekanları, anıtsal kütleleri ve mimarisiyle içinde bulunduğu yapı adasına ve hatta yakın çevreye hakim bir karakter taşımaktadır (Şekil C.2-1; İ.1); ancak çevresindeki yoğun yapılaşma, onu saran dar sokaklardan algılanmasına engel olmaktadır (Şekil C.2-2). Hamamı oluşturan kütlelerin en büyüğü, Erkekler Bölümü'nün soyunmalıdır (Şekil C.2-3). Bu nedenle diğer yapıların konumlarını tanımlarken, bu kütle (Z02) merkez kabul etmek uygun olacaktır. Z02, yapı adasının Mustantik Sokak tarafına yerleştirilmiş; girişi de aynı sokağa açılmıştır (Şekil İ.2). Boyutları daha küçük olan Kadınlar Bölümü'nün soyunmalı, Z02'nin kuzeybatısında ona bitişik olarak yerleştirilmiştir (Şekil C.2-2). Çifte hamamların tümünde görülen Kadınlar ve Erkekler Bölümleri'ne birbirinden uzak ayrı kapılardan girilmesi prensibi burada da uygulanmış; Kadınlar Bölümü'nün girişi Şerefiye Sokak'a açılmıştır (Şekil C.2-4). Hamamı oluşturan diğer yapılar, bu iki kütlelerin gerisinde birbirine bitişik vaziyette sıralanmaktadır. Soyunmalıkların kuzeydoğusunda, yan yana Kadınlar ve Erkekler Bölümü'nün sıcaklıkları yer alır (Şekil C.2-5). Sıcaklıkların bitişiğinde, ikisinin toplam genişliğine eşit boyuttaki su deposu, gerisinde de külhan ve su kulesi olduğu düşünülen yapı bulunmaktadır (Şekil İ.2). Külhanın gerisindeki Şerefiye Sokak'a açılan alan hamamın bahçesidir ve bugün otopark olarak kullanılmaktadır (Şekil C.2-6a,6b). Hamamın cephesinin algılanabildiği tek açıklık budur. Hamam üç taraftan, kendisine yaslanan ya da oldukça yaklaşan daha küçük ölçekli yapılarla kuşatılmıştır. Mustantik Sokak tarafında, hamamın önüne bitişik nizamda 2-3 katlı kagir yapılar yerleşmiş (Şekil C.2-7); sokak silüeti yalnız hamama girişin olduğu yerde kesintiye uğramıştır. Hamamın güneybatı cephesi, ancak buradan algılanabilmektedir (Şekil C.2-8). Şerefiye Sokak tarafında da benzer bir durum görülür. Hamamın kadınlar

bölümüne bitişik olarak, sokak boyunca tek katlı dükkanlar sıralanmıştır (Şekil C.2-9). Hamama ait tüm yapılar, toplam 1932 m²'lik bir alanı kaplamaktadırlar.

3.5. Genel Tanım

Yapı grubu, “çifte hamam ve dükkanlar” olarak tanımlanabilir. Çifte hamam, kadınlar ve erkekler bölümlerinin soyunmalık, ılıklik, hela ve sıcaklıklarıyla su deposu ve külhanı içine almaktadır. Dükkanlar, güneybatıdaki bir tanesi (Şekil C.2-10) 15.yy.'a ait olmak üzere toplam beş tanedir (Şekil C.2-11); diğerlerinin geçen yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Harap durumdaki dükkanlar (Şekil C.2-12), 1980'lere kadar askı imalathanesi, marangoz atölyesi ve kereste deposu olarak kullanılmıştır.

3.5.1. Kadınlar Bölümü

Soyunmalıktan başlayarak kuzeydoğuya doğru birbiri ardına eklenmiş mekanlardan oluşan Kadınlar Bölümü (Şekil C.2-1), güneydoğusundaki Erkekler Bölümü'ne bitişiktir ve boyutları daha küçüktür (Şekil İ.2). Kadınlar Bölümü, kareye yakın planlı soyunmalık, sağ tarafında bir eyvanı ve sol tarafında helası bulunan ılıklik ve iki eyvanla iki halvet hücrelerinden ibaret sıcaklık mekanlarından oluşmaktadır. Şerefiye Sokak'tan giriş, yan yana sıralanmış dükkanların arasında, bir kapı ve iki pencere açıklığı içeren ahşap çatılı aralıktan sağlanmaktadır (Şekil C.2-4; C.2-13). Dükkanlarla birlikte girişi de örten ahşap çatı Marsilya kiremidiyle kaplıdır ve oldukça harap durumdadır. Demir kapıdan girildikten sonra, 9 basamak inilerek soyunmalığa ulaşılır (Şekil C.2-14). Basamaklar ve girişin devamındaki dükkanlar çöp ve kırık dökük elemanlarla doludur. Yol seviyesinden oldukça aşağıda kalmış olan Kadınlar Bölümü'nün soyunmalığı, dört yönde sekilerle çevrelenmiş (Şekil C.2-15), mermer döşeli ve kubbeye örtülü bir mekandır (Şekil C.2-16). Kubbeye geçiş, pandantiflerle sağlanmıştır. Duvarları, yarıya kadar renkli badanayla kaplıdır (Şekil C.2-17); üst seviyede ahşap döşemeye ait izler görülür (Şekil C.2-18). Soyunmalığın ortasında, kare planlı mermer bir şadırvan kaidesi yer alır (Şekil C.2-19); şadırvan yok olmuştur.

Soyunmalıktan ılıkliğe geçiş, kuzeydoğu duvarının ortasındaki kemerli açıklıktan sağlanmaktadır (Şekil C.2-20). Dikdörtgen planlı ılıkliğın güneydoğusunda, her kolda bir kurna içeren U planlı sekiyle bir eyvan düzeni oluşturulmuştur (Şekil C.2-21). Kurnalar, Erkekler Bölümü'nde fazla sayıda örneği olan ve “tip 2” olarak tanımlanan çokgen planlı tiptedir (Şekil C.2-22). Eyvanın sekiler arasında kalan döşemesinde açılan büyük delikten (Şekil C.2-23) cehennemlik seviyesi görülebilmektedir; ancak

içi dolmuştur. Kubbeye örtülü orta mekanın kuzeybatı tarafında, bir kurna ve gerisinde hela bulunmaktadır (Şekil C.2-24). Mekanın döşemesi oldukça hasarlıdır.

Sıcaklık, iki yanında iki eyvanı bulunan dikdörtgen planlı bir mekan ve buraya açılan iki halvet hücrelerinden oluşmaktadır (Şekil İ.3). Plan şeması olarak "E tipi"ndeki sıcaklık örneklerindedir. Sıcaklıkta, kuzeybatı eyvanında (Şekil C.2-25) beş ve güneydoğu eyvanında (Şekil C.2-26) üç olmak üzere toplam sekiz kurna bulunmaktadır. Halvet hücrelerine açılan kemerli açıklıkların ortasında yüksek bir niş yer alır (Şekil C.2-27). Halvet hücrelerindeki kurnalar yerlerinden sökülmüştür (Şekil C.2-28). Bütün mekanlar kubbeye örtülüdür; kubbelerin en büyüğü sıcaklık orta mekanını örtmektedir (Şekil C.2-29). Kadınlar Bölümü'nün beden duvarlarında ve kubbelerinde görülen bozulmalar; yoğun nem etkisiyle oluşan kararma, renk değişimleri, rutubet izleri, yosunlanma ve sıva dökülmeleridir (Şekil C.2-30; C.2-31).

Kadınlar Bölümü'nün soyunmalık, ılıklik, sıcaklık eyvanı ve hücrelerinin kuzeydoğu-güneybatı yönündeki derinlikleri, Erkekler Bölümü'nünkilerle aynıdır. Böylece, taşıyıcı duvarların devamlılığı sağlanmış ve su deposu için uygun alan yaratılmıştır.

Kadınlar Bölümü'nün en önemli yapısal sorunu örtü sisteminden kaynaklanmaktadır (Şekil C.2-32). Soyunmalık kubbesinin üstündeki kurşun örtünün yarısına yakını çalınmıştır (Şekil C.2-33; C.5-59). Böylece tuğla ve horasan harçlı örgüsü (Şekil C.2-34) açığa çıkan kubbenin üstünde bitkiler oluşmuş, hatta erkekler bölümü tarafında ağaç gelişmiştir (Şekil C.2-35). Kubbenin acil bir onarıma ihtiyacı vardır. Zaman içinde Marsilya kiremitleri ve çimentolu harç örtüyle kaplanan ılıklik ve sıcaklık örtüsünde de malzeme bozulmalarına rastlanmaktadır. Kadınlar Bölümü'nün, örtü öncelikli olmak üzere, çeşitli onarım amaçlı müdahalelerle, Dükkanlar ve Erkekler Bölümü'yle birlikte ele alınması gereklidir.

Kadınlar Bölümü'nün 1993'te müşteri yokluğundan kapatıldığı [45, s.233] iddiası doğru değildir Kesin tarihi bilinmemekle beraber, semt sakinleri Kadınlar Bölümü'nün, hamam kullanımına son verildikten sonra, bir süre dükkanlarla birlikte askı imalathanesi olarak faaliyet gösterdiğini söylemektedirler. Dükkanların boşaltılması 1980'li yıllarda olduğuna göre, Kadınlar Bölümü daha önce kapatılmış olmalıdır. Erkekler Bölümü, 1996'ya kadar hamam olarak işletilmeye devam etmiştir.

3.5.2. Erkekler Bölümü

Erkekler Bölümü de, Kadınlar Bölümü gibi soyunmalıktan başlayarak kuzeydoğuya doğru birbiri ardına eklenmiş mekanlardan oluşmaktadır (Şekil İ.4). Soyunmalığın

önündeki ahşap çatılı giriş holü, Kadınlar Bölümü'ndeki gibi yolun oldukça aşağısında kalmıştır. Dört yönde sekilerle çevrelenmiş soyunmalık mekanında, ahşap şirvan kısmen mevcuttur. Soyunmalığın devamında, güneydoğusunda mermer sekili eyvanla genişletilmiş ılıklik bulunmaktadır. Ilıkliğin güneydoğusuna, uzun bir koridor ve bu koridora açılan traşlık ve hela mekanları yerleştirilmiştir. Ilıkliğin kuzey köşesinden girilen sıcaklık, dört eyvanlı plan tipiyle oluşturulmuş; köşelere de halvet hücreleri yerleştirilmiştir. Erkekler Bölümü özellikle kubbeye örtülü mekanlarda kullanılan çeşitli geçiş öğeleri, ışık gözleri ve altı farklı tipteki mermer kurnalarıyla hamam mimarisinin değerli bir örneğidir. Hamamın servis bölümleri olarak kullanılan su deposu, külhan ve su kulesi olabileceği tahmin edilen kubbeli oda da tez kapsamında tanımlanmış ve belgelenmiştir.

3.6. Erkekler Bölümü- Mekan Özellikleri

3.6.1. Giriş Holü (Z01)

Erkekler Bölümü'nün girişi güneybatı cephesindedir (Şekil C.3-1). Yol seviyesinin yükselmesiyle, soyunmalık girişi yolun 342cm aşağısında kalmıştır. Z01 döşemesiyle sokak kotu arasındaki bu fark, 14 basamakla çözülmüştür. Önce, Mustantik Sokak'tan 7 basamakla inilerek Z01'e açılan giriş kapısına ulaşılmaktadır. Mermerle kaplı basamakların sadece birinde, serpantin görülmektedir (Şekil C.3-2). Alüminyum ve camdan oluşan giriş kapısı, 20.yy ekidir (Şekil C.3-3). Kapıdan geçildikten sonra, tekrar 7 basamak inilerek "±0.00 kotu" kabul edilen Z01 kotuna ulaşılmaktadır (Şekil C.3-4). Mekan, 480-238-484-228cm boyutlarındadır (Şekil İ.5). Z01'in döşemesi mermerdir (Şekil C.3-5). Mermer levha boyutları 97-120cm arasında değişmektedir. Duvarlarında çeşitli renklerde birkaç tabaka boya vardır (Şekil C.3-6). Mekanın üstü ahşap çatıyla örtülerek (Şekil C.3-7); üzeri Marsilya kiremidile kaplanmıştır (Şekil C.3-2). Örtü bugün koruyuculuğunu yitirmiştir ve mekan sürekli su almaktadır. Su etkisiyle boyalarda dökülme, altındaki sıvada yumuşama ve yoğun yosun oluşumu gibi hasarlar meydana gelmiştir (Şekil C.3-8).

Z01'in kuzeydoğusundaki basık kemerli giriş açıklığından soyunmalığa ulaşılır (Şekil C.3-9). Giriş açıklığının genişliği 157.5cm; kemerin tepe noktasının döşeme üstünden yüksekliği de 299cm.dir. Kemerli girişin Z01'e bakan tarafında, muhdes alüminyum giriş kapısına ait kasa ve tepe penceresi bulunmaktadır (Şekil C.3-9). Kapının kanatları sökülmüştür. Tepe penceresinin yüksekliği 33.5cm olan kemerli bölümünde koyu renkli buzlu cam; altındaki 56.5cm.lik kısımda da düz cam kullanılmıştır. Böylece, girişin yüksekliği 209cm.ye inmiş olur. Girişi örten basık

kemerin üstünde, madalyon şeklinde bir çıkıntı bulunmaktadır (Şekil C.3-10); ancak üstü boyanmış olduğundan özgün bir detay olup olmadığı anlaşılamamıştır.

3.6.2. Soyunmalık “camekan” (Z02)

Erkekler Bölümü'nün kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmış mekanlarından ikincisidir. Soyunmalık (camekan), kuzeybatısındaki kadınlar bölümü soyunmalığı ile kuzeydoğusundaki ılıklik ve sıcaklığa bitişiktir (Şekil İ.3). Mekan, 14.26x14.36m ölçülerinde kareye yakın bir plana sahiptir. Buraya, Z01'de tarif edilen basık kemerli açıklıktan girilmektedir. Söz konusu açıklığın Z02'ye bakan tarafında, kemerin iki renkli taşla (siyah- beyaz mermer) oluşturulduğu görülür (Şekil C.3-11). Bu, Klasik Dönem Mimarisi'nde örnekleri olan bir uygulamadır ve özgün bir detaydır. Kemerin altındaki yeşil boyalı ahşap kapı, özgün değildir ve ne zaman eklendiği bilinmemektedir (Şekil C.3-12). Çift kanatlı kapının genişliği 167cm, yüksekliği 259cm, kalınlığı ise 3.5cm.dir. Sade ve niteliksiz ahşap kapının Z01'e bakan yüzü tablalıdır. Z02'ye bakan tarafında ise, demir geçmeli basit bir kilit mekanizması bulunmaktadır (Şekil C.3-13) Kapıda, boya dökülmesi, yoğun kirlenme ve ahşapta çürüme gibi hasarlar meydana gelmiş; kanatları aşağı doğru çökmüştür.

Z01 ile Z02'nin arasında, 181x 334cm boyutlarındaki Z02a aralığı yer almaktadır (Şekil İ.3; C.3-14). Güneybatı bölümündeki sekilerin ortasında yer alan Z02a, 74x74cm.lik Marmara mermeriyle döşelidir; yüksekliği, üstündeki ahşap döşemenin altına kadar 298cm.dir. Söz konusu ahşap döşeme, 3.6.2.1.de ayrıntılarıyla anlatılan şirvanın güneybatı bölümüne aittir. Ahşap döşemedeki çökme devam etmekte olduğundan, yükseklik giderek azalmaktadır.

Z02a'nın bitiminde yer alan iki basamakla 44cm aşağı inilerek soyunmalık orta mekanına ulaşılır (Şekil C.3-15). Sırayla 23cm ve 21cm rıhtları olan iki basamağın genişlikleri 183cm.dir. Basamakların mermer kaplama levhalarında çatlaklar, kırılmalar ve kopmuş parçalar olduğu tespit edilmiştir (Şekil C.3-16). İkinci basamak, ilkinden daha fazla bozulmuştur. Basamağın ön yüzünde, 15cm genişliğinde ve 80cm uzunluğunda bir bölümün mermer kaplaması kırılmıştır (Şekil C.3-17).

Soyunmalık (Z02), orta mekanın dört yönde sekiler tarafından çevrenmesiyle kurulmuş basit bir plan şemasından oluşur (Şekil İ.4). Z02, sekilerin ve ahşap dikmelerin çevrelediği 1080-952-1060-946cm uzunluğundaki kareye yakın planlı orta mekanı işaret etmektedir (Şekil İ.3; C.3-18). Sekilerin üstünde, kesin tarihi bilinmemekle beraber, ahşabın kalitesi ve detayların dönemsel bir nitelik

taşınamasına dayanarak son 50 yıl içinde yapıldığı tahmin edilen; kısmen mevcut "şirvan" bulunur. Şirvana ait detaylı bilgi, 3.12.3.'te verilmiştir.

Z02'nin döşemesi; 74x74cm boyutlarında beyaz Marmara mermeriyle oluşturulmuştur (Şekil İ.8, Şekil C.3-18). Döşemede eğim olup olmadığı, alınan ölçülerle kontrol edilmiştir. Giriş holünden soyunmalığa geçiş ± 0.00 kotu kabul edilerek; döşemenin güneybatıda -0.44m, güneydoğuda -0.47m, kuzeydoğuda -0.50m, kuzeybatıda ise -0.48m kotunda olduğu; önemli bir eğim bulunmadığı görülür. Kadınlar Bölümü soyunmalığında görülen şadırvan izi burada yok olmuştur; mermer döşemenin zaman içinde değiştirilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Döşemede görülen en önemli hasarlar, mermerlerdeki çatlak ve kırıklardır (bkz. 3.11.1.)

Soyunmalığın örtüsü; dört yönde çift merkezli kemerlerle taşınan ve pendentifler üzerine oturan kubbedir (Şekil C.3-19). Çapı 14.15m, tepe noktasının döşeme üstünden yüksekliği 18.84m.dir. Z02, erkekler bölümündeki ve hamamdaki en geniş açıklıklı ve en yüksek kubbeye sahiptir. Kubbenin kemerlere oturduğu kısım, döşemeden 12.47m yükseklikte, sade profilli bir silmeyle (h=56cm) çevrilmiştir. (Şekil C.3-19).

Kubbenin tepesinde altıgen planlı bir açıklık ve aşağı doğru sarkan demir bir zincir bulunmaktadır (Şekil İ.9, Şekil C.3-20). 194cm çapındaki açıklık, mekanın aydınlanmasını ve havalanmasını sağlayan aydınlık fenerine ait olmalıdır. Buna ek olarak, dört cepheye birer tanesi beden duvarında, birer tanesi de kubbe kasnağında olmak üzere ikişer tane pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Kubbe kasnağındakilerin tamamı sivri kemerlidir (Şekil C.3-21). İçlerindeki demir kayıtlı pencereler muhdestir. Demirler paslanmış ve çürümüş, camlar kırılmıştır. Beden duvarlarındaki pencereler; soyunmalık cepheleriyle birlikte tanımlanmıştır. Kubbede, nemden kaynaklanan çeşitli bozulmalar ve renk değişimleri görülmektedir (bkz. 3.13.2.; Şekil C.3-21).

3.6.2.1, 3.6.2.2, 3.6.2.3 ve 3.6.2.4 alt başlıklarında anlatılan Z02-- kodlu mekanlar; ayrı girişleri bulunan bağımsız mekanlar değildir. Hepsi, şirvanı taşıyan ahşap dikmelerin gerisindeki sekilerdir ve soyunmalık orta mekanına açılırlar. Bazıları, şirvanın ayırıcı ahşap duvarlarıyla birbirinden ayrılmıştır. Boyut, malzeme, eleman ve hasarlarının daha kolay ve anlaşılır bir şekilde ifade edilebilmesi için; sekiler üstünde kalan bölümlerin, ayrı başlıklar altında sınıflandırılması tercih edilmiştir.

3.6.2.1. Soyunmalık “Güneybatı Bölümü” (Z02b, Z02c)

Z02'nin güneybatısında kalan bölüm; 3.6.2.'de tarif edilen soyunmalığa giriş koridorunun (Z02a) iki yanındaki Z02b ve Z02c bölümlerini içermektedir (Şekil İ.3).

Z02b; soyunmalığa girişin sağında yer alır (Şekil C.3-22). Giriş koridorundan 25cm, Z02 orta mekanından da 69cm yukarıdaki döşemesiyle, bu iki mekandan ayrılmaktadır. Z02b'nin boyutları, 508-293-499-294cm.dir (Şekil İ.5). Mekanın kenar uzunlukları, seki üstündeki ahşap dikmelerin bitimine kadar, döşemenin kapladığı alan baz alınarak ölçülmüştür. Mekanın üstteki şirvan döşemesine kadar olan yüksekliği, 273cm.dir. Üstteki döşeme, alttaki mekanların tavanını oluşturur. Bu nedenle, döşemenin taşıyıcı sistemi ahşap levhalarla kaplanmış ve pasalı tavan yapılarak yağlı boyayla boyanmıştır. 5cm.lik ahşap çıtalarla yapılan pasalı tavan, yalnız şirvanın güneybatı bölümünde görülmektedir (Şekil C.3-23).

Ahşap döşemenin bu cephedeki büyük bir bölümü çökmüştür; harap durumdaki döşeme içeri giren suyun etkisiyle çökmeye devam etmekte (Şekil C.3-24) ve ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. İkinci katın ahşap duvarı, Z02b'nin üstündeki güney köşede kısmen mevcutken (Şekil C.3-24, Ocak 2006) belgelenmiştir. Ancak, yapıdaki ahşaplar sökülüp yakılmaktadır. Bu bölümün ahşap duvarları da, aynı tahribata maruz kalarak yok olmuştur (Şekil C.3-24, Mart 2006). Döşemenin çökmesi esnasında elektrik aksamı da hasar görmüştür. Yıkılan ahşap döşeme ve üstünden sarkan kablolar ve aydınlatma elemanlarıyla mekan bugün enkaz görünümündedir (Şekil C.3-25).

Z02b'nin döşemesi, 20x20cm.lik dökme mozaik karo ile kaplıdır (Şekil İ.8). Döşemenin orta mekana bakan kenarında 10x10cm.lik bir ahşap giriş bulunur. Sekinin soyunmalığa bakan alnında, alttaki 30cm.lik kısım, 74cm enindeki mermerlerle kaplıdır. Mermerlerle ahşap arasındaki 39cm.lik kısımda, kaplama yoktur; kısmen dökülmüş harç tabakası görülmektedir (Şekil C.3-22).

Z02b, sekinin üstüne ahşap döşemeyi taşımak üzere yerleştirilmiş 20x20cm.lik iki ahşap dikmeyle kuzeydoğusundaki Z02'den ayrılmaktadır (Şekil C.3-22).

Z02b'yi güneydoğu yönünde, 25cm kalınlığındaki muhdes duvar sınırlamaktadır (Şekil C.3-26). Z02b döşemesinin üstünden 225cm yükseklikteki bu duvarın, mekanı Z02j'den ayırmak amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir (Şekil İ.4). Duvar, 15x25x5cm boyutlarındaki harman tuğlasıyla örülmüştür. Sağ alt köşesinde,

çimentolu harçla yapılmış onarım ve sol alt bölümünde, bir bölümü kalmış ahşap süpürgelik (h=16cm) görülmektedir (Şekil C.3-26).

Z02c, soyunmalığın batı köşesindeki L planlı kısımdır (Şekil C.3-27). Z02a ile Z02d arasında yer alır (Şekil İ.4). Orta mekan döşemesinden 34cm yukarıdaki sekinin alın kısmı mermerle kaplıdır. Köşeye, 31x48cm boyutlarında, 24cm yüksekliğinde mermer bir basamak yerleştirilmiştir. Z02c'nin, merdivenden soyunmalık batı köşesine kadar uzunluğu 452cm, kuzeybatı kolu ise 535cm. uzunluğundadır (Şekil İ.5). Z02c'nin döşemesi, 20x20cm.lik dökme mozaik karoyla kaplıdır (Şekil İ.8). Mekanın üstünü, döşemeden 276cm yükseklikteki ahşap tavan örter.

Z02c'nin Z02a'ya bakan tarafında, L planlı bir merdiven yer alır (Şekil C.3-28). Şirvanın üst katına 21 basamaklı bu merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil C.3-29). Merdivenin 8 basamaklı ilk kolu 109cm, 13 basamaklı ikinci kolu ise 120cm genişliktedir. Basamakların genişliği 24cm, rıht yükseklikleri 18cm.dir. Güneybatısındaki soyunmalık duvarının alt kısmı, sarı- mavi boyalıdır (Şekil C.3-30). Merdivenin altında kalan kısımda yoğun kirlenme ve boyada dökülme meydana gelmiştir. Merdivenin yanında, sıcaklık ya da ılıkıktan söküldüğü tahmin edilen bir kurna yer alır ve 5 no.lu tiptedir (Şekil C.3-30).

Soyunmalığın güneybatı beden duvarının ortasında, Z02'ye giriş açıklığı (iki renkli basık kemerli) oldukça yüksek bir yarım daire kemerle vurgulanmıştır (Şekil C.3-31). Kemerin tepe noktasının soyunmalığa giriş döşemesinden yüksekliği 442cm.dir. Bu kemerin 48cm üstünde, 5cm derinliğinde bir kademe oluşturan ikinci kemer yer alır (Şekil C.3-32). Şirvan döşemesinin 297cm yukarisına kadar olan kısım mavi; üstü ise beyaz boyalıdır. Duvarda, mavi badananın bitimi hizasında eşit aralıklarla ortalama 10-15cm çapında delikler açılmıştır (Şekil C.3-32; C.3-33). Bu delikler, bugüne ulaşmamış olan ikinci kat tavanının ahşap kirişlerine aittir. Şirvanla ilgili detaylı bilgi, 3.12.3.'te verilmiştir.

Beden duvarının Z02b tarafında kemerli bir niş (Şekil C.3-34) yer alır. Döşemeden 131cm yukarıdaki bu niş, 165cm genişliğinde, 110cm derinliğinde, ortalama 3.5m yüksekliktedir. Niş, önündeki ahşap döşemeden ötürü, gerçek boyutlarıyla algılanamamaktadır (Şekil C.3-31). Duvar yüzeyindeki izlerden, duvarın boyalı olduğu, boya tabakası söküldükten sonra gerideki duvarın açığa çıktığı ve zamanla yüzeyinde kayıplar meydana geldiği anlaşılmaktadır (Şekil C.3-34).

Soyunmalık kubbesini taşıyan kemerin tepe noktası, +11.42m yüksekliktedir, üzerinde 90cm.lik ikinci bir kemer kademesi bulunmaktadır. Beden duvarında

(kalınlık: 154cm), kemerin aşağısına genişliği 112cm, yüksekliği 230cm olan sivri kemerli bir pencere boşluğu açılmıştır (şekil C.3-35). zgn pencere yok olmuştur; buraya yerleştirilen demir kayıtlı kemerli pencere muhdestir.

3.6.2.2. Soyunmalık “kuzeybatı bölümü” (Z02c, Z02d)

Z02'nin kuzeybatısında kalan bölüm; 3.6.2.1.'de tarif edilen L planlı Z02c'nin kuzeybatı koluyla (şekil C.3-36), bitişiğindeki Z02d'yi içermektedir (şekil İ.3). Z02c ile Z02d, 15cm kalınlığındaki ahşap duvar ile birbirinden ayrılır.

Boyutları ve döşemesi 3.6.2.1.de aktarılan Z02c'yi örten pasalı tavan, güneybatı kolda son bulmuştur. Z02c'nin bu kola ait bölümü, 276cm yükseklikte, 50-70cm aralıklarla yerleştirilmiş 5x10cm.lik ahşap kirişlerle örtülüdür (şekil C.3-37). şirvanla ilgili detaylı bilgi, 3.12.3.'te verilmiştir.

Z02c ile Z02d'yi ayıran 15cm.lik ahşap duvardan itibaren soyunmalığın kuzey köşesine kadar devam eden kısım, Z02d olarak adlandırılmıştır (şekil C.3-38; İ.3). Seki döşemesinin bu cephe boyunca aşağı doğru 7.5cm eğimli olduğu görülür. Aynı eğim, soyunmalık döşemesinde de mevcut olduğundan, sekinin alın yüksekliği sabit kalmaktadır (34cm). Z02d'nin boyutları (ahşap dikmeler içinde kalan alan), 205-887-218-897cm olarak ölçülmüştür (şekil İ.5). Seki üstünden ahşap döşeme altına kadar olan yükseklik 276cm.dir. Z02d'nin üstünde, döşemenin ahşap taşıyıcı sistemi görülmektedir; tavan kaplaması yok olmuştur (şekil C.3-38). Döşeme, sekinin n tarafında 64cm genişliğindeki bölümde mermer; geri kalan kısımda 23x23cm.lik renkli pvc karo ile kaplanmıştır (şekil İ.8). şirvanın ahşap elemanları sökülerek yakıldığından, mekanın görünümü kısa sürede değişmiştir (şekil C.3-39).

Soyunmalığın kuzeybatı beden duvarı üzerinde, Z02c tarafında, yarım daire kemerli iki niş bulunur (şekil C.3-40). Bugün duvardan 10cm ne çıkan konturlarıyla birer kademe olarak görülen bu kemerler, bir dönemde kapatılmış birer niş olabilir. Bu ngrnn sebebi, bu kemerlerin simetriğindeki -Z02d'de tarif edilecek olan- nişin de benzer bir mimariye sahip oluşudur. Kemerlerin açıklığı 130cm, yüksekliği seki döşemesi üstünden 251cm.dir. Duvarın sol bölümünde, mavi ve daha önceki bir tarihe ait sarı badana izleri kısmen görülmektedir; geri kalan yüzey beyaz boyalıdır. Boya pek çok yerde dökülmüştür, duvarda kirlenme, yüzey kayıpları ve rutubet etkisiyle renk değişimi görülür (şekil C.3-40).

Soyunmalığın kuzeybatı beden duvarı üzerinde, Z02d tarafında yine iki niş bulunmaktadır (şekil C.3-38). Bu nişlerden ilki, cephenin ortasında yer alır; genişliği

201cm, yüksekliği 302cm.dir. Derinliği, sol tarafta 56cm, sağ tarafta ise 62cm.dir. Sekinin 104cm yukarisinda başlayan bu nişin içine, şirvanın ahşap kirişleri oturtulmuştur, böylece nişin sivri kemeri üst kotta kalmıştır (şekil C.3-41). İkinci niş, öncekinden 133cm ileride, onunla aynı seviyede bulunmaktadır. Genişliği 106cm olan nişin derinliği sol tarafta 70cm, sağ tarafta 75cm.dir. Yüksekliği 169cm olan nişin üstü yarım daire kemerle örtülmüş, 32cm.lik ikinci bir kemer kademesiyle vurgulanmıştır (şekil C.3-42).

Kubbeyi taşıyan kemerin tepe noktası +11.53m kotundadır; üzerinde 90cm.lik ikinci bir kademe bulunmaktadır (şekil C.3-43). Kemerin aşağısında, genişliği 112cm, yüksekliği 167cm olan sivri kemerli bir niş görülür (şekil C.3-43). 17cm derinliği olan bu niş yerine, diğer cephelerde pencere bulunmaktadır. Duvarın gerisinde bulunan kadınlar kısmı soyunmalığına ait kubbe nedeniyle, bu cephede pencere ağılamamış; mimari bütünlüğü korumak adına sivri kemerli bir niş yerleştirilmiştir (şekil C.3-43). Niş kemerinden başlayarak silme boyunca devam eden yapısal çatlak, kubbe penceresi üstünde yeniden başlayarak kubbe boyunca devam eder (şekil C.3-44).

3.6.2.3. Soyunmalık “Kuzeydoğu Bölümü” (Z02e, Z02f)

Z02'nin kuzeydoğusunda kalan bölüm; 13cm kalınlığındaki ahşap duvarla birbirinden ayrılmış Z02e ve Z02f'yi içine almaktadır (şekil İ.3). şirvan, dört dikme tarafından taşınmakta, Z02e ile Z02f'yi ayıran duvar bu dikmelerden kuzeyden cncsne isabet etmektedir (şekil C.3-45).

Z02e'nin boyutları (ahşap dikmelerin sınırladığı alan), 209-606-213-618cm.dir (şekil İ.5). Seki üstünden 37cm yüksekte bulunan ahşap döşemenin güneydoğu tarafı tamamen çökmüştür (şekil C.3-46); bu bölüm ahşap kalıntıları ve toprakla dolmuş bir yığın görünümündedir. Z02e'yi sınırlayan soyunmalık beden duvarı; kısmen ahşapla kapatılmıştır. Ahşapların çürüdüğü, kırıldığı ve yer yer söküldüğü görülür (şekil C.3-47). Z02e'nin kuzeybatı (bugün mevcut değildir) ve güneydoğusunda bulunan ahşap duvarlar yağlı boyalı ve niteliksizdir.

Z02f mekanı; 215-267-217-249cm. llerindedir (şekil İ.5). Mermer sekinin 38cm yukarisındaki ahşap döşemesinin tamamına yakını çökmüştür (şekil C.3-48). Üç yöndeki ahşap duvarları hala mevcuttur, kısmen bozulmuştur. Üst tarafında, şirvan döşemesinin ahşap kirişleri ve döşeme kaplama levhaları görülmektedir. Ahşap elemanları giderek eksilen şirvana ait bilgi, 3.12.3.'te verilmiştir (şekil C.3-49).

Mermer seki, soyunmalık duvarının 277cm önünde; kuzey köşeden itibaren 768cm uzunluğundadır (Şekil İ.5). Yüksekliği 34cm olan bu sekinin alını, 71-74cm enindeki mermerlerle kaplıdır. Z02e ve Z02f, sekinin 36cm (döşemedeki şişmeden ötürü yer yer 38cm) yukarısındaki ahşap döşeme üzerinde bulunurlar (Şekil C.3-49).

Soyunmalık kuzeydoğu beden duvarının Z02e tarafında, 70cm derinliğinde bir niş bulunmaktadır (Şekil C.3-50). 162cm genişliğindeki bu nişin üstü, sivri kemerle örtülmüştür. Niş, şirvan döşemesinin ahşap kirişleriyle ikiye bölünerek kemerli örtüsü üst katta kalmıştır.

Beden duvarının, şirvanın ahşap duvarlarının gerisinde kalan bölümü, mavi; yukarısı beyaz boyalıdır (Şekil C.3-51). Taşıyıcı kemerin aşağısındaki sivri kemerli pencere açıklığının (Şekil C.3-52) genişliği 112cm, yüksekliği 241cm.'dir. İçindeki demir çerçeveli pencere muhdes olup; özgün pencereye ait bir iz bulunamamıştır.

Z03 (ılıkık) girişini sağlayan açıklık da, bu cephededir (Şekil C.3-53). Genişliği 69cm, döşeme üstünden yüksekliği 198cm olan açıklık yarım daire kemerle örtülmüş; çevresi, 40cm genişliğindeki siyah mermer plakalarla çevrelenmiştir (Şekil C.3-54). Açıklığın soyunmalık tarafında, niteliksiz bir ahşap kapı bulunur. Burada bulunması gereken davlumbaza ve özgün ılıkık kapısına dair bir iz yoktur. Kapının sağ tarafında, Z02'nin doğu köşesinde; mermer kaplı iken mermerleri sökülmüş ve tahribat görmüş kısım yer alır (Şekil C.3-55). Burada ne olduğu bilinmemektedir.

3.6.2.4. Soyunmalık “Güneydoğu Bölümü” (Z02g, Z02h, Z02i, Z02j)

Z02'nin güneydoğusunda kalan bölüm; sekinin üstündeki alanı tanımlayan Z02g, soyunmalıktan bahçeye çıkışı sağlayan Z02h, küçük ölçekli bir giriş aralığı olan Z02i ve duvarlarla Z02'den ayrılmış Z02j'yi içine alır (Şekil İ.3). Cephede çeşitli aralıklarla yerleştirilmiş beş ahşap dikme bulunur. İlk üç dikme Z02g'yi Z02'den ayırmaktadır; 3. ve 4. dikmeler Z02h'yi; son iki dikme de Z02i'yi sınırlamaktadır (Şekil C.3-56).

Z02g, soyunmalık döşemesinden 42cm yüksekte, seki üzerinde yer alan bölümdür (Şekil C.3-57). Uzunluğu, soyunmalığın doğu köşesine kadar 795cm, derinliği 225cm.dir (Şekil İ.5). Seki, 40x40cm.lik renkli pvc karoyla kaplanmıştır (Şekil İ.8). Dikmelerin önündeki 20cm.lik bant ve seki alını ise mermer döşelidir. (Şekil C.3-58). Döşemenin üzerinde, duvardan sökülmüş siva parçaları, ahşaplar, paslı demirler ve başka maddelerden bir yığın oluşmuştur (Şekil C.3-56).

Z02h, bitişişindeki Z02g'den 21cm kalınlığında, 303cm yükseklikte bir duvarla ayrılmıştır (şekil C.3-59). Bu bölüm, bahçeye çıkışı sağlayan açıklığı ve ona ulaşan altı basamağı içine almaktadır (şekil C.3-59). Genişliği 116cm, rıht yükseklikleri 25cm olan basamaklar mermerle kaplıdır. Burada bulunan özgün kapı boşluğu [45, s.232], hamama izinsiz giren ve içeride tahribata sebep olan çeşitli kişilerin içeri girmesini engellemek amacıyla mal sahipleri tarafından 1996'dan sonraki bir tarihte kapatılmıştır (şekil C.3-60). İçerisine duvar örölerek 68cm derinliğinde bir niş görünümlünü alan bu kapı boşluğunun içeride ve dışarıda iki demir kapısı bulunmaktadır (şekil C.3-61; C.3-62). İçerideki demir kapının ölçüleri 125x 194x 3cm.'dir. Açıklığın üstü, sivri kemerle örtölmüştür (şekil C.3-56).

Z02h'den 21cm kalınlığında ve 303cm yüksekliğindeki bir duvarla ayrılan Z02i mekanının (şekil C.3-63); soyunmalığa bakan cephesi 158cm genişliğindedir (şekil İ.5). Z02j'nin girişi bu alandan gerçekleşmekte; iki mekanın üzerini yerden 272cm yükseklikte muhdes düz tavan örtmektedir (şekil C.3-63). Döşemesi, soyunmalık döşemesinden 21cm yukarıdadır ve dökme mozaik karoyla kaplıdır. Duvarları da 20x20cm.lik desenli dökme mozaik karoyla kaplanmış (şekil C.3-64); buraya 92cm yükseklikte küçük bir tezgah yerleştirilmiştir (şekil C.3-65). Bu eklemelerle, mekan bir çay ocağının servis tezgahını anımsatmaktadır. Desenli karoların, şirvana çıkışı sağlayan merdivenin sahanlığındakilerle (şekil C.3-30) aynı tipte oluşu, bu eklemelerin aynı zamanda yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Z02j'ye, Z02i'den geçilerek ulaşılmaktadır (şekil C.3-66); buradaki demir kapı muhdestir ve 97x220cm ölçülerindedir (şekil C.3-67). Z02i ile Z02j'yi ayıran 25cm.lik duvar; 3.6.2.1.'de anlatılan harman tuğlası duvarla eşzamanlı olarak yapılmış olmalıdır. Çünkü, bu iki duvar, soyunmalığın güney köşesinde, bağımsız bir mekan (Z02j) oluşturmaktadır. Soyunmalığın 160cm kalınlığındaki beden duvarının bu bölümde 55cm'ye indiği, böylece Z02j'nin derinliğinin 287cm'ye çıkarılmış olduğu görölmektedir (şekil İ.4). Üzeri sivri tonozla örtölü olan 222cm genişliğindeki niş (şekil C.3-68), mekanın üstü düz tavanla kapatılmış olduğundan, tam olarak algılanamamaktadır (şekil C.3-56). Ancak başlangıcının Z02i'de olduğu görölmektedir (şekil C.3-65). Hamamların soyunmalık mekanlarında köşede böyle yarı açık bir mekanın bulunması normaldir (ay ocağı, havlu kurutma yeri gibi). Bu nedenle, duvarlar sonradan eklenmiş olabilir, ancak mekanı oluşturan niş özgün olmalıdır. Z02j'nin güneyindeki duvarda yarım daire kemerli küçük bir niş bırakılmıştır (şekil C.3-69). Nişin genişliği 80cm, derinliği 23cm, yüksekliği de 90cm.'dir. Mekanın döşemesi mermerdir (üstü kapanmış olduğundan, mermer

olduğu algılanamamaktadır). Döşemenin ortasında, ortalama 1m derinlikte dikdörtgen şeklinde bir boşluk bulunmaktadır (Şekil C.3-70). Çevresi tuğlalarla sarılmış yere gömülü kısmın (Şekil C.3-71) içine ve duvara birkaç demir çubuk yerleştirilmiştir. Bunun yere gömülü bir ocak olduğu ve burada yanan ateşle havluların kurutulduğu tahmin edilmektedir. Hamamın çatısında, bu hizada yükselen bir bacanın bulunması, bu tahmini desteklemektedir (Şekil C.3-72).

Soyunmalık güneydoğu beden duvarının Z02g tarafında, 206cm genişliğinde, 120cm derinlikte ve 336cm yükseklikte sivri kemerli bir niş yer alır (Şekil C.3-73). İç yüzü isten kararmıştır. Bu nişin hizasında, çatıda yükselen bir baca bulunduğu görülmektedir (Şekil C.3-74). Bu niş, Z02j'dekine benzer şekilde kullanılmış olabilir.

Taşıyıcı kemerin tepe noktası, +10.58m yüksekliktedir. Üzerinde, 89cm.lik ikinci kemer kademesi bulunur (Şekil C.3- 75). Cepheye112x223cm boyutlarında sivri kemerli bir pencere açıklığı yerleştirilmiştir (Şekil C.3-76). Muhdes demir çerçeveli pencere paslanmıştır. Ayrıca, kemerin merkezinden başlayarak kubbe penceresi üstünden merkeze doğru ilerleyen yapısal bir çatlak görülür (Şekil C.3-77)

3.6.3. Ilıklık (Z03)

Z02'nin kuzeydoğusundaki Ilıklık (Z03) mekanının planı, Z05'e bakan kuzey köşesi pahlı bir dikdörtgen şekindedir (Şekil İ.4). Boyutları 515-368-595-307-90cm.dir (Şekil İ.5). Mekanın güneydoğu tarafının, Z03'e bakan bir eyvan şeklinde planlandığı (Şekil C.3-78); döşemede 26cm yüksekliğindeki mermer sekiyle, üst seviyede de bir kemerle (Şekil C.3-79). Z03'ten ayrıldığı görülmektedir. 228x265cm ölçülerindeki sekinin üstünde, alçak duvarlarla ayrılmış iki hücre bulunmaktadır. Hücrelerden birinde, 20cm yüksekliğinde ikinci bir seki görülmektedir (Şekil C.3-80). Hücrelerin gerisindeki mermer kaplama özgün olmadığından, burada kurna olduğuna dair bir iz bulunamamıştır (Şekil C.3-81). Ilıklık eyvanının mermer döşemesinde ortalama 1m çapında bir delik açılmış; altındaki cehennemlik bölümü çeşitli malzemeler, çöpler ve toprakla dolmuştur (Şekil C.3-81). Eyvanın önünde, helaya doğru uzanan 10cm.lik pis su toplama kanalı bulunmaktadır (Şekil C.3-82).

Ilıklığın kuzeybatısında Z05a'ya açılan kemerli giriş (Şekil C.3-83), kuzeydoğusunda kemerli bir niş (Şekil C.3-84) ve güneydoğusunda, eyvanın bitişiğinde Z04'e açılan dar bir aralık (Şekil C.3-85) bulunmaktadır. Z05a'ya açılan çift kemerli giriş, 3.6.5.1.'de ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Z03'ün kuzeydoğu duvarındaki nişin genişliği 138cm, yüksekliği 273cm, derinliği 40cm.'dir. Yerden 55cm yukarıda başlayan nişin

gerisindeki duvarda su borusunun ağızı, tabanında da horasan harcından yapılmış bir kaide görülmektedir (Şekil C.3-84). Burada bir çeşme ya da kurna bulunduğu ve zaman içinde sökülmüş olabileceği tahmin edilmektedir. Ilıklığın güneydoğusundaki Z04'e, 61.5cm genişlikte, 180cm yükseklikteki aralıktan geçilmektedir (Şekil C.3-85).

Mekanın duvarları sıvalı, döşemesi 73-74cm genişliğindeki mermer levhalarla kaplıdır (Şekil İ.8). Mekanın batı köşesine, 42cm derinliğinde ve 55cm yüksekliğinde L şeklinde bir seki yapılmıştır (Şekil C.3-86). Bu, soyunmalık, traşlık ve heladan sıcaklığa geçişi sağlayan mekanda, oturmak ya da eşya koymak için yapılmış olmalıdır. Z03'ten Z05'e geçişi sağlayan dar açıklığın (h=179cm) yukarısında ve çevresinde, duvar yüzeyinde bozulma görülmektedir (Şekil C.3-87).

Z03, pendentiflere oturan 12gen planlı (çapı:328cm) kubbeye örtülüdür (Şekil C.3-88). Kubbenin üstünde, dördü tepesindeki "ışık tavanı"nda [72, s.131] olmak üzere ışınsal düzende yerleştirilmiş 15 adet ışık gözü bulunmaktadır (Şekil İ.9). Ilıklığın güneydoğusundaki eyvan, ince bir kemerle ikiye bölünmüş düz tavanla örtülüdür. Kemerin iki yanında, 7şer ışık gözü içeren, hafifçe yükseltilmiş eğrisel planlı ikinci bir kademe oluşturularak ışık tavanı belirginleştirilmiştir (Şekil C.3-89).

3.6.4. Hela Koridoru (Z04)

Z03'ün güneydoğusunda, dar uzun bir dikdörtgen planına sahip olan koridor (Şekil C.3-90); Z04a ve Z04b'ye girişi sağlamaktadır (Şekil İ.4). Boyutları 502.5-85-506-80 cm.'dir (Şekil İ.5). Z04a'dan 82cm kalınlığındaki taşıyıcı duvarla ayrılan koridorun duvarları sıvalıdır (Şekil C.3-91). Mermer döşemesinde çeşitli onarım izleri görülmektedir (Şekil İ.8; Şekil C.3-92). Mekanın güney köşesinde, bir kurna bulunmaktadır (Şekil C.3-93). Kurna, "2 numaralı tip" olarak nitelendirilen tipin hamamda görülen tek örneğidir * [(No:3)- (Şekil İ.66)]. Köşelerindeki klasik sabunluk detayıyla sıcaklıktaki 3 no.lu kurna tipinden ayrılmaktadır. Ayna taşı ve musluğunun Z04'ün güneybatı duvarı üzerinde olduğu, ancak bugüne ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Z04'ün kuzeydoğu duvarında, Z04a'ya açılan sivri kemerli girişin üstünde, benzerine sıcaklıkta da rastlanan hafifletme kemeri bulunmaktadır (Şekil C.3-94). Sivri kemerli giriş açıklığı 60cm genişliğinde ve mermer eşik üstünden 192cm yükseklikindedir. İkinci kademeyi oluşturan hafifletme kemerindeyse, genişliğin 87cm'ye, yüksekliğin de 297cm'ye çıktığı görülür.

* Kurna tipolojisi ve sınıflandırılması, kurnaların, mimari özellikleri doğrultusunda ait oldukları dönemlere göre kronolojik sırayla yapılmış; kurnalar 3.12.2.'de ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Z04'ün örtüsünde iki farklı örtü tekniğinin bir arada bulunduğu görülmektedir (Şekil İ.9). Koridorun ılıklığa yakın olan kısmı, altı adet ışık gözüyle aydınlanan düz tavanla (Şekil C.3-95); güneydoğudaki kısmı, iki ışık gözü içeren beşik tonozla (Şekil C.3-96; C.3-97) örtülüdür. Mekanın yüksekliği düz tavanla örtülü kısımda 442cm iken, tonozlu kısımda 305cm'ye inmektedir.

3.6.4.1. Traşlık (Z04a)

Z04a, kuzeybatıda Z03, güneydoğuda Z04b ve güneybatıda Z04 ile komşudur (Şekil İ.3). Z04 ve Z04b ile birlikte, planda hamamın güneydoğu yönünde dışarı doğru bir çıkıntı meydana getirmektedirler (Şekil İ.4). Mekanı Z03 ve Z04b'den ayıran duvarlar 89cm kalınlığındadır. Sivri kemerli girişin üstünde, Z04 tarafında görülen hafifletme kemeri bulunmamaktadır (Şekil C.3-98). Mekan, 239-241-241-249cm ölçülerindedir (Şekil İ.5). Duvarları sıvalıdır (Şekil C.3-99). Mekan, karşılıklı iki duvara dik olarak konumlandırılmış T biçimli alçak duvarlarla bölünerek, dört ayrı hücre elde edilmiştir. Bölücü duvarların kalınlığı 11.5-14.5cm arasında değişmektedir (Şekil C.3-100)

Z04a mekanının köşelerinde birer kurna yer alır (Şekil İ.64). Batı köşedeki kurna, diğerlerinden farklı olarak bir niş içine alınmıştır. Bu kurna, sıcaklıkta en fazla görülen "3 numaralı tip"e aittir [(No:4)- (Şekil İ.67)].* Diğer üç kurna, çeyrek daire planlıdır ve "6 numaralı tip"tedir [(No:22, 23, 24)- (Şekil İ.70)].*

Z04a'nın duvarları sıvalı, döşemesi mermerdir. Mekanın üstünü, sekizgen plana oturan kubbe örtmektedir (yüksekliği: 552cm, çapı:218cm, Şekil C.3-101). 142cm yüksekliğindeki kasmağın köşelerinde, kademeli tromplar bulunmaktadır (Şekil İ.61; C.5-39; C.5-40). Mekan, kubbenin üstüne iki sıra halinde ışınal düzende yerleştirilmiş 16 ışık gözü sayesinde aydınlanmaktadır (Şekil İ.9; Şekil C.3-100). Kubbenin tepesinde, ışık gözlerinden daha büyük bir açıklık vardır; üzeri yukarıdan kiremitle kapatılmıştır (Şekil C.3-102). 52cm yüksekliğindeki bu daire açıklığın iç yüzeyi düzgün sıvalıdır, burada diğer mekanların kubbelerindeki gibi, birkaç ışık gözü içeren bir ışık tavanı bulunmalıdır; ancak yok olmuştur.

3.6.4.2. Hela (Z04b)

Z04a'nın bitişiğindeki Z04b, hamamın güneydoğu yönündeki son mekanıdır (Şekil İ.3). Kalınlığı 83cm olan kemerle Z04'ten ayrılmıştır (Şekil C.3-103). Mekan, (Z04'e bakan yön dışında) 147-202-145cm ölçülerindedir (Şekil İ.5). 28cm kalınlığında ve

* Kurna tipolojisi ve sınıflandırılması, kurnaların, mimari özellikleri doğrultusunda ait oldukları dönemlere göre kronolojik sırayla yapılmış; kurnalar 3.12.2.'de ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

180cm yüksekliğindeki tuğla duvarla ayrılmış iki hücresi bulunmaktadır (Şekil C.3-104; C.3-105). Helalardan birinin kapısı yok olmuştur, güneydoğudakinde ise niteliksiz bir ahşap kanat bulunmaktadır (Şekil C.3-106). Mekanın zeminine, 16cm çapında birer deliği bulunan hela taşları yerleştirilmiş; geri kalan kısım mermerle döşenmiştir (Şekil C.3-104; C.3-105).

Hela duvarları yerden 142cm yüksekliğe kadar mermerle kaplı, üst kısımlar sıvalıdır (Şekil C.3-104; C.3-105). Mekanın üstünü, 1.5metre çapında küçük bir kubbe örtmektedir (Şekil C.3-107). Kubbenin iç yüzeyindeki sıvalar dökülmüş, tuğla örgü açığa çıkmıştır. 391cm yüksekliğindeki mekanı, kubbeye yerleştirilen biri tepede, üçü de etrafında olmak üzere dört adet ışık gözü aydınlatmaktadır (Şekil İ.9; Şekil C.3-107). Kubbe eteğindeki ışık gözlerinin merkeze göre konumları, sayılarının dört olmasını gerektirirken, üç tanedir. Sıva, özgün değilse ışık gözü yenilenen sıvanın altında kalmış olabilir. Üzerine gelen incir ağacından ötürü, çatıdan da kontrolü yapılamamıştır. Duvarlar, açık ışık gözlerinden başlayarak aşağı kadar inen dallarla sarılmıştır (Şekil C.3-108; C.3-109)

3.6.5. Sıcaklık (Z05)

Z05, Erkekler Bölümü'nün ve hamamın detay ve mimari yönünden en zengin mekanlarını içermektedir. Kuzeydoğusundaki su deposu (Z06) ile kuzeybatısındaki kadınlar bölümü sıcaklığına bitişiktir (Şekil İ.3). Kare (13.68x13.69m) planlı sıcaklık, dört eyvanlı plan tipiyle oluşturulmuş; köşelere kareye yakın planlı halvet hücreleri yerleştirilmiştir (Şekil İ.4). Güney köşede ılıklik yer aldığından, hücre sayısı üçe inmektedir. Orta bölümün güneybatısındaki eyvan da (Z05a), sonradan eklenmiş 30cm.lik tuğla duvarla sıcaklıktan ayrılarak ılıkliğe dahil edilmiştir. Böylece sıcaklık, üç eyvanlı (Z05b, Z05c, Z05d) ve üç hücreli (Z05-1, Z05-2, Z05-3) plan şemasına sahip olmuştur. Eyvan ve hücrelerin döşemeleri (bkz. 3.11.1.; Şekil İ.8), örtüleri (bkz.3.11.3.; Şekil İ.9-10), kubbeye geçiş detayları (bkz.3.11.2.; Şekil İ.59-60-61-62) ve kurnaları (bkz. 3.12.2.; Şekil İ.65-66-67-68-69-70) çeşitlidir.

Sıcaklığın girişi, ılıklik (Z03) mekanının kuzey duvarındaki açıklıktan sağlanır (Şekil C.3-87). Giriş açıklığının genişliği 58cm, derinliği 67cm, yüksekliği de mermer eşik üstünden 179cm.dir. Mermer eşik, ılıklik döşemesinden 5cm, sıcaklık döşemesinden ise 3cm yukarıda yer alır. Geçiş aralığı ılıklik tarafında olduğu gibi; sıcaklık tarafında da duvarın içine doğru girinti yapacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil İ.4). Bu girinti, batı tarafında 11cm, doğu tarafındaysa 14cm derinliktedir. Girişin sıcaklık tarafındaki cephesi daha gösterişlidir; açıklığın üstü, simetrik olarak birbiri üstüne binen ve

tepede buluşan üçer eğriyle yükseltilmiş bir hafifletme kemeriyle örtülüdür (Şekil C.3-110). Kemerin tepe noktası, eşik üstünden 301cm yüksekliktedir.

Köşeleri pahlı dörtgen şeklindeki orta mekanın merkezinde bir göbek taşı bulunur (Şekil C.3-111). Kenar uzunlukları 314-314-314.5-318cm olan göbek taşı, 51cm uzunluğundaki pahlı kenarlarla yuvarlatılmıştır (Şekil İ.4). Sıcaklığın orta mekan döşemesinden 21cm yukarıda bulunan göbek taşı, mermer döşelidir. Göbek taşının merkezinde 72cm.lik kare şeklindeki bir bölüm, 4cm yukarıdadır ve çimento harcıyla tespit edilmiş bir mermer plakayla kaplanmıştır (Şekil C.3-112). Göbek taşı benzerlerine göre daha alçaktır; kesin bilinmemekle beraber, yeniden yapılmış olabilir. Orta mekan döşemesi, 70cm ve 74cm enindeki Marmara mermerleriyle oluşturulmuş; kısmen dökme mozaik karoyla yenilenmiştir (Şekil İ.8; C.3-113). Orta mekanın çevresinde, 8cm derinliğinde ve 8cm eninde bir dere bulunur (Şekil C.3-114). Z03'te de anlatılan, tüm mekanları dolaşarak helaya ulaşan bu dereyle, eyvanlar ve hücrelerde biriken kirli su atılmaktadır. Derenin içi, bugün toz, dal ve benzeri maddelerle dolmuştur.

Sıcaklığın orta bölümü, 671cm çapında bir kubbe ile örtülmüştür (Şekil C.3-115). Tepe noktası 10.09m* yüksekte olan bu kubbe, 117cm kalınlığındaki dört kemer tarafından taşınmakta; kubbeye geçişi üzeri mukarnaslarla bezenmiş pendantifler sağlamaktadır (Şekil C.3-116). Kubbe eteği, 705cm* yükseklikte, sade profilli bir silme üzerine oturmaktadır; silmenin yüksekliği 48cm.dir (Şekil İ.60, Şekil C.3-116). Mukarnaslar, sıcaklığın pahlı duvarları üzerinde, ortalama 450cm* yükseklikten başlayarak kubbe eteğindeki silmenin altına kadar (657cm)*, dört yatay sıra halinde devam etmekte (Şekil İ.60, Şekil C.3-117), birbiri üzerine binerek sekizgen plandan dairesel plana geçişi sağlamaktadır (Şekil İ.8- Şekil C.3-118).

Kubbenin merkezinde; 24cm.lik bir girinti şeklinde yerleştirilmiş, 126cm çapında dairesel bir "ışık tavanı" [72, s.131]** bulunur (Şekil C.3-119). Bu ışık tavanı üzerinde biri merkezde olmak üzere dokuz adet fil gözü vardır. Ayrıca, kubbenin üzerine dört yatay sıra halinde ışınsal düzende yerleştirilmiş 56 adet fil gözü de orta mekanı aydınlatmaktadır (Şekil İ.9; Şekil C.3-119). 25cm çapındaki bu ışık açıklıklarının üstünde olması gereken camlar yok olduğundan; mekan atmosfer koşullarından doğrudan etkilenmekte, yağış ve rüzgarla gelen maddelerden zarar görmektedir.

* Yükseklikler, söz konusu mekanın döşeme kotu üstünden verilmiştir.

** Bu ifade, sıcaklık mekanlarının tümünde, kubbeyi tanımlarken kullanılmıştır.

Sıcaklıkta yer alan kurnalar 1,3,4 ve 5 no.lu tipler olarak nitelendirilmiştir (Şekil H.1): Birinci tip; köşeleri pahlanmış dörtgen planlı kurnaları içine alır. Öndeki pahlı yüzeyler, üstte sabunluk, altta üç kademe mukarnasla bitirilmiştir. Diğerlerinden daha gösterişli ve eskidir (15-16.yüzyıl); sayıları 2 tanedir (Şekil İ.65, Şekil C.3-120). Üçüncü tip; çokgen planlı kurnalardır. Ön kısımları pahlanarak yuvarlatılmış; önüne, üçgen prizma şeklinde, sade profilli mermer alın eklenmiştir. Bu kurnalar, hamamda en fazla görülen tiptir. Dönemine özgü bir detay içermez, ancak şekil olarak 15-16.yüzyıl kurnalarına benzemektedir; 12 tanedir (Şekil İ.67, Şekil C.3-120). Dördüncü tip; daireye yakın planlı ve eğrisel kesitli kaidesi bulunan kurnaları ifade eder; sayıları 3 tanedir. Barok Dönem özelliği taşımaktadır. Bir tanesi (No:19) diğer ikisinden farklı bir biçime sahiptir, detayı verilmiştir (Şekil İ.68, Şekil C.3-120). Beşinci tip; kare prizma kaideli, eliptik planlı, önde ters koni şeklinde sabunlukları bulunan kurnaları içerir; 2 tanedir (Şekil İ.69, Şekil C.3-120). Dördüncü tiplerle benzer özellikler taşıdığından aynı döneme ait olduğu düşünülmektedir.

3.6.5.1. “Keseciler’e mahsus” bölüm (Z05a)

Sıcaklığın (Z05) güneybatısında bulunan Z05a mekanı, sıcaklığa ait bir eyvan iken; sonradan eklenen 30cm.lik bir tuğla duvarla sıcaklıktan ayrılmış; ılıkliktan geçilen bağımsız bir mekan halini almıştır (Şekil İ.4). Bu değişikliğin kesin tarihi bilinmemekle beraber; mekana girişi sağlayan açıklığın 25cm yukarısında, üzerinde “Keseciler’e mahsustur” yazılı 1961 tarihli bir mermer pano mevcuttur (Şekil C.3-121). Söz konusu müdahalenin, ılıklığı genişletmek adına yapıldığı tahmin edilmektedir. Sıcaklıktaki yoğun buharı çeşitli nedenlerle tercih etmeyen kişiler için daha uygun bir mekan seçeneği olması amacıyla, 1961’den daha önceki bir tarihte de ılıklığa dahil edilmiş olabilir.

Z05a’ya, ılıklığın kuzeybatı duvarı üzerinde bulunan biri kemerli, biri düz olmak üzere çift kademeli açıklıktan girilir (Şekil C.3-83). Birinci kademeyi oluşturan öndeki kemerli açıklığın (eni:140cm, eşiği üstünden yüksekliği:275cm), kemerin şekli itibarıyla özgün olduğu bellidir. İçindeki Z05a’ya giriş açıklığı (eni:69cm, eşik üstünden yüksekliği:180cm), 26cm kalınlığındaki tuğla duvarla sonradan yapılmış bir ek olmalıdır (Şekil İ.58, Şekil C.3-122). Söz konusu duvarın Z05a tarafına bakan cephesindeki izden (Şekil C.3-123), özgün kemerle eklenen kısmın ayrımı açıkça okunabilmektedir; bu durum içteki kısmın girişi daraltmak üzere sonradan eklendiği fikrini doğrulamaktadır (Şekil İ.58).

* Yükseklikler, söz konusu mekanın döşeme kotu üstünden verilmiştir.

Z05a mekanının duvarları 302-446-300-448cm uzunluktadır (Şekil İ.5). Mekanı üç yönde çevreleyen 49cm genişlikteki mermer sekilerin döşeme üzerinden yüksekliği 19cm.dir. Duvarların sekiler üzerinden 84cm yüksekliğe kadar olan kısmı mermer ile kaplı; üst bölümleriyse sıvalıdır. Mermer kaplamada yer yer çatlaklar ve kirlenme; sıvalı bölümlerde ise yoğun rutubet ve kirlenme etkisiyle renk değişimi ve dökülmeler meydana gelmiştir (Şekil C.3-124). Mermer sekiler üzerinde, güneybatıdaki iki, kuzeybatıdaki bir, kuzeydoğudaki ise iki tane olmak üzere toplam beş tane kurna bulunduğu dair izler mevcuttur; ancak kurnaların ve muslukların tamamı yok olmuştur.

Mekanın güneybatı duvarı üzerindeki ayna taşları mevcuttur (no:3, 4- bkz.4.12.2.); girişe yakın olan soldakinin ortasında taş boyunca devam eden bir çatlak görülür (Şekil C.3-125). Cephenin üst bölümünde, tepe noktası 555cm*, başlangıcı da 281cm* yükseklikte olan bir kaş kemer bulunmaktadır (Şekil C.3-126).

Kuzeybatıdaki duvarın orta bölümünde, sökülmüş ayna taşının (no:5- bkz.4.12.2.) gerisinde derin bir oyuk (yaklaşık 10cm), kısmen boşalmış horasan harcı ve içinde paslı demir borular görülmektedir (Şekil C.3-127). Bu cephedeki kemer, 286cm* yükseklikte başlayarak 424cm* yükseklikte son bulur (Şekil C.3-128).

Kuzeydoğu duvarının girişe yakın olan tarafında bir ayna taşı mevcuttur (no:7); solunda diğer ayna taşının izi görülmektedir (no:6). Taşın gerisindeki harç boşalmış ve demir tesisat boruları açığa çıkmıştır (Şekil C.3-129). Taşlar ve tesisat, mekanı sıcaklıktan ayıran duvarla birlikte eklenmiş olmalıdır. Duvarın üzerinde, alt seviyesi 207cm* yükseklikte, 62x82cm boyutlarında bir dikdörtgen açıklık bırakılmış (Şekil C.3-130); Z05a tarafına bir demir kapak yerleştirilmiştir (Şekil C.3-131). Kemer, 283cm* yükseklikten başlayıp, 554cm* yüksekliğe ulaşmaktadır (Şekil C.3-132).

Giriş açıklığının bulunduğu güneydoğu cephesinde ise, 292cm* yükseklikten başlayarak, 425cm* yüksekliğe ulaşan bir kaş kemer yer alır (Şekil C.3-133). Bu cephede giriş açıklığına yapılan eklemenin izleri açıkça görülmektedir (Şekil İ.66, Şekil C.3-123).

Eşiklerin ve Z05a'nın döşemesi Marmara mermerindedir. Döşemede kullanılan mermerler 34x40cm boyutlarındadır ve diğer mekanlardakilere göre kırılmalar daha azdır (Şekil İ.8, Şekil C.3-134); muhdes olduğu tahmin edilmektedir (Şekil İ.41).

* Yükseklikler, söz konusu mekanın döşeme kotu üstünden verilmiştir.

Z05a mekanının örtüsü, 455cm* yükseklikten başlayarak 620cm*.ye ulaşan sivri tonoz ve üzerine yerleştirilmiş altıgen planlı kubbedir (Şekil C.3-135). Tepe noktası 720cm* yükseklikteki kubbenin ortasında, diğer kubbelerde de görülen ışık tavanına rastlanır. Alın yüksekliği 4cm, çapı da 72cm olan bu altıgen ışık tavanında üç tane fil gözü bulunur (Şekil İ.9; Şekil C.3-136). Bunun yanında, kubbeye, her dilime bir tane gelecek şekilde yerleştirilen altı fil gözü de mekanın doğal yolla aydınlanmasını sağlar. Fil gözlerini kapatan camların hiçbiri bugün mevcut değildir; özellikle kubbenin iç yüzeyi, yoğun hasara maruz kalmaktadır (Şekil C.3-135).

3.6.5.2. Eyvan “1” (Z05b)

Sıcaklığın (Z05) kuzeybatı yönündeki koludur (Şekil İ.3, Şekil C.3-137). 117cm kalınlığındaki taşıyıcı kemer ile ana mekandan ayrılmaktadır. Eyvanın duvarları, sırayla 340-442-345cm ölçülerindedir (Şekil İ.5). Eyvanı, üç yönde 55cm genişlikte ve 12.5cm yükseklikteki sekiler çevrelemektedir.

Sekilerin üzerinde; hepsi “üçüncü tip”e ait üç tane kurna vardır; muslukların hepsi yok olmuştur. Eyvanın duvarları sekiler üzerinden 60cm yüksekliğe kadar mermer ile kaplı; üst bölümleri sıvalıdır. Sıvalı bölümlerde rutubet izi, yosunlanma, sıva dökülmesi ve yoğun kirlenme gözlenmiştir.

Eyvanın güneybatı cephesinde, orta bölüme yerleştirilmiş bir kurna [(No:6)- (Şekil İ.67)] bulunmaktadır (Şekil C.3-138). Kurnanın gerisinde, 32.5x53cm boyutlarında ayna taşı yer alır. Taşın alt kenarındaki kısmen mevcut profilden, ayna taşının etrafını saran bir çerçeve olduğu anlaşılmaktadır (Şekil C.3-138). Duvarın sıcaklık orta mekanına yakın olan 36cm uzunluğundaki bölümünde, duvardaki mermer kaplama levhalarından (h=56cm) biri sökülümü; gerisindeki duvar açığa çıkmıştır (Şekil C.3-139). Duvarı oluşturan horasan harcı ve tuğlaların bir kısmı görülmektedir. Cephenin üst bölümünde, 297cm* yükseklikte başlangıç; 399cm* yükseklikte ise tepe noktası olan bir kaş kemer vardır (Şekil C.3-140).

Eyvanın kuzeybatı cephesindeki kurnaya [(No:7)-(Şekil İ.67)] ait ayna taşı 52x65cm boyutlarında olup, üzerinde herhangi bir profil ya da bezeme yoktur (Şekil C.3-141). Altta bulunması gereken musluğun hizasında bir çatlak meydana gelmiştir. Cephenin doğu köşesinde bulunan mermer duvar kaplama levhalarının (h=52cm) üst kısımları aşınmıştır. Cepheye ait kemerin tepe noktası, 521cm* yüksekliktedir (Şekil C.3-142).

* Yükseklikler, söz konusu mekanın döşeme kotu üstünden verilmiştir.

Eyvanın kuzeydoğu cephesindeki kurnanın [(No:8)-(Şekil İ.67)], boyutları 52x70cm olan bir ayna taşı vardır ve özgün değildir (Şekil C.3-143). Duvarın sıcaklığa yakın bölümündeki mermer kaplamanın (h=56cm), 31cm genişliğindeki bir parçası yok olmuştur (Şekil C.3-144). Üst bölümdeki kaş kemerin başlangıç seviyesi 291cm*, tepe noktası ise 399cm* yükseklikindedir (Şekil C.3-145).

Eyvanın döşemesi, 30x30cm boyutlarındaki dökme mozaik karoyla kaplanmıştır; yalnız güneybatı tarafındaki 75cm genişliğinde bir bölüm Marmara mermeri ile kaplıdır (Şekil İ.8, C.3-146).

Eyvanın örtüsü, ortalama 3m* yükseklikten başlayarak 5.95m* yükseklikte son bulan bir sivri tonoz ve üzerine yerleştirilmiş altı köşeli yıldız planlı bir kubbedir (Şekil İ.9, C.3-147). Kubbenin tepe noktasının yüksekliği ortalama 6.75m*.dir. Burada, altıgen bir ışık tavanı (yüksekliği 7cm, çapı 63cm) yer alır (Şekil İ.9; C.3-148).

Işık tavanındaki üç fil gözüne ek olarak, yıldız şeklindeki örtünün her kolu üzerinde su damlası şeklinde birer ışık açıklığı daha bırakılarak sıcaklığın doğal aydınlatması güçlendirilmiştir. Işık açıklıklarının hiç birinde cam örtü yoktur (Şekil C.3-147).

3.6.5.3. Eyvan “2” (Z05c)

Sıcaklığın (Z05) kuzeydoğusundaki eyvan, 117cm kalınlığındaki taşıyıcı kemer ile sıcaklığın orta bölümünden ayrılmaktadır (Şekil İ.3; C.3-149). Mekanın duvarları, 347-441-346cm ölçülerindedir (Şekil İ.5). Eyvanı üç yönde çevreleyen sekilerin eyvan döşemesi üstünden yüksekliği ortalama 12cm.dir. Sekiler üzerinde; “üçüncü tip”e ait üç adet kurna bulunur; muslukların hiçbiri bugüne ulaşmamıştır. Eyvanın duvarları sekiler üzerinden 56cm yüksekliğe kadar mermer ile kaplanmıştır; üst bölümler sıvalıdır. Sıvalı bölümde yoğun rutubet etkisiyle kabarma, dökülme, renk değişimi ve köşelerden başlayıp duvarı kaplayan sarmaşık gözlenmiştir.

Eyvanın kuzeybatı cephesinde, orta bölümde bir kurna [(No:9)-(Şekil İ.67)] ve gerisinde 46.5x69cm boyutlarında, niteliksiz bir ayna taşı bulunur (Şekil C.3-150). Kurnanın önündeki mermer alının üstten 12cm.lik bir parçası kopmuştur. Bu alın, zaman içinde kopmuş ve yeniden birleştirilmiş olmalıdır; çünkü kurna yüzeyi ile arasındaki tesbit harcının kalınlığı 4.5cm.’dir (Şekil C.3-151). Ayna taşının üzerindeki demir boruların uçları paslanmıştır. Cephenin orta mekana yakın sol alt köşesinde sıva dökülmüş ve derinliği 8cm.ye varan bir oyuk meydana gelmiştir.

* Yükseklikler, söz konusu mekanın döşeme kotu üstünden verilmiştir.

Gerideki harç, horasan harcıdır (Şekil C.3-150). Bu bölümde, seki 60cm genişlikte ve eyvan zemininden 12cm yüksektedir. Seki üstünden 51.5cm yukarısı mermer kaplıdır. Cephenin üst kısmında bulunan kaş kemerin başlangıç noktası yüksekliği 276cm*, tepe noktasının yüksekliği ise 420cm*.dir (Şekil C.3-152).

Eyvanın kuzeydoğu cephesinde bir kurna [(No:10)-(Şekil İ.67)] yer alır (Şekil C.3-153). Gerisinde 48x71cm boyutlarında, özgün olmayan bir ayna taşı bulunur; sol üst köşesinden 26cm.lik bir parçası kopmuştur (Şekil C.3-153). Kurnanın iki yanındaki mermer duvar kaplama levhalarından (h=53.5cm) birer tanesi yok olmuş; yerine yükseklikleri 40cm olan iki yeni levha yerleştirilmiştir (Şekil C.3-154). Ayna taşının üstündeki iki demir borunun paslı uçları görülmektedir. Cephenin sıvalı bölümünde, renk değişimi, dökülme ve yüzey kaybı gibi bozulmalar yoğundur (Şekil C.3-155). Genişliği 58cm olan sekinin, eyvan döşemesi üstünden yüksekliği 11cm.dir. Üst seviyede yer alan kaş kemer, 313cm* ile 558cm* arasındadır.

Eyvanın güneydoğu cephesinde ortada bir kurna [(No:11)-(Şekil İ.67)] ve gerisinde 37x56cm boyutlarında özgün bir ayna taşı bulunmaktadır (Şekil C.3-156). Üst bölümü aşınmış olan ayna taşını çevreleyen 3cm kalınlığındaki profil, kısmen alt bölümde okunabilmektedir. Ayna taşının üstündeki iki demir borudan alttakinin çevresinde pas lekesi ve bu hizada taş boyunca giden bir çatlak görülür. Mermer duvar kaplama levhalarının (h=53cm) Z05'e yakın bölümdeki 97cm uzunluktaki kısmı sökülmüş; gerisindeki horasan harçlı yüzeyde 7cm.ye varan kayıplar meydana gelmiştir (Şekil C.3-157). Bu cephe önünde, seki genişliğinin 56cm.ye, yüksekliğinin de 10cm.ye düştüğü görülür. Üst bölümde yer alan kemerin başlangıç noktası 282cm*, tepe noktası ise 426cm* yüksekliktedir (Şekil C.3-158). Duvarların köşelerini, sekiye kadar uzayan sarmaşık dalları kaplamıştır (Şekil C.3-159).

Eyvanın döşemesi, tamamen değiştirilerek 30x30cm boyutlarında dökme mozaik karo ile kaplanmıştır (Şekil İ.8; Şekil C.3-160). Sekinin doğu köşesinde de dökme mozaik karo görülmektedir; sekinin kalan kısmı mermerdir.

Eyvanın örtü sistemi; bir sivri tonoz (başlangıç: ~420cm, tepe noktası: ~620cm)* ile tepe noktası döşemeden 725cm* yukarıda bulunan altıgen planlı bir kubbeden oluşur (Şekil İ.9; C.3-161). Kubbe merkezinde 7cm yükseklikte ve 60cm çapındaki dairesel ışık tavanı; üzerinde üç tane fil gözü yer alır (Şekil C.3-162). Kubbenin üzerinde bulunan ve ışınal düzende yerleştirilmiş altı fil gözü ile birlikte, toplam dokuz açıklıktan Z05a ile Z05 ışık almaktadır (Şekil İ.9; C.3-161).

* Yükseklikler, söz konusu mekanın döşeme kotu üstünden verilmiştir.

3.6.5.4. Eyvan “3” (Z05d)

Sıcaklığın (Z05) güneydoğusunda, Z05b'nin simetriğinde yer alan eyvan; 117cm kalınlığındaki taşıyıcı kemerle orta mekandan ayrılmaktadır (Şekil İ.3, Şekil C.3-163). Duvarları 344-442-348cm uzunluğundadır (Şekil İ.5). Mekan, üç yönde 52cm genişlikte ve 14cm yükseklikte mermer sekiler tarafından çevrelenmiştir. Sekiler üzerinde “üçüncü tip”e ait 3 tane kurna bulunur; hiçbirinin muslukları günümüze ulaşmamıştır. Duvarların sekiler üzerinden 58cm yukarisına kadar olan alt bölümü mermer ile kaplı; gerisi sıvalıdır. Sıvalı bölümler, sürekli neme maruz kaldıklarından üzerlerinde renk değişimi, dökülmeler ve aşınmalar gözlenmektedir (Şekil C.3-164).

Eyvanın kuzeydoğu cephesinde, orta bölümde bir kurna [(No:14)-(Şekil İ.67)] ile gerisinde özgün olmayan bir ayna taşı (50.5x65.5cm) mevcuttur. Demir boru uçlarında ve alttakinin çevresinde pas lekesi oluşmuştur (Şekil C.3-165).

Mermer duvar kaplama levhalarından (h=58cm) sıcaklık orta mekanına yakın olan ilki sökülmüş, yerine mermer taklidi görünümünde kaplanmış ince duralit levha gelişigüzel yerleştirilmiştir (Şekil C.3-166). Bu cephedeki mermer kaplamada, özellikle levhaların alt köşelerinden başlayarak, sürekli neme maruz kalmasından kaynaklanan renk değişimleri ve matlaşma şeklinde bozulmalar görülür (Şekil C.3-166). Seki üstünden 313cm yukarıya kadar devam eden sıvalı bölümde, özellikle yoğun nemden ileri gelen sürekli ıslaklık sonucu sıvada dökülmeler ve renk değişimleri meydana gelmiştir.

Eyvanın güneydoğu cephesinde, bir kurna bulunmaktadır [(No:15)-(Şekil İ.67)]. 51x70cm boyutlarındaki özgün olmayan ayna taşının üzerindeki demir boru ağızlarının etrafı harçla doldurulmuştur (Şekil C.3-167). Mermer duvar kaplama levhalarında (h=55-58cm) kırılma ya da çatlak gözlenmemiştir; ancak özellikle bu eyvanda yoğun olarak görülen nemden ötürü, levhaların tamamına yakınında yüzeyde aşınma ve renk değişimi meydana gelmiştir (Şekil C.3-168). Mermer kaplama ile ayna taşının hemen üstündeki seviyede önemli derecede hasarlı olduğu görülen sıvalı bölüm, seki üstünden 309cm yukarıya kadar devam etmektedir.

Eyvanın güneybatı cephesi, ortasına yerleştirilmiş bir kurna [(No:16)-(Şekil İ.67)] ve gerisindeki niteliksiz ayna taşı (46.5x71cm) ile diğer cephelerin bir benzeridir (Şekil C.3-169). Kurnanın mermerinde kırmızıya çalan bir renk değişimi meydana gelmiştir. Ayna taşının üzerindeki demir boru ağızları ile muslukların yerleştirildiği delikler harçla gelişigüzel kapatılmıştır. Mermer duvar kaplama levhalarında (h=58cm), diğer cephelerdeki gibi alt köşelerde yoğunlaşan bozulmalar saptanmıştır

(Şekil C.3-169). Duvarın, seki üstünden 313cm yükseklikteki bölümü sıvalıdır. Sıcaklık orta mekanına bakan köşede, döşemeden 80cm yükseklikte bir bölümün sıvası dökülmüş, gerisindeki horasan harçlı yüzey açığa çıkmıştır (Şekil C.3-170).

Eyvanın döşemesi, 74cm genişliğindeki Marmara mermeri ile oluşturulmuştur (Şekil İ.8; C.3-171). Üstünde bazı onarım izleri ve çatlaklar görülmektedir.

Eyvanın örtü sistemi; diğer eyvanlarda görülenlerden oldukça farklı ve daha gösterişlidir (Şekil C.3-172). Eyvanın örtüsü, yıldız planlı ayaklar üzerine inşa edilmiş mukarnaslara oturan beş dilimli bir yarım kubbedir (Şekil İ.9; C.3-173). Eyvan döşemesi üstünden 562cm yükseklikte taşıyıcı kemerle birleşerek son bulan bu yarım kubbenin, geçiş bölgesine kadar olan yüksekliği 149cm.dir. Dilimli yarım kubbenin yükleri, 87cm yüksekliği olan mukarnaslar (Şekil İ.61; C.3-174) yardımıyla taşıyıcı duvarlara aktarılmaktadır.

Eyvanın ve dolayısıyla sıcaklık orta mekanının aydınlatılması için; ortada yer alan üç kubbe diliminin üzerine ikişer tane fil gözü yerleştirilmiştir (Şekil C.3-174). Fil gözlerinin üzerini kapatan camların tamamı yok olmuştur (Şekil C.3-173). Kubbenin iç yüzünde kirlenme ve yer yer kararma görülür.

3.6.5.5. Halvet hücresi “1” (Z05-1)

Halvet hücresi “1”, sıcaklığın (Z05) batı köşesinde, Z05a ile Z05b'nin arasında yer almaktadır (Şekil İ.3, Şekil C.3-175). Hücrenin girişi, -Z05'e giriş açıklığında da tarif edildiği gibi- simetrik olarak birbiri üstüne binen ve tepede buluşan üçer eğriyle yükseltilmiş hafifletme kemeriyle örtülüdür (Şekil C.3-176). Kemerin tepe noktası, eşik üstünden 295.5cm yüksekliktedir; eşik, sıcaklık döşemesinden 6.5cm yukarıdadır (Şekil C.3-177). Hücreye giriş açıklığı (genişliği 58cm, yüksekliği eşik üstünden 194cm) ise sivri kemerle örtülüdür (Şekil C.3-178).

Hücre, 319-371-365-329cm uzunluktaki duvarlarıyla kareye yakın bir plana sahiptir (Şekil İ.5). Mekanı dört yönde çevreleyen mermer sekilerin ortalama genişliği 47cm, döşeme üstünden yüksekliği de 19cm.dir. Mermer sekilerin üstünde, üç tane kurna yer almaktadır; bunlardan biri “üçüncü tip”te; ikisi de “beşinci tip”tedir (Şekil İ.64). Mekanın duvarları, seki üstünden 72cm yukarısına kadar mermer ile kaplıdır; üst bölümlerse sıvalıdır (Şekil C.3-179). Kurnaların ayna taşlarının hepsi değiştirilmiş; muslukların tamamı yok olmuştur.

Hücrenin güneydoğu cephesinde kurna yoktur. Duvar başlangıcından 60cm ileride seki ve mermer duvar kaplaması başlar. Duvardaki mermer kaplama levhalarından ikincisi diğerlerinden daha dar (38cm) ve alçaktır (35cm) (Şekil C.3-180). Gerisindeki sıvalı bölümden, buraya monte edilmiş bir ayna taşı olduğu anlaşılmaktadır. Ayna taşı ve kurna sökülmüş, duvardaki tesisat boruları da bugün görülen onarım harcının altında kalmış olmalıdır. Üçüncü mermer kaplama levhasının da üst yarısı kopmuştur; gerisindeki horasan harcı ile kısmen çimentolu onarım harcı görülmektedir. Mermerlerde kirlenme, nemden ötürü alt köşelerde yoğunlaşan bir renk değişimi ve yüzeyde aşınma görülür (Şekil C.3-180). Duvarın, mermer kaplamanın üstünde kalan 226.5cm.lik bölümü sıvalıdır; kirlenme, sıva dökülmesi ve nem, görülen başlıca hasarlardır.

Hücrenin güneybatı cephesinde, ortaya yakın 26x55cm boyutlarında özgün olmayan bir ayna taşı vardır (no:1-bkz.3.12.2., Şekil C.3-181); kurna sökülüştür ancak sekinin mermer döşemesi üzerinde dörtgen kaidesine ait bir iz bulunmaktadır (Şekil C.3-182). Duvardaki mermer kaplamada yoğun nem, pas lekeleri, dalgalar halinde renk değişimi, matlaşma ve aşınmalar gözlenmiştir. Duvarın üstte kalan 224cm.lik sıvalı bölümündeysen, dökülmeler ve kılcal çatlaklar meydana gelmiştir. Sıvalı bölümün mermerlere yakın kısmı yoğun kirlenmeden ötürü siyah ve prüzlü görünümündedir (Şekil C.3-181).

Hücrenin batı köşesinde, 45 derecelik açıyla seki üzerine yerleştirilmiş “beşinci tip”te bir kurna bulunmaktadır [(No:20)- (Şekil İ.69)]. Gerisi doldurularak özgün olmayan bir ayna taşı monte edilmiştir (Şekil C.3-183). Eni 34cm, yüksekliği 54cm olan ayna taşının üzerinde, muslukların bulunması gereken yerlerdeki delikler büyük ve şekilsizdir; bu hasar muslukların söküldüğü esnada meydana gelmiş olmalıdır. Diğer mekanlarda bu şekilde köşeye yerleştirilmiş bir kurna yoktur; kurna başka bir yerden buraya getirilmiş olmalıdır. Örneğin, güneydoğu cephesindeki kurnaya ait borularda bir hasar olduğu için buradaki kurnanın taşınması ihtiyacı doğmuş; sökülen ayna taşının gerisindeki yüzey de harçla kapatılmış olabilir.

Hücrenin kuzeybatı cephesinde, kuzey uca yakın “üçüncü tip”e ait bir kurna bulunmaktadır [(No:5)-(Şekil İ.67)]; gerisinde, 45x55cm boyutlarında özgün olmayan bir ayna taşı yer alır (Şekil C.3-184). Duvardaki mermer kaplamalarda, aşınma, sürekli neme maruz kalmadan ötürü renk değişimi gibi hasarlar görülür. Kurnanın yanında, hücrenin kuzey köşesinde, mermerin üstü harçla gelişigüzel kaplanmıştır (Şekil C.3-184). Sıvalı bölümün yüksekliği 227 cm.dir.

Hücrenin kuzeydoğu cephesinde, duvar bitiminden 75cm önce mermer seki, 33cm önce de mermer duvar kaplaması başlar (Şekil C.3-185; C.3-186). Cephenin doğuya yakın bölümünde “beşinci tip”e ait bir kurna bulunmaktadır [(No:21)- (Şekil İ.69)]. Kurnanın gerisindeki ayna taşı söküldüğü için 28cm genişliğindeki kısım kaplamasızdır (Şekil C.3-186). Duvarın içine doğru 10-12cm derinlikte bir oyuk meydana gelmiş, demir tesisat boruları kırılmış, paslanmış ve çevresindeki horasan harcı boşalmıştır (Şekil C.3-187). Mermerlerin tümünde (kurna, kurna kaidesi, duvar kaplaması) alt kenarlardan başlayarak yukarı doğru renk değişimi ve aşınma görülür (Şekil C.3-185). Duvarın geri kalan sıvalı bölümünün yüksekliği, 223cm.dir.

Hücrenin döşemesi; geometrik düzende bir araya getirilmiş Marmara mermeri ile yeşil, sarı ve pembe renkli mermerlerden oluşturulmuştur. Merkezde dikdörtgen bir çerçeve içinde altı köşeli yıldız ve altıgen taşlarla bir desen oluşturulmuş; etrafı altıgen ve köşeleri pahlı dikdörtgen şeklindeki taşlarla döşenmiştir (Şekil İ.8; C.3-188). Bu taş işçiliğinin hamamda başka bir örneği yoktur.

Hücrenin örtüsü, ~330cm çapında ve tepe noktası döşeme üstünden 632cm yüksekteki kubbedir (Şekil İ.9; C.3-189). Plandan kubbeye geçiş, köşelere yerleştirilen kademeli tromplarla (Şekil İ.59; C.3-190) sağlanmıştır. Kubbenin merkezinde, 4.5cm yükseklikte ve 60cm çapında dairesel bir ışık tavanı vardır (Şekil C.3-191). Üzerinde üç tane altıgen ışık gözü bulunan ışık tavanının etrafına, ışınsal düzende iki yatay sıra halinde 16 tane fil gözü yerleştirilmiştir (Şekil İ.9; C.3-189). Işık açıklıklarının camları yoktur, bazıları kapatılmıştır. Kubbe içinde sarmaşıklar oluşmuş, yosunlanma ve nem etkisiyle kahverengiye çalan bir renkli tabaka meydana gelmiştir (Şekil C.3-192). Sıvada yer yer çatlamlar görülmektedir. Açık olan fil gözlerinden içeriye yağış ve çeşitli maddeler girmektedir.

3.6.5.6. Halvet hücresi “2” (Z05-2)

Halvet hücresi “2”; sıcaklığın (Z05) kuzey köşesinde, Z05'e girişin karşısında, Z05b ile Z05c'nin arasında yer almaktadır (Şekil İ.3, Şekil C.3-193). Hücrenin girişini örten yüksek hafifletme kemeri, Z05-1'dekinin eşidir (Şekil C.3-194). Kemerin tepe noktası, eşik üstünden 290cm yüksekliktedir; eşik, sıcaklık döşemesinden 8cm yukarıdadır ve kısmen kırılmıştır (Şekil C.3-195). Hücreye giriş açıklığı (genişliği 66cm, yüksekliği eşik üstünden 193cm) sivri kemerle örtülüdür (Şekil C.3-196).

Hücre, 327-371-373-325cm uzunluktaki duvarlarıyla kareye yakın bir plana sahiptir (Şekil İ.5). Mekanı dört yönde çevreleyen mermer sekiler üstünde, her cephede bir

tane olmak üzere toplam dört tane kurna yer almaktadır; bunlardan ikisi “birinci tip”te ikisi de “dördüncü tip”tedir (Şekil İ.64). Mekanın duvarları, seki üstünden 53cm (güneybatı duvarı üzerinde kısmen 65cm) yukarısına kadar mermer ile kaplıdır; üst bölümlerse sıvalıdır (Şekil C.3-197). Kurnaların ayna taşlarının hepsi değiştirilmiş; muslukların tamamı yok olmuştur.

Hücrenin güneybatı cephesinde; duvar başlangıcından 107 cm ileride mermer seki, 115cm ileride de mermer duvar kaplaması başlar (Şekil C.3-198). Mermer sekinin genişliği 59cm, döşeme üstünden yüksekliği 16cm.dir. Sekinin orta bölümü üzerinde “dördüncü tip”e ait bir kurna bulunmaktadır [(No:17)- (Şekil İ.68)]. Kurnanın gerisinde, 37x53cm boyutlarında bir ayna taşı yer alır; özgün değildir (Şekil C.3-199). Taşın yüzeyi, demir boru uçlarından akmış pas lekeleri, tespit harcının kötü uygulandığı ve nem nedeniyle oldukça bozulmuştur. Ayna taşının girişe yakın olan sol tarafındaki mermer duvar kaplaması, hücredeki diğerlerinden farklı olarak 65cm yüksekliktedir.; geri kalanı 53cm yükseklikte tüm cephelerde devam eder (Şekil C.3-199). Duvarın mermerlerin üstünde kalan sıvalı bölümünün yüksekliği 263cm.dir. Mermerlerde yer yer renk değişimi (sarma, matlaşma şeklinde); sıvalı yüzeylerde yoğun nem etkisiyle kahverengi dalgalı, yüzeyde aşınma, dökülme ve kirlenme görülür (Şekil C.3-200).

Hücrenin kuzeybatı cephesinde, mermer sekinin genişliği 58cm, yüksekliği 14cm.dir. Orta bölümde “birinci tip”e ait bir kurna bulunmaktadır [(No:1)-(Şekil İ.65)]; gerisinde, 53x65.5cm boyutlarında özgün olmayan bir ayna taşı yer alır (Şekil C.3-201). Ayna taşının üzerinde, demir boru uçlarından akan pas lekeleri görülür. Mermer duvar kaplama levhaları 53cm, duvarın geri kalan sıvalı bölümü de 263cm yüksekliğindedir. Mermerlerde çatlaklar, sıvalı bölümdeyse kabarma ve dökülmelerle yoğun rutubet ve kirlenme meydana gelmiştir (Şekil C.3-202).

Hücrenin kuzeydoğu cephesinde, mermer sekinin genişliği 58cm, şişmiş döşeme üstünden yüksekliği 11cm.dir. Orta kısmında “birinci tip”te bir kurna bulunmaktadır [(No:2)-(Şekil İ.65)]; gerisindeki özgün olmayan ayna taşı 50x66.5cm boyutlarındadır (Şekil C.3-203). Ayna taşının, demir borulardan akan pas lekesiyle kirlendiği ve kenarlarının aşındığı görülür. 53cm yüksekliğindeki mermer duvar kaplaması üzerinde, 267cm yüksekliğindeki bölüm sıvalıdır. Kuzey köşeye yakın bölümde ortalama 2m yükseklikte ve 20-25cm genişlikte bir kısmın oyulduğu görülür (Şekil C.3-204). Oyuğun derinliği 3-10cm arasında değişmektedir. Kurnanın sol tarafında, ayna taşı hizasında ise 30x30cm.lik bir bölümde çimento harcıyla yapılmış onarım vardır. Burada bulunan bir deliği kapatmak amacıyla yapılmış olduğu

düşünülmektedir (Şekil C.3-204). Mermerlerin alt bölümleri yoğun olarak kirlenmiş ve nemden zarar görmüştür; sıvalı bölümde ise, dökülme, aşınma ve renk değişimine rastlanır (Şekil C.3-205).

Hücrenin güneydoğu cephesinde; sekinin üzerinde orta bölümde, “dördüncü tip”te bir kurna bulunur [(No:18)-(Şekil İ.68)]. Kurnanın gerisindeki ayna taşı sökülüştür; 37x56cm boyutlarındaki bölüm kaplamasızdır (Şekil C.3-206). Ayna taşının söküldüğü yerde, duvardan ortalama 10cm içeriye doğru bir oyuk meydana gelmiştir. Oyuğun içinde paslı ve kırık demir su borularının uçları görülür (Şekil C.3-206). Döşemeden 13cm yukarıda mermer seki (genişlik: 57cm) yer alır, duvarın bitiminden 83cm geride son bulur. Mermer duvar kaplaması, 13cm daha içeride bitmektedir (Şekil C.3-207). Mermer kaplamanın üstünde kalan sıvalı bölüm, 266cm yüksekliğindedir. Mermerler ve sıvalı bölümde; diğer cephelerde de görülen ve çoğu yoğun nem ve rutubetten kaynaklanan bozulmalar gözlenmiştir.

Hücrenin döşemesi; 55x55cm boyutlarındaki beyaz Marmara mermeri ile üzeri beyaz damarlı siyah mermer plakalardan oluşur (Şekil İ.8; C.3-208)

Hücrenin örtüsü; 340cm çapında ve tepe noktası döşeme üstünden 582cm yükseklikteki kubbedir (Şekil İ.9; C.3-209). Kubbe, döşemeden 430cm yukarıda, dairesel plan üzerine oturmakta; taşıyıcı duvarlardan dairesel plana geçişi ise üçgenler sağlamaktadır (Şekil İ.62; C.3-210). Kubbenin merkezinde, 7cm yüksekliğinde ve 65cm çapında altıgen planlı bir ışık tavanı yer alır (Şekil C.3-211). Işık tavanına, ikisi eşkenar dörtgen, biri altıgen planlı üç tane ışık açıklığı yerleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, kubbeye yatay iki sıra halinde ışınal düzende 16 fil gözü yerleştirilmiştir (Şekil İ.9; C.3-209); hepsinin camları yok olmuştur. Kubbe içine doğru uzayan dalların kubbeyi büyük ölçüde sardığı görülür. Kubbenin iç yüzeyindeki siva, nem ve kirden kararmış; yer yer çatlamıştır (Şekil C.3-209).

3.6.5.7. Halvet hücresi “3” (Z05-3)

Halvet hücresi “3”; sıcaklığın (Z05) doğu köşesinde, Z05-1’in karşısında, Z05c ile Z05d’nin arasında yer almaktadır (Şekil İ.3, Şekil C.3-212). Hücrenin girişini örten hafifletme kemeri, Z05-1 ve Z05-2’dekinin aynısıdır (Şekil C.3-213). Kemerin tepe noktası, eşik üstünden 288cm yüksekliktedir; eşik, sıcaklık döşemesinden 11cm yukarıdadır. Hücreye giriş açıklığı (genişliği 60cm, yüksekliği eşik üstünden 192.5cm) sivri kemerle örtülüdür (Şekil C.3-214).

Hücre, 326-365-368-329cm uzunluktaki duvarlarıyla kareye yakın bir plana sahiptir (Şekil İ.5). Mekanı dört yönde çevreleyen mermer sekiler üstünde, üç tane kurna yer almaktadır; bunlardan ikisi “üçüncü tip”te; biri “dördüncü tip”tedir (Şekil İ.64). Mekanın duvarları, seki üstünden 52cm (kuzeybatı ve güneybatı duvarı üzerinde kısmen 80cm) yukarısına kadar mermer ile kaplıdır; üst bölümlerse sıvalıdır (Şekil C.3-215). Kurnaların ayna taşlarının hepsi değiştirilmiş; muslukların tamamı yok olmuştur.

Hücresinin kuzeybatı cephesinde; duvar başlangıcından 82cm ileride mermer seki ve mermer duvar kaplaması başlar (Şekil C.3-216). Mermer sekinin genişliği 51cm, döşeme üstünden yüksekliği 13cm.dir. Sekinin orta bölümü üzerinde, sekiden 8cm yukarıda, 28cm genişliğinde, daireye yakın plana sahip bir yükselti yer alır (Şekil C.3-217). Burada bulunması gereken kurna sökülmüş, gerisindeki horasan harçlı yüzey aşınmıştır. Duvar üzerinde, 35x48cm boyutlarında bir ayna taşı yer alır (no:2-bkz.3.12.2.); özgün değildir. Taşın sağ üst köşesi kopmuştur(Şekil C.3-217). Ayna taşının girişe yakın olan sol tarafındaki mermer duvar kaplaması, hücredeki diğerlerinden farklı olarak 80cm yüksekliktedir; geri kalanı 52cm yükseklikte tüm cephelerde devam eder (Şekil C.3-218). Duvarın mermerlerin üstünde kalan sıvalı bölümünün yüksekliği 295cm.dir. Mermerlerde yer yer renk değişimi (sararma, matlaşma şeklinde); sıvalı yüzeylerde ise bu hücrede ciddi derecede hasar teşkil eden yosunlanma, buna bağlı olarak renk değişimi, yer yer dökülme ve aşınma meydana gelmiştir (Şekil C.3-219).

Hücresinin kuzeydoğu cephesinde; mermer sekinin genişliği 55cm, döşeme üstünden yüksekliği 13cm.dir. Sekinin orta bölümü üzerinde, “üçüncü tip”e ait bir kurna vardır [(No:12)-(Şekil İ.67)]; gerisinde 45x66cm boyutlarında özgün olmayan bir ayna taşı yer alır (Şekil C.3-220). Taşın üst bölümü aşınmış, eğrisel bir görünüm almıştır; üzerindeki demir borular paslıdır ve mermerde lekeler oluşturmaktadır (Şekil C.3-220). Duvarın mermerlerin üstünde kalan sıvalı bölümünün yüksekliği 296cm.dir. Mermerlerde yer yer renk değişimi (sararma, matlaşma şeklinde) ve doğu bölümdekilerin üst kısmında aşınma; sıvalı yüzeylerde ise yoğun olarak yosun oluşumu, renk değişimi, yer yer dökülme ve aşınma gözlenmiştir (Şekil C.3-221).

Hücresinin 102cm kalınlığındaki kuzeydoğu duvarı üzerinde; arkasındaki “su deposu (Z06)” mekanına açılan bir pencere boşluğu bulunmaktadır (Şekil C.3-221). Alt kenarı mermer seki üstünden 217cm yukarıda olan boşluğun genişliği 55cm, yüksekliği 104cm.dir. Pencere boşluğu, duvarın içine, 7cm derinlikte ikinci bir kademe halinde yerleştirilmiştir; cephede görülen dikdörtgen pencerenin boyutları

62x123cm.dir. Açıklığın sıcaklık hücresi (Z05-3) tarafına monte edilmiş demir bir kapak bulunur (60x117.5cm); paslanmış ve incelmış kapağın sağ alt bölümü kopmuştur (Şekil C.3-222). Demir kapağın altındaki sıvalı yüzeyde, yoğun pas lekesi oluşmuştur (Şekil C.3-223).

Hücrenin güneydoğu cephesinde; mermer sekinin genişliği 55cm, döşeme üstünden yüksekliği 10.5cm.dir. Sekinin orta bölümü üzerinde, “üçüncü tip”e ait bir kurna vardır [(No:13)-(Şekil İ.67)]; gerisinde 44.5x71.5cm boyutlarında özgün olmayan bir ayna taşı yer alır (Şekil C.3-224; C.3-225). Taşın üzerinde muslukların olması gereken yerdeki iki delik harçla kapatılarak borular iptal edilmiştir. Taşın alt bölümünde sararma görülür (Şekil C.3-225). Duvarın mermerlerin üstünde kalan sıvalı bölümünün yüksekliği 295cm.dir. Mermerlerde yer yer renk değişimi (sararma, matlaşma şeklinde), güney uçtaki mermerin sol alt köşesinde çatlak; sıvalı yüzeylerde ise yoğun olarak yosun oluşumu, renk değişimi, yer yer dökülme ve aşınma gözlenmiştir (Şekil C.3-226).

Hücrenin güneybatı cephesinde; mermer sekinin genişliği 53cm, döşeme üstünden yüksekliği 13cm.dir. Sekinin üzerinde, “dördüncü tip”te bir kurna vardır [(No:19)-(Şekil İ.68)]; gerisinde 47x58cm boyutlarında özgün olmayan bir ayna taşı yer alır (Şekil C.3-227). Kurna, genel özellikleri ve biçimi gereği dördüncü tip içine alınmıştır; ancak kaidesinin biçimi ve boyutlarıyla bu gruptaki diğer örneklerden ayrılır. Kurnanın kendine özgü boyut ve özellikleri, ayrıca belirtilmiştir (Şekil İ.68). Taşın üzerindeki iki demir boru paslanmış ve mermerde lekeler oluşturmuştur (Şekil C.3-227). Duvarın mermerlerin üstünde kalan sıvalı bölümünün yüksekliği 293cm.dir. Kurnanın sağ tarafında kalan, girişe yakın bölümündeki duvar kaplama levhası, diğerlerinden farklı olarak 80cm yüksekliktedir (Şekil C.3-227). Cephedeki mermer kaplama ve seki duvar bitiminden 85cm geride son bulur (Şekil C.3-228). Mermerler ve sıvalı yüzey; yoğun nem ve yosun oluşumunun etkisiyle önemli derecede bozulmuş durumdadır (Şekil C.3-229).

Hücrenin döşemesi; 74x74cm boyutlarında Marmara mermeriyle oluşturulmuştur (Şekil İ.8; C.3-230)

Hücrenin örtüsü; 340cm çapında ve tepe noktası döşeme üstünden 610cm yükseklikteki kubbedir (Şekil İ.9; C.3-231). Kubbe, döşemeden 458cm yukarıda, dairesel plan üzerine oturmakta; taşıyıcı duvarlardan dairesel plana geçişi ise üçgenler sağlamaktadır (Şekil İ.62; C.3-232). Kubbenin merkezinde, 8.5cm yüksekliğinde ve 65cm çapında dairesel planlı bir ışık tavanı yer alır (Şekil C.3-

233). Işık tavanı üzerine üç; kubbe üzerine de yatay üç sıra halinde ışınsal düzende 21 fil gözü yerleştirilmiştir (Şekil İ.9; C.3-231). Kubbe üzerinde merkeze yakın iki yatay sırada sekizer tane, eteğe yakın son sırada ise beş tane fil gözü bulunur. Işık açıklıklarının camları yok olmuştur. Kubbenin iç yüzeyindeki sıva, nem ve kirden ötürü kararmış, yer yer çatlamış ve özellikle fil gözlerinin çerperlerinden itibaren mekanın duvarları boyunca aşağı inen ince dallarla sarılmıştır. Bu ışık açıklıklarından sürekli olarak içeri giren yağış, toz, dal,vb. maddeler mekana zarar vermektedir (Şekil C.3-234).

3.7. Su Deposu (Z06)

Z06, hamamın kuzeydoğusuna; yan yana bulunan kadınlar ve erkekler bölümlerinin sıcaklıklarına bitişik olarak yerleştirilmiştir (Şekil İ.2). Uzun kenarı iki bölümün sıcaklık ölçüleri toplamına eşit olan dikdörtgen şeklinde bir plana sahiptir (Şekil İ.3). Kuzeydoğusunda yan yana yerleştirilmiş Z07 ve Z08 bulunmaktadır.

Hamamların klasik mekan yerleşimine uygun olarak, su deposunun hamam kısmıyla direkt bağlantısı yoktur. Sadece gerektiğinde mekana ulaşabilmek üzere, sıcaklıktaki halvet hücrelerinden birinde su deposuna açılan bir menfez bırakılmıştır. Su deposuna, tavandan ya da menfezden sarkıtılan ip ya da merdivenle inilir [7]. Büyük çifte hamamlarda, bu açıklığın daima erkekler kısmında bulunduğu bilinmektedir [73, s.45]. Buhar penceresi olarak adlandırılan bu açıklık yardımıyla, su deposunun temizlik, bakım ve tamirati ile depodaki su miktarının kontrolü yapılabilmekte; ısınan suyun buharının sıcaklığa direkt nüfuz etmesiyle ısıdan en iyi şekilde yararlanma imkanı sağlanmaktadır [73, s.44]. Z06'ya açılan buhar penceresi, sıcaklığın doğu köşesinde yer alan halvet hücresinin (Z05-3) kuzeydoğu duvarı üzerinde bulunmaktadır (Şekil C.3-235). Z05-3 döşemesinin 230cm yukarısında yer alan buhar penceresi, 62cm genişliğinde ve 123cm yüksekliğindedir. Sivri kemerli pencere açıklığının Z05-3 tarafına demir bir kapak yerleştirilmiştir (Şekil C.3-236). Kapağın boyutları 60x 117.5x 3 cm'dir. Demir kapağın bir kısmı çürümüş ve yok olmuştur, mevcut kısımları ise incelmıştır ve oldukça paslıdır.

Su deposunun genişliği 324cm, Z05-3 ile Z06'yı ayıran beden duvarının kalınlığı ise 102cm'dir (Şekil İ.5). Z06 mekanının içi bugün toprak, çöp gibi çeşitli pisliklerle dolmuştur. Özgün kazanın mevcut olup olmadığının anlaşılması için içerideki yığının uzaklaştırılması gerekmektedir. 4.8.'de ayrıntılarıyla anlatılacak olan külhandan edinilen bazı veriler doğrultusunda, su deposunun yaklaşık zemin kotu -0.34m olarak belirlenmiştir. Kazanda ısınan suyun duvar içindeki borularla depoya bağlı

durumdaki kurna musluklarına iletimi, suyun kendi basıncıyla gerçekleşmektedir [73, s.93]. Bu yüzden, duvara eğimli olarak yerleştirilen boruların, su deposuna açılan uçlarının kurna musluklarından yukarıda olması gerekmektedir. Su deposunda yapılacak temizleme çalışması sonrasında, depo ve kazana dair öngörüler kesin bir yargıya dönüştürülebilecektir.

Mekanın örtüsü çift cidarlıdır. Beşik tonozla örtülü Z06 mekanı, dışarıda iki yönde %23 eğimli (13 derece) taş kaplı çatıyla örtülmüştür (Şekil C.3-237). Tonozun merkez aksı üzerinde yer alan mahya +5.20m kotundadır. Tonozun sırtında, mekanın doğal yolla aydınlanmasını sağlayan iki adet “tepe ışıklığı” [73, s.45] bulunmaktadır (Şekil C.3-238). Güneydoğudaki ışıklık, mahyadan 23.5cm yüksekte, 24cm çapında daire planlı bir ağızla son bulur (Şekil C.3-239). Tonozun tepe noktasının yüksekliği de, aşağı doğru genişleyen konik kesitli bu ışıklık yoluyla ölçülebilmıştır. Buna göre, tonozun sırtı +4.48m kotundadır ve bu noktada üst örtünün kalınlığı 72cm’yi bulur. Z06’yı aydınlatan ikinci ışıklık, mahya üzerinde, diğerinden 644cm ötede yer almaktadır. Üstü, çimentolu sıvayla örtülerek kapatılmıştır (Şekil C.3-240).

3.8. Külhan (Z07)

Z06’ya bitişik olarak yerleştirilen külhan; güneydoğusundaki su kulesi (Z08) ile birlikte yapı grubunun kuzeydoğu sınırını oluşturmaktadır (Şekil İ.3). Külhan, hamamda sıcak olması gereken mekanlarla suyu ısıtan ocağın bulunduğu yerdir. Hamamların depo ve tesisat mahalli olarak tanımlanan külhanın ayrı bir girişi olmalıdır [73, s.27]. Külhana (Z07), kuzeydoğusundaki otopark tarafından, basık kemerli bir açıklıktan geçilerek ulaşılmaktadır (Şekil C.3-241). Kemer tuğlaları ortalama 20cm boyunda ve 4cm kalınlığındadır (Şekil C.3-241). Girişin kenarlarında, harman tuğlalarıyla (10x 20x 5cm), yer yer de çimentolu harçla onarılmış kısımlar olduğu görülmektedir (Şekil C.3-242). Otoparktan daha aşağı seviyedeki külhana, oldukça eğimli ve kaygan toprak zeminin devamındaki merdivenden inilerek ulaşılmaktadır (Şekil C.3-243). Merdiven, rıhtları farklı yüksekliklere sahip altı basamaktan oluşur (Şekil C.3-243).

Külhanın planı, Z06 gibi ince uzun bir dikdörtgen şeklindedir (Şekil İ.4). Boyutları 447-1664.5-491-1665 cm’dir (Şekil İ.5). Zemini toprakla ve çöp yığınıyla dolmuş olduğundan (Şekil C.3-244) özgün döşeme seviyesi ve malzemesi bilinmemektedir; ölçülebilen zemin seviyesi, otoparkın 285cm aşağısındadır. Külhanın örtüsü beşik tonozdur (tuğla boyutları: 28x28x4cm). Tonoz, kaba yonu taş ve horasan harcıyla

örülmüş taşıyıcı duvarlar üzerine oturmaktadır (Şekil C.3-245). Kuzeydoğu ve güneybatıdaki taşıyıcı duvarların üzerinde, çeşitli aralıklarla duvardan 31cm öne çıkan plastrlar yer alır. Genişliği 75cm olan bu plastrların üzerine, tuğla kemerler oturtulmuştur (Şekil C.3-246). Kemerler sayesinde, 16.65m'lik açıklığı örten tonoz desteklenmiştir. Destek kemerlerinin üzerinde, her iki tarafta tonozun beden duvarına oturduğu seviyeden 90cm yukarıda dikdörtgen şeklinde oyuklar yer alır (Şekil C.3-247). İçleri horasan harcıyla sıvanmış bu oyukların, destek kemerini aşarak tonozun içinde de bir miktar devam ettiği gözlenmiştir; ancak kesin ölçüsü alınamamıştır. Boyutları 15x25cm olan oyukların içine inşaat sırasında ahşap gergiler oturtularak tonoz örtü sağlamlaştırılmış; ancak ahşaplar yapının geçirdiği çeşitli yangınlarda yandığı ya da çalındığı için yok olmuş olmalıdır.

Külhanı örten beşik tonozun sırtında, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda çeşitli aralıklarla yerleştirilmiş dört adet tepe ışıklığı bulunmaktadır (Şekil C.3-248). Her biri, plastrlara oturan destek kemerlerinin sınırladığı tonoz parçasının merkezinde yer alır. Tonozun sırtında, düşey olarak yerleştirilmiş tuğlalarla ışıklıklar oluşturulmuştur. Boyutları, güneydoğudakinden başlayarak şöyle sıralanır:

1. tepe ışıklığı: 33x 47x 31x 47cm
2. tepe ışıklığı: 47x 42x 47x 42cm
3. tepe ışıklığı: 45x 38x 40x 37cm
4. tepe ışıklığı: 40x 42x 41x 40cm (ölçüler, çatı üstünden alınmıştır, Şekil C.3-249)

Mekanın tanımı, duvarlarına ve içerdikleri elemanlara göre yapılacaktır:

Külhanın kuzeydoğu duvarı 83cm kalınlığındadır ve üzerinde mevcut giriş açıklığının yanı sıra, boyutları farklı iki açıklık yer alır. Kuzeydeki açıklık 52cm genişliğinde, 1m yüksekliğindedir. Konumu ve çevresindeki düzenli taş duvar- tuğla tonoz örgüsü nedeniyle (Şekil C.3-250), açıklığın özgün olduğu ve külhanı aydınlatmak ve havalandırmak üzere yerleştirilmiş bir pencere boşluğu olduğu düşünülmektedir. Bahçe kotunun zaman içinde yükselmesiyle, pencerenin yarısı otopark kotunun aşağısında kalmıştır ve cepheden algılanmamaktadır (Şekil C.3-251). Pencereye ait korunmuş bir iz yoktur. Bu pencere boşluğunun güneyinde yer alan ikinci açıklık, 90cm genişliğinde ve ilkinden 25cm yukarıdadır. Bu fark, açıklığın yukarıdaki tuğlaların kırılmış olmasından ileri gelmektedir. Açıklığı sınırlayan taş örgünün aşağıya doğru aynı biçimde devam ettirilmesi, burada eski bir giriş ya da kapı boşluğu olduğuna işaret ediyor olabilir (Şekil C.3-252). Açıklığın önü, otopark zemininden başlayıp külhana inen toprak, taş-tuğla parçaları ve çöp yığınıyla dolmuştur.

Külhanı Z08'den ayıran güneydoğu duvarı üzerinde, sol tarafta sivri kemerli bir niş yer alır (Şekil C.3-253). Derinliği 67cm olan nişi örten kemer, 28cm'lik tuğlalarla örülmüştür (Şekil C.3-254). Üstte destek kemerinin sınırladığı cephe, kaba yonu taş ve araya yerleştirilmiş az sayıdaki tuğlalardan oluşur.

Külhanda ocağın ve tesisata ışık tutan bazı izlerin bugüne ulaştığı görülmektedir. Ocak, külhanı Z06'dan ayıran güneybatı duvarında, güneydeki iki destek kemerini taşıyan plastrların arasına yerleştirilmiştir (Şekil C.3-255).

Ocağın, 67x90cm boyutlarında, dörtgen şeklinde bir ağız bulunmaktadır. Ocak kapağı yok olmuştur. Sıvalı duvarda da kapağa ait herhangi bir bağlantı izi bulunmamaktadır. Ocak, tabanı bugünkü zemin seviyesinden 105cm yukarıda olacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil C.3-256). Ocağın yanmasıyla oluşan sıcak hava, kanallar vasıtasıyla cehennemliğe iletilerek, hamamın ılıklik ve sıcaklik mekanlarının ısınmasını sağlar [42, s.569]. İçi odunlarla dolu olan mevcut ocak açıklığından içeri bakıldığında, söz konusu kanallar görülebilmektedir (Şekil C.3-257). Ocak ağzının açık durumda oluşu, içine girilemeyen Z06 mekanının (bkz. 3.7.) da deşifre edilmesine yardımcı olmaktadır: Hamamdaki tesisatın işleyebilmesi için, depoya yerleştirilen kazanın tabanı, ocağın tavanına denk gelmelidir [7, s.90; 42, s.569; 73, s.93]. Böylece, kazanın -0.34m kotunda, neredeyse sıcaklik döşemesiyle aynı seviyede olduğu sonucuna varılmaktadır (Şekil İ.17).

Ocak ağzı, plastrlardan 1m geride, sivri kemerli bir niş içine alınmış (kemer tuğlaları: 38x38x4.5cm'dir) ve üzerine bir baca yerleştirilmiştir (Şekil C.3-258). Ocağın bu şekilde saklanması, XII.-XIII.yy hamamlarından beri görülen bir özelliktir; amacı, ocak kapağı açıldığında geri tepen alevin baca tarafından çekilerek külhancıyı yakmasını önlemektir [73, s.27]. Nişin tavanından başlayarak yükselen baca, üst örtünün ortalama 1m yukarısında bir çıkış ağzıyla son bulur (Şekil C.3-258). Bacanın örtü üstünde kalan kısmı 109x110cm, ağzı 41x60cm ölçülerindedir ve harman tuğlasıyla örülmüştür; dışı kısmen çimento sıvalıdır. Beşik tonoz örtüde, ocak nişinin üstündeki kemerin merkez aksından başlayarak, tonoz boyunca ortalama 10cm.lik açılma yapan bir yapısal çatlak görülür (Şekil C.3-259). Çatlağın bacanın orta aksını takiben ilerlemiş olmasına ve bacanın üst kısmında örgünün ve malzemenin değişmiş olmasına dayanarak; özgün bacanın depremde hasar gördüğü, düşey bacanın bu yanal etki karşısında gösterdiği direnç tonozunkinden farklı olduğundan tonozda bu çatlağın meydana geldiği ve sonrasında yalnız bacanın üst kısmının onarıldığı düşünülmektedir. Çünkü, tonozdaki çatlakta herhangi bir müdahale izi yoktur. Çatlağın hangi depremde meydana geldiği

bilinmemektedir. Bu hasar, özellikle Fatih'i önemli derecede etkileyen 1766 ya da 1894 depremlerinden kaynaklanıyorsa, sonrasında meydana gelen çeşitli sarsıntıların (1999 depremi ve daha hafif şiddetteki diğer depremler gibi) etkisiyle her iki yönde ilerleyerek büyümüş olabilir. Ayrıca ocak ağızını örten sivri kemer, bacanın başladığı yerde kesintiye uğramaktadır (Şekil C.3-260). Genişliği 60cm olan bu açıklığın, ocağın üstünde bulunması muhtemel bir yaşmağa işaret edip etmediği tartışılmalıdır.

Külhanın kuzeybatı tarafındaki kısmı (649cm uzunluğundaki kısmı), giriş açıklığının yanındaki kemerle Z07'den ayrılmıştır (Şekil C.3-261). Oluşan ikinci mekanın tonoz örtüsü ve duvarın örgü tekniği değişmemektedir; yalnız yüksekliği yarıya inmiştir. Z07'nin yüksekliği (bugünkü döşeme seviyesi üzerinden) 5.5m iken, kemerin gerisindeki bölümü 277cm yüksekliğindedir. Söz konusu ayırıcı kemer, 28x28x4cm.lik tuğlalarla örülmüş basık kemerdir. Çift katmanlı olarak inşa edilen kemere karşıdan bakıldığında, farklı kalınlıklarda hemyüz iki kemer kademesi görülmektedir (Şekil C.3-262). Üst kemerin kalınlığı 50cm, alttakinin kalınlığı ise 30cm.dir. Kemerin yukarısında sol tarafta, taş duvarın içine küçük kemerli bir açıklık yerleştirilmiştir (genişliği ve yüksekliği ~60cm.dir) (Şekil C.3-263). Külhandan bir kemerle ayrılan mekanın tonoz örtüsü ile çatı arasında kalan bu kısmın külhan mekanıyla tek bağlantısı, bu açıklıktır. Mekandaki ayırım, üst örtüde de görülmektedir. Külhanın çatısı aşağı doğru eğimliken, bu bölümün çatısı yukarı doğru devam ettirilmiş, tepe noktasından dört yöne verilen eğimle bitirilmiştir (Şekil C.3-264). Bunun amacı, çatı arasında yer kazanmak olmalıdır. Çatı aralığının, dışarı açılan bir üst hava boşluğuna sahip olduğu görülmektedir (Şekil C.3-265). Külhanın özgün yüksekliği ikiye bölünerek oluşturulan bu iki katlı kısımda, herhangi bir merdivene rastlanmamıştır. Bu bölümün ancak odun deposu olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. İki katlı bu deponun alt kısmına Z07'den, üst kısmına ise Z07'ye bakan küçük kemerli açıklıktan ulaşılabilir.

Külhana girişi sağlayan merdivenlerin ucunda, kuzeydoğu duvarının 42cm önünde dörtgen bir kuyu ağızına rastlanmaktadır (Şekil C.3-266). Boyutları 48x 60cm'dir. Aşağısında, kaç metre derine indiği bilinmeyen dairesel planlı bir kuyu olduğu görülür (Şekil C.3-267). Hamamın tapu kayıtlarında, "...*derununda dört masura suyu havi...*" ifadesi yer almaktadır (Şekil G.4). Kuyu, hamam mekanlarından bağımsız bir su deposu ya da kurnaların musluklarına ve ısıtılmak üzere su haznesine bağlanmış bir su kaynağı olabilir. Kuyu ağızının iki kenarı, küp şeklindeki taşlarla oluşturulmuş 25cm.lik bir duvarla çevrelenmiştir (Şekil C.3-266). Kuyunun üstünde

herhangi bir kapak bulunmamaktadır. İçine yerleştirilen demir borular vasıtasıyla kuyudan alınan su, otopark çalışanları tarafından kullanılmaktadır.

Külhanın cephesine ait bilgi, 3.10.3'te verilmiştir.

3.9. Su Kulesi (Z08)

Hamamın doğu köşesinde yer alan Z08 mekanına, hamamın arka bahçesinden girilmektedir. Hamama ait mekanların sonuncusudur. Kuzeybatı yönünde Z07'ye, güneybatı yönünde Z06'ya bitişik olarak yerleştirilmiştir (Şekil İ.3).

Mekanın boyutları 473x 481x 470.5x 480cm, yüksekliği 489cm.dir (Şekil İ.5). Kare planlı ve basit bir mimariye sahip olan Z08'in dış plan konturu sekizgen biçimindedir. İki yönden hamama bitişik olduğu için sekizgenin serbest kalan doğu köşeleri, aynı zamanda vaziyet planının sınırını oluşturmaktadır (Şekil C.3-268). Mekanda hiç pencere yoktur. Z08'in döşemesindeki şap tabakasının özgün olup olmadığı bilinmemektedir. Duvarların iç yüzeyleri bordo ve maviye (Şekil C.3-269), dış yüzleri beyaza boyanmıştır. Z08'in örtüsü kubbedir; tuğla ve horasan harcıyla örülmüştür ve sıvasızdır (Şekil C.3-270). 468cm çapındaki kubbe, döşemenin 260cm yukarısında, köşelerdeki geçiş elemanlarıyla oluşturulan sekizgen plan üzerine oturmaktadır. Bu geçiş elemanları oldukça sade ve niteliksizdir (Şekil C.3-271). Hamamın diğer mekanlarında bu seviyede bir işçiliğe ve bu teknikte bir kubbe geçişine rastlanmamaktadır. Geçiş öğelerinin zaman içinde sıvanmış ve varsa mekanın özgün detaylarının kapanmış olması ihtimal dahilindedir. Ancak, mekan su kulesi gibi girilmeyen, yalnız depolama işlevli bir yer olarak inşa edilmişse, mimari açıdan diğer mekanlar kadar zengin olmayışı normal olabilir. Kubbenin tepesinde, yaklaşık 40cm çapında, 46cm yüksekliğinde bir fener açıklığı yer almaktadır (Şekil C.3-270). Fener, bugüne ulaşmamıştır. Açıklık ise, içeriye soğuk havanın ve yağmurun girmemesi için kiremitlerle kapatılmıştır. Mekanın üst örtüsünde, herhangi bir koruyucu kalmamıştır. Bir dönemde kubbenin üstünün dış duvarlardaki gibi çimentoyla sıvanmış olduğu görülmektedir, ancak sıvadan da pek bir iz kalmamış; kubbenin tuğla örgüsü açığa çıkmıştır. Bugün kenarlarına yerleştirilen taş ve kiremit parçalarıyla sabitlenen branda, kubbenin üstünü geçici olarak korumaktadır (Şekil C.3-272).

Mekan, otopark sahipleri tarafından gece gündüz kullanılmaktadır. İçeriye kışın ısınmak üzere bir odun sobası yerleştirilmiş; borusu giriş kapısının yanında açılan delikten dışarıya çıkarılmıştır (Şekil C.3-273). Mekanın giriş kapısı muhdestir ve

niteliksizdir (Şekil C.3-273). Bu odanın, hamamın inşası sırasında ne amaçla yapıldığı bilinmemektedir, ancak yeri ve özellikleri itibarıyla odunluk ya da su kulesi olabileceği tahmin edilmektedir. Külhancıya ait bir oda olması ihtimali de düşünülmüştür; ancak mekanda özgün kapı ya da pencere izi dahi bulunmadığından bu fikir geçerliliğini yitirmiştir.

3.10. Cephe Özellikleri

3.10.1. Mustantik Sokak (Güneybatı) Cephesi

Erkekler Bölümü girişinin bulunduğu cephe. Soyunmalık, Mustantik Sokak tarafında, yoldan yapı adasına doğru geriye çekilmiş; önüne farklı yüksekliklerde binalar inşa edilmiştir (Şekil C.4-1). Binalar ortalama üç katlıdır; bir tanesi tescilli olup, Neoklasik üslupta inşa edilmiştir (Şekil C.4-2). Bu bitişik binaların cephelerinde, taşlarda kopma, bazı tuğlalarda yerinden düşme gibi çeşitli riskler bulunmaktadır. Mustantik Sokak silüetini oluşturan bu yapıların gerisinde, 19metre yüksekliğe ulaşan anıtsal kubbesiyle, hamamın Erkekler Bölümü'nün Soyunmalık güneybatı duvarı görülmektedir. Sokak silüetini kesintiye uğratan, giriş saçağı ve ona ulaşan merdivenlerdir. +3.42 kotundaki sokak seviyesinden, yedi taş basamakla inilerek soyunmalık girişine ulaşılmaktadır. Giriş kapısı 20.yüzyıl ekidir (Şekil C.4-3). Niteliksiz alüminyum doğrama ve camdan yapılmış olan bu girişi örten ahşap saçak, Marsilya tipi kiremitle kaplıdır ve bugün oldukça hasarlı olduğundan koruyucu işlevini yitirmiştir.

Cephede, +11.96 kotuna kadar çıkan beden duvarının üstünü örten saçak da Marsilya kiremiyle kaplıdır ve oldukça hasarlıdır. Sekizgen kubbe kasağını ise, 3.11.4.2.'de belirtilen kirpi saçak kornişini çevrelemektedir. Kurşun örtüde, kaplamaların yerinden sökülmeye çalışılırken eğilip büküldüğü, aralarındaki açıklıklarda bitkilerin büyüdüğü gözlenmektedir (Şekil C.4-4). Kurşun örtü, koruyucu işlevini yitirmiştir.

Cephede yapının önüne yaslanan binalardan ötürü mimari kompozisyon açıkça görülemez. Biri beden duvarında, +8.14 kotunda, diğeri de kasnak seviyesinde (+12.40m) olmak üzere iki pencere yerleştirilmiştir. Alttaki pencere 170cm, üstteki ise 120cm yüksekliğindedir. Bu pencere açıklıkları, tuğla sivri kemerle örtülmüştür (Şekil C.4-4). İçlerindeki demir pencereler muhdestir. Alttaki pencerenin üst kısmından başlayarak, saçak kornişine kadar yer yer yoğun kirlenmeye maruz kalmış horasan sıva görülmektedir (Şekil C.4-5). Kasnak

cephesinde de, kuzey köşede, kornişin altındaki kısımda horasan sıva korunmuştur (Şekil C.4-4). Cephenin geri kalan kısımlarında, örgü tekniği açığa çıkmıştır.

Beden duvarı ve kubbe kasnağı, horasan derz harcı ve moloz taşla örülmüş, araya yer yer tuğlalar yerleştirilmiştir. Taşların cinsi küfeki olup, genişlikleri 25-45cm arasında değişmektedir. Genellikle 13-15cm yüksekliğinde yatay sıralar halinde dizilen küfekilerin arasına tuğlalar gelişigüzel yerleştirilmiştir. Cephenin giriş saçağının üst tarafındaki kısmında, birkaç sıra halinde, almaşık örgü tekniği uygulanmıştır (Şekil C.4-6). Üç yatay taş sırasının arasında ikişer sıra tuğla bulunmaktadır. Bu örgü tekniğinin yapıda görüldüğü tek yer bu cephedir. Kubbeğe geçişi sağlayan pandantiflerin altında kalan bu kısmın, özgün olabileceği düşünülmektedir. Pandantiflere oturan kubbenin yeniden inşa edilmesi sırasında, duvarlar da yeniden örülmüş, yalnız bu kısımda özgün almaşık örgü tekniği korunmuş olmalıdır. Bu kısımdaki taş genişlikleri ortalama 32cm, tuğla boyutları ise 28cm'dir. Bu ölçülerin, Fatih Dönemi yapıları için geleneksel oluşu, örgünün özgün olduğu fikrini doğrulamaktadır.

Cephede, temel olarak görülen hasar, kirlenme ve bitkilenmedir. Özellikle saçak kornişlerinin derz aralarında ve kurşun örtüde otlar büyümüş, güney pandantifini örten alaturka kiremit örtülü köşe ise tamamen otlarla kaplanmıştır (Şekil C.4-7). Sıvanın yok olduğu yerlerde, derz boşalmalarına da rastlanmaktadır. Giriş saçağının beden duvarına yaslandığı noktada, çimentolu sıva izleri görülmektedir (Şekil C.4-6). Cephenin özgün kompozisyonu ve giriş sövesi ya da cümle girişine ait özel bir mimari detay içerip içermediği, giriş holünde ve cephede yapılacak araştırmayla belirlenecektir.

3.10.2. Şerefiye Sokak (Kuzeybatı) Cephesi

Kadınlar Bölümü'nün girişiyile, birbirine bitişik olarak yerleştirilmiş tek katlı dükkanların bulunduğu cephedir. Bu yönde de, yapı kütesinin yoldan geriye çekilerek, etrafındaki irili ufaklı yapılarla çevrelendiği görülmektedir. Bu şekilde yapının dükkanlarla kuşatılması, ilk yapımda da gözetilen bir ilke olabilir. Hamamın, bu cephede sokakla direkt ilişkisi bulunmamaktadır. Dükkanların gerisinde, Kadınlar Bölümü'nün soyunmalık kubbesi kısmen görülmektedir. Bugün boş ve harap durumda olan dükkanlar 1947'den sonra yapılmıştır (Şekil G.18). Erkekler Bölümü'nün soyunmalık kuzeybatı cephesinde, Kadınlar Bölümü'nün gerisindeki alanda yapılan ölçümlerle, moloz taşla örülmüş duvar tekniği görülmektedir. Cephe, oldukça kirlenmiş ve isten kararmıştır (Şekil C.5-119). Kirlenmenin en yoğun olduğu

cephe burasıdır. Beden duvarı kornişinde de örgünün bozulduğu, tuğlaların değiştirildiği ve yer yer kiremitle onarıldığı görülmektedir. Kornişin üst sırasındaki tuğlaların üstü çimentolu harçla yapıştırılmış Marsilya kiremidiyle kaplıdır. Çoğu kırık olan kiremitlerin altında, yer yer kurşun levha izleri bulunmaktadır (Şekil C.5-121). Bu, saçağın, soyunmalık kubbesi gibi kurşunla kaplı iken sonradan kiremitle yenilendiğine işaret etmektedir.

3.10.3. Kuzeydoğu Cephesi

Hamamın kuzeydoğusundaki otopark nedeniyle, yapı kütesinin en net olarak algılanabildiği cephedir. Otoparka bakan külhan ve su kulesinin gerisinde, sıcaklık mekanlarının kubbeleri ve soyunmalık cephesiyle, sırayla yükselen kademeli bir görünümü vardır (Şekil C.4-8).

Külhanın kuzeydoğu duvarı, çeşitli müdahalelere maruz kalmıştır. Otoparkın aşağısında kalan külhanın, uzun süre çöp yığınıyla dolu olduğu bilinmektedir. Cephede, kuzeyde basık kemerli bir giriş ve devamında iki ayrı açıklığın izleri görülmektedir. Külhana girişi örten basık kemer çimentolu harçla yenilenmiş, iki yanında da harman tuğlasıyla onarım yapılmıştır (Şekil C.4-9). Cephede su kulesine yakın olan tarafta, oldukça geniş bir alan çimentolu sıvayla ve bitkilerle kaplanmış durumdadır. Cephede oldukça yoğun bitki oluşumu görülmektedir (Şekil C.4-10). Orta bölümde, iri bir ağaç kökü gelişmiş, cephenin çeşitli yerlerine de yayılmıştır. Cephedeki iki açıklık da içeriye doğru göçmüştür. Burada özgün durumda ne olduğu bilinmemektedir.

Su kulesi olarak inşa edilen yapı, bugün otopark sahiplerince kullanılmaktadır. Özgün durumunda girişi bulunmayan yapıya, bir giriş açılarak içine, niteliksiz bir ahşap kapı yerleştirilmiştir (Şekil C.4-11). Mekanın dış cephesi de çimentolu sıva üstüne badanalıdır. Özgün örtüsünü yitiren kubbede de, tuğla örgü tekniği açığa çıkmıştır. Bu yapıya bitişik olarak, alçak bir köpek kulübesi inşa edilmiştir (Şekil C.4-12). Niteliksiz malzemeyle gelişigüzel yapılan bu ekin gerisinde de, yine 20.yüzyıla ait başka bir ek olan tek katlı binanın harman tuğlası ve gaz beton bloklarıyla onarılmış cephesi görülmektedir (Şekil C.4-12). Sıcaklığa ait kubbelerin kasnak cepheleri de çimentolu sıvayla kaplıdır.

Belirtilen mekanların gerisinde, anıtsal boyutlarıyla soyunmalık cephesi bulunmaktadır. Sıcaklığın çatısı üzerine iskele kurularak, bu cephenin detaylı ölçümü yapılmıştır (Şekil C.4-13). Belirli aralıklarla yerleştirilen yatay ve düşey iplerle

klasik yöntemle ölçülen cephede, küfeki, yer yer tuğla ve kiremit parçalarıyla birkaç tane mermer kullanılmıştır. Moloz örgü tekniğiyle örülen duvarda kullanılan taşlar, ortalama 40cm genişlikte ve 13-15cm yüksekliğindedir (Şekil C.4-14). Horasan harcının yerine, çoğu yerde çimentolu harçla onarım yapıldığı gözlenmiştir (Şekil C.4-15). Cephenin orta bölümünde, 205cm yüksekliğinde, tuğla sivri kemerle örtülü bir pencere açıklığı bulunmaktadır (Şekil C.4-16). Güneybatı cephede de benzerine rastlanan kemer, 28cm'lik tuğlalardan oluşmaktadır. Bu kemerde, diğer kısımlardan farklı olarak, iri tanecikli horasan harcına rastlanmıştır (Şekil C.4-17). Kemerin üst bölümüne, kalın bir demir eleman eklenmiş, duvara tesbitinde çimentolu harç kullanılmıştır (Şekil C.4-18). Özgün örgüsü bozulan kemerin içine de, üst bölümü üçgen şeklinde demir bir ızgara yerleştirilmiştir. Demir ızgaranın önünde, 15cm çapındaki tüteklik yer alır. Kuzeydoğu cephesinde, buradakine ek olarak, toplam dört tane daha tüteklik izine rastlanmıştır (Şekil C.4-19). Duvarın içine yerleştirilen künklerin üst kısımlarında duvar örgüsü içinde derin oyuklar açılarak dumanın çıkması sağlanmıştır. Tütekliklerin çapları, 15-18cm; et kalınlıkları da 1.5-2cm arasında değişmektedir.

Cephede, saçak korniş örgüsünde çeşitli onarım izleri ve hasarlar mevcuttur. Bunlar, 3.11.4.1'de detaylı olarak anlatılacaktır. Harman tuğlası (6-7cm) ve kiremitle yapılan onarımların yanı sıra, derin oyuklar ve tuğla sıralarında bozulmalar gözlenmiştir (Şekil C.4-20). Kuzey köşede 33cm yüksekliğinde olan saçak korniş, güney köşede 23cm'ye inmiştir. Kiremitlerde kırılma ve örtüde yoğun bitki oluşumu meydana gelmiştir.

Kurşun örtünün en fazla kayba uğradığı bölüm bu cephedir (Şekil C.5-59). Sıcaklık çatısı üzerinden soyunmalık kubbesine rahatlıkla ulaşmak mümkün olduğundan, kurşunlar çalınmıştır. Örtüsü yok olan bu bölümlerde, bitkiler gelişmekte, büyük boyutlu kubbede zamanla hasarlar artmaktadır.

3.10.4. Güneydoğu Cephesi

Hamam, bu yönde, bahçe duvarıyla komşu parsellerden ayrılmaktadır. Bahçe duvarıyla soyunmalık duvarı arasındaki alanda, irili ufaklı birkaç muhdes yapı inşa edilerek bahçe işgal edilmiş (Şekil C.4-21), ayrıca evsiz kişilerce barınak olarak kullanılan bahçe, çöp yığınıyla dolmuştur (Şekil C.4-22). Soyunmalıktan bahçeye çıkışı sağlayan kapının üstünde tuğla kemer görülmektedir (Şekil C.4-23). Bu açıklıktan içeriye yabancı kişilerin girmesini önlemek için, 1996'da hamamın sahipleri, burayı duvar ördürerek kapatmıştır. Kemerli girişin özgün olduğu ve kahve

ocağına odun almak, kül dökmek gibi işler için bahçeye ulaşım sağladığı düşünülmektedir, ancak söve detayına rastlanmamıştır. Cephede, soyunmalığın güneydoğu duvarındaki iki ocak nişine isabet eden yerlerde, iki baca yükselmektedir (Şekil C.4-24). Bacaların dış yüzleri çimentolu sıvayla kaplanmıştır. Cephenin üst bölümünde, diğer cephelerdeki gibi sivri kemerli bir pencere açıklığıyla içinde muhdes demir pencere bulunmaktadır (Şekil C.4-24). Bu cephede, ölçüm ve araştırma çalışması yapılamadığı için, detaylı bilgi edinilememiştir. Örgü tekniği, yine küfeki ve araya sıkıştırılan tuğlalardan oluşmaktadır.

Cephede görülen temel hasar yoğun kirlenme ve saçak kornişi seviyesinde gelişen iri incir ağacı köküdür. Kökün çapının ortalama 50cm'yi geçtiği gözlenmiştir.

3.11. Strüktür ve Malzeme Özellikleri

3.11.1. Döşemeler

Hamama ait mekanların çoğunda, döşemelerin çeşitli boyutlarda beyaz Marmara mermeri ile oluşturulduğu görülür (Şekil İ.26). Döşemedeki malzeme dağılımı, Marmara mermerine ek olarak; yeşil- siyah- sarı ve pembe renkli mermerlerle, sonradan eklenmiş dökme mozaik karo, renkli pvc karo ve zemini dolmuş durumdaki mekanlar için toprak dolguyu içermektedir (Şekil İ.26).

Hamama caddeden inişi sağlayan basamakların dördüncüsünde, 90cm genişliğinde serpantin levha bulunmaktadır (Şekil C.3-2). Bunun dışındaki diğer basamaklarda ve Z01'in önündeki sahanlıkta mermer kaplama görülür. Sokak girişini Z01'e bağlayan yedi basamak (Şekil C.5-1) ve Z01'in döşemesi de mermerdir (Şekil C.3-5). Z01 döşemesindeki mermer levhaların boyutları ortalama 96x125cm.dir. Mermerlerin aralarındaki 2-3cm.lik derzlerde onarım yapıldığı anlaşılmaktadır.

Z01'den Z02'ye geçişte eşik yoktur (Şekil C.3-15); Z02a'da Z01'deki döşemenin devam ettiği görülür. Ancak, boyutları değişmiştir. Z02a ve Z02'de kullanılan mermer döşeme levhalarının boyutları 74x74x4.5cm.dir. Z02a'dan Z02'ye inişi sağlayan basamaklarda, mermerlerin ~80cm uzunluğundaki geniş bir bölümü yok olmuş, geri kalan kısımlar da çatlamış ve kırılmıştır (Şekil C.5-2; C.5-3). Mevcut mermerler de derin yarıklarla birbirinden ayrılmış durumdadır. Ayrıca, mermer levhaların yok olduğu bölümlerde, gerisindeki harç boşalmış ve bağlayıcılığını yitirmiştir. Z02 döşemesini oluşturan mermerlerin yarısından fazlasında irili ufaklı çatlaklar vardır (Şekil C.5-4). Hasar, döşemenin özellikle güneybatı tarafında yoğunlaşmıştır (Şekil

İ.41; C.5-5). Bu kısımdaki mermerlerde çatlaklar, yer yer çökmeler, sık ve derin yarıklarla hasarın arttığı görülür (Şekil C.5-6). Güney köşedeki bir mermer levhada, 6.5cm çapında bir delik açılmıştır (Şekil C.5-7). Sıcaklıkta da benzerlerine rastlanan ve darbe sonucu oluştuğu tahmin edilen deliklerin sayısında artış gözlenmiştir.

Soyunmalığı dört yönde çevreleyen sekilerin, yalnız alınlarında ve Z02'ye bakan 60-64cm genişliğindeki ön kısımlarında mermer döşeme korunmuş; sekiler, çeşitli malzemelerle yenilenmiştir (Şekil İ.26; Şekil C.5-8). Z02b, Z02c ve Z02i'de 20x20cm.lik dökme mozaik karo, Z02d ve Z02g'de ise 23x23cm.lik renkli pvc karo kaplama görülmektedir (Şekil C.3-58). Z02e ve Z02f'nin sekinin üstüne yapılmış olan ahşap döşemelerinde (h=25cm) çökme ve malzemede çürüme meydana gelmiştir (Şekil C.3-45). Muhdes döşemenin altındaki sekinin özgün durumu bilinmemektedir.

İlıklıkta (Z03), 70x70cm ile 74x74cm boyutlarındaki mermer döşeme levhalarına rastlanmaktadır (Şekil İ.8). Döşeme, kubbedeki açık fil gözlerinden giren yağmur suyu, yaprak, dallar ve kubbeden dökülmekte olan harçlarla tuğla parçalarından hasar görmektedir (Şekil C.5-9). İlıklığın doğusundaki 26cm.lik sekide, çapı 1m.'yi bulan bir delik açılmış, döşemenin altındaki boşluğun içi zamanla çeşitli maddelerle dolmuştur (Şekil C.5-10). Bu delik, buradaki olası bir kurnanın sökülmesi esnasında meydana gelmiş ya da meraklı kişilerce özellikle açılmış olabilir.

Z03 ile Z05a'nın döşemeleri arasında 18.5cm kot farkı bulunur (Şekil İ.4). Z03 zemininden başlayarak; önce 15cm yukarıda birinci eşik, ondan 6.5cm yukarıda ikinci eşik; (16cm genişlikteki dereden sonra) ve 3cm aşağısında Z05a'nın döşemesi yer almaktadır (Şekil C.3-134). Z05a'nın girişinde görülen müdahale, 4.6.5.1.'de anlatılmıştır. Buradaki ikinci eşik de bu onarım sırasında eklenmiş olmalıdır (Şekil C.5-11). Z05a'nın girişindeki eşiklerde ve sekilerle çevrili döşemede, mermer boyutları diğer mekanlardakinden (74x74cm) farklı olarak, 34x40x4cm olarak ölçülmüştür. Mermerlerde kirlenme dışında bir hasarın olmayışı da dikkate alınarak, döşemenin mekanın girişindeki daraltma amaçlı müdahale esnasında ya da sonrasında yenilenmiş olabileceği sonucuna varılmıştır. Z03'ün hela koridoruna uzanan kısmında, iki yandaki pis su kanallarının etrafı çimentolu harçla çevrelenmiştir (Şekil C.5-12).

Hela koridorunda (Z04), Z03'teki mermer döşeme devam etmektedir; ancak bazı müdahalelerde bulunulmuştur. Örneğin, döşemenin ortasında, mevcut dereye ek olarak bir kanal yapılmıştır (Şekil C.5-13). Mermerlerde kirlenme, yer yer çatlaklar ve eğilmeler gözlenmiştir.

Traşlık(Z04a) ve helada(Z04b), mermer döşemenin varlığı güçlükle algılanmaktadır. Üstleri yukarıdan dökülen çeşitli maddelerle büyük ölçüde kapanmış durumdadır (Şekil C.5-14). Döşemelerin, başka bir özelliği bulunmamaktadır.

Sıcaklık (Z05) mekanında merkezde bulunan 21cm yükseklikteki göbek taşı mermerdir (C.3-111). Göbek taşının etrafındaki orta mekan döşemesinin %75'i de 70cm ve 74cm enindeki mermerlerle oluşturulmuştur (Şekil İ.26). Göbek taşının doğusunda kalan L planlı kısımda, döşeme 30x30cm.lik dökme mozaik karo ile değiştirilmiştir (Şekil C.5-15). Göbek taşı çevreleyen ortalama 153cm genişliğindeki sıcaklık döşemesinde eğim görülmektedir (Şekil İ.4). Z05 döşemesinin kuzeydoğu kolu, diğerlerinden 7cm yüksektir. Benzer eğimin kuzeydoğu eyvanında da görülmesi ve her iki döşemede de dökme mozaik karo kullanılması, söz konusu yükseltinin, döşeme değiştirilirken meydana gelebileceğini gösterir; ancak müdahalenin tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Mermer döşeme levhalarında çatlaklar görülür (Şekil C.5-16). Kuzeydeki hücre girişinin (Z05-2) önündeki bölümde, mermerlerin kenarları kısmen yok olmuş ya da aşınmış; derzleri çimento harcıyla yenilenmiştir (Şekil C.5-17).

Kuzeybatıdaki eyvanın (Z05b) döşemesi, sekinin kuzey yarısı ile birlikte 30X30cm.lik dökme mozaik karo ile kaplanmıştır (Şekil C.5-18). Eyvanın güneybatı kısmında 75cm genişliğindeki bölüm Marmara mermeri levhalarla döşenmiştir (Şekil C.5-19). Z05 döşemesinden 12.5cm yüksek olan eyvan döşemesi, kuzeybatıya doğru 4cm alçalarak devam eder. Bu eğimin suyun atımına ters yönde oluşu, durumun dökme mozaik karoların döşenmesindeki hatalı işçilikten kaynaklandığını düşündürmektedir. Özgün mermer döşemede kırılmalar ve çimento harcıyla yapılmış onarım izleri görülür. Sekinin kuzeybatı ve güneybatı tarafında biri 7cm, diğeri 10.5cm çapında iki deliğe rastlanmıştır (Şekil C.5-20). Delikler, Z02 döşemesinde tarif edilen deliğe benzer şekilde, bir çubuğun girebileceği çapta açılmıştır. Döşemenin altındaki boşlukta arama yapmak için açıldığı düşünülen bu deliklerin sayıları artmaktadır. Sekilerde, bazı bölümlerin harçla kapatılmış olması (Şekil C.5-21); bazı mermer döşeme levhalarının zaman içinde söküldüğü ya da çalındığını akla getirmektedir.

Kuzeydoğudaki eyvanın (Z05c) döşemesi, tamamen değiştirilerek 30x30cm boyutlarında dökme mozaik karo ile kaplanmıştır (Şekil C.3-160). Eyvanın döşemesi eğimlidir (Şekil C.5-22); Z05'e bakan alın, orta kısımda yükselen bir eğri oluşturur (orta nokta, yanlardan 6.5cm yüksektedir). Bu bölümde, sıcaklık döşemesinde de benzer bir eğim bulunduğu daha önce tarif edilmiştir (Şekil C.5-15). Deformasyon,

döşeme değiştirilirken meydana gelmiş olmalıdır. Sekilerin döşemelerinde de benzer deformasyonlar görülür. Kuzeydoğu duvarı önündeki sekinin doğuda kalan bölümüyle sekilerin alınları, dökme mozaik karoyla, sekilerin geri kalan bölümü ise mermerle kaplıdır.

Güneydoğudaki eyvanın (Z05d) döşemesi, 74x74x4.5cm boyutlarında Marmara mermeri levhalarla kaplıdır (Şekil C.3-171). Döşemenin doğu köşesinde, ~1m eninde bir mermer levha, döşemenin üzerine yerleştirilerek üstü harçla kaplanmıştır (Şekil C.5-23). Kapatılmış bir deliğe işaret eden bu niteliksiz onarım sonucunda, doğu köşede eyvan döşemesiyle seki döşemesi hemyüz hale gelmiştir. Sekilerin Z05'e bakan alın kısımlarında mermer elemanlar (koltuk taşları) sökülümüş; gerisindeki horasan harcı boşalmıştır (Şekil C.5-24).

Batıdaki hücrenin (Z05-1) döşemesi (Şekil C.3-188), geometrik bir düzende bir araya getirilmiş beyaz Marmara mermeriyle yeşil, sarı ve pembe renkli mermerlerden oluşturulmuştur (Şekil C.5-25). Altıgen şeklinde kesilmiş beyaz Marmara mermerlerinin etrafına karışık olarak yerleştirilen renkli mermerler, mekanın zeminini kaplayan bir ağ deseni oluşturmaktadır (Şekil İ.8, Şekil C.5-26). Renkli mermerler, 20x35cm.lik dikdörtgenin köşelerinin pahlanarak kesilmesiyle elde edilmiştir (Şekil C.5-27). Renkli mermerlerin çevrelediği beyaz mermerler ise altıgen (a=24cm) şeklindedir. Döşemenin merkezinde, hücre planına göre 90 derece dönük yerleştirilmiş 80x80cm.lik kare şeklinde bir desen bulunur (Şekil C.3-188). 12cm eninde yeşil mermerlerden bir bordür yapılarak, içerisine merkezde altı köşeli bir yıldız (beyaz mermer) ve etrafına dizili altıgenlerden (yeşil mermer, a=7.5cm) oluşan geometrik bir desen yerleştirilmiştir (Şekil C.5-28). Klasik dönem hamamlarında benzerine rastlanan ve çeşitli renklerde taşlarla oluşturulan bu döşeme tekniğinin hamamdaki tek örneği Z05-1'dedir. Döşemenin, malzeme ve işçilik bakımından Klasik Dönem niteliği taşıdığı, bu nedenle özgün olduğu düşünülmektedir.

Kuzeydeki hücrenin (Z05-2) döşemesi, 50x50x4cm boyutlarında beyaz Marmara mermeri ile üzeri beyaz damarlı siyah mermerlerden oluşur. Sekilerin çevrelediği kare planlı orta alan, 16 eşit parçaya bölünmüştür; bunlardan köşelerdeki dört tanesi siyah mermerle, geri kalanı beyaz mermerle döşenmiştir (Şekil İ.8, Şekil C.3-208). Döşemenin bu alan dışında kalan kısmı ve sekilerin üstü ise, çeşitli boyutlarda (55x90cm, 57x74cm, ...) beyaz Marmara mermeri ile kaplıdır. Döşeme, güneybatı yönünde kuzeydoğudakinden 8cm düşük seviyededir; bu alçalmanın görüldüğü kısımda yer alan mermerlerde de tam aksi doğrultuda yarık ve çatlaklar meydana gelmiştir (Şekil C.5-29). Bu durum, döşemenin doğu köşesinde görülen şişmeden

kaynaklanmış olabilir. Doğu köşede sekinin önündeki döşemenin üstü 8cm yükselti oluşturacak biçimde çimentolu harçla kaplanmıştır; bu müdahale de, Z05d'deki gibi, döşemede açılmış olan bir deliğın kapatılması amacıyla yapılmış olabilir. Kesin yargıya varabilmek için, bu harçların kaldırılıp döşemenin araştırılması gerekmektedir. Döşeme, açık ışık gözlerinden içeri giren tuğla kırıkları, ıslak yapraklar ve eriyip dökülen harçlarla kaplanmış durumdadır (Şekil C.5-30).

Doğudaki hücrenin (Z05-3) döşemesi, 74x74x4cm boyutlarında beyaz Marmara mermeriyle döşelidir ve diğeri hücrelerdekiden daha sadedir. Bu hücrenin döşemesinde, Z05-1'deki gibi bir geometrik düzene ve malzeme çeşitliliğine ya da Z05-2'deki gibi farklı renkte malzeme kullanımına rastlanmamaktadır (Şekil İ.8, Şekil C.3-230). Döşemenin doğu köşesinde, Z05d ve Z05-2'deki gibi, mekanın ortasına kadar çimentolu harçla örtülmüş bir bölüm vardır (Şekil C.5-31). Yüksekliğı yer yer 13cm.yi bulan harç tabakası, mermer seki üzerinde de devam etmektedir. Benzeri bir müdahaleye döşemenin kuzey köşesinde de rastlanmaktadır (Şekil C.5-32). Döşemenin kuzeybatısında, sekinin önünde 13x30cm boyutlarında bir delik görülmüştür (Şekil C.5-33). Deliğın ne zaman ve hangi amaçla açıldığı bilinmemekle beraber; hamamın başka mekanlarında da görülen daha küçük boyutlu delikler gibi, döşemenin altındaki boşlukta arama yapma isteğıyle açıldığı düşünülmektedir. Döşemenin 80cm aşağısında olduğu ölçülebilen zemin, sıcaklık döşemesi altındaki "cehennemlik" bölümüne aittir. Zemini toprak ve çöplerle dolmuş olduğundan gerçek seviyenin daha aşağıda olduğu tahmin edilmektedir.

Hamamın su deposu (Z06), külhan (Z07) ve su kulesinden (Z08) oluşarı servis bölümlerinde, özgün döşemeye dair bir veri bulunamamıştır. Su deposu (Z06) ve külhanın (Z07) zemini toprakla ve çöple dolmuş durumdadır (Şekil C.3-244). Külhana, bugün otopark olarak kullanılan bahçeden 11 basamakla inilerek ulaşılır (Şekil C.3-243). Tuğla döşeli basamakların üstü, harç ve çamur karışımıyla kapanmış durumdadır. Külhanın zemini, toprak ve çöplerden oluşarı yığının altında kalmıştır (Şekil C.5-34). Bu mekanların döşeme malzemesi, boyutları ve gerçek seviyesi, ancak içerideki toprağın dışarı alınmasından sonra araştırılabilir. Su kulesinin (Z08) zemini, şap tabakasıyla kapatılmış durumdadır (Şekil C.5-35). Altında özgün döşemenin mevcut olup olmadığı bilinmediğı için, zeminde sondaj kazısı yapılması gerekmektedir.

3.11.2. Örtüye Geçiş Öğeleri

Hamamın Erkekler Bölümü'nde, beden duvarlarından kubbeye geçişte kullanılan geçiş elemanları ve yapım teknikleri, ait oldukları mekanlara göre şöyle gruplanmaktadır:

Z02, Z03, Z04b..... Pandantif

Z04a, Z05-1 Kademeli Tromp

Z05 Mukarnaslı pandantif

(birim öge: "çift yüzlü badem") [22, s.203; s.211]

Z05d Mukarnaslı geçiş bölgesi

(birim öge: yıldız şeklinde "konsol")..... [22, s.204; s.208; s.361]

Z05-2, Z05-3 Türk üçgeni

Pendantif

Z02 kubbesinde kullanılan pendantif (Şekil C.5-36), çift merkezli taşıyıcı kemerlerin arasını doldurarak, çapı 14.15m olan kubbenin oturacağı dairesel planı hazırlamaktadır. Kemerlerin üzengi noktasından silmenin altına kadar yükseklikleri 662cm olan dört köşedeki pendantifler; 15.yy. hamamlarında rastlanmayan çok büyük ölçekli geçiş öğeleridir. Bu nedenle özgün olmadıkları tahmin edilmektedir.

Z03 kubbesindeki pendantif (Şekil C.5-37), dörtgen plandan onikigen plana geçişi sağlamaktadır (Şekil C.3-88). Taşıyıcı kemerlerin üzengi noktalarından, kubbenin oturduğu onikigen kasağa kadar yüksekliği 120cm.'dir.

Z04b kubbesi, dörtgen plandan daire plana geçişin sağlandığı 66cm yüksekliğindeki bir geçiş bölgesinin üzerinde yer alır (Şekil C.5-38). Kaydırmalı olarak birbiri üstüne bindirilen tuğla sıralarından oluşmaktadır; ölçek ve niteliği nedeniyle ayrıca tanımlanamasa da yapım tekniği, bu gruba dahil edilmesini gerektirmektedir.

Kademeli Tromp (Şekil İ. 59)

Z04a kubbesindeki kademeli tromp, dörtgen plandan sekizgen plana (kenar uzunluğu: 90cm) geçişi sağlayan 142cm yüksekliğindeki kasağın köşelerini doldurmak üzere yerleştirilmiş geçiş elemanıdır (Şekil C.5-39). Çeyrek küre biçimindeki "tromp"lardan farkı; üç kademe oluşturacak biçimde kaydırmalı olarak üst üste bindirilen çeyrek daire planlı tuğla sıralarından oluşmasıdır (Şekil C.5-40).

Z05-1 kubbesindeki kademeli tromp, Z04a kubbesindeki geçiş elemanının benzeridir. Aynı teknikte uygulanmıştır; fakat boyut ve oranları farklıdır. Yüksekliği 139cm olan kasnağın köşelerine yerleştirilerek; kenar uzunluğu 142cm olan sekizgen plana geçişi sağlamıştır (Şekil C.5-41). Ön görünüşü ve oranları, Z04a'daki tromptan farklıdır (Şekil C.5-42).

Gebze Mustafa Paşa Hamamı'nda da kullanılan kademeli tromp [54, s.34; Şekil C.5-43], yukarı doğru küçülen kemerlerle estetik bir görünüme sahiptir. Strüktürel elemanlar, derinlik ve boyutlarıyla mekanda estetik için yeterli olabilmektedir.

Mukarnaslı Pandantif (Şekil İ. 60)

Hamamdaki tek örneği, Z05 (sıcaklık) kubbesinde görülmektedir (Şekil C.5-44). Mekanın planı, köşeleri pahlı dörtgen şeklindedir. Pahlı kenarların uzunluğu 165-169cm, diğer kenarlar 440-444cm arasındadır. Z05'te görülen mukarnaslı pandantif, plandaki bu geçişi sağlamaktadır (Şekil C.3-118).

Sıcaklık döşemesinin 446cm yukarisından başlayarak kubbe eteğindeki silmeye kadar devam eden mukarnaslı pandantif, 210cm yüksekliğindedir. Geçiş bölgesi; birbiri üzerine şaşırtmalı biçimde kaydırılarak yerleştirilen dört mukarnas sırasından oluşmaktadır (Şekil C.5-45; C.5-46). Ortadaki iki sıra, İlder Büyükdığın tarafından "çift yüzlü badem" olarak ifade edilen ve çizilen [22, s.203, s.211; Şekil C.5-47] mukarnas öğelerini içermektedir. Mukarnaslar, silmenin altındaki üst bitiş sırasında kullanılan farklı niş öğeleriyle zengin bir görünüme sahiptir (Şekil C.5-48).

Mukarnaslı Geçiş Bölgesi (Şekil İ. 61)

Hamamdaki tek örneği, güneydoğu eyvanında (Z05d) görülmektedir (Şekil C.3-172). Üç yönde beden duvarlarıyla çevrili eyvanın beş dilimli yarım kubbe biçimindeki örtüsüne geçişi sağlamaktadır. Mukarnaslı geçiş bölgesi, duvarlara konsol yerleştirilmiş yıldız planlı ayaklarla, bu ayaklara oturan mukarnas öğelerini içermektedir (Şekil C.5-49).

Sözkonusu ayaklar, İlder Büyükdığın tarafından "konsol ögesi" olarak adlandırılmış [22, s.204, s.208; Şekil C.5-50] ve Edirne Tahtakale Hamamı'ndaki örneği çizimle gösterilmiştir [22, s.361; Şekil C.5-51]. Yarım sekiz köşeli yıldız biçimindeki konsollar, 68cm yüksekliğinde ve 95cm genişliğindedir (Şekil C.5-52). Bu ayaklardan, eyvanın karşılıklı kısa duvarlarına birer tane, geniş olan güneydoğu duvarına ise iki tane yerleştirilmiştir (Şekil İ.8; Şekil C.5-53). Ayakların üzerindeki mukarnaslı bölümün yüksekliği, konsol üstünden kubbe eteğine kadar 87cm.dir. Böylece, yüksekliği 149cm olan yarım daire kubbenin yükü, toplam 155cm

yüksekliğindeki bir geçiş bölgesi tarafından duvarlara iletilmektedir. Bu oran, ilginç ve zengin bir görünüme yol açarken; aynı zamanda devasa kubbeli bir hamam yapısında insan ölçeğine oldukça yakın detaylar sunmaktadır (Şekil C.5-54).

Türk üçgeni (Şekil İ. 62)

Z05-2 ve Z05-3 mekanlarının kubbe eteğindeki üçgenli geçiş bölgesi (Şekil C.5-55), dörtgen plandan daire plana geçişte yaygın olarak kullanılmış bir tekniktir. İki mekanda da aynı biçimde ve aynı boyutlarda uygulanmıştır. Üçgenli geçiş bölgesinin yüksekliği 96cm.'dir. Plan düzleminde üçgenlere ayrılan ara geçiş bölgesi (Şekil C.5-56), görünüşte de bu üçgenlerin birleştiği noktaların düşey izdüşümler halinde kubbe eteğini çepeçevre sarmasıyla oluşmaktadır.

3.11.3. Örtü Sistemi

Hamamın zaman içinde onarım ve müdahalelere maruz kalan örtü sisteminde çeşitli malzemelere ve bozulma türlerine rastlanmaktadır (Şekil İ.27; İ.43). Bu durum, hamamın tüm örtüsü için geçerlidir. Kadınlar bölümünün örtüsü, büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiş ve çeşitli malzemelerle yenilenmiştir. Erkekler Bölümü'nün örtüsündeki malzeme dağılımı, soyunmalık kubbesinden başlayarak sıcaklığa doğru ilerleyen bir düzen içinde şöyle sıralanmaktadır (Şekil İ.9, İ.27):

<u>MEKAN</u>	<u>ÖRTÜ MALZEMESİ</u>
1. Soyunmalık	
1a. Kubbe	kurşun (ÖZGÜN)
1b. Kubbe geçiş öğelerini örten köşeler	kiremit (Marsilya tipi- alaturka)
1c. Beden duvarı üstleri	kiremit (Marsilya tipi)
2. Ilıklık, hela ve sıcaklık	
2a. Kubbeler	kiremit (Marsilya tipi) +çimentolu sıva
2b. Kubbe etekleri ve kasnak saçakları	örtü taşı / tuğla
2c. Kubbelerin arasında kalan kısımlar	örtü taşı/ tuğla/ çimentolu harç
2d. Işık gözleri *	mevcut değildir
3. Su deposu	örtü taşı
4. Külhan **	örtü taşı
5. Odun deposu	çimentolu sıva (kısmen)

Tablo 2: Hamamın örtüsünde görülen malzeme dağılımı

* Işık gözlerinin tamamı açıktır; üzerlerinde bulunması gereken camlar yok olmuştur.

** Külhanın çatısı üstünde, iki adet baca bulunmaktadır. Bunlardan ilki, üst kısmı harman tuğlası ve çimentolu sıvayla onarım görmüş, 109x110cm boyutlarındaki özgün külhan bacasıdır. Güneydeki ikinci baca, 135x507cm boyutlarında, muhdes betonarme bacadır.

1a. Erkekler bölümü soyunmalığı, i çapı 14.35m, yüksekliği 640cm olan bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe, çapına göre basık bir profile sahiptir. Kurşun  rt s  yok olmuş kuzey tarafından alınan ölçüye göre, kubbe 28x28x4cm boyutlarındaki tuğlalarla örülmüştür (Şekil C.5-53). Kubbenin  rt s , 3mm kalınlığında kurşun levhalarla örtülüdür. Örtü  zg n malzemesini korumaktadır: ancak önemli derecede tahrip olmuştur. Kurşun örtünün, hamamın 1960'larda (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi) ve 1992'de çekilmiş fotoğraflarında (Mermer-İş A.Ő.arşivi) eksiksiz olduğu görülmektedir. Ancak; hamamın kullanılmadığı son 10 yıl içinde, kurşun levhaların ortalama %40'ı çalınmıştır (Şekil C.5-57; C.5-58). 2005 ve 2006'da çekilmiş olan fotoğraflardan, kurşunların alınmaya devam ettiği ve örtülü alanın giderek küçüldüğü takip edilebilmektedir (Şekil İ.43; C.5-59; C.5-60). Kurşunların yok olduğu bölümlerde, tuğla ve horasan derz harcından oluşan örgü tekniği açığa çıkmıştır (Şekil C.5-61). Kubbenin merkezindeki altıgen planlı (apı:194cm) açıklığı örtmesi gereken aydınlık feneri de yok olmuştur. Bu bölümde herhangi bir koruyucu örtü bulunmamaktadır.

İç mekanda kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır; dıŐta ise kubbe sekizgen bir kasnağa oturmaktadır (Şekil C.5-62). Kasnaklar kirpi saçak korniŐleriyle evrenmiştir (Şekil C.5-63). Saçak kornişleri eksik ve düzensizdir. Kurşunlar alınırken, kornişin üst sırasındaki tuğlaların çoğu yerinden oynatılmıştır. Kirpi saçak kornişine ait bilgiler, 3.11.5.'te ayrıntılarıyla verilecektir.

1b. Soyunmalık kubbesine geçişi sağlayan pandantiflerin üstü, dış cephede eğimli atılarla örtülmüştür (Şekil C.5-62). Sekizgen kubbe kasnağı, köşelerde bu eğimli atılarla evrenmektedir. Çatılar, %32'lik eğimle suyu soyunmalık beden duvarı üstlerine aktarmaktadır. Köşe  rt lerinden, kasnağın doğu ve güneyinde bulunan iki tanesinde alaturka kiremit örtü korunmuştur (Şekil C.5-64), ancak kiremitlerin çoğu kırıkır. Kasnağın kuzey ve batısındaki köşeler ise, marsilya tipi kiremitlerle örtülüdür (Şekil C.5-65). Bunların da bazıları kırılmış ya da yerinden sökülmüştür. Kasnak duvarlarında ve saçaklarda yer yer çimentolu harçla yapılan onarımlar görülmektedir (Şekil C.5-66).

1c. Soyunmalık beden duvarı üstleri, %23 eğime sahip marsilya kiremidi çatıyla örtülüdür (Şekil C.5-67). Kiremit örtünün altında, ortalama 6cm kalınlığında

çimentolu harç bulunur. 3.11.5.'te ayrıntıları verilecek olan beden duvarı saçak kornişlerinde, çimentolu harcın altında kurşun parçaları görülmektedir. Bu izlerden, örtünün özgün kurşun kaplamasının, çimentolu harç ile tesbit edilen marsilya kiremitleriyle değiştirildiği anlaşılmaktadır.

2a. İlliklik, traşlık, hela ve sıcaklık kubbelerinin hiçbirinde özgün örtü korunamamıştır (Şekil C.5-68). 1960'lı yıllara ait fotoğrafta (Alman Ark. Ens., Şekil C.1-1), örtüdeki malzeme dağılımının bugünküyle aynı olduğu görülmektedir. Bu durum, örtüde çimentolu harç ve marsilya tipi kiremitle yapılan onarımın 1960'tan daha eski bir tarihte olduğuna işaret etmektedir. İlliklik (Z03), Traşlık (Z04a), Hela (Z04b), Sıcaklık (Z05), Eyvan 1 (Z05b) ve Eyvan 2 (Z05c) kubbeleri, çimentolu harçla tesbit edilmiş Marsilya tipi kiremitlerle örtülüdür (Şekil C.5-69; C.5-70; C.5-71; C.5-72; C.5-73; C.5-74). Bunların dışındaki Keseciler bölümü (Z05a), Eyvan 3 (Z05d), Hücre 1 (Z05-1), Hücre 2 (Z05-2) ve Hücre 3 (Z05-3) kubbeleri; ortalama 10cm kalınlığındaki çimentolu harç ile örtülmüştür (Şekil C.5-75; C.5-76; C.5-77; C.5-78; C.5-79):

<u>MEKAN</u>	<u>ÖRTÜ</u>	<u>KUBBE İÇ ÇAPI</u>	<u>KUBBE KALINLIĞI*</u>
Z03	marsilya kiremidi	327cm	48cm
Z04a	marsilya kiremidi	230cm	33cm
Z04b	marsilya kiremidi	168cm	31cm
Z05	marsilya kiremidi	670cm	48cm
Z05a	çimentolu harç örtü	200cm	38cm
Z05b	marsilya kiremidi	221cm	33cm
Z05c	marsilya kiremidi	199cm	33cm
Z05d	çimentolu harç örtü	195cm(yarım küre)	38cm
Z05-1	çimentolu harç örtü	328cm	48cm
Z05-2	çimentolu harç örtü	342cm	47cm
Z05-3	çimentolu harç örtü	342cm	48cm

Tablo 3: Kubbelerin çap ve kalınlık ölçüleri

* Kubbelerin tepesindeki açık ışık gözlerinden içeri metre tutularak ölçülmüştür (Şekil C.5-94)

2b. Z03, Z04a, Z04b, Z05, Z05c ve Z05-3 kubbelerinin tuğla örgüye sahip kasnaklar üzerine oturduğu görülmektedir. Bu kasnakların taş levhalarla kaplı saçakları bulunmaktadır (Şekil C.5-80). Genelde kare kesimli bu levhaların boyutları 57x57x4cm ile 53x53x4cm olmak üzere iki ayrı tiptedir. Taşların bazıları yerinden sökülmüş, oynatılmış, ya da tesbit harcı boşaldığından sağlamlığını yitirmiştir. Özellikle Z05 kasnağı güneybatı saçağı (Şekil C.5-81) ile Z03 kasnağındaki (Şekil C.5-82) taşların büyük parçalar halinde koptuğu görülmektedir. Bu bölümlerde, horasan harçlı yüzeyler açığa çıkmış durumdadır. Z05c ve Z05-3 kasnaklarındaki taş saçaklarda da, derin yarıklar ve çatlaklar yer yer çimentolu harçla onarılmıştır (Şekil C.5-83). Kubbe etekleri ile taş saçaklar arasında kalan kısımlarda, aynı boyutlarda

örtü taşına ve yer yer 24x38x4cm boyutlarındaki tuğlalara rastlanmaktadır (Şekil C.5-84). Söz konusu kasnakların dış yüzleri, çimentolu sıvayla kapatılmıştır (Şekil C.5-85). Z03 kasnağının tümünde ve Z05 ile Z05c kasnağının bazı bölümlerinde sıva döküldüğünden; tuğla ve horasan derz harcı görülmektedir (Şekil C.5-86).

2c. 2a'da malzemeleri tanımlanan kubbelerin arasında kalan eğimli örtü, tuğla ile kaplıdır. 1960'lı yıllardaki fotoğrafta da (Alman Ark. Ens., Şekil C.1-1) görülen tuğla örtü, bugün çimentolu harçla yapılmış onarımlar, kırılan tuğlalar ve derz aralarında büyüyen otlarla oldukça harap görünümündedir (Şekil C.5-87). Z05b kubbesinin batısındaki bölüm, diğerlerine göre daha iyi korunmuştur (Şekil C.5-88). Bu bölümde tuğlaların boyutları, 28x28x4cm ve 24x38x4cm olmak üzere iki tiptedir.

2d. 2a'da anlatılan kubbelerin tümünde çeşitli sayıda ışınsal düzende yerleştirilmiş ışık gözleri bulunmaktadır. Işık gözlerinin sayı ve düzenlerini, Kubbe İzdüşüm Planı (Şekil İ.9) ve Çatı Planı (Şekil İ.10) çizimleri üzerinden karşılaştırmak mümkündür. Çünkü, bazı ışık gözlerinin yanlış müdahale edilerek çimentolu harç ve kiremitle kapatıldığı (Şekil C.5-89) ya da dış örtünün yenilenmesi esnasında iptal edilerek dış yüzlerinin örtünün altında kaldığı tespit edilmiştir. Işık gözlerini örten özgün cam fanusların ne zaman yok olduğuna dair bir veri bulunamamıştır. Yalnız Z05c'nin tepesindeki ışık gözlerinden birinde, cam fanusun korunduğu, ancak çimentolu harcın altında kaldığı tespit edilmiştir (Şekil C.5-90). 1960'lardaki fotoğrafta (Alman Ark. Ens., Şekil C.1-1) ışık gözlerinin üstünde harçla tesbit edilmiş düz cam levhalar görülmektedir. Bu belgeye göre, özgün cam fanuslar daha eski bir tarihte yok olmuş olmalıdır. Düz camlar da kırılmış; bugüne ulaşmamıştır (Şekil C.5-91). Işık gözlerinin hepsi atmosfer etkisine direkt olarak maruz kalmaktadır. Açıklıkların etrafında çimentolu harç izleri mevcuttur, ancak camlar kırılmış ya da sökülüştür (Şekil C.5-92). Camlar sökülürken, bazı ışık gözlerinde önemli tahribat yapılmıştır (Şekil C.5-93). Işık gözlerinden, kubbe kalınlıklarına ve katmanlarına dair bilgi edinmek mümkündür. Kubbelerin ölçülen kalınlıklarının ortalama 10cm.lik kısmı, çimentolu harca aittir (Şekil C.5-94). Kubbelerin özgün konstrüksiyon kalınlığı, yukarıdaki tabloda belirtilen değerlerden ortalama 10cm daha incedir.

3. Su deposu, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki mahyadan iki tarafa doğru %23'lük eğimle inen çift eğimli çatı ile örtülüdür (Şekil C.5-95). Sıcaklık tarafında örtünün bitimi ile sıcaklık tuğla örtüsü arasında, ortalama 45cm genişliğinde bir bant toprakla örtülüdür (Şekil C.5-96). Bu bölümde, kötü kullanımın en açık örneği olarak, otopark sahiplerince ekim yapılmaktadır (Şekil C.5-97). Su deposunun üstü, 57x57x4cm.lik örtü taşı ile kaplanmıştır (Şekil C.5-98). Taşların derzlerinde yer yer

çimentolu onarım izleri görülmektedir (Şekil C.5-99). 2b'de anlatılan taşlarla aynı cins ve boyuttaki bu taşların üstü, yosunla kaplıdır. Su deposunun üzerinde bulunan iki havalandırma açıklığından, güneydekinin çapı 24cm.dir, kuzeydeki ise çimentolu harçla kapatılmıştır (Şekil C.3-239; C.3-240).

4. Külhanın üstünde, su deposunu örten eğimli taş örtünün kesintisiz devam ettiği görülür. Kullanılan taş cinsi ve boyutları da aynıdır. Otopark tarafında örtünün bitiminde yer alan taşların, düzgün bir saçak oluşturmadığı, yer yer kırılıp eksildiği görülmektedir. Külhanın üzerinde iki baca bulunur (Şekil C.5-100). Bunlardan kuzeydeki (4a), zemin kat planında ocağa denk gelen açıklığın üzerinde yer alır. Boyutları 109x110cm olan bacanın örtü üstünde kalan kısmının yüksekliği güneybatıda 110cm, kuzeydoğuda 146cm.dir. Bacanın ağız kısmında, 15x25x7cm boyutlarında harman tuğlaları ile onarım yapıldığı görülmektedir. Bacanın dış yüzleri çimentolu sıva ile kaplıdır. Bu bacanın güneydoğusunda kalan muhdes betonarme baca (4b), 1960'larda da mevcuttur (Alman Ark. Ens., Şekil C.1-1). Boyutları 135x507cm olan dikdörtgen planlı bacanın duvar kalınlığı 17cm.dir. Bacanın içi bugün poşet ve çeşitli çöplerle dolmuş durumdadır. Külhanın taş kaplama örtüsünde de yoğun yosunlanma gözlenmiştir (Şekil C.5-101). Külhanın odunluk tarafının çatı örtüsü, külhandan yüksektedir. Kıрма çatılı örtünün taş kaplaması, büyük ölçüde yok olmuş; derz aralarında bitkiler büyümüştür (Şekil C.3-264). Örtünün doğu tarafında, havalandırma ya da depo kapağı olabilecek bir açıklık bulunmaktadır (Şekil C.5-102)

5. Su kulesinin üstü, 484cm çapında, 227cm yüksekliğinde basık bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin özgün örtüsü tamamen yok olmuştur, çimentolu harçla yapılan onarımın izleri görülmektedir (Şekil C.5-103). Kubbe konstrüksiyonunun açığa çıktığı yerden ölçülen tuğla boyutu 28x28x4cm.dir. Bu ölçü, Fatih devrinde hakim olan [11, s.457] geleneksel tuğla boyutudur. Kubbenin tepesindeki açıklık, kiremitle kapatılmış; otopark sahiplerince oda olarak kullanılan mekana su girmesini engellemek için kubbenin üstü geçici olarak pvc esaslı branda ile örtülmüştür (Şekil C.3-272; C.5-103). Hamamın güneydoğusunda, tek katlı muhdes binayı örten düz betonarme çatı plağı yer almaktadır (Şekil C.5-104).

3.11.4. Saçaklar ve Saçak Kornişleri

3.11.4.1. Beden Duvarı Kornişi

Soyunmalık beden duvarları üstündeki saçak kornişlerinin tümü, cepheden iki kademe halinde toplam 20-25cm öne çıkacak biçimde dizili, dörder adet tuğla

sırasıyla oluşturulmuştur (Şekil C.5-105). Erkekler Bölümü soyunmalık saçak kornişleri, ortalama 23-28cm uzunluğunda ve 3-4cm kalınlığında tuğlalarla oluşturulmuştur. Tuğla ölçüleri, saçağın iki kademeli yapım tekniğinin korunmuş olarak kaldığı ya da diğerlerine göre daha az değişime uğramış olduğu gözlenen kısımlardan seçilen tuğlalardan alınan ölçülerdir.

Soyunmalık mekanının kuzeydoğu cephesindeki saçak kornişine ait ölçüm, en düzenli örgüye sahip olduğu tespit edilen kuzey köşesinden yapılmıştır (Şekil İ.22, C.5-106). Saçak, dört tuğla sırasıyla oluşturulmuştur. Alttaki iki sıra, cepheden 14cm dışarı taşan, 13cm yüksekliğindeki birinci kademeyi; üstteki iki sıra da 6cm öne çıkan, 16cm yüksekliğindeki ikinci kademeyi oluşturmaktadır (Şekil C.5-106). Saçak korniş, zaman içinde yenilenmiş olmalıdır. Kornişin toplam yüksekliği, cepheden öne çıkan ilk tuğlanın altından kiremit altına kadar ortalama 29-30cm.dir. Saçağın örtüsü, çimentolu harç üzerine yerleştirilen Marsilya tipi kiremitlerle yenilenmiştir (Şekil C.5-107). Saçak kornişlerinin bu onarımlar sırasında yenilendiği ve bugünkü düzensiz örgüsünün o dönemde yapıldığı düşünülmektedir. Derzlerdeki paslı demir çengeller, burada bir süre yağmur oluklarının bulunduğu işaretler (Şekil C.5-107).

Kuzey köşede başlangıcı tespit edilen tuğla sıraları, cephe boyunca takip edilememektedir. Örgüdeki bozulma, orta bölümde artmaktadır (Şekil C.5-108). Saçak kornişini oluşturan sıralarda bozulma, ortalama 10-15cm'ye varan yüzey kayıpları görülmektedir (Şekil C.5-109). Kornişin en üst sırasında dik olarak yerleştirilmiş 6-7cm kalınlıktaki harman tuğlalarına rastlanır (Şekil C.5-110). Tuğlaların yüzeyleri 5cm'den fazla aşınmış; kiremitler de kırılmıştır (Şekil C.5-111). Ayrıca, tuğla sıraları arasına sıkıştırılan çeşitli boyutlarda tuğla ve kiremit parçaları, çimentolu harç ile tespit edilmiştir (Şekil C.5-112; C.5-113). Güney köşeye doğru, saçak tek kademeye inmiş ve eğik bir görünüm almıştır (Şekil C.5-114). Cephe boyunca, saçak tuğlalarının çoğu kırılmış, yerinden oynamış ya da aşınmıştır (Şekil C.5-115). Köşeden ~4m uzaklıkta, derinliği 50cm'ye varan bir oyuk meydana gelmiştir (Şekil C.5-116). Saçak korniş, kırılmış kiremitlerden ve derz aralarında büyüyen ağaç ve bitkilerin köklerinden (Şekil C.5-117) zarar görmektedir.

Soyunmalık mekanının kuzeybatı cephesinde, korniş tuğlaları genelde 28-29cm boyunda, 3-4cm kalınlığındadır. Yer yer, 38x38x4cm.lik Bizans tuğlalarına da rastlanmıştır (Şekil C.5-118). Bu, devşirme malzemeye yapılan bir onarıma işaret edebilir. Kuzey köşede, saçağın cepheyle ilişkisi daha önce ölçüleri aktarılan kuzeydoğu cephesinden farklıdır. Kuzeydoğu cephesinde sırayla 14cm ve 6cm dışarı taşan saçak, bu cephede ilk kademede 8cm, ikinci kademede ise 4cm dışarı

taşmaktadır. Bu kademeler, cephedeki yoğun kirlenme ve kararmadan ötürü kısmen belirsizdir (Şekil C.5-119). Saçak kornişi, aralara sıkıştırılan çeşitli boyutlarda tuğla ve kiremit parçalarıyla özgün örgüsünü kısmen yitirmesine rağmen (Şekil C.5-120), kuzeydoğu cephesindekinden daha az değişime uğramıştır. Derzlerin bir bölümü çimentolu harçla onarılmış; yağmur oluklarını taşımak üzere derz aralarına yerleştirilen demir çengeller paslanmış ve eğilmiştir (Şekil C.5-121).

Soyunmalık mekanının güneybatı cephesindeki saçak kornişi, diğer cephelerdekiyle aynı teknikte örülmüştür (Şekil C.5-122; İ.21). Tuğla boyutları 23x23x4cm ile 43x43x4cm.dir. Bu cephedeki saçak kornişinde görülen temel hasar tuğlalardaki aşınma ve derz aralarındaki bitkilenmedir (Şekil C.5-123).

Soyunmalık mekanının tüm cephelerinde, saçak kornişinin üst tuğla sırasıyla Marsilya kiremidi örtü altındaki çimentolu harç arasında kurşun levha parçalarına rastlanmıştır (Şekil C.5-124). Bu kurşunlar, saçağın özgün durumunda kurşun damlalık ve alınlı bitirilmiş olduğuna işaretler. Kısmen korunmuş olan kurşunların üzerine gelişigüzel bir çimentolu harç uygulanarak kiremitler döşenmiş olmalıdır.

3.11.4.2. Kasnak Kornişi

Sekizgen kubbbe kasnağı, soyunmalık beden duvarlarından dört yönde birer metre geriye çekilen duvarlardan oluşur. Kasnak yüksekliği ortalama 210cm.dir. Kasnak duvarları, iki sıra "kirpi saçak" ile bitirilmiştir (Şekil C.5-63). Kirpi saçak, kaynağını Mezopotamya'dan alan [19, s.60] ve özellikle Bizans yapılarında tekrarlanan bir saçak yapım tekniğidir [19, s.131]. Türk saçak kornişlerindeki ilk örnekleri, Bursa, İznik gibi Bizans hakimiyetinin uzun süre devam ettiği yerlerde görülür. Osmanlı devrinde, Bursa ve İznik ile beraber İstanbul yapılarında, Edirne'de ve diğer Anadolu şehirlerinde de kullanılmıştır [19, s.133]. Yapım tarihi 1388 olan Nilüfer Hatun İmaret (İznik), 1400 tarihli Yıldırım Camii (Edirne), 15. yüzyıla tarihlenen Hamza Bey Külliyesi'ne ait cami ile Hamza Bey ve Kara Mustafa Paşa türbeleri (Bursa), Fatih Vakfiyesi'nde adı geçen Hoca Paşa Hamamı (İstanbul, Şekil C.5-125), 15.yy.'a tarihlenen Büyük Hamam (İznik, Şekil C.5-126), Tahtakale Hamamı (İstanbul, Şekil C.5-127) ve 16.yy'dan kalma Ayasofya- Haseki Hamamı (Şekil C.5-128), kirpi saçağın kullanılmış olduğu yapılardan birkaçıdır.

Kirpi saçak, içerdiği testere dişi biçimli ve araya yerleştirilen düz tuğla sıralarının sayılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Soyunmalık kubbesi altında görülen kirpi saçak, iki dişli sıra içeren iki kademeli örgüye sahiptir (Şekil C.5-63). Cepheden

dışarı taşan ilk kademe, testere dişi yapacak biçimde çapraz yerleştirilmiş “birinci dişli sıra” ve üstündeki “1.düz tuğla sırası”ndan oluşur. “İkinci dişli sıra” ve üstündeki “2.düz tuğla sırası” da ikinci kademeyi oluşturarak saçağı tamamlar (Şekil İ.63). Saçağın iki kademeli yapım tekniği bazı yerlerde bozulmuş, ya da tek kademeye inmiş durumdadır. Söz konusu bozulmalar, her cephe için ayrı ayrı tanımlanacaktır.

Kasnağın kuzeydoğu cephesinde, iki sıra kirpi saçak örgüsünden oluşan saçak kornişini kısmen korunmuştur (Şekil C.5-129). Cepheden 22cm dışarı taşan kirpi saçağın yüksekliği 25cm.’dir (Şekil İ.63). Birinci dişli sıraya ait tuğlalar, 13-13.5cm eninde ve 3.5-4cm kalınlığındadır. İkinci dişli sıranın, orta bölümlerinde 15.5-16x3cm.lik tuğlalara da rastlanmıştır (Şekil C.5-130). Daha açık renkteki ve farklı ölçüdeki bu tuğlalar, daha geç bir dönemde onarım amacıyla koyulmuş olabilir. Tuğlaların, ilk sıradakinden farklı açıda yerleştirilmeleri (Şekil C.5-131), derzlerin kısmen çimentolu harçla yapılmış olması, derz aralarına sıkıştırılan küçük tuğlalar ve kuzey köşede görülen örgüdeki bozulma (Şekil C.5-132), saçağın ikinci dişli sırasındaki bir onarıma işaret etmektedir. Düz tuğla sıraları ise, 43x43x4cm.lik Bizans tuğlalarından içermektedir. Ancak, ikinci düz sıranın orta ve doğu bölümünde çeşitli boyutlarda tuğlalar mevcuttur. Örgüdeki bu değişim, saçak kornişinin ikinci dişli sıradan itibaren onarım gördüğü varsayımını desteklemektedir. Bu bölümde kurşun örtü yok olmuş, derzlerde ve kubbe eteğinde otlar büyümüştür (Şekil C.5-60).

Kasnağın kuzey cephesinde, saçak detayına ait ölçüler, örgünün sağlam olarak kaldığı doğu köşesinden alınmıştır (Şekil C.5-133). Cepheden 19cm dışarı taşan kirpi saçağın yüksekliği 24.5cm.dir (Şekil İ.63). Dişli sıraların her ikisinde de 13.5x27x3.5cm.lik tuğlalara rastlanmıştır. Düz sıraları oluşturan tuğlalar genelde 32x32x3cm boyutundadır. Arada 23cm, 28cm ve 29cm uzunluğunda tuğlalar da vardır. Cepheden doğu bölümünde özgün olduğu tespit edilen kirpi saçak, orta bölümde kesintiye uğramış, ikinci düz sıra büyük ölçüde yok olmuştur (Şekil C.5-134; C.5-135). Bu bölümde, kurşun örtü de yok olduğundan kubbe eteği otlarla kaplanmıştır (Şekil C.5-136). Batı köşede ise, çimentolu harçla kapatılmış olan kirpi saçağın yalnız ilk dişli sırası okunabilmektedir (Şekil C.5-133).

Kasnağın kuzeybatı cephesinde, korniş örgüsü iyi korunmuştur (Şekil C.5-137), ancak tuğla boyutlarında, özellikle orta bölümde farklılıklar tespit edilmiştir (Şekil İ.63). Bu durumun, soyunmalık kubbesinin kuzeybatı-güneydoğu aksındaki yapısal çatlağa bağlı olarak, pencere kemerinde ve saçak kornişinde yapılan onarım esnasında meydana gelmiş olabileceği düşünülmektedir (Şekil C.5-138). Söz konusu onarımın tarihi bilinmemektedir, ancak kirpi saçak tuğlalarında da aynı doğrultuda

görülen çatlama, hasarın büyümeye devam ettiği anlamını taşır (Şekil C.5-139). Kemerin tepesinde 20-21cm, aynı doğrultunun devamındaki korniş tuğlalarında da 7cm genişliğinde açılma saptanmıştır. Birinci dişli sırada görülen 13.5x27x3.5cm.lik tuğlaların yerine, ikinci dişli sıranın orta bölümünde 12x24x2.5-3cm.lik tuğlalara rastlanmaktadır (Şekil C.5-140; C.5-141). Tuğla boyutlarındaki bu değişime dayanarak, onarımın 1894 depremi sonrasında yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Düz sıralardaki tuğlalar genelde 28x28x4.5cm boyutlarındadır; arada 43 ve 27cm.lik tuğlalar da görülür. Cepheden 17cm dışarı taşan saçağın yüksekliği 25cm.dir. İkinci düz tuğla sırasının üstündeki harç tabakası kısmen yok olmuştur. Kurşun örtünün en fazla kayba uğradığı bölüm, kubbe eteğinin kuzeybatı bölümüdür. Bu nedenle, buradaki bitkilenme daha yoğundur (Şekil C.5-137).

Kasnağın batı cephesindeki iki sıra kirpi saçak, 17cm dışarı taşmaktadır ve 26.5cm yüksekliğindedir (Şekil C.5-142, Şekil İ.63). Kuzeybatı cephesinde, ikinci dişli sırada görülen değişim, bu cephede de devam etmektedir (Şekil C.5-143). Birinci dişli sırada 13.5x27x3.5cm.lik tuğlalar bulunurken; ikinci dişli sıradaki tuğlalar 12x24x2-2.5cm ölçülerindedir. Diğer cephelerde dişli sıralara ait tuğlaların yönelimleri aynı iken, bu cephede dişli sıralar birbirine 90 derece dik doğrultudadır. Böylece, dişli sıra tuğlalarında hem boyut hem de örgü tekniğinde fark gözlenmiştir. Düz tuğla sıralarının ilki 43x43x4cm, ikincisi 28x28x4cm boyutlarındaki tuğlalardan oluşmuştur. Derz kalınlığı da, ikinci dişli-ikinci düz sıra arasında 5cm.ye kadar artmıştır (Şekil C.5-144). Harcın yapısında, ikinci dişli sıradan itibaren fark edilir bir değişim bulunmaktadır (Şekil C.5-145). Üst bölümdeki harcın tuğla kırıkları daha az, bağlayıcısı fazla ve rengi beyazdır. Tuğla boyutu, derz kalınlığı ve harcın yapısındaki bu farklılıklara dayanarak, saçağın yeniden yapılmış olduğu söylenebilir. Bu bölümden alınan harç örneğinin elek analiziyle protein-yağ testi sonuçları ektedir (Şekil H.7), Bu cephede, kuzey köşedeki ortalama 1.5m.lik bir bölüm dışında (Şekil C.5-146) kurşun örtü mevcuttur ve ikinci düz tuğla sırasının üstüne yerleştirilen ahşap üzerinden döndürülerek bitirilmiştir (Şekil C.5-147). Kurşun levhaların uçları eğilmiş ve saçak siyah bir is tabakasıyla kaplanmış durumdadır (Şekil C.5-147).

Kasnağın güneybatı cephesinde, iki dişli kirpi saçak örgüsü bozularak tek sıraya indirilmiş; korniş 14cm dışarı taşan ve ortalama 20cm yüksekliğinde tek kademeli bir profil almıştır (Şekil C.5-148). Birinci dişli sıraya ait 1 tuğla mevcuttur. Batı köşede yer alan bu tuğlanın boyutları 13.5x27x4cm.dir (Şekil C.5-149). İkinci dişli sıradaki tuğlalar ise 12x24x2.5cm olarak ölçülmüştür (Şekil İ.63). Saçağın tam altındaki bölümün, ilk dişli sırayı içine alacak biçimde sıvayla örtüldüğü görülmektedir (Şekil

C.5-149). Böylece, cepheden dışarı taşan ilk sıra, birinci düz tuğla sırası olmaktadır. Bu sıradaki tuğlalar, 43x43x4cm ölçülerindedir. İkinci düz tuğla sırasında ise, batı cephesindeki gibi 28x28x4cm.lik tuğlalara rastlanır. Kurşun örtü bu bölümde de mevcuttur, ancak özgün damlalık detayını yitirmiş ve tahrip olmuştur (Şekil C.5-150).

Kasnağın güney cephesinde, güneybatı cephede yok olan birinci dişli sıranın korunduğu görülmektedir (Şekil C.5-151). Tuğlaların eni 13cm, kalınlığı 3.5-4cm.dir. Üstündeki birinci düz tuğla sırası 28x28x4cm, ikinci dişli sıra 12x24x2.5cm, ikinci düz sıra ise 24x24x4cm boyutlarındaki tuğlalardan oluşmaktadır (Şekil İ.63; C.5-152). Kurşun levhalar, saçağın üzerine dönerek son bulunduğu, bu bölümde korniş büyük ölçüde kapanmış durumdadır (Şekil C.5-153). 17cm dışarı taşan kornişin kurşun levhanın altına kadar olan yüksekliği 29-30cm.yi bulmaktadır.

Saçak kornişinin birinci dişli sıranın üstünde kalan bölümünde çimento harcıyla onarım yapıldığı gözlenmiştir (Şekil C.5-151). Ayrıca, bazı bölümlerde ikinci dişli ve ikinci düz tuğla sırasının yerine kiremit sıkıştırılmıştır.

Kasnağın güneydoğu cephesinde, saçağın yer yer değişime uğradığı ve bu nedenle iki ayrı saçak detayı bulunduğu gözlenmiştir. Cephenin doğu bölümünde, 13.5x27x4cm.lik tuğlalar birinci dişli sırayı oluşturmaktadır (Şekil C.5-154; C.5-155). İkinci dişli sırada da aynı boyutlarda tuğlalar vardır. Düz tuğla sıralarında ise, 28x28x4cm.lik tuğlalar görülmektedir (Şekil İ.63). Orta bölümden itibaren, birinci dişli sıra kaybolmuştur. Birinci düz tuğla sırasına kadar cepheden dışarı taşma sözkonusu değildir. Böylece, 28.5cm ve 20.5cm.lik iki ayrı yükseklik ölçülmüştür. Saçak, kurşun levhayla tamamen kapanmış durumdadır (Şekil C.5-156).

Kasnağın doğu cephesinde, korniş güneydoğu ve kuzey cephelerine benzer şekilde hasar görmüş ve özelliğini kısmen yitirmiştir (Şekil C.5-157). Birinci dişli sıra kısmen mevcut olduğundan, cepheden 18cm dışarı taşan 28cm ve 20cm yüksekliğinde iki ayrı saçak detayı görülür (Şekil İ.63). Cephenin güney bölümünde, birinci dişli sıraya ait birkaç tuğla vardır ve bazıları da kırılmıştır (Şekil C.5-157). Burada sağlam olarak kalmış bir tuğladan alınan ölçü, 13.5x27x4cm olarak kaydedilmiştir. İkinci dişli sırada, tuğla kalınlığı 3cm.ye düşmektedir (Şekil C.5-158). Düz sıralardaki tuğlalar, 28x28x4.5cm boyutlarındadır ve çoğu yok olmuştur. Güney bölümde karakteristik örgüsü net olarak görülen kornişin, kuzey köşede birinci dişli sırası yok olmuştur (Şekil C.5-159). Mevcut bölümünde de çimentolu harçlı onarım görülmektedir. Cephenin orta bölümünde ise, korniş örgüsü tamamen yok olmuş, yalnız birinci düz tuğla sırasına ait birkaç tuğla kalabilmiştir (Şekil C.5-157). Bu

bölümde kubbe eteğindeki kurşun levhalar yok olmuştur, bu nedenle kornişin üstü otlarla kaplanmıştır (Şekil C.5-160).

Alınan ölçülere dayanarak, kasnak kornişlerinin özgün durumunda 13.5x27x4cm.lik tuğlalarla örülen iki dişli sıra ve üstlerindeki 28x28x4-4.5cm.lik düz tuğlalardan meydana geldiği sonucuna varılmıştır. Kasnak kornişlerinin en iyi korunmuş kısımlarında görülen ve yarım 27cm.lik tuğlaya eşdeğer bu tuğlaların özgün olduğu kabul edilmektedir. Düz tuğlalarda farklı boyutlara da rastlanmıştır; ancak bunların çoğu Bizans tuğlasıdır ve eski yapılardan devşirilerek buradaki onarımlarda kullanılmış olabilir. Fatih devrinde kullanılan tuğlaların boyutlarının da genellikle 28x28x4.5cm olduğu aktarılmaktadır [11, s.457]. Boyut ve teknik olarak benzerlik gösteren İznik Büyük Hamam'ın Kadınlar Bölümü Soyunmalık Kubbesi'ne ait kirpi saçak örgüsü de, ulaşılan bu sonucu doğrulamaktadır (Şekil C.5-161; C.5-162).

3.12. Mimari Öğeler

3.12.1. Pencereler

Hamamlarda, ihtiyaç duyulan gizliliğin sağlanması ve ısı kaybının en aza indirilmesi için, yalnızca soyunmalık duvarlarına pencere açılmakta; diğer mekanların aydınlanması tepedeki ışık gözleri ve aydınlık fenerleriyle giderilmekteydi. Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nda da bu durum geçerliliğini korumuş; yapıdaki pencereler, soyunmalık beden duvarları ve kubbe kasnağındakilerle sınırlı kalmıştır.

Hamamın Erkekler Bölümü'nün soyunmalık (Z02) mekanında, üçü beden duvarlarında, dördü de kubbe kasnağında olmak üzere toplam yedi adet pencere açıklığı yer almaktadır. Soyunmalığın kuzeybatı beden duvarı, Erkekler Bölümü'nü Kadınlar Bölümü'nden ayıran ortak duvardır; bu nedenle üzerinde pencere açılmamıştır. Ancak diğerleriyle aynı boyutlarda sivri kemerli bir niş oluşturularak bütünlük sağlanmıştır (Şekil C.3-43). Nişin genişliği 112cm, yüksekliği 167cm.'dir.

Beden duvarlarındaki pencere açıklıkları ve muhdes pencerelerin boyutları şöyledir:

	PENCERE İÇ AÇIKLIĞI		PENCERE	
	genişlik	yükseklik	genişlik	yükseklik
Güneybatı Beden Duvarı	112 cm	230 cm	112 cm	164 cm
Kuzeydoğu Beden Duvarı	112 cm	241 cm	108 cm	203 cm
Güneydoğu Beden Duvarı	112 cm	223 cm	112 cm	187 cm

Tablo 4: Soyunmalık- beden duvarlarındaki pencerelerin ölçüleri

Daha küçük boyutlu cam levhalarla kapatılmak üzere demir kayıtlarla parçalara bölünen bu pencereler; 1894 Depremi'nden sonra eklenmiş olmalıdır [Prof.Dr. Zeynep AHUNBAY; kişisel görüşme].

Güneybatı duvarındaki pencerede, sivri kemerin alt kısmı ortadan ikiye bölünmüştür. Pencerenin geri kalan kısmı da, dokuz dörtgen parçaya bölünerek camın yerleştirileceği alan küçültülmüştür. Bugün demir kayıtlar paslanmış ve çürümüş; camların da bir bölümü kırıktır (Şekil C.6-1).

Kuzeydoğu duvarındaki pencere, diğerlerinden daha geç döneme ait (tahminen son 20-30 yıl içindeki) bir müdahaleye işaret etmektedir. Açıklığın içerisine, üstte kemer yerine bir üçgenle bitirilen, 3x3cm boyutlarındaki demir kutu profille oluşturulan bir çerçeve yerleştirilmiş; dış tarafına 5cm aralıklarla yatay demir çubuklar takılarak ızgara meydana getirilmiştir (Şekil C.6-2). Cam içermeyen bu niteliksiz pencere, geçici olarak açıklığı örtmek üzere takılmış ve bugüne ulaşmış olmalıdır.

Güneydoğu duvarındaki pencere, güneybatı duvarındakiyle aynı özelliktedir; yalnız boyutları farklıdır. Bu pencerede de demir kayıtların paslanıp çürüdüğü ve camlardan bazılarının kırıldığı görülmektedir (Şekil C.6-3).

Kubbe kasnağında, silmeden başlayan (+12.00m) dört pencere yer almaktadır:

	PENCERE İÇ AÇIKLIĞI		PENCERE	
	genişlik	yükseklik	genişlik	yükseklik
Kasnak-Güneybatı yüzü	100 cm	159 cm	100 cm	123 cm
Kasnak-Kuzeybatı yüzü	105 cm	163 cm	100 cm	115 cm
Kasnak-Kuzeydoğu yüzü	102 cm	166 cm	100 cm	123 cm
Kasnak-Güneydoğu yüzü	104cm	156 cm	100 cm	116 cm

Tablo 5: Soyunmalık- kasnak pencerelerinin ölçüleri

Kasnağın güneybatı yüzündeki pencerenin üstteki kemerli kısmı ışınal düzendeki iki demir kayıtlı üç parçaya ayrılmıştır. Geri kalan kısmı, demir kayıtlarla 9 parçaya bölünerek, dörtgen camın yerleştirileceği alanlar küçültülmüştür (Şekil C.6-4).

Kasnağın kuzeybatı yüzündeki pencere güneybatıdakiyle aynı tiptedir; ancak kemeri daha basıktır ve pencerenin alt kısmı dokuz yerine altı dörtgen parçaya bölünmüştür (Şekil C.6-5). Kasnak duvarının iç mekana bakan tarafında, iri başlı Osmanlı Dönemi çivilerinden biri görülmektedir (Şekil C.6-6). Kubbede deprem etkisiyle meydana gelen kuzeybatı-güneydoğu yapısal çatlağının izi ve ciddiyeti bu

pencerenin dış yüzünde açıkça görülebilmektedir (Şekil C.5-138). Depremden sonra pencerenin değiştirilmesi esnasında bu çiviler kullanılmış olmalıdır. Kasnak duvarının iç mekana bakan tarafında, pencerenin bir yanında 13x18cm boyutlarında ahşap hatıl yuvası görülmektedir (Şekil C.6-7). Bu delik, kasnak duvarının yalnız iç tarafında bırakılmıştır; dışa bakan tarafında deliklere ait bir iz yoktur (Şekil C.6-8).

Kasnağın kuzeydoğu yüzündeki pencere, şekil ve boyut bakımından güneybatı yüzündeki pencerenin bir eşidir (Şekil C.6-9). Demir pencerenin duvara tesbitinde kullanılan çiviler, kuzeybatı penceresinde görülenden daha küçük başlı Osmanlı Dönemi çivileridir (Şekil C.6-10). Kasnak duvarının iç mekana bakan tarafında, kuzeybatı penceresindekiler gibi, pencerenin iki yanında 13x18cm boyutlarında ahşap hatıl delikleri bulunmaktadır (Şekil C.6-11). Üst kotu +13.27m seviyesinde olan bu deliklere, kasnak duvarının dış tarafında rastlanmamaktadır (Şekil C.6-12).

Kasnağın güneydoğu yüzündeki pencere, şekil ve boyut bakımından kuzeybatı yüzündeki pencerenin eşidir (Şekil C.6-13; C.6-14). Pencerenin tesbitinde kullanılan çivilerin de, kuzeydoğu penceresindekiler gibi, küçük başlı Osmanlı Dönemi çivileri olduğu görülmektedir (Şekil C.6-15). Hatıl deliklerine ait bir ize rastlanmamaktadır.

Kasnak pencerelerinin tamamı muhdestir; demir kayıtlar paslanmış ve çürümüş, camlar da kırılmış olduğundan mekanı dış etkilere koruyucu bir nitelikleri yoktur. Özgün pencerelerin şekline ve boyutlarına dair bilgi verebilecek herhangi bir belge bulunmamaktadır.

3.12.2. Kurnalar

Hamamın Erkekler Bölümü'nde bugün mevcut olan mermer kurnaların sayısı: 4'ü traşlıkta, 1'i hela koridorunda ve 19 tanesi de sıcaklığa bağlı mekanlarda olmak üzere toplam 24'tür. Bunların yanında, kurnaları sökülmiş ancak üzerlerinde tesisatı bulunan 7 adet ayna taşı ve ayna taşı izi bulunmaktadır. Kurnaların sıcak ve soğuk su tesisatına sahip olduğu görülmektedir, borular zaman içinde yenilenmiştir; ancak özgün musluklar korunamamıştır.

Yirmi dört kurnanın hepsi aynı özellikte değildir; kurnalar farklı dönemlere ait çeşitli mimari özelliklere ve boyutlara sahiptir. Kurnalar altı farklı tip altında gruplandırılmış; dahil oldukları tiplere göre sırayla numaralandırılmıştır (Şekil H.1).

Tip "1" olarak nitelendirilen kurnalar, 2 tanedir (no:1 ve no:2), (Şekil İ.64). Tip "1"deki bu kurnaların ortak özellikleri; köşeleri pahlı dörtgen biçimindeki planları, iki yandaki

daireysel sabunluk konsolları ve pahlı yüzlerin alt kısmındaki mukarnaslardır. Bu tipteki kurnalara ve benzerlerine 15. ve 16.yüzyıl'da rastlanmaktadır (örnek: Edirne Tahtakale Hamamı, Şekil D.66; Ayasofya Haseki Hamamı, Şekil D.67). Hamamdaki en eski ve tek özgün kurna tipidir. Hamamda yalnızca bu tipteki kurnalarda bezeme bulunmaktadır. Kurnaların kenar uzunlukları, yükseklikleri ve bezemeleri birbirinden farklıdır; bu nedenle boyutları çizelge halinde ayrı ayrı gösterilmiştir (Şekil İ.65).

...1 numaralı kurna, (Hücre-2) Z05-2'nin kuzeybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 53x65.5cm'dir (Şekil C.6-16). Pahlı ön yüzlerinin alt kısmında iki sıra mukarnas içermektedir; diğerinden daha alçak ve son mukarnas sırasının eksik oluşu, sekinin önündeki mermer alının sonradan eklendiğini ve kurnanın kısmen sekinin gerisinde kaldığını düşündürmektedir.

...2 numaralı kurna, (Hücre-2) Z05-2'nin kuzeydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 50x66.5cm'dir (Şekil C.6-17). Bu kurna, diğerinden farklı olarak üç sıra mukarnas içermektedir ve tip "3"ün özgün örneğidir.

Tip "2", (Hela Koridoru) Z04'ün güney köşesinde bulunan bir kurnayı içermektedir (no:3), (Şekil İ.64). Bu kurna, çokgen planıyla tip "3"teki kurnalara; köşelerindeki sabunluk detayıyla da tip "1"dekilere benzemektedir. Ancak mermer alın eki bulunmadığı ve sabunluk içerdiği için tip "3"e, mukarnas içermediği için de tip "1"e dahil edilmemiştir. Kurnanın boyutları (Şekil İ.66)'da verilmiştir.

...3 numaralı kurnanın yanındaki duvarda yalnız soğuk su borusu bulunduğu ve ayna taşının söküldüğü görülmektedir (Şekil C.6-18).

Tip "3" olarak nitelendirilen kurnalar, 13 tanedir (no:4-16), (Şekil İ.64). Tip "3"teki bu kurnaların ortak özellikleri; 6 kenarlı çokgen biçimindeki planlarıdır. Kurnaların alın oluşturan ön yüzeylerine, üçgen prizma şeklinde, sade profilli mermer parçalar eklenmiştir. Bu tipteki kurnalar, 15-16.yüzyıl kurnalarına benzemektedir; ancak onlar gibi detaylar içermediği ve önündeki mermer alının benzerine başka hamamlarda rastlanmadığı için bunların sonradan eklenmiş olabileceği düşünülmektedir. Hamamda en fazla örneğine rastlanan tip budur; kurnaların yerleşimi ve sekiler üzerindeki konumları eyvanlarda korunmuştur. Kurnaların kenar uzunlukları, yükseklikleri ve önlerine eklenen parçaların boyutları birbirinden farklıdır; bu nedenle kurnaların boyutları çizelge halinde ayrı ayrı gösterilmiştir (Şekil İ.67).

...4 numaralı kurna, (Traşlık) Z04a'nın kuzeybatı duvarındaki nişin içinde yer almaktadır; gerisinde ayna taşı yoktur (Şekil C.6-19). Bu kurnanın diğerlerinden farkı, önünde üçgen prizma şeklindeki mermer alının bulunmamasıdır.

...5 numaralı kurna, (Hücre-1) Z05-1'in kuzeybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 45x55cm'dir (Şekil C.6-20).

...6 numaralı kurna, (Eyvan-1) Z05b'nin güneybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki ayna taşının korunmuş olarak kalan alt kısmında sade bir profil olduğu görülmektedir. Boyutları 32.5x53cm olan ayna taşı, üst konturundaki eğrisellik nedeniyle Barok Dönem ya da sonrasına tarihlendirilebilir (Şekil C.6-21).

...7 numaralı kurna, (Eyvan-1) Z05b'nin kuzeybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 52x65cm'dir (Şekil C.6-22).

...8 numaralı kurna, (Eyvan-1) Z05b'nin kuzeydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 52x70cm'dir (Şekil C.6-23).

...9 numaralı kurna, (Eyvan-2) Z05c'nin kuzeybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 46.5x69cm'dir (Şekil C.6-24). Kurnanın önündeki üçgen prizma biçimli mermer alının üstten 11cm'lik kısmı yok olmuştur. Bu ek ile kurna teknesi arasında, kalın bir harç tabakasıyla onarım yapılmıştır.

...10 numaralı kurna, (Eyvan-2) Z05c'nin kuzeydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 48x71cm'dir (Şekil C.6-25). Ayna taşının sol üst ve sol alt köşeleri kırılmış, kırılan parçaların yeri harçla tamamlanmıştır.

...11 numaralı kurna, (Eyvan-2) Z05c'nin güneydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki ayna taşının, 6 numaralı kurnadaki gibi, korunmuş olarak kalan alt kısmında sade bir profil izi görülmektedir, boyutları 37x56cm'dir (Şekil C.6-26). Bu ayna taşı, diğerinden daha hasarlı durumdadır; alttaki musluk seviyesinden geçen bir çatlak ayna taşının tümünü kaplamaktadır. Kurnanın yerinin ayna taşına göre doğru olmadığı görülmektedir; kurnanın yeri seki değiştirilirken kaydırılmış olmalıdır.

...12 numaralı kurna, (Hücre-3) Z05-3'ün kuzeydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 45x66cm'dir (Şekil C.6-27).

...13 numaralı kurna, (Hücre-3) Z05-3'ün güneydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 44.5x71.5cm'dir (Şekil C.6-28).

...14 numaralı kurna, (Eyvan-3) Z05d'nin kuzeydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 50.5x65.5cm'dir (Şekil C.6-29).

...15 numaralı kurna, (Eyvan-3) Z05d'nin güneydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 51x70cm'dir (Şekil C.6-30).

...16 numaralı kurna, (Eyvan-3) Z05d'nin güneybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 46.5x71cm'dir (Şekil C.6-31).

Tip "4" olarak nitelendirilen kurnalar, 3 tanedir (no:17,18,19), (Şekil İ.64). Tip "4"teki bu kurnaların ortak özellikleri; daireye yakın elips şeklindeki planları ve silindirik ya da eğrisel kesitli kaideleridir. Tip "5"e oldukça benzeyen bu kurnaların farkı, tekne ve

kaide kısımlarının yekpare olmalarıdır. Bu kurnaların da, tip “5”e ait örnekler gibi, Barok Dönem’de veya sonrasında (18.yy sonu-19.yy başı) eklendiği tahmin edilmektedir. Kurnaların çapları, yükseklikleri ve kaide bölümlerinin biçimlenişi birbirinden farklıdır; bu nedenle kurnaların boyutları çizelge halinde ayrı ayrı gösterilmiştir (Şekil İ.68).

...17 numaralı kurna, (Hücre-2) Z05-2’nin güneybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki muhdes ayna taşının boyutları 37x53cm’dir (Şekil C.6-32).

...18 numaralı kurna, (Hücre-2) Z05-2’nin güneydoğu sekisi üzerindedir; gerisindeki ayna taşı sökülmüştür (Şekil C.6-33). Duvarın içindeki demir sıcak ve soğuk su borularının paslı uçları görülmektedir; ayna taşının gerisindeki horasan harcı yer yer boşalmıştır. 17 ve 19 numaralı kurnalardan daha niteliksiz oluşu, bu kurnanın diğerlerinden sonra taklit edilerek buraya yerleştirildiğini düşündürmektedir.

...19 numaralı kurna, (Hücre-3) Z05-3’ün güneybatı sekisi üzerindedir; gerisindeki ayna taşının boyutları 47x58cm’dir (Şekil C.6-34). 17 ve 18 numaralı kurnalardan daha farklı ve niteliklidir; ancak genel özellikleri bakımından bu tipe dahil edilmiştir. Planı daireye yakın olan bu kurnanın silindirik bir kaidesi bulunmaktadır.

Tip “5” olarak nitelendirilen kurnalar, 2 tanedir (no:20 ve no:21), (Şekil İ.64). Bu kurnaların ortak özellikleri; elips şeklindeki planları ve kare prizma şeklindeki kaideleridir. Kurnaların ön yüzünde, iki yanda dairesel planlı ve ters koni biçimindeki sabunluk konsolları yer almaktadır. Bu tipteki kurnaların, Barok Dönem’de veya sonrasında (18.yy sonu- 19.yy başı) eklendiği tahmin edilmektedir. Aynı tipe dahil olan kurnalarda bile bazı boyut farkları olduğu tespit edilmiş; bu nedenle kurnaların tüm boyutları çizelge halinde ayrı ayrı gösterilmiştir (Şekil İ.69).

...20 numaralı kurna, (Hücre-1) Z05-1’in batı köşesinde bulunmaktadır (Şekil C.6-35); gerisindeki ayna taşı muhdestir ve 34x54cm boyutlarındadır.

...21 numaralı kurna ise (Hücre-1) Z05-1’in kuzeydoğu sekisi üzerindedir (Şekil C.6-36). Bu kurnanın gerisindeki ayna taşı sökülmüştür; duvarın içinde değiştirilmiş tesisat borularının izleri görülmektedir.

Tip “6” olarak nitelendirilen kurnalar, 3 tanedir (no:22,23,24), (Şekil İ.64). Tip “6”daki bu kurnaların ortak özellikleri; çeyrek daire şeklindeki planları ve önlerindeki daire planlı sabunluklarıdır. Kurna tekneleri, üst üste gelişigüzel yerleştirilmiş taş ve tuğla parçalarının üzerine oturmaktadır. Bu tipteki kurnaların, mekana muhdes bölücü duvarlarla birlikte sonradan (20.yy) eklenmiş olduğu düşünülmektedir; “4” ve “5” numaralı tipteki kurnalarla aynı döneme ait olabileceği de tahmin edilmektedir.

Kurnaların çapları ve yükseklikleri birbirinden farklıdır; bu nedenle kurnaların boyutları çizelge halinde ayrı ayrı gösterilmiştir (Şekil İ.70).

...22 numaralı kurna, (Traşlık) Z04a'nın kuzey köşesinde (Şekil C.6-37);

...23 numaralı kurna, (Traşlık) Z04a'nın doğu köşesinde (Şekil C.6-38);

...24 numaralı kurna ise (Traşlık) Z04a'nın güney köşesindedir (Şekil C.6-39).

Hamamın Erkekler Bölümü'nde üzerindeki su tesisatı ve izlerden kurna içerdiği belli olan, ancak kurnaları günümüze ulaşamayan yedi adet ayna taşı bulunmaktadır.

...Ayna taşlarından ilki, (Hücre-1) Z05-1'in güneybatı sekisindedir (Şekil C.6-40).

Boyutları 24x55cm olan bu muhdes ayna taşının altında kurnanın bulunması gereken alan; mermer levhayla kapatılmıştır.

...İkinci ayna taşı; (Hücre-3) Z05-3'ün kuzeybatı sekisindedir (Şekil C.6-41).

Boyutları 35x48cm olan bu muhdes ayna taşının sağ üst köşesi kırılmış; harçla tamamlanmıştır. Sekinin üzerinde, buradaki kurnanın söküldüğüne işaret eden bir kaide izi ve ayna taşının altında harcı boşalmış bir alan görülmektedir.

...Üçüncü ve dördüncü ayna taşları, (Keseciler Bölümü) Z05a'nın güneybatı sekisi üzerindedir (Şekil C.6-42; C.6-43). Boyutları 34x65cm olan muhdes ayna taşlarının altında kurnanın tesbit edildiği alanlar mermer levhalarla kapatılmıştır.

...Beşinci ayna taşı, yerinden sökülmüştür; ancak duvardaki izi görülmektedir (Şekil C.6-44). Z05a'nın kuzeybatı sekisinde bulunan, 34cm genişliğindeki bu açıklığın gerisindeki duvarda harç boşalması ve borularda paslanma gözlenmektedir.

...Altıncı ve yedinci ayna taşları, Z05a'nın kuzeydoğu sekisindedir (Şekil C.6-45; C.6-46). Altıncı ayna taşı sökülmüştür; yedincisi ise mevcuttur. Boyutları 34x65cm'dir.

(Keseciler Bölümü) Z05a'da beş adet kurna bulunduğu işaret eden izlerin tamamı muhdestir. Aslında sıcaklığa ait bir eyvan olan bu bölümün 1961'de sıcaklıktan ayrılması sırasında; mekanın döşemesi ve sekileri değiştirilmiş, kurnalar eklenmiştir. Bu muhdes kurnalarla ayna taşlarının bazıları korunamamıştır.

3.12.3. Şirvan

Hamamların Soyunmalık (camekan) mekanlarına şirvan (soyunma kabinlerinden oluşan genellikle iki katlı ahşap galeriler) eklenmesi, 19.yüzyıldan itibaren başlayan bir uygulamadır. Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın Erkekler Bölümü'nde de güneydoğudaki bölümü tek katlı, diğer üç cephesi iki katlı olan ahşap şirvan bulunmaktadır. Bugüne yalnızca bir kısmı ulaşabilen bu şirvan, yapıda ölçüme başlanan tarihlerdeki (2005-2006) haliyle belgelenmiştir. Şirvanın, hamamın henüz

faaliyette olduğu 1992 tarihli fotoğraflarında ahşap korkulukları, kapıları ve detaylarıyla bütün olarak mevcut olduğu görülmektedir (Şekil D.13; D.14; D.15). Şirvanın bugünkü durumu; son iki yıl içinde belgelenebildiği şekliyle karşılaştırmalı olarak anlatılacaktır:

Şirvanın güneybatı cephesi, özgün durumunda iki katlıdır; ancak en fazla tahrip olan kısımdır (Şekil C.3-31; C.3-33). 5cm.lik ahşap çıtalarla yapılan pasalı tavan detayı, yalnız bu bölümde korunmuştur (Şekil C.3-23). Dört ahşap dikme ve 5x10cm.lik ahşap kirişlerle oluşturulan döşeme, +2.99m kotundadır. Döşemenin orta mekana bakan tarafı, toplam 35cm yüksekliğindeki kısmen mavi boyalı bir alınlı tamamlanmıştır (Şekil C.6-47). İkinci kattaki ahşap kirişlerin duvarda izleri görülmektedir; buradan üst kat tavanının +5.78 kotunda olduğu anlaşılmaktadır. Şirvanın güneybatı bölümünün iki katlı özgün yapısı 1992'de korunmuş olarak görülmektedir (Şekil D.15). 2006 yılının Ocak ayında, şirvanın üst katındaki kabin ve korkulukların yok olduğu, üst kattan yalnızca güney köşedeki ahşap duvarın kaldığı gözlenmiştir (Şekil C.3-32). Ahşap döşemenin bu tarihlerde çökmeye başladığı görülmektedir. 2006 yılı boyunca tahribat devam etmiş ve döşemenin güneyindeki bu çökme Aralık ayında ciddi tehlike oluşturacak düzeye ulaşmıştır (Şekil C.3-24).

Şirvanın kuzeybatı cephesinde, güneybatıda başlayan iki katlı yapı devam etmektedir (Şekil C.3-39). Üst katın yüksekliği 266cm'dir ve özgün durumunda altı kabin içermektedir. Bu kabinler, 10cm kalınlığındaki ayırıcı duvarların, ortalama 150-152cm aralıklarla yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. +2.97m kotundaki ahşap döşemeden 2 metre yukarıda, 63cm yüksekliğinde bir bant halinde ahşap tepe pencereleri yer almaktadır (Şekil C.6-48). 1992'de şirvanın bu bölümü iki katlıdır ve üst kattaki ahşap kabinlerin kapıları görülmektedir (Şekil D.13). 2006 yılının Ocak ayında yapılan belgelemede, kapıların tamamı yok olmuş ve üst kattaki 6 kabinin yalnız tepe pencerelerinin bir bölümü korunmuş durumdadır. 2006 yılının Mart ayında ise, şirvanın üst katı neredeyse tamamen yok olmuş; yalnız iki kabinin izleri kalmıştır (Şekil C.3-39).

Şirvanın kuzeydoğu cephesi iki katlıdır, şirvanın alt kat cephe düzenlemesine dair tek iz bu bölümdedir. İkinci ve üçüncü dikmelerin arasında, sekiden 242.5cm yukarıda başlayan 32.5cm yüksekliğinde bir bant halinde tepe pencereleri bulunmaktadır. Ahşap döşeme, şirvanın güneybatı bölümündeki gibi, ön cephede 33cm yüksekliğinde kısmen mavi boyalı bir alınlı tamamlanmıştır. Üst kat, ortalama 92cm aralıklarla yerleştirilen ahşap duvarlarla birbirinden ayrılmış (Şekil C.6-49) sekiz kabin içermektedir. Bir kabinin boyutu, 92x170cm.'dir. Kabinlerin soyunmalığa

bakan cephelerinde +2.98m kotundaki ahşap döşemeden 190cm yukarıda, 60.5cm yüksekliğinde bir bant halinde ahşap tepe pencereleri bulunmaktadır; bu tepe pencereleri, kuzeybatıdakilerden daha yüksek dörtgenler şeklindedir (Şekil C.6-50). Kabinlerin, 1992 yılındaki fotoğrafta kapıları, tepe pencereleri ve önlerindeki ahşap korkuluklarıyla mevcut olduğu görülmektedir (Şekil D.14). 2006 yılının Ocak ayındaki belgelemede, şirvan kabinlerin aralarındaki ayırıcı duvarları ve tepe pencereleriyle gösterilmiştir. Kapılar ve korkuluklar söz konusu 14 yıl içinde yok olmuştur. 2006 yılının Mart ayında ise, şirvanın yalnız bir kabini kalmış; geri kalanı hamamın gerisindeki otopark sahipleri ve çevredeki çeşitli bilinçsiz kişiler tarafından yakılmak üzere sökülüştür (Şekil C.3-49). Bugün gerisindeki beden duvarının üzerinde izleri görülen ayırıcı ahşap duvarlar,

Şirvanın güneydoğu cephesi, diğer üç cepheden farklı olarak tek katlıdır. Şirvan bu bölümde, +3.68m kotuna kadar yükselen başlıklı ahşap dikmeler ve bu dikmelerin üzerine oturan 31.5cm yüksekliğindeki profilli bir ahşap silmeden oluşmaktadır (Şekil C.3-56). Dikmelerin üzerindeki başlıklar 8.5cm yüksekliğindedir (Şekil C.6-51). Ahşap silmenin üst bölümü de 16.5cm yüksekliğinde bir profille bitirilmiştir (Şekil C.6-51). 1992 yılındaki fotoğraflarda görülmeyen bu kısımda, herhangi bir değişiklik ya da buna işaret eden bir iz kaydedilmemiştir. Şirvanın bu bölümünün, gerisindeki ocak, havlu kurutma yeri ya da çay ocağı gibi mekanlardan ötürü kabin içermediği, diğer cephelerdeki kabinlerin de 19.-20.yüzyılda eklendiği tahmin edilmektedir. Ahşap silmenin 1992'deki fotoğrafta, şirvanın iki katlı kuzeydoğu cephesine doğru dönerek devam ettiği ve bir dikmeyle bu cephede son bulunduğu görülmektedir (Şekil D.14). Silmenin kuzeydoğu yönüne devam eden parçası, bugüne ulaşmamıştır (Şekil C.6-52). Söz konusu ahşap dikmedeki çift başlık ve başlıklarla silmedeki profillerin daha nitelikli oluşu; şirvanın özgün durumunda tek katlı iken daha geç bir dönemde ihtiyaçtan ötürü iki katlı olarak diğer cephelerde yenilenmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

3.13. Yapıdaki Bozulmalar

Hamam'ın Erkekler Bölümü, 1996 yılından bugüne kadar kullanılmamıştır. Bu tarihten önce yine hamam olarak kullanılan yapıda, bir bölümü kullanım sırasındaki müdahalelerden, büyük bir bölümü de boş ve bakımsız kaldığı dönemden kaynaklanan çeşitli bozulmalar meydana gelmiştir. Yapı, zaman içinde çeşitli müdahalelere, depremlere ve atmosfer etkilerine maruz kalmıştır. Bunun sonucunda mimari elemanlarda ve malzeme kalitesinde önemli kayıplar, özgün mimariye

yapılan eklemelerle mekansal kurguda bazı değişiklikler, malzeme bozulmaları, deformasyon ve kötü onarıma bağlı tahribat meydana gelmiştir (Şekil İ.41-56). Yapıdaki bozulmaların nedenleri; “insan faktörü”, “atmosfer etkileri” ve “depremler” olarak üç başlık altında toplanmıştır:

3.13.1. İnsanların Neden Olduğu Bozulmalar

İnsan faktörü, hem kullanım sırasında, hem de yapının işlevsiz kaldığı dönemde yapı için olumsuz koşullar doğurabilmektedir. Kullanımı kolaylaştırmak üzere yapılara eklenen çeşitli elemanlar, “onarım” amacıyla yapılan bilinçsiz müdahaleler ve kötü niyetli kişilerin yapının terk edilmişliğinden faydalanarak yapıda sebep olduğu kayıp ve tahribat; yapının ömrünü kısaltan ciddi bozulmalara sebep olmaktadır. Hamam’ın Erkekler Bölümü’nde gözlenen bozulmaların yaklaşık yarısı, insanların neden olduğu tahribatın bir sonucudur. Bu tahribatı, ‘yanlış müdahale ve kötü onarım’, ‘bakımsızlık’ ve ‘vandalizm’ olarak üç başlık altında gruplandırmak mümkündür:

3.13.1.1. Yanlış Müdahale ve Kötü Onarım

Kötü kullanım ve bilinçsiz müdahale, tarihi yapıya en az bakımsızlık ve terk edilmişlik kadar hasar verebilmektedir. Bu müdahalelerin yapıdaki örnekleri: ‘çimentolu harç ya da sıvayla yapılan onarımlar’ ve ‘mimari kurguya yapılan ekleme ve değişiklikler’dir.

Çimentolu harç ya da sıvayla yapılan onarımlar

*Örtüde--- Örtü sisteminde bugün görülen malzeme ve hasar dağılımının büyük bir bölümünü çimentolu harç ya da sıvayla yapılan onarımlar oluşturmaktadır (bkz. 3.11.3.; Şekil İ.27, İ.43). Yakın geçmişte (1960 öncesinde) değiştirilen örtü sistemi, bakımsızlığın da etkisiyle bugün koruyucu işlevini tamamen yitirmiş durumdadır. Bu tahribatın en önemli sebebi, uygunsuz malzeme kullanımudur. Özgün kurşun örtüsü yok olan soyunmalık saçaklarının (Şekil C.5-67) ve köşe geçişlerinin üstleriyle (Şekil C.5-64, 65) sıcaklık ve diğer mekanların kubbeleri (Şekil C.5-57) kiremit ve/veya çimentolu siva ile kaplanmıştır. Sıcaklık kubbelerinin kasnak duvarları da çimentolu sıvayla kaplıdır (Şekil C.7-1). Kalınlığı 5-10cm arasında değişen sıvanın döküldüğü yerlerde, altındaki tuğla ve horasan harçlı özgün örgü tekniği görülmektedir (Şekil C.7-2). Kasnak duvarları, dayanımı ve çalışması özgün harçla uyumlu olan “horasan siva” yerine çimentolu sıvayla kaplanmıştır. Bu malzemelerin atmosfer etkileriyle oluşan genleşmelere karşı farklı davranmalarından oluşan uyumsuzluk; sıvada

şişme, çatlama ve büyük parçalar halinde dökülmelere sebep olmaktadır (Şekil C.7-3). Bunun sonucunda, örtünün dış etkilere ve suya karşı dayanımının düşmesi ve koruyuculuğunu yitirmesi kaçınılmazdır. Hamamın servis mekanlarının (su deposu-külhan- su kulesi) örtülerinde de çimentolu harçlı onarımlar görülmektedir (Şekil C.5-99; C.7-4). Taş örtüdeki derzlerin çimentolu harçla yenilenmesi, atmosfer etkileriyle birleşerek malzeme bozulmalarına sebep olmaktadır (bkz.3.13.2.). Örtü sisteminde karşılaşılan temel sorun olan “atmosfer etkilerine karşı dayanıksızlık”, iç mekandaki tahribatın da temel kaynağıdır ve söz konusu yanlış malzeme kullanımlarının ve bilinçsiz müdahalenin bir sonucudur.

*Cephede--- Erkekler Bölümü soyunmalık kasnağının tüm cephelerinde, güneydoğu cephesinde ve külhanla su kulesinin otoparka bakan kuzeydoğu cephelerinde çimentolu sıva izleri görülmektedir (Şekil İ.54-55). Kasnak cephelerinde, çimentolu sıva cepheden uzaklaştırılmıştır; bugün yer yer izleri görülmektedir (Şekil C.7-5). Güneydoğu cephesinde, muhdes betonarme çatının üstünde kalan kısım tamamen çimentolu sıvayla kaplıdır (Şekil C.7-6). Külhan ve su kulesinin cephelerinin ise, 1992 ve 2005'te çimentolu sıvayla kaplı olduğu görülmektedir. Külhanın cephesindeki sıva kaldırılmıştır, bugün yalnız izleri mevcuttur (Şekil C.7-7).

*İç mekanda--- Çimentolu harç, sıcaklığa bağlı mekanların döşemelerinde çeşitli müdahalelerde kullanılmıştır (Şekil İ.41). Z05b eyvanının batı ve doğu köşeleri (Şekil C.5-19, C.5-21), Z05d eyvanıyla Z05-2 hücrenin doğu köşesi (Şekil C.5-23, C.3-208) ve Z05-3 hücrenin doğu ve kuzey köşelerinde (Şekil C.5-31, C.5-32) genişlikleri 60-200cm arasında değişen çimentolu harçlı onarım izleri görülmektedir. Bu bölümlerde özgün döşeme tahrip olmuş, boşluklar çimentolu harçla gelişigüzel doldurulmuştur. Döşemede arama yapmak için açılan delikler de bu şekilde kapatılmaya çalışılmış olabilir. Vandalizmin bu şekilde yanlış malzeme kullanılarak “onarım” müdahaleleriyle birleşmesinin sonucunda, döşemelerdeki tahribat artmıştır. Sıcaklığın kuzey köşesindeki döşeme taşlarının derzlerinde (Şekil C.5-17) ve ılıkliktan helaya uzanan pis su kanalının etrafında da (Şekil C.3-82) çimentolu harçla yapılan müdahale izlerine rastlanmaktadır.

Mimari kurguya yapılan ekleme ve değişiklikler

*Muhdes elemanlar--- Soyunmalık beden duvarlarındaki ve kasnaktaki pencerelerin tamamı muhdestir; 1894 Depremi'nden sonra yapıya eklenmiş olmalıdır (bkz.3.12.1.). Özgün pencerelerin alçı revzenler olduğu tahmin edilmektedir. Bu pencereler, kalıp ve döküm tekniğiyle yapılmaktadır (Şekil D....); depremden sonra, demir ızgaralı ve küçük cam levhalardan oluşan pencerelerle değiştirilmiştir (Şekil

C.6-1,...,C.6-15). Bu muhdes pencereler de bugün koruyucu işlevini yitirmiştir. Demir kısımları paslanıp çürüdüğü ve camları kırıldığı için, iç mekan hasar görmektedir.

... Su kulesi (Z08)'nin duvarlarının iç ve dışı sıvanarak üstleri boyanmıştır. Bordo-lacivert renklere boyalı iç mekan duvarları, tamamen poster ve çerçevelerle kaplıdır; duvarlarda özgün mimariye dair hiçbir iz görülememektedir (Şekil C.3-269). Dış cephe ise beyaz boyalıdır. Bugünkü giriş, otopark sahiplerince açılmış, kapının yanından çıkarılan soba boruları ve kapının niteliksiz çürümüş ahşap kasası ile cephe bozulmuştur (Şekil C.3-268; C.3-273).

*Muhdes duvarlar--- Hamamın Erkekler Bölümü'nde, çeşitli dönemlerde eklenen bölücü ya da kapatıcı amaçlı duvarlarla özgün mekansal kurgu yer yer değişmiştir. ... Bunlardan en önemlisi, sıcaklığa bağlı bir eyvan olan Z05a'nın, bölücü bir duvarla sıcaklıktan ayrılarak bağımsız bir mekana dönüştürülmesidir (Şekil İ.58). Girişindeki panodan (Şekil C.3-121) 1961'de yapıldığı anlaşılan bu müdahaleyle; sıcaklığın dört eyvanlı mekan kurgusu değiştirilmiş, eyvanın üç cephesindeki özgün seki düzeni yok edilmiş ve mekana ılıklığın kuzeybatı duvarından giriş verilerek buradaki özgün niş düzeni bozulmuştur.

... Soyunmalığın güneydoğu duvarında, bahçeye geçiş açıklığı yer almaktadır. Kapatılarak bugün niş görünümünde olan bu geçişin, cephede kemer ya da söveyle vurgulandığına dair hiçbir iz rastlanmadığından (Şekil C.3-60, C.3-61), bilinmeyen bir tarihte yapıya eklendiği tahmin edilmektedir. Soyunmalık döşemesinden yukarıda olan bu geçişe ulaşan merdivenler ve yanlarındaki alçak duvarlar (Z02h) da muhdestir (Şekil İ.25). Hamamın sahipleri tarafından, bu girişin, bazı kötü niyetli kişilerce yandaki kuytu bahçeden içeri girmek için kullanıldığı iddia edilmektedir. Bunu önlemek için hamamın sahipleri, bu açıklığı birkaç yıl önce duvar ördürerek kapattırılmıştır (Şekil C.3-62).

... Soyunmalığın güney köşesinde, Z02j mekanını Z02b ve Z02i'den ayıran iki bölücü duvar görülmektedir. Harman tuğlasıyla örülen bu duvarlar (Şekil C.3-.26), tahminen 20.yüzyılda, havlu kurutma yeri ya da çay ocağı olan güney köşeyi ayrı bir mekan haline getirmek amacıyla eklenmiş olmalıdır.

... ılık (Z03) mekanının güneydoğusundaki sekinin üstünde, eyvanı ılıklıktan ayıran bölücü duvarlar muhdestir (Şekil C.7-8).

... Traşlık (Z04a) mekanını dört ayrı hücreye ayıran ortadaki alçak bölücü duvarlar muhdestir (kalınlık:cm, yükseklik:cm), (Şekil C.3-100).

*Değiştirilen seki düzeni ve kurna yerleşimi--- Sıcaklığa ait halvet hücrelerinde, sekilerin kurnalarla olan ilişkisi ve kurnaların seki üstündeki konumları özgün değildir ve bilinmeyen bir tarihte yapılan bir müdahalenin sonuçlarıdır. Sekiler değiştirilirken kurnaların yerleri kaydırılmış; tesisat yenilenmiştir. Buna, tesisat sistemindeki bir problem yol açmış olabilir. Hücrelerdeki özgün kurna sayısı artırılarak kullanım zorlaştırılmış, kurnalardan biri köşeye çapraz konumda yerleştirilmiş (Şekil C.6-35), bazıları uygun olmayan bir şekilde duvara yaklaştırılmış (Şekil C.3-184) ve özgün kurnalar sekinin içinde bırakılmıştır (Şekil C.6-17). Akılcı olmayan bu gelişigüzel müdahaleler, özgün kurna yerleşimini ve mekanın kullanımını bozmaktadır. Eyvanlardaki kurnaların sayıları ve sekinin ortasında yer almaları aslına uygun görünmektedir; ancak kurnaların uygunsuz biçimde ve çeşitli şekillerde seki üstüne yerleştirildiği (Şekil C.7-9) ve sekilerin kısmen dökme mozaik karoyla kaplandığı (Şekil C.5-18, C.5-21) görülmektedir. Z05b ve Z05c eyvanlarının döşemeleri de dökme mozaik karolarla yenilenmiştir. Uygunsuz malzeme kullanımının yanında, işçiliğin kalitesizliği de yanlış müdahaleyi daha görünür kılmaktadır (Şekil C.5-21, C.5-22).

3.13.1.2. Bakımsızlık

Erkekler Bölümü'nün on yıldan beri boş ve bakımsız durumda kalması, yapı için olumsuz bir durumdur. Bakımsızlık, diğer tüm bozulmaların içinde de pay sahibidir. Ancak, yapının en ciddi sorunu olan "örtünün koruyuculuğunu yitirmesi" kısmen, "toprak ve çöple dolmuş zeminler" ise büyük ölçüde bakımsızlıktan ileri gelmektedir.

*Örtünün koruyuculuğunu yitirmesi--- 3.13.1.1.'de anlatılan kötü onarımlar ve yanlış malzeme kullanımı, örtü sisteminin dış koşullara olan dayanımını azaltmış, ömrünü kısaltmıştır. Bu bozulma sürecini hızlandıran önemli bir etki de bakımsızlıktır. Derz aralarında büyüyen otlar, hatta ağaç kökleri yapıya ciddi hasar vermektedir (Şekil C.7-10). Bitkilerin temizliği, rölöve sürecinde, 2006 yılının başında gerçekleştirilmiştir (Şekil C.7-11). Bunun dışında örtüde hiçbir koruyucu önlem alınmadığı için tüm yapı özellikle yağmur suyundan hasar görmüştür. Kırılan kiremitler onarılmamış, ışık gözlerinden suyun girmesini önleyecek geçici bir çözüm aranmamıştır (Şekil C.7-12). Yapıdaki atmosfer etkisiyle oluşan bozulmaların (bkz. 3.13.2.), örtüde yapılacak düzenli ve ucuz müdahalelerle (kırılan kiremitlerin değiştirilmesi, otların ve ağaç köklerinin temizlenip ayıklanması, açık ışık gözlerinden su girmesini önleyecek geçici bir koruyucu örtü oluşturulması gibi) engellenmesi ya da en azından geciktirilmesi mümkündür. Ancak, yapı boş kaldığı dönemde tamamen kaderine terk

edildiğinden, örtü sisteminin tümü bugün esaslı ve özenli bir projeye acilen yenilenmeye ihtiyaç duymaktadır.

*Toprak ve çöple dolmuş zeminler--- Su deposu (Z06) ve Külhan (Z07) mekanlarının zeminleri, bugün toprak, çöp ve çeşitli pisliklerden oluşan bir yığınla dolmuş durumdadır (Şekil C.3-244). 1996'da yapının kullanımının sona ermesiyle birlikte, bu mekanların bozulma süreçleri de başlamıştır. İşlevsiz kalan büyük hacimli bu mekanların temizliği ve kontrolü yapılmadığından, külhan neredeyse kendi yüksekliğine eşdeğer bir yığınla dolmuştur (2005). Rölöve çalışması için mekanın temizlenip boşaltılması gerektiğinden, 2005'te külhandaki çöp yığını dışarı alınmıştır. Hamamın sahipleri, otopark bahçesinden girişi bulunan külhandan 42 kamyon çöpün dışarı alındığını iddia etmektedir. 2006'nın Aralık ayına kadar mekan tekrar çöplerle ve çeşitli maddelerle dolmuştur. Mekanın döşemesi, yüksekliği yer yer 50cm'yi geçen çöp yığınıyla kaplıdır. Su deposu da, benzer şekilde dolmuş olduğundan girilemez durumdadır. İki mekanda da özgün döşemenin ve kazanın korunmuş olup olmadığı araştırılmalıdır.

3.13.1.3. Vandalizm

Yapıya ait pek çok özgün mimari eleman ve detay, bazı çıkarıcı kişilerce yağmalanarak yapıdan uzaklaştırılmıştır. Yapıdaki her türlü mimari eleman ve malzeme para kaynağı olarak görülmüş; yerinden sökülemeyenler de sağlamlığını yitirmiş ya da tamamen harap olmuştur.

Örtü sisteminde

Soyunmalık kubbelerindeki ve saçaklarındaki kurşun örtünün bugün yarısına yakını yok olmuştur (Şekil C.5-57; İ.44). Beden duvarı saçaklarında, kornişin üst sırasında yer yer kurşun levhaların korunmuş olduğu görülmektedir (Şekil C.5-124). Bu, yağmacı kişilerce yok edilen kurşunla kaplı alanın daha geniş olduğuna işaret etmektedir. Kurşun, eskiden olduğu gibi bugün de değerli ve pahalı bir örtü malzemesidir. Kubbedeki kurşunlar yağmacılar tarafından çalınmış ve eritildiğinde yeniden kullanılabilme özelliğinden dolayı satılarak paraya dönüştürülmüş olmalıdır. Özellikle Erkekler Bölümü soyunmalık kubbesinin kuzeyi ve Kadınlar Bölümü soyunmalık kubbesinin güneydoğu yarısında kurşunlar yok olmuştur (Şekil C.5-59, C.5-62). Yağmacılar, yapının kuzeydoğusundaki sıcaklık çatısı üzerinden yüksek soyunmalık kubbelerine çıkarak kurşunları kolaylıkla çalmıştır. Mevcut kurşunların da çoğu eğilmiş, şekli bozulmuş ya da yerinden oynatılmıştır (Şekil C.7-13). Kurşun örtülü alan giderek küçülmeye devam etmektedir. Ilıklık, Traşlık, Hela ve Sıcaklığa

bağlı mekanların kubbelerindeki ışık gözlerini örten cam fanuslar da benzer şekilde yok edilmiştir (Şekil C.5-90, 91,92,93).

İç mekanda

*Mermer elemanlar--- İç mekandaki izlerden bazı mermer elemanların yok olduğu, bazılarının ise tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Soyunmalık doğu köşesiyle (Şekil C.7-14) sıcaklığa bağlı mekanların duvar kaplamasındaki (Şekil C.7-15) ve sekilerindeki bazı mermer levhalar yok olmuştur. Bazılarının da çıkarılmaya çalışılırken tahrip olduğu, kırıldığı ya da çatladığı gözlenmiştir (Şekil C.7-16). Özgün ayna taşları da benzer şekilde sökülüş (Şekil C.7-17); çoğunun yerine düz mermerler yerleştirilmiştir. Bu muhdes ayna taşlarında da darbeye bağlı çatlamlar, yarıklar ve kırıklar görülmektedir. Muslukların tamamı çalınmıştır. Bugün toplam altı çeşidi bulunan kurnalar, çeşitli dönemlerdeki yağmalar sonucunda eksilen kurnaların yerine yenilerinin getirilmesiyle oluşmuş olmalıdır. Bugün Z05-1 ve Z05-3 hücrelerinde, iki kurnanın söküldüğü, sekilerdeki tesbit harcı (Şekil C.3-182) ve kaide izlerinden (Şekil C.3-217) anlaşılmaktadır. Mermer elemanlardan özellikle nitelikli ve işçiliği iyi olanların çalınarak başka yapılara götürüldüğü ya da satıldığına bir örnek de, sıcaklıktaki koltuk taşlarıdır. 1992'de mevcut olan koltuk taşlarının (Şekil D.11; D.12) yerinde, eyvan sekilerinin orta mekana bakan yüzlerinde, bugün yüzey kayıpları ve harç boşalmaları gözlenmektedir (Şekil C.7-18). Koltuk taşlarının söküldüğü yerlerde, duvar yüzeyinde yaklaşık 10cm derinliğinde kayıplar meydana gelmiştir (Şekil C.7-19).

*Ahşap elemanlar--- Soyunmalıktaki şirvan, yapıdaki en büyük ölçekli ahşap elemandır. Atmosfer etkileriyle oluşan bozulmaların (bkz. 3.13.2.) yanında, ahşaplar vandalizm etkisiyle hızla yok olmaktadır. Bunun en belirgin kanıtı, şirvanın aynı yıl içinde (2006) farklı görünümde ve ölçekte olduğunun gözlenmesidir. Şirvanın güneybatı (Şekil C.3-24), kuzeybatı (Şekil C.3-39) ve kuzeydoğu (Şekil C.3-49) cephelelerinde, ahşap elemanlar otopark çalışanları tarafından sökülerek yakacak olarak kullanılmış; gerekçe olarak da sudan çürüdüğü için ahşap duvarların güvensiz olduğu ve tehlike yarattığı öne sürülmüştür. Ancak, en riskli olan güneybatı döşemesindeki çökme (Şekil C.6-47), mekana girişi kapattığı halde, görmezden gelinmektedir. Bu bölümde ahşapların nemli olduğu ve çürüdüğü için işe yaramayacağı, bu nedenle şirvanın kuru bölümlerindeki ahşapların yakmaya daha uygun görüldüğü açıktır. Şirvan, özgün yapıya ait bir eleman değildir, 19.yüzyılda yapıya eklendiği tahmin edilmektedir. Ancak, bu durum bir tarihi eserin herhangi bir parçasının yakacak olarak kullanılmak üzere yok edilmesini ve yağmalanmasını

haklı çıkarmaz. Şirvan, yapıya sonradan eklenmiş olsa bile, bugüne kalabilen hamamlar için ortak ve önemli bir işlevsel mimari elemandır. Soyunmalık kubbe kasnağındaki pencerelerde (Şekil C.6-7; C.6-11) ve külhan tonozunda (Şekil C.3-247) görülen hatıl ve gergi yuvalarındaki ahşap elemanlar da yangın etkisiyle yok olmuş ya da yağmalanarak yapıdan uzaklaştırılmış olmalıdır.

*Döşemeler--- Döşemelerin çeşitli yerlerinde, arama yapmak amacıyla açıldığı düşünülen, çeşitli büyüklüklerde delikler bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü, Ilıklık (Z03) mekanının güneydoğusundaki sekide açılmıştır (Şekil C.7-20); bir insanın rahatlıkla geçebileceği boyuttadır. Z05b eyvanında (Şekil C.5-20) ve Z05-3 hücrelerinde de (Şekil C.5-33) daha küçük deliklere rastlanmaktadır. Bu mekanların altındaki cehennemlik bölümünün varlığı, yağmacı kişilerce merak edilmiş ya da burada değerli eşyaların saklandığı zannedilmiş olmalıdır. Ayrıca, özellikle Z02 döşemesinde (Şekil C.5-6), mermer döşemede derin yarıklar ve çatlaklar görülmektedir. Darbe etkisiyle oluştuğu anlaşılan bu çatlaklar, mermer levhalar sökülmeğe çalışılırken meydana gelmiş olmalıdır.

3.13.2. Atmosfer Etkilerinin Neden Olduğu Bozulmalar

Örtünün koruyuculuğunu yitirmesi ve ışık gözlerindeki camların korunamaması, yapının atmosfer etkilerine maruz kalmasına sebep olmuştur. Yağmur suyu ve rüzgar başta olmak üzere atmosfer koşullarının yapıda tahrip edici ve malzeme bozulmalarını hızlandırıcı etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, 'örtü sisteminde', 'dış cephelerde' ve 'iç mekanda' çeşitli ölçeklerde hasarlar meydana getirmektedir:

Örtü sisteminde

Atmosfer koşullarının direkt olarak ve en yoğun biçimde olumsuz etkilediği yer, örtü sistemidir. Tuğla, taş ve kiremit örtülü yerlerde; rüzgarın etkisiyle derz aralarına yerleşen çeşitli tohum ve sporlar, yağmur suyuyla büyümekte ve bu bitkilerin güçlendikçe hacmi de artan kökleri, harçta şişmelere ve çatlamalara sebep olmaktadır. Ayrıca, havayla temas halindeki taş yüzeyleri, zamanla aşınmakta ve yağmur etkisiyle yosunlanmaktadır. Böylece taş elemanların kesitlerinde küçülme, dayanımın düşmesi, porozite, çatlama ve yarılmalar meydana gelmektedir. Örtünün yok olduğu ya da koruyuculuğunu yitirdiği bölgelerde ise, su direkt olarak konstrüksiyon harcının içine sızmakta ve kılcal yolla ilerlemektedir. Bu durum, mevcut örtünün altındaki harcın yumuşayarak bağlayıcılığını yitirmesine ve boşalmasına sebep olmaktadır. Böylece, hem üst örtü yapıdan ayrılarak etkisiz hale

gelmektedir; hem de kubbe içlerine sızan su yapısal bozulmalara yol açmaktadır. Soyunmalık örtüsü, bitkilenmenin en yoğun olarak görüldüğü yerdir (Şekil C.7-21). Sıcaklık tarafında ise, özellikle tuğla örtülü yerlerde bitkilerin yaklaşık 1metreye kadar büyüdüğü görülmüştür. Tütekliklerin ağız kısımları da bitkilerle kapanmaktadır (Şekil C.7-22); tıkanmamaları için bu dalların zaman zaman temizlenip ayıklanması gereklidir. Su deposu ve külhanın taş örtülerinde de yoğun yosunlanma gözlenmektedir (Şekil C.7-23). Odunluk tarafında, ağaç boyunda bitkiler örtüyü tamamen kaplamıştır (Şekil C.3-24). Su kulesinde, zaman içinde yapılan çimentolu sıva bugün oldukça küçük bir alanda kalmıştır (Şekil C.7-25), muhdes örtüsü de yok olan kubbe brandayla kapatılmıştır (Şekil C.3-272).

Dış cephelerde

Örtü sisteminde olduğu gibi, cephelerde de benzer yollarla bitkilenme ve yosunlanma meydana gelmektedir. Soyunmalığın özellikle kuzey rüzgarlarına maruz kalan kuzeydoğu cephesinde, saçak kornişine yakın bölgelerde yoğun bitkilenme gözlenmektedir (Şekil C.5-117). Cephede, derz boşalmaları (Şekil C.7-26), harçlarda ve taşlarda (Şekil C.7-27) yer yer 5cm.yi aşan yüzey kayıpları ve aşınmalar meydana gelmiştir. Kirlenme, bu cephede özellikle doğu köşede, kornişin altındaki bölümde yoğunlaşmıştır (Şekil C.4-...). Ortadaki kemerli pencere nişinin üst bölümünde de kirlenme görülmektedir. Buradaki muhdes ızgaralı pencere ve demir çubuk paslanmıştır; çimentolu tesbit harcı, kemer örgüsünde tahrip edici etki yapmaktadır (Şekil C.7-28). Külhanın kuzeydoğu cephesinde, bitkilenme ve derz boşalmaları yoğundur (Şekil C.4-...). Güneydoğu cephesinde, kornişin hemen altında, kökü oldukça irileşmiş bir incir ağacı bulunmaktadır (Şekil C.7-29). Bu kök, taşıyıcı duvar için risk oluşturmaktadır. Güneybatı cephesi, yola bakan cephedir; trafiğin ve komşu binaların bacalarından gelen dumanın etkisiyle kirlenmenin en yoğun olarak görüldüğü cephedir (Şekil C.4-..).

İç mekanda

Soyunmalık kubbesinin iç yüzünde, kararma ve renk değişimleri, nemden kaynaklanan aşınma ve dökülmeler ile yosunlanma gözlenmektedir (Şekil C.7-30). Mekan, kubbedeki aydınlık feneri boşluğundan ötürü, yağış ve atmosfer kaynaklı her türlü olumsuz koşuldandan doğrudan etkilenmektedir. Ilıklık, Traşlık, Hela ve Sıcaklığa bağlı mekanların kubbelerinde de, ışık gözlerinin açık oluşu sebebiyle direkt olarak mekana giren yağmur suyu ve rüzgar, kubbe harcını yumuşatarak eritmekte; beraberinde yaprak, dal gibi maddeleri de getirmektedir. İçeriye düşen harç parçaları

ve tuğla kırıklarından, döşemeler de zarar görmektedir (Şekil C.5-30). Tüm mekanlarda ışık gözlerinden başlayarak mekanı kaplayan sarmaşıklar (Şekil C.3-108, C.3-109, C.3-159) gözlenmektedir. Kubbelerde ve duvarlarda nemden kaynaklanan renk değişimleri (Şekil C.7-31, C.7-32), sıva dökülmeleri ve çatlakları (Şekil C.7-33), kirlenme ve yer yer yosunlanma görülmektedir. Duvardaki yosunlanmanın ve nem etkisiyle yumuşayıp dökülmelerin en yoğun olarak görüldüğü yerler, Giriş holü (Şekil C.3-8) ve Z05-3 hücresinin (Şekil C.7-34) duvarlarıdır. Atmosferik etkiler; mermer elemanlarda kirlenmeye (Şekil C.7-35), demir elemanlarda paslanmaya (Şekil C.7-36), ahşap elemanlarda ise çürümeye ve çökmeye (Şekil C.7-37) neden olmaktadır. Külhanda, tepedeki ve kuzeydoğu cephesindeki açıklıklardan içeri giren yağmur ve rüzgar; duvarlarda kirlenmeye, horasan harçta yumuşama ve dökülmelere, taşlarda da aşınma ve kabuk oluşumuna yol açmaktadır (Şekil C.7-38).

3.13.3. Depremlerin Neden Olduğu Hasarlar

Hamam, yakın çevresinde meydana gelen sayısız depremin tahrip edici etkisine maruz kalmıştır (bkz. 2.2.). Soyunmalık kubbesinin bu depremlerden birinde yıkıldığı ve bugünkü pandantifler üzerine oturan kubbenin inşa edildiği tahmin edilmektedir (bkz. 4.3.). Yeniden yapılan kubbede, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bir yapısal çatlak bulunduğu gözlenmektedir (Şekil C.3-44). Çatlak, kuzeybatıda, beden duvarındaki nişten başlayıp kasnak penceresini geçerek kubbenin tepesindeki aydınlık feneri boşluğuna kadar uzanmaktadır (Şekil C.7-39). Güneydoğuda ise, beden duvarındaki pencerenin kemerinden başlayarak devam etmektedir (Şekil C.7-39). Çatlağın bu kolu, kuzeybatı kolundan daha kısadır. Çatlağın geçtiği yerlerde, özellikle kubbenin üzerine oturduğu silmede çatlaklar ve açılmalar gözlenmektedir (Şekil C.7-40). Çatlağın dış örtüdeki durumu, riskin ne kadar büyük olduğunu daha net ortaya koymaktadır. Kasnağın kuzeybatı yüzündeki pencere kemerinin dış yüzünde, genişliği 20-21cm olan çatlak, tuğla parçaları ve çimentolu harçla gelişigüzel doldurularak onarılmaya çalışılmıştır* (Şekil C.5-138). Kirpi saçak tuğlalarında da yaklaşık 7cm.lik bir açılmaya sebep olan çatlak (Şekil C.5-139), kurşun örtünün mevcut olduğu alana kadar takip edilebilmektedir. Örtünün altında da devam ettiği tahmin edilen ve tüm kubbeyi aşan uzunluktaki bu derin yapısal çatlak, önemli bir tehlike oluşturmaktadır. Çatlağın esas durumu ve ölçeği, mevcut hasarlı kurşun örtünün kaldırılmasıyla kubbe konstrüksiyonunda yapılacak araştırmadan sonra kesinleştirilebilir. Kasnak pencerelerinin, biçimlerine bakılarak, 1894 sonrasında yapıya eklendikleri tahmin edilmektedir (bkz.3.12.1.). Bu veriden

yola çıkararak, çatlağın da 1894 Depremi'nin etkisiyle oluştuğu söylenebilir. 1999 Depremi'nin çatlağın büyümesinde etkili olup olmadığı bilinmemektedir; ancak sözü edilen kuzeybatı kemerindeki çimentolu onarımın* yeni olmadığı izlenimine dayanarak; çatlakta son depremle birlikte bir büyüme meydana gelmediği, yani hareketin devam etmediği sonucu çıkartılabilir.

Yapıdaki diğer deprem hasarı, Külhan (Z07) mekanında görülmektedir. Külhanı örten beşik tonozun güneybatı yarısında, ocak nişinin üst tarafında bir yapısal çatlak bulunmaktadır (Şekil C.3-259). Baca ağzından başlayarak tonoz boyunca devam eden yapısal çatlağın, tuğla örgüde ortalama 10cm.lik açılmaya sebep olduğu gözlenmiştir. Tonoz, plastrlara oturan tuğla kemerlerle desteklenmektedir. Söz konusu çatlağın doğusunda kalan ilk destek kemerinin tepesinde de onarım izleri görülmektedir (Şekil C.7-41). Bu çatlağın da, konumuna ve doğrultusuna bakılarak, 1894 Depremi'nde, bacanın yanal yüklere karşı davranışından ötürü meydana geldiği tahmin edilmektedir. Tonozu oluşturan tuğlalar 28x28x4cm boyutlarındadır; tonoz örgüsü özgün olmalıdır. Külhandaki çatlakta herhangi bir onarım izi bulunmadığından, 1999 Depremi'nin etkisi bilinmemektedir.

4. RESTİTÜSYON

Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın Erkekler Bölümü, hamam dışında bir işlevle kullanılmadığından, plan özellikleri ve mekan kurgusu korunmuş bir örnek olarak sayılabilir. 'Korunmuşluk' durumu, göreceli bir değerlendirmedir ve diğer hamamların bugünkü durumuyla yapılan karşılaştırmanın bir sonucudur. İstanbul'daki tarihi hamamların içinde, harap durumda, ya da özgün mimarisini koruyamamış olanların sayısı oldukça fazladır. Bunlara örnek olarak, çevresindeki yeni yapılar arasında sıkışmış ve yalnız sıcaklığı mevcut olan Acımusluk Hamamı (Şekil D.1), terk edilmiş ve bakımsız durumdaki Ayakapı Hamamı (Şekil D.2) ve yeni işlevi doğrultusunda kalıcı müdahalelere maruz kalarak özgün mimarisini yitiren Ortaköy (Hüsrev Kethüda) Hamamı (Şekil D.3) verilebilir. İstanbul'daki 15.yüzyıldan kalan hamamlar, oldukça ciddi değişimler geçirmiştir. Bununla birlikte; doğru ve duyarlı yaklaşımlarla bugüne kazandırılan hamamların varlığı da göz ardı edilmemelidir (Selanik'teki Bey Hamamı gibi- Şekil D.4). Küçük Mustafa Paşa Hamamı, ilk grupta bahsedilen hamamlara göre daha iyi korunmuş durumdadır. Ancak; özgün elemanlarından bazılarının çalınması ve özellikle 10 yıldır atıl ve bakımsız durumda oluşu nedeniyle, çeşitli restitüsyon sorunları içermektedir.

4.1. Restitüsyon Sorunları

Karşılaşılan restitüsyon sorunları, ölçek ve içeriklerine göre beş ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar: "*Vaziyet Planı Ölçeğindeki Sorunlar*", "*Mekansal Sorunlar*", "*Yapı Elemanı Ölçeğindeki Sorunlar*", "*Malzemelere İlişkin Sorunlar*" ve "*Mermer Elemanlara İlişkin Sorunlar*"dır.

4.1.1. Vaziyet Planı Ölçeğindeki Sorunlar

1a... Erkekler Bölümü'nün girişi, bugün Mustantik Sokak'taki yol seviyesinden 342cm aşağıdadır. Yoldan girişte önce yedi basamakla (Şekil C.3-2) giriş holüne; ardından tekrar yedi basamakla (Şekil C.5-1) aşağıya inilerek soyunmalığa ulaşılmaktadır. Mustantik Sokak ile Şerefiye Sokak (otoparkın önünde) arasında, bugün 137cm kot farkı bulunmaktadır. Pervititch Haritası'nda, yaklaşık olarak aynı noktalar arasındaki kot farkının iki metre olduğu görülmektedir (Şekil F.4). Buna

dayanarak, Mustantik Sokak'taki yol seviyesinin 1928'den bugüne ortalama 60-70cm yükseldiği söylenebilir. Şerefiye Sokak üzerindeki dükkanlar (biri hariç) 1947'den sonra yapılmıştır. Yol seviyesiyle dükkan girişleri arasındaki fark 10-15cm'dir. Kadınlar Bölümü'nün girişi de, Erkekler Bölümü'ndeki gibi yolun aşağısında kalmıştır; bu fark 260cm'dir. Bu bilgilerden yola çıkarak, Erkekler Bölümü'nün yolun aşağısında kalması sebebiyle bugünkü muhdes girişin oluşturulduğu düşünülmektedir.

1b... Hamamın erkekler bölümünün girişinde, soyunmalık beden duvarına yaslanan ahşap çatılı bir ek bulunmaktadır (Şekil C.3-1). Bu ek (Z01), bugünkü konturuyla 1905- Goad (Şekil F.1) ve 1928- Pervititch Haritaları'nda (Şekil F.4) da mevcuttur. Hamamların cümle kapılarının önüne revak, ya da medhal inşa edilmesi, Beylikler Dönemi'nde başladığı tahmin edilen eski bir uygulamadır [71, ss.407-408]. Kurşun kaplı ahşap saçakların ve tonozlu veya kubbeli kagir revaklı girişlerin, Klasik Devir Mimarisi'nde örnekleri bulunmaktadır [73, s.19]; (Şekil D.7; D.8; D.9). Özgün girişin hangi şekilde inşa edildiği, 15.yüzyılda ticaret işlevini koruyan bu alan içerisinde hamamın girişinin yolla ilişkisinin nasıl sağlandığı ve bu cephede de dükkan olup olmadığı bilinmemektedir.

1c... Yapının bugünkü vaziyet planında, kuzeydoğu tarafta bulunan boş alan otopark olarak kullanılmaktadır (Şekil İ.1). Z07 ve Z08'in de girişlerinin bulunduğu bu alanın, 20. yüzyıla ait diğer haritalarda boş olmadığı görülmektedir: 1905- Goad Haritası'nda, bugünkü külhan girişinin önüne denk gelen yerde, giriş saçağı olabileceği tahmin edilen dikdörtgen planlı bir ek bulunmaktadır (Şekil F.1). 1928- Pervititch Haritası'nda (Şekil F.4) ve Müller-Wiener'den alınan haritada (1977; Şekil F.6) ise, Goad Haritası'nda görülen ize ek olarak, Z08'e kadar uzanan daha büyük boyutlu bir kütle göze çarpmaktadır. Bugün ikisi de mevcut olmayan bu kütlelerin ne amaçla yapıldığına ve ne zaman yok olduğuna dair bir belgeye ulaşılammıştır.

1d... Hamamın güneydoğusunda, erkekler bölümüne ait Z04a, Z05d, Z05-3, Z06 ve Z08 mekanlarına bitişik olarak bulunan tek katlı yapı muhdestir (Şekil D.5; D.6). Duvarları harman tuğlası üzerine kısmen çimento sıvalı, üstü düz betonarme plağıyla örtülü yapıya, 1905 tarihli Goad Haritası'nda rastlanmamaktadır (Şekil F.1). Ancak, 1928 tarihli Pervititch Haritası'nda yapının bugünkü sınırlarıyla var olduğu görülür (Şekil F.4). Bu durum, söz konusu yapının 20.yüzyıl başına ait bir ek olduğunu göstermektedir.

4.1.2. Mekansal Sorunlar

2a... Soyunmalık (Z02) mekanını çevreleyen ahşap şirvan (Şekil C.3-31,C.3-39,C.3-49,C.3-56) muhdestir ve 19. yüzyıldan sonra mekana eklendiği tahmin edilmektedir.

2b... Soyunmalık mekanının güneydoğu duvarı üzerinde (Z02h), bahçeye çıkış kapısı bulunmaktadır (Şekil C.3-59). Soyunmalık döşemesinden 160cm yukarıdaki bu kapıya, 6 taş basamakla ulaşılır. Kapının dışındaki alan, bugün evsiz kişilerin barınağı olmuş, bahçe çöp yığınıyla dolmuştur. Bu kişilerin içeriye girmesini önlemek için, hamamın sahipleri tarafından 1992'den sonra buraya bir duvar ördürülerek giriş iptal edilmiştir (Şekil C.3-60; C.3-61; C.3-62). Soyunmalığın güneydoğu Cephesi'nde açıklığın tuğla kemerle örtülü olması, özgün olduğunu düşündürmektedir; ancak içi doldurularak küçültülmüş ve kapı korunamamıştır.

2c... Soyunmalık duvarlarındaki nişlerin boyutları çeşitli, yerleşimleri de düzensizdir. Mekanda, ilk yapımda oluşturulan bazı nişler, zaman içinde kapatılmış olabilir. Bu nedenle, mekandaki özgün niş düzeni araştırılmalıdır.

2d... 1961'de Keseciler'e ayrıldığı, giriş kemerinin altındaki panodan anlaşılan Z05a mekanı (Şekil C.3-83), hamamın sıcaklık plan şemasına göre dört eyvandan birini oluşturmaktadır. Sıcaklıkla arasına duvar örülen (Şekil C.3-130) Z05a'nın girişinde, kemerli açıklığı daraltan duvarlar muhdestir (Şekil C.3-83); bu eklerle, mekan ılıklıktan geçilen bağımsız bir oda halini almıştır. Ayrıca, mermer döşeme ve sekiler de muhdestir. Mekan bugünkü durumuyla sıcaklığın özgün dört eyvanlı plan şemasını ve ılıklığın mekansal düzenini bozmaktadır (bkz. 3.6.5.1.; 3.13.1.1.).

2e... Hamamın özgün mekan kurgusunda, Z05'in köşelerindeki dört mekandan biri, ılıklık (Z03) olarak değerlendirilmiştir. İlıklık mekanının önemsenerek büyük tutulduğu görülmektedir.

Girişin doğusunda, iki hücreli mermer seki vardır (Şekil C.3-78); sekinin gerisindeki mermer raflar ve duvar kaplaması özgün değildir. M.N.Haskan, mekanı tanımlarken "...Girişin sağında ve hela koridorunun solunda iki göz hücre vardır. İkisi de birer kurnalıdır..." ifadesini kullanmıştır [5, s.186]. Mekanın boyutlarının ve mimarisinin buna elverişli oluşu ve mermer sekinin varlığı bu bilgileri desteklemektedir; ancak sözü edilen kurnalar yok olmuştur ve mermer kaplama yenilediğinden kurnalara ve tesisata ait bir iz görülememektedir (Şekil C.3- 80; C.3-81).

2f... Sıcaklığın döşemesinin altında bulunması gereken “cehennemlik” bölümüne dair edinilen bilgi, en az 80cm yükseklikte olduğudur (bu derinlik, Z05-3’ teki delikten ölçülmüştür; Şekil C.5-33). Ayrıca, külhandaki ocak ağızından içeri bakıldığında, ısıyı cehennemliğe ileten kanallar görülebilmektedir (Şekil C.3-257). Cehennemlik bölümünün gerçek seviyesi ve ayakların yerleşimi bilinmemektedir. Restitüsyon Önerisi’nde, mekanların boyutlarına göre ayaklar konumlandırılacak, cehennemliği görülebilen Büyük Hamam’daki (İznik) düzenleme ve boyutlar esas alınacaktır.

2g... Zemini dolmuş olan su deposuna (Z06) girilemediğinden, bu mekanın mimari özellikleri hakkındaki bilgiler sınırlı ve yetersizdir (bkz. 3.7.).

4.1.3. Yapı Elemanı Ölçeğindeki Sorunlar

3a... Soyunmalığa giriş açıklığını örten basık kemerin Z02’ye bakan cephesi, siyah ve beyaz renktedir. Önündeki ahşap döşeme çöktüğünden, bunun 15.yüzyıl yapılarında yaygın olarak görülen (örn. Fatih Camii) iki renkli mermerle örülmüş Bursa kemeri olup olmadığı anlaşılammıştır (Şekil C.3-11). Ancak, taşların birbirine geçme detayı görülmediğinden, bunun taş taklidi sıva olma ihtimali de bulunmaktadır. Kemerin Z01’e bakan tarafı da boyanmıştır (Şekil C.3-10). Boyanın kaldırılmasıyla, altındaki Bursa kemerli girişin ne cins taşlardan yapıldığı ve kemerin üstündeki “zengi düğümü” görülebilir.

Buna ek olarak; Z01 tarafındaki alüminyum kapı kasası ile Z02 tarafındaki ahşap kapı (Şekil C.3-9; C.3-12), yapıya farklı dönemlerde eklenen niteliksiz elemanlardır. Erkekler Bölümü’nün özgün girişinin nitelikli bir mimariye sahip olması gerektiği tahmin edilmektedir; ancak özgün giriş korunamamıştır.

3b... Soyunmalıkta sekiler, dökme mozaik karo ve renkli pvc karo gibi yeni malzemelerle döşenmiş (Şekil İ.8); bir bölümü de ahşap döşemenin altında kalmıştır (Z02e, Şekil C.3-46; Z02f, Şekil C.3-48). Z02e ve Z02f’deki çürümüş ahşap döşemenin altında, 40cm aralıklarla yerleştirilen, 33-40cm genişliğinde kagir ayaklar bulunmaktadır (Şekil C.3-46).

3c... Soyunmalık, 14.15m çapında bir kubbeye örtülmüş; beden duvarlarından örtüye geçiş, köşelerdeki iri pandantiflerle (Şekil C.5-36) sağlanmıştır. Kubbeyi taşıyan kemerlerin büyüklüğü ve pandantiflerin varlığı, 15.yüzyıl hamamlarında görülmeyen olağanüstü bir durumdur.

3d... Soyunmalıkta dördü kubbe kasmağında, üçü de beden duvarlarında olmak üzere yedi pencere açıklığı bulunmaktadır; pencerelerden hiçbirinin revzenleri

bugüne ulaşamamıştır. Hepsinde 1894 Depremi'nden sonra yapıya eklendiği tahmin edilen [Prof.Dr. Zeynep AHUNBAY; kişisel görüşme] muhdes demir pencereler yer almaktadır (Şekil C.6-1, 2, 3, 4, 5, 9, 13), (bkz.3.12.1.).

3e... Soyunmalık kubbesinin merkezindeki altıgen planlı açıklık; burada bulunması gereken bir aydınlık fenerine işaret etmektedir (Şekil C.3-20). Ahşap ya da kagir olabilen bu fenerler [73, s.64], mekanın aydınlatılması ve havalandırılması için gereklidir. Mevcut fener açıklığından aşağıya demir bir zincirin sarktığı görülür. Bu zincirin yapılış amacı, fenerdeki pencerelerin aşağıdan açılabilmesini sağlamaktır. Kagir fenerler deprem, ahşap fenerler yangın etkisiyle yok olabilmektedir.

3f... Soyunmalıktan ılıkliğa açılan ahşap kapı ve etrafındaki mermer kaplama muhdestir (Şekil C.3-54; İ.59). Ilıklık girişlerinin üstüne, 15.yüzyıldan itibaren yapılan hamamlarda ılıkliktaki su buharının ve ısının kaybını kontrol altına almak üzere baca yapıldığı bilinmektedir [73, s.24]. Bacaya ve çift kapılı geçişe dair bugüne ulaşan bir iz bulunmamaktadır.

3g... Sıcaklığın ortasındaki göbek taşı oldukça alçaktır (Şekil C.3-111). Göbek taşının ortalama 40cm yükseklikte olması gerekmektedir [42, s.569]. Özgün göbek taşı, sıcaklık döşemesiyle birlikte zaman içinde değiştirilmiş olmalıdır.

3h... Külhanın (Z07) güneybatı duvarında bulunan ocak ağzının önünde bulunması gereken kapak [73, s.27] bugüne ulaşamamıştır (Şekil C.3-255; C.3-256).

3i... Kubbeye örtülü Z08 (Su Kulesi) mekanının giriş kapısı muhdestir (Şekil C.3-273). Mekanın duvarları içeriden ve dışarıdan sıvalı ve badanalıdır; bu nedenle beden duvarlarında, özgün girişe dair bir iz araştırılamamıştır. Mekanın su kulesi olduğu tahmin edilmektedir; bu durumda, herhangi bir giriş açıklığına ihtiyaç yoktur. Temizlik ve kontrolün nasıl yapıldığı tartışılmalıdır.

3j... (Su Kulesi) Z08'in kubbesinde, Z02'dekine benzer bir boşluk yer almaktadır (Şekil C.3-270). Boşluğun, ne amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Darlığı, su kulesinin bakımı için çatıdan inişi sağlayabileceği düşüncesini çürütmektedir. Yapının özgün durumunda, boşluk bir aydınlık ve havalandırma feneri için bırakılmış olabilir.

4.1.4. Malzemelere İlişkin Sorunlar

4a... Sıcaklığın Z05-1 hücresinde, Marmara Mermeri ile birlikte, sarı, pembe ve siyah renkli mermerlerle, petek deseni biçiminde bir döşeme tekniği uygulanmıştır

(Şekil C.3-188; bkz. 3.11.1.). Özgün olduğu tahmin edilen bu tekniğe, diğer hücrelerde rastlanmamaktadır.

4b... Külhanın (Z07) zemini bugün toprakla dolmuş olduğundan, mekanın özgün döşemesinin malzemesi ve boyutları bilinmemektedir (Şekil C.5-34).

4c... Hamamın örtü sistemi, 3.11.3.'te belirtildiği ve Şekil İ.27'de gösterildiği gibi, çeşitli malzemelerle yenilenmiştir (Şekil C.5-68). Özgün örtü malzemesinin görüldüğü tek yer, soyunmalık kubbesidir (kısmen mevcut olan kurşun örtü; Şekil C.5-62). Hamamlara ait hacimlerin kurşunla örtülmesi, 15.yüzyıldan itibaren yapılan bir uygulamadır [73, s.54]. Örtüyü gösteren en eski fotoğraf, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden alınan 1960'lara ait fotoğraftır (Şekil C.1-1). Ancak bu fotoğraftaki malzeme dağılımı, bugünküyle aynı olduğundan; özgün örtünün malzemesi ve tekniği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (bkz. 3.11.3.). Özgün örtünün, Soyunmalık kubbesindeki gibi tamamen kurşunla kaplı olması mümkündür. Başka bir olasılık da, kubbelerin tuğlayla, toprak örtüyle ya da horasan sıvayla örtülmesidir.

4d... Şadırvanların, sekilerle birlikte soyunmalıkların değişmez ögesi olduğu [71, ss.413-414] ve genellikle halk hamamları gibi büyük hamamların soyunma mahallerinin ortasında, tepedeki aydınlık fenerinin altına isabet eden yerde bulunduğu [73, s.22] bilinmektedir. Kadınlar Bölümü'nde, soyunmalık mekanının ortasında kare planlı bir şadırvan kaidesi görülmektedir (Şekil C.2-19). Ancak, Erkekler Bölümü'nde, şadırvana ait hiçbir iz yoktur. Soyunmalık döşemesinin değiştirildiği ve bu nedenle şadırvana ait izlerin korunamadığı tahmin edilmektedir.

4e... Sıcaklıktaki kurnaların gerisinde bulunması gereken ayna taşlarının bazıları yok olmuştur; bugüne ulaşanların da hepsi muhdestir (bkz.3.12.2.). 1992'de çekilmiş fotoğraflarda, ayna taşlarının bugünkü gibi niteliksiz mermer levhalardan oluştuğu görülmektedir (Şekil D.11; D.12). Özgün ayna taşları daha eski bir dönemde sökülmiş olmalıdır.

4f... Erkekler bölümünde 6 ayrı tipte, toplam 24 adet kurna bulunmaktadır (Şekil H.1). Kurnaların bazıları çokgen, bazıları ise daire, ya da çeyrek daire planlıdır (Şekil İ.64). Kurnalar çeşitli dönemlerde yerlerinden sökülerek değiştirilmiş ve bu nedenle tip sayısı artmış olabilir. Hamamlar için hem işlevsel, hem de dekoratif niteliği olan kurna tekneleri, biçimleriyle dönemini yansıttığından restitüsyon için önemli verilerdir (bkz. 3.12.2.). Kurnaların sekilerin üstündeki konumları da zaman içinde çeşitli müdahalelerle değiştirilmiştir.

4g... Erkekler Bölümü'nün sıcaklığına ait 1992 tarihli fotoğraflarda (Şekil D.11; D.12), eyvanlardaki sekilerin orta mekana bakan yüzlerinde mermer koltuk taşlarının bulunduğu görülmektedir. Bugün eyvanların duvarlarında, sekilerin bittiği yerlerde görülen oyuklar ve gerideki horasan harcının açığa çıkmış olması da, buradan bu mimari elemanların söküldüğüne işarettir (Şekil C.7-19). Koltuk taşlarının hiçbiri korunamamıştır.

4.2. Restitüsyonda Başvurulan Kaynaklar

Tespit edilen restitüsyon sorunlarına cevap oluşturabilecek sınırlı sayıda kaynağa ulaşılabilmektedir. Mekansal sorunların tespit edilebilmesini sağlayan eski haritalar: Goad (1905- Şekil F.1), Pervititch (1928- Şekil F.4) ve Müller-Wiener (1977- Şekil F.6) haritalarıdır. Hamamı ve yakın çevresini gösteren ulaşılabilen en eski fotoğraflar, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden edinilen 1960'lara ait fotoğraflardır (Şekil C.1-1; C.1-2; C.1-3; C.1-4). Ayrıca, 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun arşivinden 1974'ten sonra çekilmiş fotoğraflar (Şekil G.14, G.15) ve Mermer-İş A.Ş.'nin arşivinden 1992 tarihli fotoğraflar (Şekil D.11-24) elde edilmiştir. Sorunların çözümünde bu belgeler yetersiz kaldığı için, analojiye başvurulmuştur. Diğer 15.yy hamamlarına ait genel bir literatür araştırması yapılmış; Küçük Mustafa Paşa Hamamı ile onunla benzerlik gösterdiği tespit edilen yedi hamamın mimari özellikleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Bu hamamların genel özellikleri ve seçilme nedenleri şunlardır:

4.2.1. Gedikpaşa Hamamı

Gedikpaşa'da, Hamam Sokağı üzerinde yer almaktadır (Şekil F.8). Sadrazam Gedik Ahmed Paşa tarafından, Afyonkarahisar'daki aynı adlı külliyyeye gelir getirmesi amacıyla yaptırılmış bir çifte hamamdır [1, s.547]. Gedik Ahmed Paşa, aynı dönemde Fatih'in veziri olan Küçük Mustafa Paşa'nın Cem Sultan vak'asından dolayı hapsedilmesinde önemli rol oynamıştır [2, s.544]. İstanbul'un önemli çarşı hamamlarından olan Gedikpaşa Hamamı; 1588, 1660 ve 1725'te yakın çevresinde meydana gelen yangınlardan ciddi zarar görmüş; 1752 tarihli Sabuncu Hanı ve 1865'teki Hoca Paşa yangınlarından da etkilenmiştir [1, s.547]. Hamamın her iki bölümü, haçvari olarak da adlandırılan dört eyvanlı (A tipi) sıcaklık plan şemasına sahiptir (Şekil D.25). Erkekler bölümünde, soyunmalık duvarı ortasındaki geçişten ulaşılan ılıklığa, sıcaklığın bir eyvanı da dahil edilmiştir [3, s.64]. Sıcaklık, 3 eyvan ve 4 hücreden oluşmakta, ortada köşeleri pahlı dörtgen şeklinde göbek taşı yer almaktadır. Plan şeması, sıcaklık mekan kurgusu, hücrelerde kubbeye geçişi

sağlayan kademeli tromplar ve eyvanların örtü tekniği; Küçük Mustafa Paşa Hamamı erkekler bölümü ile benzerlik taşıdığından (Şekil İ.8), analogide faydalanılması uygun görülmüştür. Gedikpaşa Hamamı erkekler bölümü soyunmalık mekanı, seçilen yedi hamam içinde, ölçüleri Küçük Mustafa Paşa Hamamı'ninkine en yakın olanıdır. Halvet hücrelerinin boyutları da birbirine oldukça yakındır:

Gedikpaşa Hamamı..... soyunmalık boyutları: 1465x1466cm
.....hücre boyutları: ~328x360cm;

Küçük Mustafa Paşa Hamamı.....soyunmalık boyutları: 1446x1486cm
.....hücre boyutları: ~365x370cm

Hamam, işlevini korumaktadır; ancak oldukça bakımsız durumdadır (Şekil D.26).

4.2.2. Hoca Paşa Hamamı

Sirkeci'de, İbn-i Kemal Caddesi ile Hoca Paşa Hamamı Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunmaktadır [5, s.183]. Adını İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey Çelebi'nin oğlu Sinan Paşa'dan (Hoca Paşa da denilmektedir) alan çifte hamamdır [4, s.608]. Fatih Camii vakıfları arasında gösterilmiştir [4, s.608]. Erkekler bölümü, dört eyvanlı sıcaklık plan şemasına (A tipi) sahiptir (Şekil D.27). Sıcaklığın köşe hücrelerinden biri ılıklik olarak düzenlenmiş, girişi de soyunmalık orta aksı yerine yanda açılan dar geçitle sağlanmıştır. Eyvanların bir tanesi de kadınlar bölümü sıcaklığına dahil edildiğinden; sıcaklık 3 eyvan ve 3 hücreden oluşmaktadır. Plan şeması, sivri tonozla oturtulmuş altıgen kubbeli eyvan örtüleri, halvet hücrelerinin boyutları (~355x355cm) ve eyvanlardaki taş kemerler, Küçük Mustafa Paşa Hamamı'yla ortaktır (Şekil D.28). Hamamın 1988'de kapatılan erkekler kısmı [5, s.185], hala sürdürdüğü çarşı ve depo işlevine uydurulmak üzere yanlış ve geri dönüşü olmayan müdahalelere maruz bırakılmıştır (iki bölüm arasına açılan kemerli geçit, soyunmalığa yerleştirilen üç katlı betonarme galeri, dükkan olması için kapatılan eyvanlar, vb.; Şekil D.29)*

4.2.3. Tahtakale Hamamı

Eminönü'nde, Rüstem Paşa Camii'nin batısında bulunmaktadır (Şekil F.10). İstanbul'un en eski tarihli Osmanlı eserlerinden olan hamam, Fatih Camii vakıfları (1470-71) arasında gösterilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Vakıflar İdaresi tarafından satılmış; içine dört katlı betonarme bir ek yapılarak buz ve peynir deposu olarak kullanıldığı dönemde oldukça tahrip olmuştur [6, s.192]. Ayrıca, 1726'daki

*Söz konusu uygulamalar, 5.2.3'te 'Yeniden Kullanım Örnekleri' başlığında değerlendirilmiştir

Tahtakale yangını ile 1894'teki depremden hasar görmüştür [6, s.193]. Hamamın erkekler bölümü sıcaklık planı, yıldızvari olarak da adlandırılan C tipi'nin özelliklerini taşımaktadır (Şekil D.30). Plan şeması ve örtü tekniği farklıdır; ancak genel yerleşiminin Küçük Mustafa Paşa Hamamı ile benzerliği (Şekil D.31) ve barındırdığı döneme özgü nitelikleri nedeniyle faydalanılmıştır. 1987-91 yılları arasında yapılan restorasyon sonrasında turistik çarşı olarak kullanılmaktadır (Şekil D.32).

4.2.4. Mahmud Paşa Hamamı

Eminönü İlçesi'nde, Mahmud Paşa Yokuşu'nda bulunmaktadır (Şekil F.9). Fatih Külliyesi'nden sonra 15.yy.'ın en önemli yapı grubu olan Mahmud Paşa Külliyesi'nin parçası olan hamam, çarşı bölgesi içinde yer alır [7, s.268]. Yapım tarihi 1466 olup; İstanbul'daki Fatih devri hamamları içinde inşa kitabesi olan tek örnektir [8, s.605]. Çifte hamam olan yapının kadınlar kısmı 19.yy.'da tahrip olmuştur. Ayrıca, 1753'teki yangından sonra da tamir görmüştür [7, s.271]. Boyutları ve mimarisi, Tahtakale Hamamı ile benzerlik gösterir; yıldızvari (C tipi) sıcaklık planına sahiptir (Şekil D.33). Kesme taş duvarları, profilli taş saçak kornişleri (Şekil D.34), mukarnaslı giriş kapısı (Şekil D.35) ve gösterişli mimarisiyle çağdaşlarından ayrılmakla beraber; Tahtakale Hamamı gibi devrin mimari özelliklerini taşımaktadır. Bunun için, analojiye hizmet edeceği düşünülmüştür. Çarşı olarak kullanılan ve oldukça bakımsız durumdaki hamam, ticaret bölgesindeki tarihi yapıların gördüğü tahribata örnektir (Şekil D.36).

4.2.5. Edirne- Beylerbeyi Hamamı

Beylerbeyi Caddesi'nde, Üç Şerefeli Camii'nin ilerisindedir [8; ss.178-184]. Hamam, Beylerbeyi Camii'ne gelir getirmesi için, 1428'de Mir-i Miran Yusuf Paşa tarafından çifte hamam olarak yaptırılmıştır. Bugün harap durumda* olan hamamın tek bölümüne ait plan bulunmaktadır [8, s.465]. Soyunmalık mevcut değildir; eyvanın orta aksından girişi bulunan sıcaklık ise dört eyvanlı ve dört hücreli (A tipi) plan şemasına sahiptir (Şekil D.37). Hücrelerin boyutları ortalama 340x340cm.dir. Beylerbeyi Hamamı, sıcaklık ana kubbesine geçişi sağlayan mukarnaslı pandantif, hücrelerdeki Türk üçgeni, eyvanlardaki sivri tonoz ve kubbe örtüsü ile sıcaklık şeması bakımından Küçük Mustafa Paşa Hamamı ile benzerlik göstermektedir (Şekil D.37). Hamam, bugün harabe görünümündedir (Şekil D.38; D.39).

* Hibri Efendi, bir süre harap kalan hamamın bir tarafını defterdar Ekmekçi Ahmed Paşa'nın tamir ettiğini yazar [9, s.465]. Rifat Osman Bey ise 1920'de hamamı mamur fakat metruk olarak ifade etmiş, kullanılmayan hamamlar listesine almıştır [9, s.465].

4.2.6. Edirne- Tahtakale Hamamı

II. Murat tarafından 1435'te Edirne'deki Dar'ül-hadis Camii ve Medresesi'nin vakfı olarak yaptırılan çifte hamam, Edirne'nin ferah ve önemli hamamlarındandır [8, s.471]. Dört eyvanlı ve dört hücreli (A tipi) plan tipindeki sıcaklığa, ılıklığın orta aksındaki kapıdan girilmektedir (Şekil D.40).

Hamamın plan şeması, ~355x360cm boyutlarındaki halvet hücreleri, örtü tekniği (Şekil D.41), mekansal özellikleri (Şekil D.42), iri mukarnaslara oturan dilimli yarım kubbe şeklindeki eyvan örtüsü (Şekil D.43) ve sıcaklık ana kubbesine geçişteki mukarnaslar (Şekil D.44), Küçük M. Paşa Hamamı erkekler bölümü sıcaklığı ile ortak mimari özellikleridir. Bu nedenle, analogi için uygun görülmüştür. Erkekler Bölümü hamam işlevini korumaktadır; Kadınlar Bölümü ise bir süre restoran olarak işletilmiştir, ancak birkaç aydan beri kullanılmamaktadır.

4.2.7. Selanik- Bey Hamamı

Evliya Çelebi'nin şehrin 11 hamamından üstün olduğunu yazdığı Bey Hamamı, Selanik'in en büyük caddelerinden olan Via Ignatia üzerindedir [10, s.283]. Çifte hamam olarak yapılmış olan eserin, erkekler bölümü girişindeki kitabeden (Şekil D.45), 1426'da bitirildiği anlaşılmaktadır [10, s.284]. Kadınlar Bölümü'nün girişi ise daha sadedir (Şekil D.46). E.H. Ayverdi, 1952'de hamamın Karamanlı birisi tarafından çalıştırıldığını gördüğünü, ancak artık metruk ve yıkılmaya yüz tutmuş olduğunu yazmıştır [10, s.284]. Soyunmalık ve ılıklıkların şaşırtmalı yerleşimi ve değişken duvar kalınlıklarıyla (Şekil D.47), kalıntılar üzerine inşa edilmiş gibi görünmektedir; ancak buna dair bir bilgi yoktur. Erkekler bölümünün dört eyvanlı (A tipi) sıcaklık plan şeması ve Türk üçgeni, mukarnas gibi geçiş öğelerini barındırması; Küçük Mustafa Paşa Hamamı'yla ortak olan mimari özellikleridir (Şekil D.48). Restorasyonu yapılarak, sanat galerisi ve kültürel faaliyetler için kullanıma açılmıştır (bkz. 5.3.4.; Şekil D.49).

Analojide başvuru söz konusu yedi hamam ile Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın önemli bazı mimari özellikleri, Ek.4- Şekil H.5'teki tabloda belirtilmiş; restitüsyona hizmet edecek olan ortak özellikler belirlenerek işaretlenmiştir.

4.3. Restitüsyon Önerisi

Restitüsyon önerisi, 4.1.'de numaralandırılarak belirtilen sorunlara, 4.2.'de anlatılan kaynakların ışığında getirilen çözümleri ve yapılan önerileri içermektedir.

1a..., 1b..., 3a... 1a'da anlatılan sebeplerden yola çıkarak, yol seviyesinin, bugün ± 0.00 kotu olarak kabul edilen giriş holü seviyesine indirilmesine karar verilmiştir. Erkekler Bölümü girişi, 3a'da tarif edildiği gibi, üzerinde bir zengi düğümü bulunan Bursa Kemerli ile örtülmüştür; boyanmış olduğundan mermer söve ve profil detayları görülememektedir (Şekil C.3-10). Ancak, analogiden faydalanarak restitüsyon önerisinde bulunmak mümkündür; çünkü bu şekilde inşa edilmiş cümle girişlerine, Fatih Dönemi Mimarisi'ndeki çok sayıda örnekte rastlanmaktadır (Şekil D. 50; D.51). Kemerin soyunmalığa bakan tarafında görülen iki renkli taş taklidi sıva (Şekil C.3-11), özgün örgü tekniğinden yola çıkılarak yapılmış olmalıdır; üstündeki yarım daire kemer de muhdestir. Bursa Kemerli giriş açıklıklarının, bir sivri kemerle örtüldüğünü gösteren örnekler mevcuttur: II.Bayezid Hamamı (Şekil D.52) ve diğer Klasik Dönem yapıları (Şekil D.53). Osmanlı Mimarlığı'nın 15. ve 16. yüzyıllarını yansıtan tüm bu örneklerin ışığında, giriş açıklığının, beyaz ve renkli mermerlerle (boya kaldırıldıktan sonra araştırılacaktır) oluşturulan Bursa Kemerli ve üzerindeki ikinci sivri kemer kademesiyle örtüldüğü sonucuna varılmaktadır. Bu giriş portalinin önünde, 1b'de anlatıldığı gibi, kurşun kaplı ahşap saçakla örtülmüş bir revak (Şekil D.54); ve iki yanında dükkanlar olduğu düşünülmektedir. Bölge, 15.yüzyılda da ticari işlevini ve canlılığını koruduğu için, bu cephede dükkanların bulunduğu tahmin edilmektedir. Hamamın vakfiyesinde ve eski belgelerde dükkanlara ait bir bilgi yoktur; bu nedenle bugünkü komşu binaların sınırları esas alınarak, dükkanlar, yaklaşık boyutlarıyla ve kesik çizgilerle gösterilmiştir.

Soyunmalığa girişi sağlayan bugünkü ahşap kapı muhdestir. İ. Bilgin, makalesinde ahşap işçiliğinde 14.yüzyıldan itibaren görülen değişiklikleri anlatmış; 15.yy eseri olan bir grup ahşap kapı kanadında tekrarlanan şemayı göstermiştir [85, s.413], (Şekil D.55). Bunun yanında, 15. ve 16.yüzyıla ait çeşitli ahşap kapı örnekleri bulunmaktadır (Şekil D.56; D.57). Bu örnekler esas alınarak, Fatih Dönemi'ne özgü, Kündekari tekniğinde bir ahşap kapı önerilmiştir (168x258x6cm; çift kanatlı).

1d... Hamamın güneydoğusunda, ona bitişik olarak bulunan tek katlı muhdes yapı; 20.yy başına tarihlendiği için kaldırılmıştır.

2a... Şirvan, 19.yüzyıl eki olduğu için; 15.yüzyıl Restitüsyonu'nda yer almamalıdır.

2b... Soyunmalığın güneydoğu duvarı üzerindeki bahçeye çıkış açıklığının, dış cephedeki sivri kemerden dolayı özgün olduğu düşünülmektedir. Mahmut Paşa Hamamı'nda da (Şekil D.58) örneğine rastlanan bu kapı; soyunmalıkta havlu kurutma, çay-kahve ocağı gibi ateş yakmayı gerektiren işlevlerde, kül atma, odunları içeri alma gibi amaçlarla kullanılmak üzere yapılmış olmalıdır. Restitüsyon Önerisi'nde muhdes duvar (1992'den sonra ördürülen) kaldırılmış; Fatih Dönemi yapılarındaki demir kapılar araştırılarak, buraya çift kanatlı bir kapı yerleştirilmiştir (Şekil D.59).

2c... Soyunmalığın güneybatı cephesinde, Z02b tarafında bulunan nişin özgün olduğu düşünülmektedir (Şekil C.3-34). Z02c tarafındaki nişin ise, diğeriyle aynı derinlikte olduğu (106cm), fakat çeşitli müdahaleler geçirdiği görülmektedir (Şekil D.60). Bunların, pencerelere ait nişler olduğu, ancak sövelerinin bugüne ulaşmadığı ve zaman içinde kapatıldıkları düşünülmektedir. Öneride, ortadaki Bursa Kemerli girişin üstündeki yarım daire kemerin yerine sivri kemer yerleştirilmiş; iki yanına, Z02b tarafındakinin boyutları esas alınarak, mermer söveli ve sivri kemerle örtülü pencere nişleri yerleştirilmiştir. Fatih Dönemi yapıları esas alınarak, mermer sövenin içine demir lokmalı şebeke, iç mekana bakan tarafta ise ahşap kapak önerilmiştir. Kuzeybatı cephesinde, Z02c tarafındaki kemer izlerinden burada nişler bulunduğu ve kapatıldığı anlaşılmaktadır (Şekil D.61). Öneride, ortadaki büyük sivri kemerli nişin iki yanında, daha küçük boyutlu (Z02d tarafındaki esas alınarak) ikişer niş yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu cephesinde, yan yana, yüksek sivri kemerli iki niş bulunmaktadır (Şekil D.62). Doğudaki ılıklığa açılan girişle birlikte, bu cephedeki düzen aynen korunmuştur. Güneydoğu cephesinde, kahve ocağı olduğu düşünülen niş, bahçeye çıkış kapısı ve havlu kurutma yerini örten niş; özgün oldukları kabulyle, aynen korunmuştur.

2d... (Keseciler Bölümü olarak 1961'de ayrılan) Z05a'nın girişindeki sonradan eklenen kısım (Şekil İ.58), mekanı Z05'ten ayıran muhdes duvar (bkz. 3.13.1.1.), Restitüsyon Önerisi'nde kaldırılmıştır; böylece sıcaklık dört eyvanlı özgün plan şemasına kavuşmaktadır. Simetrik olarak yerleştirilen Z05a ile Z05c'nin örtülerinin de birbirine eş oluşu, bu şemayı belirginleştirmektedir. Ilıkığın kuzeybatısında yer alan ve bugün Z05a'ya girişi örten kemer (Şekil C.3-83), ılıkığın kuzeydoğusundaki nişi örten kemerle eştir (Şekil C.3-84). Boyutlarının aynı oluşu, kuzeybatıdaki kemerin de, diğeri gibi bir niş iken, zaman içinde değişime uğradığını düşündürmektedir. Ilıkık duvarlarındaki iki niş ve sıcaklığın bir eyvanı olan Z05a,

öneride gösterilmiş; Z05a'nın muhdes sekileri kaldırılarak, diğer eyvanlardaki gibi üç kollu bir seki ve üç kurna düzeni oluşturulmuştur.

Ilıklıktan sıcaklığa giriş, 12. ve 13.yy hamamlarında genelde aksiyal eyvanların birinden yapılmaktadır [73, s.26]. Bunun, Gedikpaşa (Şekil D.25), Tahtakale (Şekil D.30), Mahmud Paşa (Şekil D.33), Edirne- Beylerbeyi (Şekil D.37) ve Edirne-Tahtakale (Şekil D.40) gibi 15.yy hamamlarında da tekrar edildiği görülmektedir. Yalnız, Hoca Paşa Hamamı'nda (Şekil D.27), Küçük Mustafa Paşa Hamamı'ndaki gibi, sıcaklığa köşe halveti yerindeki ılıklıktan girilmektedir. Sıcaklığın dört yönünde, biri ılıklığa, diğer üçü hücrelere açılan geçişleri örten hafifletme kemerleri ortaktır (Şekil C.3-110); yalnız ılıklığa açılan geçiş, diğerlerinden farklı olarak sivri kemerle değil, düz atkıyla örtülmüştür. Bu açıklığın, sivri kemerli olması önerilmiştir.

2e... 14. ve 15.yüzyılda yapılan bazı hamamlarda (Konya Meram Hasbeyoğlu ve Mamuriye Hamamı gibi), büyük kubbeli ılıklıklarda bir niş ve halvet hücrelerinin bulunabildiği [73, s.25]; Bursa Demirtaş ve İstanbul Çukur Hamam'daki gibi buraya da kurna yerleştirilebildiği bilinmektedir [73, s.24]. Bu bilgiler, Haskan'ın 4.1.1.'de belirtilen ifadesini desteklemektedir. Ayrıca, bu bölümün üst örtüsünde de farklı bir teknik kullanılmış olması, ılıklıқта bir eyvan oluşturulmuş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, ılıklığın güneydoğusuna, bugünküyle aynı boyutlarda mermer seki ve üzerine iki kurna yerleştirilmiştir. Kurnaların, 5c'de anlatılacağı gibi, mukarnaslı (bugün tip 1 olarak nitelendirilen) olması önerilmiştir.

2f... Cehennemlik, döşemeden daha alt seviyedeki külhandan gelen sıcak dumanın döşemenin altında ve duvarların içinde dolaşarak mekanı ısıtması için, sıcaklık ve ılıklık döşemesinin altında oluşturulan bölümdür [7; 42]. Böylece, eyvan ve halvet hücrelerinin 40 derece ve üstünde bir sıcaklığa ulaşması sağlanmış olur [7]. Sıcaklığın mermer döşeme levhaları, taş veya tuğladan yapılmış, 70-150cm yüksekliğinde ve ortalama 40-60cm² yüzey alanına sahip taş ya da tuğla ayaklar üzerine oturtulmaktadır [42]. Bu ayakların tuğla kemerlerle birbirine bağlanmasıyla, mermer döşemenin üzerine oturtulacağı zemin hazırlanmış olur [7]. Bu yapım tekniğinin bir örneği, döşemesi yok olmuş ve cehennemlik seviyesi açılmış durumda olan İznik'teki Büyük Hamam'da görülebilmektedir (Şekil D.63). 60x60cm boyutlarındaki ayaklar, 28x28x4cm'lik tuğlalarla inşa edilmiştir. Mahmut Paşa Hamamı'nda, 28.5x28.5x3.5cm boyutlarındaki tuğla ayakların, ortalama 60cm aralıklarla yerleştirildiği görülmektedir (Şekil D.64). Aynı döneme ait Hoca Paşa Hamamı'nda ise, ayakların boyutları 60x60cm'dir (Şekil D.64). Bu bilgilerin ışığında, sıcaklık ve ılıklık döşemesinin altında, ortalama -1.80m seviyesinde, 60x60cm'lik

tuğla ayaklar ve onları birleştiren tuğla kemerlerden oluşan cehennemlik bölümü olduğu tahmin edilmektedir. Ayakların konumları, mekanların kesitteki ilişkilerine göre eşit aralıklarla belirlenmiştir.

2g... Su depolarında, bütün iç yüzeylerin sıvandığı; özellikle zeminin ve duvarların buhar penceresi altına kadar olan kısmının Horasan harçlı, kalın ve yağ katkılı bir sıvayla takviye edildiğı bilinmektedir [Prof.Dr. Ahmet ERSEN; kişisel görüşme]. Külhandaki ocağın arkasına isabet eden depo zeminine, deponun büyüklüğüne göre çapları 90-240cm arasında değışen, daire planlı bakır kazanlar gömülmektedir [73, s.45], (Şekil D.65). Amasya'daki 15.yüzyıla ait Mustafa Bey Hamamı'nda, kazanın yekpare değıl, birbirine sıkıca perçinlenmiş muhtelif kalın levhalardan meydana getirildiğı görülmektedir (Şekil D.66). Önge, inşaat sırasında su deposunun külhan cephesinde kazanın geçebileceğı genişlikte ve yükseklikte kemerli bir boşluk bırakıldığını, kazan yerleştirdikten sonra boşluğun içine ince bir duvar örülerek kapatıldığını ileri sürmektedir [73, s.45]. Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nda, külhanın ocak ağzının bulunduğu duvar, bu teknikle yapılmış olabilir. Özgün kazanın durumu ve gerçek boyutu ancak deponun boşaltılıp temizlenmesiyle anlaşılabilir. Öneride, kazan tahmini boyutlarıyla gösterilmiş; bu nedenle kesik çizgilerle ifade edilmiştir.

3b... İncelenen 15.yy hamamlarında, mermer sekilerin Küçük Mustafa Paşa Hamamı'ndaki gibi ortalama 34-40cm yüksekliğinde olduğu ve pabuçluk içermediğı görülmektedir. Ancak, bunlar değışikliğe uğramış olan örneklerdir. Klasik Dönem Hamamları'nda (örn. Süleymaniye Hamamı, Ayasofya Haseki Hamamı gibi) sekilerin 60-80cm arasında yükseltiler olduğu saptanmıştır. İznik'teki Büyük Hamam'da, sekilerin önünde, onunla aynı boyda bir basamak bulunduğu görülmektedir (Şekil D.67). Öneride, sekilerin yükseklikleri 60cm'ye çıkarılarak, önlerine mermer basamak yerleştirilmiştir.

Sekilerin yerleşimi, soyunmalıkta işlev dağılımıyla doğrudan bağlantılıdır. Mekanın güney köşesindeki yere gömülü ocak izi, özgün olmalıdır (Şekil C.3-71). Hamamlarda, soyunmalığın uygun bir yerinde, hem mekanı ısıtmak, hem de havlu kurutmak için kemerli bir hücrede, yere gömülü ocakların varlığı bilinmektedir [42]; (Şekil D.68). Mekanın güneydoğu duvarındaki bahçeye çıkış da, ocağa yakın konumlandırılmıştır. Güneydoğu duvarındaki nişin içi isten kararmıştır (Şekil C.3-73) ve buradan bir baca yükselmektedir (Şekil C.3-74); bu niş, çay-kahve ocağı olarak kullanılmış olabilir. Bahçeye çıkışa yakın yerleştirilmiş havlu kurutma ve çay-kahve ocağı sebebiyle, seki, güney köşede kesintiye uğramakta; diğere cephelerde bugünkü sınırlarıyla gösterilmektedir (Şekil İ.72).

3c... Soyunmalık kubbeleri incelenen 15.yüzyıl hamamlarından Beylerbeyi Hamamı dışındakilerin hepsinde, kubbeye geçiş ögesi olarak tromp kullanıldığı görülmektedir (Şekil H.8, Şekil D.69). Soyunmalık kubbeleri, sivri kemerler yardımıyla taşınmakta ve sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Köşelerin, çeyrek küre biçimli tromplarla desteklenmesi, 15.yüzyıl hamamlarının neredeyse tamamında rastlanan bir uygulamadır. Tromplar, dilimli, mukarnaslı ya da düz olabilmektedir (Şekil D.69). Kubbenin büyüklüğü (çapı:14.15m; yüksekliği:19m) ve hamamın bulunduğu çevrede meydana gelen çok sayıdaki deprem (bkz. 2.2.) göz önüne alınırsa, kubbe zaman içinde çökmüş ve yeniden yapılmış olabilir; ancak bunu ispatlayan kesin bir veri bulunmamaktadır. Kubbe kasnağında ve kısmen korunmuş olan kirpi saçak kornişlerinde, Fatih Dönemi için geleneksel olan tuğla boyutlarına rastlanmıştır (28x28x4cm). Bu durumda, soyunmalık kubbesi restitüsyonu için iki ayrı olasılık ortaya çıkmaktadır: ilki; kirpi saçakların ve kubbe tuğlalarının 15.yüzyıl karakteri taşımasından ötürü, pandantifle kubbeye geçişin bir istisna olarak burada uygulanmış olabileceğidir.

İkinci olasılık ise; pandantif ve büyük açıklıktaki kemer kullanımına, hiçbir 15.yüzyıl hamamı soyunmalığında rastlanmamış olmasından hareketle; soyunmalık kubbesinin bilinmeyen bir tarihte, muhtemelen deprem etkisiyle çökmesi sonucunda kubbe yeniden inşa edilmiş; fakat asri malzeme yerine (çevredeki Fatih dönemi yapılarının çokluğu ve depremde aldıkları hasarlar düşünülerek) 15.yüzyıl tuğlaları kullanılmıştır. Devşirme malzemenin onarımda kullanılmış olması, ekonomik nedenlerden ötürü tarih boyunca tekrarlanan bir uygulamadır.

Eldeki veri ve bilgilere dayanarak, kubbenin restitüsyonu için ikinci teori daha uygun görülmüş; kubbenin özgün durumunda köşe trompları üzerine oturduğuna karar verilmiştir. Öneride, kubbenin bugünkü yüksekliği sabit tutularak, köşe trompları yerleştirilmiştir. Trompların yükseklikleri, Mahmud Paşa (Şekil D.70) ve Bursa Nasuh Paşa (Şekil D.71) Hamamları'nın kesit çizimlerindeki oranlar esas alınarak belirlenmiştir.

3d... Soyunmalık kubbesinin kasnağındaki pencerelerin iki yanında, ahşap hatıl yuvalarına rastlanmıştır (Şekil C.6-7; 11); bu durumda, pencere açıklıklarının içlik ve dışlık içerdiği söylenebilir. İncelenen Klasik Dönem Hamamları'nda (II.Bayezid ve Ayasofya Haseki Hamamları) görülen içlik pencereleri, bu tezi doğrulamaktadır (Şekil D.72). İçlik pencereleri, renkli camlarla bezenmektedir. Dışlık pencerelerinin ise, genellikle fil gözü (Şekil D.73) ya da badem (Şekil D.74) şeklinde açıklıkları olan çeşitleri mevcuttur. Tahtakale, Mahmud Paşa ve Hoca Paşa Hamamları'nda; sivri

kemerli pencere açıklıklarının, Küçük Mustafa Paşa Hamamı'ndakilere yakın boyutlarda kullanıldığı ve içlerine fil gözleri içeren revzenlerin yerleştirildiği görülmektedir (Şekil D.75).

İçlik pencereleri için, Mahmut Paşa Hamamı'ndaki pencerenin bir eşi önerilmektedir (Şekil D.72). Dışlık pencerelerinin ise, Hoca Paşa Hamamı'ndaki (Şekil D.76) örneği esas alınarak onunla aynı boyutlarda fil gözleri içermesi uygun görülmüştür.

3e... Soyunmalıkta aydınlık fenerinin, 1960'lardaki fotoğrafta da muhdes olduğu görülmektedir (Şekil C.1-1). Ahşap ya da kagir olabilen bu fenerlerin en eski örneklerinden biri, Amasya'daki 15.yy'a ait Hızır Paşa Hamamı'ndadır (Şekil D.77). Her yüzünde sivri kemerli pencereleri olan prizma biçimindeki bu fenerin iç tarafına, 55cm çapında bir kapak yerleştirilmiştir [73, s.64]. Yine 15.yy hamamlarından olan Konya Meram Hasbeyoğlu Hamamı'nda ve 16.yy'a ait Diyarbakır'daki Çardaklı Hamam'da ise, ahşap fener örnekleri görülmektedir (Şekil D.77). Klasik Dönem Hamamları hakkında yapılan araştırma sonucunda, Hoca Paşa, Tahtakale, Mahmud Paşa, Edirne Sokullu ve Edirne Tahtakale Hamamları ile (Şekil D.78); Ayasofya Haseki, Süleymaniye ve Çemberlitaş Hamamları'nda (Şekil D.79) kagir aydınlık fenerleri olduğu görülmüştür. Bunlardan yalnız Çemberlitaş Hamamı'ndakinin özgün olduğu bilinmektedir; diğerleri zaman içinde yenilenmiş olmalıdır. Öneride, altıgen planlı açıklığın üzerine, sivri kemerli pencereleri olan kubbeli bir kagir fener yerleştirilmiştir.

3f... Ilıklık mekanına girişte, sıcak havanın kapı açıldığında soyunmalığa çıkmasını, dolayısıyla ısı kaybını önlemek için bir bacanın bulunması gereklidir [54, s.18], (Şekil D.80). Bu bacanın örneklerine İznik- Büyük Hamam ile, Süleymaniye, Koca Mustafa Paşa, Gedikpaşa, Ayasofya- Haseki ve Beyazıt- Örucüler Hamamları'nda (Şekil D.81) rastlanmaktadır. Restitüsyon Önerisi'nde, II. Bayezid Hamamı'nın Erkekler Bölümü'ndeki örnek esas alınmıştır (Şekil D.82).

3g... Sıcaklıktaki göbek taşının, 40-50cm yüksekliğinde olması gerekmektedir [83, s.176; 42]. Öneride, göbek taşının yüksekliği 40cm'ye çıkarılmıştır. Göbek taşının, Klasik Dönem Hamamları'nda, farklı renkte mermerler kullanılarak çeşitli şekillerde desenlerle bezendiği görülmektedir (Şekil D.83). Ayasofya Haseki Hamamı'nda, Marmara mermeriyle birlikte siyah ve pembe mermerler kullanılarak geometrik bir desen oluşturulmuştur (Şekil D.84). Restitüsyon Önerisi'nde, bu uygulamanın bir örneğine yer verilmiştir.

4a... Döşemede renkli taşlarla geometrik kompozisyonların oluşturulması, örnekleri bulunan bir uygulamadır. Özellikle Mimar Sinan yapılarında (Ayasofya Hamamı erkekler kısmındaki göbek taşı gibi- Şekil D.84) görülen [27] ve Klasik Dönem’le birlikte anılan taş işçiliğinin geçmişi, aslında Selçuklular Dönemi’ne kadar uzanır [71, s.417]. *Selçuklular Dönemi’nde sadece soyunmalıkta görülen bu döşeme tekniği, Beylikler Dönemi’nden itibaren ılık ve sıcaklıkta da görülmektedir. Genellikle yakın çevredeki antik harabelerden devşirilen mimari parçalar, kısmen yeniden işlenerek kullanılmıştır. Suriye’de geleneksel olan renkli taş işçiliğinin etkileri, Kilis Paşa ve Hasan Bey Hamamı’nda da görülmektedir. Paşa Hamamı’nda soyunmalık şadırvanının çevresinde konstantrik kareler halinde; sıcaklıkta da orta mekânın, eyvanların ve halvetlerin döşemelerinde, Z05-1’deki gibi siyah, kırmızı, pembe ve sarı renkte mermerlerle, içleri geometrik kompozisyonlarla doldurulmuş dörtgen çerçeveler halinde uygulanmıştır* [71, s.417]. Muhtelif şekillerde renkli mermer parçalarıyla meydana getirilmiş (Şekil D.84), geometrik veya bitkisel kompozisyonlar halindeki mozaik döşemelere Bursa Mahkeme Hamamı ve Nasuh Paşa Hamamı gibi 15.yy örneklerinde de rastlanmaktadır [73, s.77]. Bu bilgilerden yola çıkılarak, Z05-1 hücresinin döşemesindeki taş işçiliğinin özgün olduğu düşünülmektedir. Diğer halvet hücrelerinde bu uygulamaya rastlanmamaktadır; döşemeler değiştirilmiş ve özgün döşeme korunamamış olmalıdır. Öneride, diğer hücrelerin döşemelerinde de aynı düzen tekrarlanmıştır.

4b... Fatih Dönemi Mimarisi’nde, döşemelerde, altı veya dört köşeli olmak üzere, 30cm’den 60cm’ye kadar tuğla kullanılmaktadır [11, s.450]. Külhanın döşemesinin, bugünkü toprak ve çöp yığını kaldırılarak araştırılması sonucunda saptanması mümkündür; Restitüsyon Önerisi’nde, boyutları ve şekli belirtilmeden tuğla döşeme olduğu not edilmiştir.

4c... Çeşitli müdahalelere ve kötü onarımlara maruz kalan örtü sisteminin, ilk yapımda, soyunmalık kubbesindeki gibi, kurşun kaplama olduğu önerilmektedir. Örtü sisteminde, bugüne ulaşamayan cam fil gözleri ve tüteklik bacaları için ise, analogiye başvurulmuştur. Kubbelerdeki ışık gözleri, ışık almak ve içeriye yabancı maddelerin girişini önlemek amacıyla, çan şeklinde ve 15-40cm çapında cam fanuslarla kapatılmaktadır [7]; (Şekil D.85). Bu uygulamanın çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür (Şekil D.86). Kurşun örtü, cam fanusların üzerinden uygulanarak, koruyuculuk sağlanmaktadır (Şekil D.87).

Hamamın sıcaklık kubbesinin aralarında, 13-18cm çapında pişmiş toprak tütekliklere rastlanmaktadır (Şekil D.88). Cehennemlik kanallarında dolaşan sıcak

havanın dışarı atılmasını sağlayan bu tüteklikler, bacalarla yükseltilmektedir (Şekil D.89). Bacaların çeşitli örnekleri mevcuttur (Şekil D.90).

4d... Diğer 15.yüzyıl hamamlarında, soyunmalıkta şadırvanın bulunduğu fakat korunamadığına dair izlere rastlanmaktadır (Şekil D.91). Hamamın Kadınlar Bölümü'nde kaidesi görüldüğünden; Z02 mekanında da bir şadırvanın yer aldığı düşünülmektedir. Biçimi ve boyutlarının belirlenebilmesi için çeşitli Klasik Dönem yapılarındaki şadırvanlar incelenmiştir (Şekil D.92). Bu örneklerle ve Kadınlar Bölümü'ndeki ize dayanarak, şadırvanın kare planlı mermer bir kaidenin içinde yer aldığı önerilmektedir. İncelenen örneklerin ışığında, şadırvanların silindirik bir kaide ve çanak şeklinde (bazen mukarnaslı ya da kıvrımlı) bir su haznesinden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Herhangi bir somut veri olmadan şadırvana özel bir biçim ya da dönemsel bir mimari nitelik belirlemenin doğru olmayacağı düşüncesiyle; öneride, 180x180cm.lik bir kaide üzerinde, benzerlerine yakın yükseklikte (120cm) sade bir şadırvan örneği gösterilmiştir.

4e... Sıcaklığa ait mekanlarda bulunan kurnaların gerisindeki ayna taşları, sıcak ve soğuk su tesisatı içermektedir. Duvarın ortalama 10cm içerisine gömülerek monte edilmektedirler (Ankara ve İznik'teki örnekler gibi; Şekil D.93).

Klasik Dönem hamamlarında, ayna taşlarının dikdörtgen şeklinde olduğu ve genellikle basit bir profille çevrelendiği görülmektedir: Ankara'daki Eski Hamam, Ayasofya Haseki Hamamı ve Bursa Demirtaş Hamamı'ndaki örneklerinin ışığında (Şekil D.93); ayna taşlarının ince bir profille çevrelenmiş ve üstünde bir sivri kemerle iki prinç musluk içeren, sade dikdörtgen biçimli mermerlerden oluştuğu önerilmektedir.

4f... Hamamın Erkekler Bölümü'nde bulunan kurnalardan en eski olanları, köşeleri pahlı dörtgen planlı "tip 1" olarak nitelendirilen kurnalardır. Bu tipin sabunluk konsollarında kum saati, ters lale ya da ters koni gibi çeşitli biçimlerini içeren çeşitli örneklerine Klasik Dönem Hamamları'nda rastlanmaktadır (Şekil D.94, D.95). Mukarnaslı ve görtgen planlı kurnaların çeşitli örneklerine Mahmud Paşa ve II. Bayezid Hamamları'nda da rastlanmaktadır (Şekil D.96). 3.12.2.'de kurnaların kronolojik sıralamasında anlatıldığı üzere, tip 1 dışındaki kurnalar çeşitli dönemlerde yapıya eklendiğinden, Restitüsyon Önerisi'nde gösterilmemiştir. Ayrıca, kurnaların diğer hamamlardaki örneklerinin ışığında, mermer sekilerin üzerine yerleştirildiği ve sekinin ortasında yer aldığı tahmin edilmektedir. Eyvanlardaki mevcut kurna düzeni, sayı ve yerleşim bakımından uygundur; ancak hücrelerdeki kurna düzeninin

bozulduğu gör÷lmektedir. Kurnaların, sekinin üstünde ve ortasında yer alması önerilmektedir. Hücre içinde kurnaların kaç tane ve ne şekilde konumlandırılacağını saptamak üzere, Klasik Dönem Hamamları arasında karşılaştırma yapılmıştır (Şekil D.97): II. Bayezid ve Bursa Davud Paşa Hamamları hücrelerde iki; Ayasofya Haseki, Nişanca ve Selanik Bey Hamamları'nın hücreleri üçer kurna içermektedir. Restitüsyon Önerisi'nde, hücrelere ikişer kurna yerleştirilmiştir.

4g... Hamamın 1992 tarihli fotoğraflarında gör÷len mermer koltuk taşlarının, fotoğrafların rektifiye edilmesi sonucunda 40cm yüksekliğinde ve 80cm uzunluğunda olduğu tespit edilmiştir (Şekil D.11; D.12). II. Bayezid Hamamı'nda, benzer biçimdeki koltuk taşlarının kalınlığı 11.5cm'dir (Şekil D.98). Ayasofya- Haseki Hamamı'ndaki iki tip koltuk taşının (Şekil D.99) kalınlıkları ise, 8cm olarak ölç÷lmüştür. Eyvanlardaki sekilerin Z05'e bakan alın kısımlarında, koltuk taşının yerleştirilmesi için ortalama 8-10cm.lik paylar bırakıldığı göz önüne alınarak; Restitüsyon Önerisi'nde 40x80x10cm boyutlarındaki 8 adet mermer koltuk taşı, dört eyvanın sıcaklığa bakan taraflarına yerleştirilmiştir.

5. HAMAMLARIN YENİDEN KULLANIM OLASILIKLARI

Yeniden kullanım, özgün işlevin sürdürülmesinin toplumsal ve ekonomik nedenlerden ötürü mümkün olmadığı durumlarda; “tarihi eserin durumunun iyileştirilmesi ve korunması” ön koşuluyla, yapının mevcut potansiyellerinin değerlendirilmesi anlamını taşır. Burada öncelikli amaç, tarihi eserin devamlılığı olmalıdır. Böyle olmadığı takdirde, başka bir yerde ve başka koşullar altında da rahatlıkla uygulanabilecek bir işletme programının tarihi eserde yer almasının bir anlamı yoktur. Tarihi yapı, yeni tasarıma mekan sağlayan bir sınır olarak ele alınıyor ve barındırdıkları, projenin ilerleyen aşamalarında göz ardı ediliyorsa; o proje tarihi yapının mimarisiyle herhangi bir ilişkisi kurulmamış, her yerde uygulanabilecek bir tip proje olur. Yapıya özgü yaklaşımlar, her proje için kendi içinde ele alınmalı ve değişmez koruma ölçütlerinin sınırları çerçevesinde, o yapının getirdiği koşullara göre esnetilebilir olmalıdır. Eserin sahip olduğu mekansal, mimari, tarihi, çevresel ve sosyal değerlerin herhangi bir artışa dönüştürülemediği; aksine yok edilmeye başladığı bir girişimi “yeniden kullanım” olarak değil, “tasarım adı altında vandalizm” olarak tanımlamak daha uygun olur. Çünkü, yapının varsa mevcut kullanıcılarının, sağladığı mekanların, çevresiyle ilişkisinin yok sayılması; kısa vadede yapıyı tahrip edecektir. Bugün, yeniden işlevlendirilmiş birçok yapı, ilk bakışta bakımlı bir görünüme sahip olsa da, terk edilmiş bir yapıdan daha harap durumda olabilmektedir. Bakımsızlık kadar, yanlış bakım ve müdahale de anıtları yıpratmaktadır; terk edilmişliğin verdiği zarar kadar insan faktörünün de yapılarda yol açtığı bozulmaları unutmamak gerekir. Diğer taraftan, yaşama katılmayan anıtların da giderek yok olacağı bir gerçektir. Bu noktada, başvurulacak temel prensip, anıtın korunması ve bunu engelleme ihtimali bulunan kullanıcı tanımı, işlevin ne olacağı, işletmenin sınırları gibi konularda baştan bazı esasların belirlenmesi olabilir. Geri dönüşümü olmayan müdahaleler ve kararlar; ne yazık ki fazla engele takılmadan uygulanabilmektedir. Oysa, yeniden kullanımın tanımlanmış ve kabul görmüş sağlam kriterleri bulunmaktadır:

“ Madde 4: Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve binada gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanımlar verilmesi kabul edilebilir.” [1, s.148; Carta del Restauro- 1931]

“Madde 7: Eğer bir anıtı sağlamlaştırmak, kısmi veya tam olarak bütönlömek amacıyla, ya da yeniden kullanım nedeniyle ekler yapılması gerekirse, uyulması gereken temel koşul yeni ögelerin en azda tutulmaları, yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmalarıdır; benzer üslupta bir ek ancak yapının mevcut çizgilerini devam ettirmek ve bezemeden arınmış geometrik anlatımlar söz konusu olduğunda kabul edilebilir” [1, ss.148-149; Carta del Restauro- 1931]

“Madde 5: Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanım arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı ya da süslemeleri değıştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değışiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.” [1, s.150; Venedik Tüzüğü; 1964]

“33. Koruma ve onarım çalışmalarını, yeniden yaşama katma etkinlikleri ile birlikte yürütölmelidir. Böylece uygun mevcut işlevleri, özellikle ticaret ve zanaatı yerinde tutmak, uzun vadede öлке, bölge veya kentin sosyo-ekonomik yapısı ile bağdaşacak yenilerini getirmek temel olacaktır. Koruma uygulamalarının maliyeti yalnız yapıların kültürel önemleri açısından değeriendirilmemelidir, onarılan yapıların kullanılmaları dolayısıyla kazanacakları değeri de göz önünde tutulmalıdır. Her iki değeri skalası kullanılmadıkça, korumanın sosyal sorunları doğru gözlemlenemez. Bu işlevler, alanın kendine özgü karakterini bozmadan alanda yaşayanların sosyal, kültürel, ekonomik gereksinimlerini karşılayabilmelidir. Kültürel bir yeniden canlandırma politikası tarihi çevreleri kültürel etkinlik merkezi yapmalı ve çevrelerindeki kültürel gelişmede öncü bir rol oynamalıdır.” [1, ss.161-162; UNESCO-Nairobi; 1976]

“... Yeniden işlevlendirmede uluslararası bir kural, geriye dönülebilirliktir. Bu da genellikle yeni eklerin, eski strüktüre zarar vermeden yapılması, merdiven, giriş, sundurma, saçak, bölme gibi ögelerin kaldırılabilereğini öngören bir proje hazırlamaktır. Bu davranış, ileride başka koşullarda, yapının yine bugün bulunduğu duruma döndürölmesi amacını içerir...” [57; s.119]

“... Eğer bir kültür varlığının korunması, ‘belgesel değeriinin özgünlüğüne zarar verilmeden onarımı’ olarak tanımlanırsa, bu özgünlüğün hem mimari dilde, hem malzemede, hem de mekansal dizgede korunmasını gerektirir...” [82; s.135]

“... Mal sahibi, kamu yararı için tescil edilen bir kültür varlığını, öz kaynakları ile kamu adına korumaktadır...” [82; s.136]

Koruma statüsü belirlenirken, birincil ölçütler “Tarihi, Estetik ve Çevresel” değerielerdir; ikincil ölçütler ise “Korunmuşluk Derecesi, İşlevlendirme Olanakları ve Ekonomik Olanaklar” dır [57, ss.120-121]

Hamamlar, korunması gerekli anıtlar içinde en fazla yeniden kullanım riski taşıyan yapı grubudur. Özel bir işleve hizmet etmek üzere, bu işlevin gerektirdiği sıcaklık ve su dolaşımı mekanizmalarıyla inşa edilmişlerdir. Hamamların mimari değerini ortaya koyan; estetik ve bezemeden önce, işleve uygun mekanlarıdır. Bu özellik, hamam yapılarının mimarisiyle bu mekanizmaların bir bütün olarak değerlendirilmelerini gerektirir. İşlev görmediği iddiasıyla bu özel tesisatın (örneğin hamamlardan külhanı bugüne ulaşabilenler fazla değildir) ve mekanların (örneğin cehennemlik, bu yapılara özel, birinci derecede işlevsel bir alandır) yok sayılması; bu yapıların yok oluşunun da başlangıcıdır. Her ne işleyle kullanılırsa kullanılsın, öncelik söz konusu hamamın mevcut işlevsel birimlerinin ve özellikle tesisatının korunması olmalıdır. Periyodik olarak yapılacak bakımlar; senelerce tahrip olmuş bir sistemin baştan yenilenmesinden çok daha ucuz, etkili ve akılcıdır. Korumanın temel prensibi olarak kabul edilmesi gereken “geri dönüştürülebilirlik” esası da böylece sağlanabilir ve herhangi bir dönemde hamam işlevinin devamlılığı söz konusu olduğunda, yapı buna halihazırda yanıt verecek nitelikte ve kalitede bulunmuş olur. Bu ön koşulun devamında, hamamların her işleve uyarlanması kolay olmamaktadır. 6.2.’de belirtilecek olan çeşitli başlıklardaki sorunlar sebebiyle; hamamların bugün sahip olduğu kullanım potansiyeli oldukça sınırlıdır. Hamam işlevinin devamlılığı sağlanamıyorsa, ki bu da ne yazık ki çok başarıyla uygulanmamaktadır; genellikle restoran ya da çarşı olarak işletilmektedirler. Bu konu, örnekler üzerinden 6.2. ve 6.3.’te ele alınacaktır.

5.1. Özgün İşlevin Devam Ettirildiği Örnekler

Özgün işlevin devamlılığı, özellikle hamamlarda yapının yok olmasına engel olma ve sahip olduğu tesisatın bakımının ve işlerliğinin korunması anlamını taşır. Mekanların yapılış amacına uygun şekilde kullanılmaları koruma için olumludur. Ancak, hamam işlevinin devamlılığının kimlerce ve ne şekilde sağlandığı önemlidir. Çünkü, iyi kalitede bir kullanım olanağı sunan, temiz ve bakımlı hamamların sayısı da fazla değildir.

5.1.1. Cağaloğlu Hamamı

Cağaloğlu Hamamı, İstanbul’da özellikle turistlerin yoğun ilgisini çeken, özel hamamlardan birisidir (Şekil E.1). 18.yüzyıl yapısı olan hamamın, soyunmalık bölümü, girişi, kahve ocağı gibi detayları da yenilenerek, turistlere içeride çeşitli hizmetler sunmak üzere işletilmektedir. Uzun yıllardır hamam olarak işletilen yapı,

temiz ve bakımlı olması nedeniyle tercih edilmekte; konumu nedeniyle de turistlerce yoğun ilgi görmektedir.

5.1.2. Koca Mustafa Paşa Hamamı

Hamam, Fatih ilçesinde, Koca Mustafa Paşa semtinde bulunmaktadır (Şekil E.2). 1489 tarihli hamam, Küçük Mustafa Paşa ile aynı dönemde yaşayan Koca Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hamam, uzun yıllardır çifte hamam olarak işletilmektedir. İçerisinde saunası da bulunan hamamın ahşap soyunmalık çatısı ilgi çekicidir. Kurnaları ve şadırvanı zaman içinde yenilenmiştir; özgün detaylar korunamamıştır. Temiz bir hamam olarak anılmaktadır; İstanbul'da işlevini sürdüren sayılı 15.yy hamamlarından biridir. Ancak, içinde pvc borularla yenileme yapıldığı görülmüştür. Özgün işlevin devamlılığı adına bile olsa, bu tip niteliksiz eklemeler tercih edilmemelidir.

5.2. Yeniden İşlevlendirme Sorunları

5.2.1. Mekanların Değerlendirilmesi ve Sirkülasyon

Hamamların içerdiği mekanların genel sıralaması şöyledir: yapının bütününe oranla büyük boyutlu bir soyunmalık; genellikle dar mekanlardan oluşan ılıklik, hela ve traşlık; çeşitli kurgulara sahip sıcaklık ve korunabilmişse su deposu ve külhan mekanları. Bu mekanların sıralaması, boyutları ve kurguları tamamen işleve dayalı olmaktadır. Bu nedenle, bu mekan akışının örneğin ticaret amacına uydurulması zordur. Mekanların akışı ve birbirleri arasındaki ilişkiler de işleve dayalıdır. Mekanlar oldukça dar geçiş açıklıkları ve koridorlarla bağlanmış ya da sağır duvarlarla tamamen ayrılmıştır.

Soyunmalıktan ılıkliğa ve ılıklikten sıcaklığa geçişin dar ve mümkün olduğunca küçük yapılması, içerideki ısıyı tutmak amaçlıdır. Bu durum, yeniden işlevlendirme için temel bir sorundur. Çünkü, hamamın gösterişli ve mimari nitelikleri baskın olan mekanı sıcaklıktır. Ancak, sözgelimi restoran ya da çarşı kullanımında, buraya ulaşacak kişilerin sirkülasyonu için bu dar açıklıklar genellikle yetersiz kalmaktadır. Depolama, dükkan gibi işlevler, herşeyden önce belirli bir açıklığa sahip kapılar, caddeyle bağlantı ve servis girişleri gerektirir. Bu durumda uygulanan çözüm çoğunlukla taşıyıcı duvarlar üzerindeki açıklık sayısını arttırmak ve özgün durumunda asla olamayacak geçişler açmaktır. Çifte hamamlarda erkekler ve kadınlar bölümlerini ayıran duvarlarda geçiş açılması, en sık rastlanan mekan

genişletme uygulamasıdır. Bu müdahale, daha yapıya girişte, bu tarihi anıtın varlığını reddetmek anlamına gelir.

Su deposunun hiçbir mekanla sirkülasyona imkan verecek bir bağlantısı yoktur; yalnızca sıcaklığa açılan bir penceresi vardır. Bu mekanda da, yeniden kullanım söz konusu olduğunda külhana, sıcaklığa ya da dış cepheye bakan duvarında bir geçiş açmak ihtiyacı doğabilir. Su deposu ve külhan, korunmuşsa oldukça büyük mekanlardır ve değerlendirilmeye elverişli hale getirilmeleri, kontrolü iyi yapılmadığında kalıcı hasara sebep olacak müdahalelere yol açabilir.

Sıcaklıktaki mekanlar, çeşitli kurgularda bir araya getirilmiş, yarı bağımsız alanlarla (eyvanlar) bağımsız mekanlardan (halvet hücreleri) oluşmaktadır. Eyvanların özellikle çarşı kullanımı söz konusu olduğunda, bağımsız mekanlara dönüştürülmeleri ihtiyacı doğmaktadır (örneğin Hoca Paşa Hamamı). Sıcaklıkta, göbek taşının bulunduğu orta mekan, merkezi niteliktedir ve eyvanlarla hücreler buraya açılmaktadır. Merkeze yönelik bu mekan kurgusunda, orta mekanın ne işlevle değerlendirileceği de dikkatle ele alınmalıdır. Yüksek kubbeli bu mekan, hamamın en değerli mekanı sayılabilir. Işık oyunları ve mekansal bütünlüğu bozmadan, üstelik bu geniş mekanın alabileceği insanları dar açıklıklardan ulaştırarak değerlendirmek önemli bir sorundur. Hamam için oldukça düzenli olan mekan akışı, yeni kullanım doğrultusunda içinden çıkılamaz bir labirente de dönüşebilir (örneğin Ortaköy Hamamı).

Başka bir mekansal problem, mekanların ısıtılması, havalandırılması ve aydınlatılmasıyla ilgilidir. Hamamın özellikle sıcaklık mekanlarının iç cepheleri, korunmuşsa kurnalar, mermer duvar kaplamaları, ayna taşları gibi öğelerle kendine özgü bir görünüme sahiptir. Hamamların sahip olduğu mekanlar, fazla dekoratif öğe ve bezeme içermeyen, estetiğini özenli işçiliğinden, detaylarından ve taşıyıcılığından alan mekanlardır. Hamamda renk ve desen karmaşasına rastlamak mümkün değildir. Mermer döşeli zeminden sıvalı duvarlar üzerine oturan sıvalı kubbelere kadar mekanda bir renk ve doku bütünlüğu hakimdir. Bu nedenle, bu mekanların tefrişi, gerekliyse dekorasyon öğelerinin ve mimari elemanların renk, malzeme seşimleri ve yerleşimleri önem taşımaktadır. Bunun dikkate alınmadığı örnekler, hamam mimarisinin yukarı bakıldığında kısmen algılanabilen bir kubbeden ibaret olduğu karmaşık görünümlü mekanlar yığını olmaktadır (örneğin Mahmud Paşa Hamamı, Ortaköy Hamamı, Hoca Paşa Hamamı gibi). Bu kapsamdaki yeniden kullanım uygulamalarının, bir hamam yapısı içinde özellikle var olmasına gerek yoktur; çünkü mimariyle bir alışverişi olamadığı gibi, üstelik anıtın mevcut değerlerine de zarar vermektedir.

5.2.2. Donanım Yetersizliği ya da Uyuşmazlığı

Hamamların suyun depolanmasını, ısıtılmasını, sıcak ve soğuk suyun ayrı ayrı kurnalara iletilmesini, mekanların ısıtılması için sıcak havanın cehennemlik bölümüne iletilmesini, duvarların ısıtılmasını sağlayan özel bir tesisat sistemi vardır. Penceresiz mekanlarda aydınlatma ve havalandırma kubbedeki açıklıklardan sağlanmaktadır. Hamamların yeniden kullanımı söz konusu olduğunda, mekanların konfor koşullarına ulaştırılması ihtiyacı gündeme gelmektedir. Bu mekanların duvarlarına konfor koşullarını sağlayacak herhangi bir ekleme yapmak, uygun olmayacağı gibi aynı zamanda ironiktir. Çünkü, sıcaklık; gizlilik nedeniyle pencere açılmayan, kubbedeki ışık gözleriyle aydınlanan ve havalandırılan, hamamın en sıcak mekanıdır. Bu mekanın söz konusu ihtiyaçlarını ustaca karşılamak için gerekli çözümler geliştirilmelidir. Bu da, pek çok yatırımcı için masraflı ve uzun vadeli çalışmalar olarak görülebilmektedir.

Uzun yıllar boyunca kullanılmayan hamam yapılarında, tesisat tahrip olmuşsa; yeni kullanım öncelikle bu sistemi işler hale getirmeyi amaçlamalıdır. Aksi takdirde, duvarlardan pvc sıcak ve soğuk su boruları (Koca Mustafa Paşa Hamamı, Çemberlitaş Hamamı gibi) gelişigüzel geçirilmekte; üstelik tıkanan tüteklikler işlemiyorsa yeterince ısınmayan mekanlar ortaya çıkmaktadır.

5.2.3. İşletmeye İlişkin Sorunlar

Hamamlar genellikle çifte hamam olarak yaptırılmış ve özellikle çarşı hamamları kentin ticaret merkezlerine yakın noktalarında konumlandırılmıştır. Böylece, olduğa büyük boyutlu ve değerli arsalarda yer alan yapılardan oluşan önemli bir “mekan” potansiyeli ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin temel sorunlarından biri de mekandır. Hem çeşitli fizibilite araştırmalarına karşılık verebilecek nitelikte, uygun kentsel alanlarda, gerekli çevresel koşullara sahip ve en önemlisi istenen “boyutlarda” bir mekan arayışı; işletme programının yapılmasından daha çok zaman alabilmektedir. Mekan alt yapısı olmadan, onun imkanları bilinmeden bir işletmenin var olabilmesi çok zordur. Günümüzde tarihi anıtların işletilmeleriyle ismini güçlendiren ve barındığı mekanın tarihi değerleriyle prestij kazanan isimler olduğa fazladır. Bu durumda, hamamların kentin işlek noktalarında ve merkezi yerlerinde olmaları ve içerdikleri geniş mekanlar; yatırımcıların kar ve prestij gibi beklentilerine karşılık verebilecek değerli mekanlardır. Böylece, işletmeye yapılan yatırımın, aynı derecede önemli bir geri dönüşü olması beklenmektedir. Bu da, tarihi anıtın daha çok gelir getirmesi amacıyla çeşitli dönüşümlere uğratılması ve mimarisine kalıcı müdahaleler yapılması gibi ihtimalleri akla getirmektedir. Bir işletmenin, yaptığı yatırımın

kendisine kazanım olarak geri dönmesini amaçlaması normaldir ve gereklidir; ancak bu beklenti anıtın ömrünü kısaltacak kararları beraberinde getiriyorsa, bu artık o işletmenin sorunu olmaktan çıkarak kamusal bir kimlik kazanmalıdır. Bu noktada, işletmelere önemli bir duyarlılık; yerel yönetimler ve söz sahibi kurullara da sorumluluk düşmektedir. Anıtın korunmasını esas alacak koşullar özenle belirlenmeli ve yerine getirilmelidir.

İşletmeyle ilgili sorunun diğer bir boyutu da, işletmenin kullanıcısıyla olan ilişkisidir. Bunun açılımı, 5.2.4.'te yapılacaktır.

5.2.4. Kullanıcı Tanımı ve Beklentileri

Yeniden kullanım, özellikle tarihi anıtın yaşamasını ve bu sayede bakımının sağlanarak ömrünün uzatılmasını amaçlamaktadır. Bununla birlikte, yapının hayata katılması, kullanıcısıyla mümkün olmaktadır. Mimari, kullanıcıya doğrudan ulaşan bir dile sahiptir. İşletmenin sunduğu hizmetten yararlanmak isteyen insanların yanında, mekanı görmeye gelen ve anıtın içinde bulunmak isteyen insanlar da olabilir. Bu noktada, devamlı bir sirkülasyonla anıtın sosyal hayatta var olması amaçlanıyorsa, mekanın özellikleriyle işlevin birbirini desteklemesi gerekmektedir. İnsanların bu tarihi mekana neden geleceği, orada yapabilecekleri, bu işlevlerin çevreyle ilişkisi gibi etmenler göz önünde bulundurulmadan bir yeniden kullanım önerisi yapılmamalıdır. Kullanıcıların, mekanda işleve uygun hareket edebilmeleri, mekana zarar vermeden bu işlevleri yerine getirebilmeleri gerekmektedir.

5.3. Yeniden Kullanım Örnekleri

5.3.1. Ortaköy- Hüsrev Kethüda Hamamı

Dereboyu ve Muallim Naci Caddeleri'nin kesiştiği meydana bulunmaktadır (Şekil E.3). Kara Ahmet Paşa'nın Kethüdası Hüsrev Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır [45, s.252]. Çifte hamam olarak inşa edilen yapının Erkekler Bölümü girişindeki iki katlı ek, 19.yy'da yapılmıştır. İki halvetli sıcaklık plan şemasıyla İznik Büyük Hamam'la benzerlik göstermektedir. Hamam, uzun yıllar boş kaldıktan sonra, 1998'de Sudi Özkan tarafından satın alınmış, Y.Mimar Orhan Engin tarafından restore edilmiştir. Kurul projesinde "restoran/bar ve kültür merkezi" olarak anılan hamamda herhangi bir kültür merkezi kullanımına rastlamak mümkün değildir. Yapıda uygulanan restorasyon çalışmaları, korumayla hiçbir bağlantısı olmayan, anıtı tamamen hiçe sayan müdahalelerin en somut örneğidir. Dönem eki olan girişin olduğu şekliyle korunması kabul edilebilirken, bu ekin yeniden tipolojik verilere

uymayan bir şekilde yapılması, özgün mimariye aykırı bir durumdur (Şekil E.3). Yapıya eklenen pencere korkulukları, fenerler, özellikle bacalar tamamen gelişigüzel tercihlerden oluşmuş gibi görünmektedir. İç mekanda kullanılan yoğun tefriş ve yığını andıran bir dekorasyonla, mekanlar algılanamaz duruma getirilmiştir. Restoran, bar işlevi için yapıya çok fazla ışık yükü getirilmiş, bunların montaj tekniği, malzeme ve biçimleri özgün yapıdan tamamen bağımsız olarak seçilmiştir. İki bölümün soyunmalıkları birleştirilmiş, fazlasıyla yoğun olan mekanların ilişkileri de yok edildiğinden, anıt bir labirenti andırmaktadır. Bir anıta bu kadar fazla yükün, restoran işlevinin ve ek olarak bar kullanımının verilmesi hatalı bir seçimdir. Kubbedeki ışık gözleri için açılan deliklerin, mutfak bacası olarak değerlendirilmesi gibi kabul edilemez birçok uygulama, ne yazık ki böyle değerli bir Sinan eserinde uygulanabilmiştir. Bu örnek üzerinden, 5.2.'de belirtilen tüm yeniden kullanım sorunlarının iyi tahlil edilmediğinde ne derece zarar verici sonuçlar doğurabileceğini görmek mümkündür.

5.3.2. Ayasofya- Haseki Hamamı

Bu hamam da önemli bir Mimar Sinan eseridir. Girişindeki özgün revak (Şekil E.4), farklı plan kurgusu, ılık bacası, soyunmalık sekileri ve korunmuş pencereleri, koltuk taşları, kurnaları ve ayna taşlarıyla döneminin mimarlık tarihi için özel bir kaynak oluşturmaktadır. Hamam, bugün halı ve çeşitli el sanatlarının sergilendiği, halka açık bir galeri olarak işlevlendirilmiştir. Özellikle böyle önemli bir anıtın, herkesin görüşüne ve ziyaretine açık olması, güzel bir anlam taşımaktadır. İçeride, hamama dair pek çok detayı yerinde görmek mümkündür. Eyvan ve hücrelerde, tüm mekanı dolaşan demir borular üzerinde halılar sergilenmektedir. Soyunmalıklarda da görevliler tarafından satış yapılmaktadır. Yapıya ait hoş mimari detayların korunarak bu şekilde sunulması, hem sosyal açıdan hem de karşılaştırma imkanı verdiği için bilimsel açıdan olumlu bir uygulamadır.

5.3.3. Sirkeci- Hoca Paşa Hamamı

4.2.2.'de mimari nitelikleri anlatılan Hoca Paşa Hamamı, yeni kullanımından ötürü zarar gören ve değerlerini yitiren 15.yüzyıl hamamlarına bir örnektir. 1988'de Erkekler Bölümü kapatılmış, o tarihten sonra depo ve çarşı gibi ticari işlevlerle kullanılmıştır. Bu işlevlerin gerçekleştirilebilmesi için, hamamın tüm özgün mimarisi malesef yok edilmiştir. Çünkü, 5.2.1'de belirtilen mekansal sorunlar nedeniyle, yapı bu işleve uygun değildir, ancak dönüştürülmeye zorlanmıştır. Eyvanlar niteliksiz duvarlarla kapatılmış (Şekil D.29), içeriye betonarme galeriler ilave edilerek

mekanlar bölünmüştür. Erkekler ve Kadınlar Bölümü arasındaki duvar açılmış ve yapıda mevcut olduğu birkaç sene önce görülp belgelenen [89] kurna, pencere gibi pek çok detay kısa sürede tahrip edilmiştir.

5.3.4. Selanik- Bey Hamamı

4.2.7.'de mimari özellikleri anlatılan hamam, mevcut örnekler içindeki en olumlu koruma yaklaşımıdır. 15.yüzyıldan kalma bir anıt olan hamam, 1978'deki Yunanistan depreminden sonra restore edilmiştir, kültürel etkinlikler ve süreli sergiler için kullanılmaktadır. Hamamın restorasyonunda, herhangi bir yıkıcı ya da kalıcı müdahale bulunmamaktadır. Mekanlar, o güne ulaştıkları halleriyle, patinası ve dönem izleriyle birlikte korunmuştur (Şekil E.5). Mekanlarda çeşitli sergiler ve toplantılar düzenlenmektedir. Mekanları gösteren fotoğraflardan, duvarlardaki izlerle sergilenen eserlerin birlikteliği ve uyumu görülmektedir (Şekil E.5). Mekanlara zarar vermeden, anıtın ve içindekilerin sergilenebilmesi anlamında özel bir örnektir.

5.4. Değerlendirme

Örneklerin değerlendirilmesinden sonra, anıta yaklaşımın işlev belirlemede ve uygulama aşamasındaki öneminin altını çizmek gereklidir. Anıtın, kendi değerleriyle birlikte korunduğu uygulamalarda, yapıların kullanımının onu yaşatmaya yardımcı olduğu, ancak fiziksel bir zarar oluşturmadığı görülmektedir. Anıtın dönüştürüleceği işlevin ve prestijin, anıtın önüne geçtiği uygulamalarda ise, yapının ömrü kısalmakta, değeri azalmaktadır. Bakımlı ve restore edilmiş olarak görünen her yapı, onarılmış sayılmamalıdır. Bir anıta ticari işlev yüklemek kadar, özgün işleviyle kaderine terk etmek de yıkıcı olabilmektedir.

6. RESTORASYON

6.1. Restorasyon İlkeleri ve Onarıma İlişkin Müdahale Önerileri

Tez kapsamında, Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın Erkekler Bölümü üzerinde çalışılmış; Rölöve ve Restitüsyon Projeleri de bu bölüm esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak, Restorasyon İlkeleri söz konusu olduğunda, yapının, Kadınlar Bölümü ve dükkanlar da dahil olmak üzere, bir "bütün" olarak ele alınması gerekmektedir. Hamam, geçirdiği çeşitli bozulmalara rağmen; bugün tüm mekanlarıyla ayakta ve Fatih Dönemi Hamam Mimarisi hakkında bilgi verebilecek niteliktedir. Bunda, hamam olarak kullanımının yakın zamana kadar devam etmesi ve ardından başka bir işlevle kullanılmak üzere değiştirilmemiş olmasının payı büyüktür. Özellikle su deposu, külhan ve su kulesi olarak inşa edilen servis birimlerinin bugüne ulaşması, sayılı birkaç örnek dışında rastlanmayan bir fırsattır. Erkekler Bölümü'nün, pek çok caminin ana mekanından büyük olan soyunmalık mekanı ve kubbesi; yapının anıtsal değerini ortaya koymaktadır. Mekan dizilimi, eksiksiz olarak takip edilebilmekte; sıcaklık, örtüleri, geçiş öğeleri, mekan kurgusu ve boyutlarıyla Fatih Dönemi Mimarisi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. 1477 tarihli vakfiyesi, hamamın, İstanbul'da bugüne ulaşan hamamlar içinde en eskilerinden biri olduğunu göstermektedir. Mahmud Paşa ve Tahtakale gibi aynı döneme ait hamamların bugün içinde bulunduğu durum düşünülürse, Küçük Mustafa Paşa Hamamı, Mimarlık Tarihi içinde önemli bir rol taşımaktadır. Restorasyon İlkeleri belirlenirken, öncelik, sözü edilen tüm bu tarihi ve anıtsal değerlerin "korunması" olmalıdır. Bu noktada, yapı için düşünülen ve uygun görülen tüm ilkeler; Kadınlar Bölümü ve dükkanları da içine almaktadır; yapı için alınacak her karar, tüm yapı grubu için geçerli olacaktır. Çifte hamamın, tüm bölümleriyle, eş zamanlı olarak ele alınmasına karar verilmiştir. Yeniden Kullanım başlığında da belirtildiği gibi, anıtların korunmasında risk oluşturabilecek her türlü etkene karşı (işletmenin durumu, kullanıcı tanımı, işlev, vb...), bazı ilkelerin ve değişmez koşulların projenin başında belirlenmesi; çeşitli disiplinler ve söz sahipleri arasında uzlaşma sağlanması gerekmektedir. Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın Restorasyonu'nda, ön koşul, hamamın bugüne ulaşabilen "tüm" mekanları ve donanımıyla, "çalışır duruma getirilmesi"dir. Yeni işlev olasılıkları, bu ilkede herhangi bir esnekliğe yol açamaz.

Hamamın, bugün içinde bulunduğu durumun iyileştirilmesi ve çalışır duruma getirilebilmesi için, yapılması gereken onarıma ilişkin müdahale önerileri ve uygulanacak yöntemler sıralanmıştır. Tüm bu onarımlar, söz konusu işte deneyimli ustalar tarafından, yapıya en az zarar verecek uygulama ve tekniklerle, denetimli bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

6.1.1. Temizleme

Temizleme, öncelikle yapının özgün mimarisine uymayacak nitelikteki ya da kötü kalite, uygunsuz malzeme ve niteliksiz işçiliğe sahip eklerden arındırılması anlamını taşır. Yapıdaki Bozulmalar bölümünde, 3.13.1.1.'de belirtilen muhdes elemanlardan bazıları temizlenmelidir.

Eklerin uzaklaştırılması

Soyunmalığın güneydoğu duvarı üzerindeki, kapatılmış olan bahçeye çıkış açıklığıdır. Cephedeki kemerden özgün olduğu ve soyunmalıkla gerisindeki bahçe arasında bağlantı kurduğu anlaşılan bu açıklık; içeriye yabancıların girmesini önlemek için on yıl önce kapatılmıştır. Yapıda, bir işleve hizmet eden bu kapının, Restitüsyon Projesi esas alınarak, yeniden açılması; kemerin içindeki moloz taş ve tuğla dolgunun kaldırılması önerilmektedir. Hamam mekanlarının dışarıyla tek bağlantısı, soyunmalığa açılan giriş olduğundan; bahçeye açılan bu kapı, gerektiğinde servis girişi olarak kullanılmaya elverişlidir. Soyunmalıkta şirvan, işlevselliği nedeniyle kabul edilebilir bir dönem ekidir; ancak sağlamlığını yitirmiş ve büyük bölümü sökülmüş olduğu için, çökme riski taşımakta ve tehlike oluşturmaktadır. Sağlam olan dikmelerin dışındaki mevcut ahşap elemanlar sökülerek yapıdan arındırılmalıdır. Soyunmalık duvarlarındaki boyaların temizlenmesi, sekilerdeki muhdes dökme mozaik ve pvc karo kaplamalarla dökme mozaik merdivenin ve muhdes demir pencerelerin kaldırılması gerekmektedir. Soyunmalığın girişindeki Bursa Kemerini ve ahşap tavana kadar tüm duvarı kaplayan badananın temizlenmesine karar verilmiştir. Altında, mermer sövesi ve profil detayları bulunma ihtimali olduğundan; boyanın kaldırılması dikkatle yapılmalı, altındaki mermer elemanların yüzeyinde bir aşınmaya sebep olmayacak şekilde işlem tamamlanmalıdır. Hamamın mimari kurgusunu ve mekan akışını bozan başka bir ek; Z05a eyvanını sıcaklıktan ayıran duvardır. 1961 tarihli bu duvarla, mekanın girişindeki ek duvar kaldırılmalıdır. Güneydoğusundaki eyvanın üzerindeki alçak ek duvar da uzaklaştırılarak, ılıklığın, iki cephesinde iki nişi ve güneydoğusundaki eyvanında iki kurnası bulunan (Restitüsyon Projesi esas alınarak) bir mekan haline getirilmesi önerilmektedir. Su kulesi olarak inşa edilen Z08'deki koyu renkli badana,

dışındaki çimentolu sıva ile, muhdes ve niteliksiz giriş kapısının mekandan ayıklanması gerekmektedir. Su deposu ile külhanı dolduran çöp ve toprak yığınının yapıdan uzaklaştırılması ve temizleme sonrasında, su deposundaki kazanın ortaya çıkarılarak, gerekliyse onarılması önerilmektedir. Temizlik, kazanın durumu bilinmediğinden, herhangi bir hasara yol açmayacak şekilde, dikkatle ve delici malzeme kullanılmaksızın yapılmalıdır. Örtü sisteminde ve cephelerde görülen çimentolu sıvalarla çimento harçlı onarımlar yapıdan arındırılmalıdır. Mevcut taş, tuğla, horasan harcı gibi malzemelerle hiçbir uyum göstermeyen bu onarımlar temizlenirken; gerisindeki yüzeyde aşınmaya ve derz boşalmalarına yol açmadan, dikkatli bir uygulama gerçekleştirilmelidir. Sıvaların birçok yerinde görülen çatlaklar ve dökülmeler, temizleme işlemini kolaylaştıracaktır.

Bitki ve yosunların temizlenmesi

İç mekanda (özellikle kubbelerde, açık fil gözlerinden içeriye doğru), örtü sisteminde ve cephelerde (özellikle saçak kornişi seviyelerinde); taş yüzeyleri ile derz aralarında yosunlanma ve bitkilenme görülmektedir. Taş derzleri arasındaki çimentolu harçlı onarımlar, bu yosunlanmayı hızlandırmaktadır. Taş yüzeylerini aşındıran, sıvalarda ve harçlarda çatlayıp dökülmelere sebep olan bu bitkilerin ayıklanması gerekmektedir. Hem iç mekandaki, hem de örtü ve cephelerdeki temizlemenin, iskele kurularak, yüzeye yakın konumda, dikkatle yapılması önerilmektedir. Bitkiler, derz aralarında büyümekte, kökleri bazen oldukça derine inebilmektedir. Hatta, güneydoğu cephesinde, oldukça büyük bir incir ağacı kökü gelişmiştir. Burada, bitki kökünün zayıf ve kolayca uzaklaştırılabilir olduğu durumlarda, derz harcına zarar vermeden ve çevresindeki taş ya da tuğla örgüyü bozmadan yapılabilir, ayıklama önerilebilir. Ancak, duvar ya da kubbe konstrüksiyonu içinde gelişen ağaç köklerinin tamamen çıkarılması mümkün değildir, taşıyıcı sistemin bozularak çökmesine neden olabileceğinden tehlikelidir. Bu durumda yapılması gereken, ağaç kökünün yüzeye en yakın yerinden dikkatle kesilmesidir. Kesilen yüzeye kimyasal madde sürülerek, bitkinin aynı noktada tekrar gelişmesi engellenmiş olur. Bitkilerin temizlenmesinde izlenecek en pratik yöntem, bu tarihten sonra, düzenli bakımın yapılmasıdır. Her yıl iki ya da üç defa, bitki köklerinin gelişmesine izin verilmeden yapılacak küçük ölçekli ayıklama işlemleri, hem daha ucuz ve kolay, hem de tarihi yapı için daha az zarar vericidir.

İç mekan; mermerlerin temizliği

Döşemede, duvar kaplamalarında ve kurnalarda kullanılan mermerler, düşük basınçlı su ve zayıf, bazik özellikli bir deterjan yardımıyla, yumuşak fırça kullanılarak

temizlenebilir. Çıkmayan leke ya da sararmaların olduğu bölgelerde, macun kıvamındaki şeffaf jeller yüzeye uygulanabilir. Folyo ile kapatılıp birkaç saat bekletildikten sonra, jelin mermer yüzeyinden, yine düşük basınçlı bol suyla arındırılması gereklidir [1, s.104; Prof.Dr. Ahmet ERSEN, kişisel görüşme]. Yöntem, birkaç defa tekrarlanabilir. Temizliğin sağlanamadığı durumlarda, bölgesel olarak %10'luk AB57 (amonyum bikarbonat) çözeltisinin kağıt hamuruna emdirilerek yüzeye uygulanması ve birkaç saat bekletildikten sonra bol suyla arındırılması önerilebilir [İst. Konservasyon ve Restorasyon Merkez Lab.].

Cepheler; taşların temizliği

Cephelerde, atmosfer etkileri, çevredeki bacalardan çıkan duman ve egzost gazlarının etkisiyle, kirlenme meydana gelmiştir. Kirlerin, önemli derecede olmadığı izlenimine dayanarak; basit yöntemlerle temizlenebileceği düşünülmektedir. Soyunmalığın kuzeydoğu cephesinde, iskele kurularak yapılan rölöve çalışması sırasında, cephenin yakından incelenmesi fırsatı bulunmuştur. Cephede görülen taşlar, genellikle küfekidir. Ayrıca, az sayıda mermerle, bir ya da iki tane kalkere rastlanmıştır. Bu dağılım, cephede kullanılacak temizleme tekniğini doğrudan etkilemektedir. Örneğin, mermer temizliğinde kullanılan AB 57 gibi kimyasalların, küfekide ve diğer gözenekli yapıdaki taşlarda kullanılması sakıncalıdır [1; s.104]. Ayrıca, yüksek basınçlı ve bol su da taşlara zarar verebileceğinden, tercih edilmemelidir. Küfeki için; spreyleme usulüyle düşük basınçlı su yardımıyla kirler yumuşatıldıktan sonra; yumuşak bir plastik fırçayla temizleme önerilmektedir. Çıkmayan kirler için, jellerin gözenekli yapıdaki taş yüzeylerinden arındırılması zor olduğundan; seyreltik ve bazik özellikli kimyasal temizleyiciler tercih edilmelidir.

6.1.2. Sağlamaştırma

Sağlamaştırma anıtın malzemesinin, taşıyıcı sistemin ya da zeminin güçlendirilmesi anlamını taşır [1; s.90]. Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın Erkekler Bölümü'nde, taşıyıcı sistemin sağlamaştırılması ihtimali söz konusudur. Soyunmalığın büyük boyutlu kubbesinde ve külhanın tonozunda, örtünün tepesine kadar ilerlemiş durumdaki yapısal çatlaklara rastlanmıştır (bkz. 3.13.3.). Soyunmalık kubbesindeki çatlağın gözlenmesi için, mevcut kurşun örtü kaldırılmalıdır. Çatlakların yapı için ne derece risk taşıdığı ve ilerlemeye devam edip etmediğinin saptanması için, disiplinler arası bir çalışma önerilmektedir. Statik konusunda tecrübeli uzmanlar ve inşaat mühendisleri tarafından örtüde inceleme ve araştırma yapılarak, çatlakların durumu tespit edilmeli; alınacak önlemler ve kullanılacak teknikler, bu raporun ve yetkili kişilerin önerileri doğrultusunda belirlenmelidir.

6.1.3. Bütünleme

Kirpi saçak kornişinde bütünleme

Yapıda, bütünlenmesi gerektiğine karar verilen temel mimari öge; soyunmalık kubbesinin kasnağındaki kirpi saçak kornişidir. 3.11.4.2.'de belirtilen bazı noktalarda yapım tekniği ve tuğla boyutları görülen kirpi saçak kornişlerinin, uygun malzemeyle tamamlanması önerilmektedir. Yapılacak restorasyon işlerinin sıralamasında, kirpi saçığının onarımı; örtüdeki temizleme ve çatlakların onarımı için yapılacak müdahalelerden sonra gelmelidir. Kirpi saçak kornişlerinin, Rölöve Projesi'nden edinilen bilgilere dayanılarak, 28x28x4cm ve 13.5x27x3.5cm boyutlarındaki tuğlalarla, iki dişli sıra ve iki düz sıradan oluşacak biçimde tamamlanmasına karar verilmiştir. Tuğlaların tesbitinde, horasan harcı kullanılmalıdır (Şekil E.6) . Harcın içermesi gereken agrega ve bağlayıcı miktarlarıyla, tanecik boyutu dağılımı için; yapılan harç analizleri (Şekil H.2; H.3; H.4) doğrultusunda belirlenecek reçete uygulanmalıdır.

Taşlarda bütünleme

Cephede ve örtü sisteminde (kasnak saçaklarıyla su deposu ve külhanın örtüsünde) kullanılan taşlardan bazılarında oldukça derin yarık ve çatlaklar ile eksilen parçalar olduğu görülmüştür. Yüzey kayıplarının 5cm'yi geçmesi, malzemenin kesitini, dolayısıyla dayanımını azalttığı ve bozulmalara neden olduğu için tehlikelidir. Bu durumlarda, eksilen taşların, yerinde ya da başka bir yerde korunmuşsa, uygun bir harçla yerlerine tesbit edilmeleri gerekmektedir. Yerinde korunmuş olarak duran, ancak yüzeyi aşınmış taşlarda ise, tamamlama (imitasyon) ya da kozmetik onarımlar önerilmektedir. Bu onarımlar, taş tozu ve kireçle hazırlanan harcın, taş yüzeyinde gerekliyse bir miktar eskitme yapıldıktan sonra, yüzeye uygulanmasıdır. Bu sayede, taş yüzeyinin, özgün boyutlarına ulaşması sağlanarak, daha fazla zarar görmesi engellenmiş olur. Dolgu yapılacak bölgede, derinlik 5cm'den fazla ise, dolguyla taş yüzeyinin aderansını sağlamak için; el matkabıyla açılan küçük deliklere ince epoksili cam elyafı ya da paslanmaz çelik donatı çubuklarının (Şekil E.7) yerleştirilmesi önerilmektedir [İst. Konservasyon ve Restorasyon Merkez Lab.].

6.1.4. Yenileme

Döşemede yenileme

Mekanların döşemelerinin büyük bir bölümü, zaman içinde değiştirilerek yenilenmiştir; çeşitli boyutlarda mermer kullanımına rastlamak mümkündür. Özellikle göbek taşının uygun yüksekliğinden daha alçak olarak yenilenmesi ve Z05a

eyvanındaki sekilerin yapılması, özgün duruma aykırı uygulamalardır. Bu döşemelerin, öncelikli olarak yenilenmesi; göbek taşının 40cm yüksekliğe getirilmesi ve Z05a eyvanında, (diğer eyvanlar örnek alınarak) üç cephesinde sekisi bulunan düzenlemenin yapılması önerilmektedir. Ortalama 1m çapında bir delik açılarak tahrip edilen ılıklik eyvanının döşemesi de yenilenmelidir. Burada, diğer mekanlarda tekrar eden 74x74x4cm'lik mermer boyutu esas alınarak, döşemelerin bütünlüğü sağlanmalıdır. Eyvanlarda, bölgesel olarak ya da tamamen dökme mozaik karo kullanılmıştır. Sıcaklığa ait tüm mekanlarda (Z05-1 hariç), mermerlerin çatlayıp kırıldığı, tahrip edildiği ya da kötü işçilikle onarıldığı görülmektedir. Söz konusu mekanlarla hela koridoru döşemelerinin ve soyunmalık sekilerinin, belirtilen boyutlardaki Marmara mermerleriyle yenilenmesine; soyunmalık ve ılıklik döşemelerinde, derin yarıkları bulunan mermer blokların yerinden sökülerek yenileriyle değiştirilmesine karar verilmiştir.

Donanımın yenilenmesi

Hamamın çalışır duruma getirilmesi için, öncelikli olarak mevcut su ve ısıtma tesisatının kontrol edilmesi gerekmektedir. Su deposunun, 6.1.1.'de belirtilen şekilde temizlenmesinin ardından, kazanın yenileme ya da onarıma ihtiyaç duyup duymadığı saptanacaktır. Bu esnada, su deposundan sıcaklık mekanlarına sıcak ve soğuk suyu ulaştıran boruların ve tütekliklerin hasarlı olup olmadığı kontrol edilmelidir. Hücrelerde, mermer duvar kaplamalarının hemen üstünde, tesisat borularının bir tarihte değiştirildiğine dair izler görülmüştür. Duvarın sıvası açılarak, tesisat sistemi demir borularla yenilenmiş; pas lekeleri duvar yüzeyine çıkmıştır. Hamamın taşıyıcı duvarlarını tahrip etmeden, söz konusu mevcut onarım izi takip edilerek tesisat sisteminin açığa çıkarılması ve uygun malzemeler kullanılarak (bakır ya da pişmiş toprak künklerle) yenilenmesi önerilmektedir. Bu uygulama sırasında, muhdes ve kırılmış ayna taşları da sökülmelidir. Açıklık, onarım sonrasında kapatılırken, horasan harcıyla doldurulacak ve üstü, malzeme uzmanlarının önerisiyle hazırlanacak kireç esaslı sıvayla kapatılacaktır. Sıcaklık mekanlarında bulunan kurnalardan yalnızca mukarnaslı olanların dönemine ait olduğu, diğerlerinin çeşitli dönemlerde yapıya eklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, yapının tarih boyunca geçirdiği değişimleri aktarmaları ve sağlam olmaları dolayısıyla dönem eki olarak kabul edilmelerine karar verilmiştir. Ancak, ayna taşları muhdes ve kırılmış olduğundan, projeye uygun olarak değiştirilmelidir. Hamamın soyunmalık mekanında, elektrik aksamının, şirvanın çökmesiyle birlikte tahrip olduğu görülmüştür. Elektrik tesisatının da elden geçirilmesi gerekmektedir.

Duvarlarda yenileme

Dış cephelerde, çimento harçlı onarımlar, 6.1.1.'de belirtilen şekilde temizlendikten sonra, derzlerin uygun karışımdaki horasan harcıyla yenilenmesi önerilmektedir. Taş yüzeylerinde ya da kırılmış tuğlalarda yapılacak tamamlamalar, derz yenilemeyle eş zamanlı olarak yürütülmelidir (Şekil E.8). Kasnak duvarlarının iç mekana bakan kısımlarında ve külhanın tonozundaki destek kemerlerinde, ahşap hatıl yuvalarına rastlanmıştır. Bu deliklerin içlerine, uygun boyutlarda kesilen emprenye edilmiş ahşap elemanlar yerleştirilmeli; delikler, horasan harcıyla doldurulmalıdır.

Örtünün yenilenmesi

Örtünün yenilenmesi esnasında, altında rahatça çalışılabilecek geçici bir örtü yardımıyla yapıya suyun girmesini önlemek ya da işlemi yaz mevsiminde yapmak uygun olacaktır. Örtü sisteminin yenilenmesi için detaylı bir uygulama projesi hazırlanmalıdır; sonrasında izlenecek yol ve uygulama sırası şöyle belirlenmiştir: Öncelikle, örtü sistemi, 6.1.1.'de belirtilen şekilde çimentolu onarımlar ve bitkilerden arındırılacaktır. Ardından, 6.1.2.'de anlatılan, soyunmalık kubbesindeki çatlağın onarımı, statik rapor doğrultusunda gerçekleştirilecektir. 6.1.3.'te boyutları ve tekniğiyle belirtilen kirpi saçak onarımlarıyla, taşlar ve eksilen kısımların yenilenmesi yapılacaktır. Bu zaman aralığında, açık ışık gözlerinin kapatılabilmesi için, ölçüleri ve şekli verilen (Şekil D.87) cam fanusların yapımı da yeterli sayıda tamamlanmış olmalıdır. Kubbelerin, horasan harcıyla sıvanması esnasında, cam fanusların tesbiti gerçekleştirilecektir. Bu işlemler tamamlandıktan sonra, örtüyü koruyucu kaplama uygulanabilir. Örtü malzemesi olarak, kurşun kullanılması önerilmektedir. Tarihi anıtlarda yüzyıllardır tercih edilen kurşun örtünün yapılması için, öncelikle, kuruyan horasan harcının üzerine 5cm kalınlığındaki çamur harcı tabakası serilmeli; ardından 3-5mm'lik kurşun levhalar, uygun bindirme detayıyla (Şekil E.9), kurşun ustaları tarafından uygulanmalıdır. Ayrıca, külhan bacası, onarımı, gerekliyse yenilenmesi yapılarak işler duruma getirilmelidir. Giriş holünü örten ahşap saçak ve kiremit kaplamanın yenilenmesi için, mevcut örnekleri esas alınarak ahşap kirişlerin boyutları belirlenmeli, emprenye edilmiş ahşap kirişler (Şekil E.10) ve üzerine yapılacak ahşap kaplamayla (Şekil E.11) saçığın yenilenmesi tamamlanmalıdır. Ahşap kaplamanın üzerine, kurşun levhalar monte edilecek; tüm örtüde kullanılan ortak alın ve damlalık detayı uygulanacaktır.

6.1.5. Yeniden yapma

Yeniden yapma, bu yapıda, korunamamış bazı mimari öğelerin tekrar yapıya kazandırılması için gereklidir. Mimari eleman ölçeğinde uygulanacak yeniden yapma (rekonstrüksiyon) işlemleri, söz konusu elemanların işlevselliği nedeniyle tercih edilmiştir. Bunlardan ilki, soyunmalıkta yedi pencere açıklığına, uygun pencerelerin yapılmasıdır. Muhdes paslı demir pencereler kaldırıldıktan sonra, Restitüsyon Önerisi esas alınarak yeni pencereler yapılmalıdır. Araştırmalardan, ilk yapımda, içlik ve dışlıkların bulunduğu sonucuna ulaşılmış; ahşap hatıl yuvalarının varlığı, bu görüşü desteklemiştir. 6.1.4.'te anlatılan teknikle, ahşap hatılların yerleştirilmesinden sonra; projede boyutları ve detayı verilecek, fil gözleri içeren dışlık alçı revzenler yapılmasına karar verilmiştir. İçliklerin, çeşitli desenlerde olup vitray içerebildiği bilinmektedir. Ancak, yapıda herhangi bir izine ya da belgesine rastlanmadığından, böyle bir uygulama tercih edilmemelidir. İçliklerin önerisi için Fatih Dönemi pencereleri iyice araştırılmalı ve projede en sade haliyle, yalnızca mekanda, ilk yapımda içlik bulunduğu işaret edecek düzeyde pencereler hazırlanmalıdır. Giriş kapısı, muhdestir ve çürümüş olduğundan işlevini yitirmiştir. Pencereler için belirtilen ilke, burada da benimsenmiş; Restitüsyon Önerisi'ndeki gibi dönemsel bezeme taşıyan bir ahşap kapının, elde veri olmaksızın yeniden yapılması uygun görülmemiştir. Buraya, sade, ahşap tablalı ve çift kanatlı bir kapı yapılması önerilmektedir. Soyunmalıkta, sağlam ahşap dikemlerin dışındaki elemanlar, 6.1.1.'deki gibi sökülecektir. Şirvanın, işlevsel bir dönem eki olduğundan; Rölöve Projesi'ndeki bilgi ve ölçülere dayanılarak yeniden yapılması uygun görülmektedir. Soyunmalık kubbesindeki altıgen fener boşluğunu örtmek üzere, aynı dönem hamamlarında rastlanan örnekler esas alınarak, kagir bir fener yapılması gereklidir. Ancak, deprem riski göz önünde bulundurularak ve soyunmalıkta malzeme bütünlüğünü sağlamak amacıyla, buraya ahşap bir fener yapılması önerilmektedir. Sıcaklık eyvanlarında mermer koltuk taşlarının bulunduğu dair, 1992 tarihli fotoğraflar ve analogiyle ulaşılan bilgiler mevcuttur. Bu verilere dayanarak, Restitüsyon Önerisi'nde belirtilen ölçülerde, sekiz adet mermer koltuk taşı yapılarak, bugün izi görülen yerlere yerleştirilmesine karar verilmiştir. Tesbit sırasında, duvarlardaki oyuklar horasan harcıyla doldurulmalı; taşın mermer döşemeye tesbitinde ise mermer tozu ve kireçten oluşan beyaz renkli harç kullanılmalıdır. Hamamdaki muslukların hiç biri bugüne ulaşamamıştır. Her ayna taşının üzerinde biri sıcak, diğeri soğuk su getiren ikişer adet musluk olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Restitüsyon Önerisi'ndeki gibi, prinç muslukların yerleştirilmesine karar verilmiştir.

Bu uygulamalar tamamlandığında, Erkekler Bölümü, hamam olarak çalıştırılabilir duruma getirilmiş olacaktır. Kadınlar Bölümü ve dükkanlarda da benzer çalışmalar, bazıları elenerek (örneğin yapısal çatlak onarımına bu bölümde gerek yoktur) yapılabilir. Bütün olarak, hamamın çalışabilir duruma getirilecek düzeyde bir bakım ve onarımdan geçirilmesi; tüm mekanlarıyla bugüne ulaşan 530 yıllık hamamın tarihi bir anıt olarak ömrünün uzatılmasını sağlayacaktır. Bu bakımların, Restorasyon sonrasında, yapının kullanımı esnasında da düzenli olarak çeşitli aralıklarla yapılması gerekmektedir.

6.2. Yeni İşlev Olasılıkları ve Seçim Ölçütleri

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, tarihi ve mimari değeri kadar, Tarihi Yarımada içindeki konumu açısından da korunması ve yaşatılması gereken bir eserdir. Eserin sosyal değerini, 1477'deki yapılış amacı da pekiştirmektedir. Hamam, Bursa'daki cami ve bağlı yapılara gelir getirmek üzere, bir vakıf eseri olarak inşa edilmiştir. Vakıf, Osmanlı Dönemi'nde, sosyal hayatın devamlılığını sağlamak üzere işleyen, önemli bir sistemdir. Bugün, bu yapı da, pek çok benzeri gibi Vakıflar Genel Müdürlüğü yerine, özel mülkiyette bulunmaktadır. Bu durum, yapının restorasyonu için belirli bir bütçe ayrılarak yatırım yapılmasını ve karşılığında gelir getirecek bir yeni işlevi gerektirmektedir. Bu noktada, anıtın sahiplerinin istek ve beklentileri önem taşımaktadır. Hamamın sahiplerince talep edilen yeni işlev, Osmanlı Mutfağı ürünlerini sunan, prestijli bir restorandır. Bu işlevin, hamamın tüm mekanlarını (~1900m²) kapsayacak büyüklükte olması uygun görülmemektedir. Belirlenecek bir mekanın, diğer işlevlerin yanında, yeme-içme ve tarihi mekanın sunduğu atmosferde dinlenme işlevlerine de hizmet vermesi, gerekli ve uygundur. Ancak, hamamın tamamen restorana dönüştürülmesi; önemli mekansal sorunlar nedeniyle elverişli olmayacaktır. Yeniden Kullanım Sorunları başlığında, 5.2.1.'de de belirtildiği gibi; hamamlar, belirli bir işlev sıralamasına göre ve buna uygun mimaride ve boyutlarda inşa edilmiş mekanlardan meydana gelmiştir. Birbirinden bağımsız olan ve kalın taşıyıcı duvarlarla ayrılan mekanların arasındaki dar geçişler, önemli bir sorundur. Ayrıca, tek bir girişi olduğundan; gereken acil çıkış kapısı, servis girişleri, depolar ve birbiriyle bağlantılı mutfak ve restoran bölümlerine uyabilecek mekanları bulunmamaktadır. Bu işlev önerisi, içeride yemeklerin pişirilebileceği mutfak ve bağlantılı depo, personel girişi, servis kapısı gibi, ana mekanla istenen noktalarda ve ölçüde bağlantısı bulunacak mekanları gerektirmektedir. Bu istekler, hamamın özgün mekan kurgusu içinde, hayal edilen sirkülasyonda gerçekleştirilemeyeceği için; taşıyıcı duvarlarda geçişler açmak, bölümleri birbirine bağlamak gibi kabul

edilemez müdahalelere sebep olacaktır. Havalandırma sistemi gibi çağdaş donanımların da eklenmesi kaçınılmazdır. Yapıya fazla ve geri dönüşümü zor yükler getireceği için; restoran işlevi, ancak belirlenecek mekanlar dahilinde, içeride yemek pişirilmesine ihtiyaç olmayacak bir düzenlemeyle, yalnız soğuk hazır yemek ve içecekler sunan bir kafeterya ölçeğinde gerçekleştirilebilir. Bu tarihi anıtın, tüm mekanlarıyla yalnız belirli bir kesimin hizmetine açılması, yapının bulunduğu çevre ve taşıdığı değerler açısından tercih edilmemelidir. Hamam, bir bütün olarak, bu canlı meydan işleviyle birlikte ele alınmalı, çevresinden izole edilmeden, sosyal hayata katkısı olacak bir proje detayında düşünülmelidir.

Hamamın özgün işlevini devam ettirmesi, yapı için en uygun görülen kullanımdır. On yıl öncesine kadar burada bir hamamın varlığını sürdürdüğü düşünülürse, hamamın ihtiyaç duyduğu gerekli onarım da yapılacağından, bu işlevin sürdürülmesi akla yatkındır. İstanbul'da, çok sayıda hamam bulunmasına rağmen, bunların çoğu çarşı ya da depo olarak tahrip edilmiştir. Diğer hamamların ise, temiz ve bakımlı olmayışı ya da çeşitli niteliksiz eklerle özgünlüğünün bozulması; şehirdeki görülmeye değer hamam sayısını bir ya da ikiye düşürmektedir. Küçük Mustafa Paşa Hamamı, hem hamam geleneğini sürdüren şehir sakinlerine, hem de turistlere hizmet veren temiz ve bakımlı hamamlar listesine girebilir. Semtin sakinleriyle yapılan konuşmalardan, "burada bir hamam olsa gidilebileceği" izlenimi edinilmiştir. Yapının, çevresiyle birlikte yaşatılması, çeşitli katkılar sağlayabilir. Bazı otel sahipleriyle ve tur acentalarıyla görüşülerek, belirli günlerde, hamamın tarihi tur programlarına dahil edilebilmesi de mümkündür. Bu günler, önceden rezervasyonla belirleneceğinden, o günlerde müşteri alınmayacaktır.

Hamamın bitişiğindeki dükkanlar, bu anıtın hem maddi yönden desteklenmesi, hem de yapının semt meydanıyla sıcak ve olumlu bir ilişkisinin kurulması için önemli bir ara geçiş bölgesi olarak değerlendirilmelidir. Hamam geleneğindeki vazgeçilmez unsurlar, havlu, lif ve kese, gümüş tas, sedef işli tahta nalın gibi çeşitli malzemeler içeren hamam takımlarıdır. Bunlar, bugün devamlılığını eskisi gibi sürdürmese de, ilgi çekici ve hoş detaylardır. Ayrıca, bu işçiliklerin, az sayıda da olsa küçük ölçekli atölyelerde devam ettirildiği unutulmamalıdır. Dükkanların bir ya da ikisi, havlu ve benzeri eşyaların satışları için kiralanabilir. Burada, özellikle turistler için, bu eşyaların toplandığı hediyelik kutular hazırlanabilir. Başka bir dükkan, bu işçiliklerden herhangi birinin devamını sağlamak üzere kiralanabilir. El sanatları konusunda eğitim veren ve sergiler açan çeşitli kuruluş ve dernekler bulunmaktadır. Bunların temsilcileriyle görüşülerek, bir ya da iki dükkanın bu çalışmaların

üretiminde ve sergilenmesinde kullanılması mümkün olabilir. Bu dükkanlardan en az birinde, belki de unutulmaya yüz tutmuş bir zanaatin devam ettirilmesi (örneğin havlu nakışları ya da tahta nalın ve sedef işçiliği), eskiden marangoz atölyesi olarak ya da çeşitli üretimler için kullanılan bu dükkanlarda ayrı bir anlam taşıyacaktır. Bugün, tüm dünyada, müzelerde bile, işler durumdaki eşyaların ve üretimin gösterilmesinin, daha çok ilgi çekici ve öğretici olduğu unutulmamalıdır. Dükkanların bu şekilde canlandırılması gereklidir. Ayrıca, semtin dokusu, böyle bir işleve uygun görünmektedir. Diğer dükkanların birinde, hamamları ve hamam mimarisini konu alan çeşitli tablolar ya da fotoğraf albümleri hazırlanarak satılabilir. Bunun için, çeşitli fotoğraf sanatçılarıyla ve resim atölyeleriyle; eskiz, resim ya da fotoğraf merakı bulunan öğrencilerle görüşülerek, fotoğrafların ve resimlerin hazırlanması ve burada sergilenerek satılması sağlanabilir. Bu çalışma, aynı zamanda bugüne ulaşan hamam mimarisi mirasımızın da toplu bir şekilde belgelenmesi ve Mimarlık Tarihi'ne kaynak oluşturması anlamına gelmektedir. Çeşitli mesleklerden farklı insanların, İstanbul'un, Kültür Başkenti olacağı 2010 yılında, çok yönlü kültürel bir projede buluşturulması, olumlu bir girişim olacaktır. Buna benzer ilişkiler kurularak, hem anıtın, çeşitli şekillerde sosyal hayata kazandırılması mümkün olacak; hem de, eskiden yapıldığı gibi, buradan elde edilen gelire hamamın bakımı için maddi destek sağlanabilecektir. Dükkanların birinde de, hamam gelenekleri arasında önemli yer tutan boza, leblebi ya da helva gibi yiyeceklerin satışı gerçekleştirilebilir. Dükkanların işlevleri, Proje'nin uygulanması esnasında da yapılacak çeşitli girişimlerle netlik kazanacaktır. Temel prensip, dükkanların, anıtın sosyal hayatla kuracağı ilişkide bir aracı rolü oynayabilmesi ve bu anıtın, daha çok sayıdaki insanın hayatında önemli bir yere taşınmasıdır.

Çifte hamamda ise, hamam işlevinin dışında, bazı farklı kullanımlar da önerilebilir. Bunlardan ilki, bugün yaygın olarak tercih edilen ve insan sağlığı üzerindeki etkileri araştırılmaya devam edilen, "sıcak suyla tedavi merkezi"dir. Buharın ve sıcak suyun, insan vücudunda olumlu etkileri olduğu sonucuna varılmıştır. Kaplıcaların da tercih edilme sebeplerinden en önemlisi budur. Konu hakkında detaylı bir araştırma yapılarak, bu işlevin gerektirdiği koşullar daha net ortaya konacaktır. Ancak, temelde hamam kullanımına en yakın işlev olması ve mevcut hamam mekanları ve donanımıyla rahatlıkla gerçekleştirilebilmesi, bu işlevin önemli artılarıdır. Tedavi merkezinin, yapılacak çeşitli görüşmelerle, belirli kuruluşlara bağlı olarak, rezervasyonla sevk edilen ya da bağımsız bir merkez olabilmesi mümkündür.

Hamamın, sergi salonu ve kültürel aktiviteler için de kullanımı sağlanabilir. Örneğin, soyunmalığın beyaz sıvalı, büyük duvarlarında çeşitli film gösterimleri, fazla aydınlık olmayan mekanlarda, örneğin hücrelerde, gölge oyunu ve kukla gösterileri, ya da sıcaklıkta, küçük çaplı dinletiler, performans ya da tiyatro oyunları ile konserler organize edilebilir. Hamamın arena sahne kurgusundaki sıcaklık mekanı, sağladığı mimari ve akustik detaylar, bu işlevler için oldukça uyumludur. Bu etkinlikler için gerekli donanımın, az yer kaplayan ve rahatlıkla depolanabilir nitelikteki malzemelerden seçilmesi gerekmektedir. Temel ihtiyaç, hafif ve üst üste dizilerek depolanabilen sandalyelerdir. Bu şekilde, 1m² alanda, ortalama 100 sandalye depolanarak; gerektiğinde kullanılabilir. Duvarlarda herhangi bir bağlantıya gerek olmadan, etkinlik süresinden önce mekana getirilecek ve etkinlik bittiğinde kısa sürede toplanabilecek malzeme ve eşyaların sağlanması mümkündür. Bu durumda, yapıya hiçbir yük getirmeyen bu işlevler, Haliç kıyısında hoş kültürel aktiviteler için zemin hazırlayacaktır. Hamamın yakın çevresindeki Tarihi Galata Köprüsü, Rahmi M.Koç Sanayi Müzesi, Kadir Has Üniversitesi gibi mekanlarla, yeni organizasyonlar da hazırlanabilir. Ancak, bu işlevlerin, çeşitli zaman aralıklarında (örneğin haftada bir gün ya da yılda bir hafta gibi...) ve rezervasyonla, önceden belirlenecek aylık program dahilinde yapılması önerilmektedir. Bu konu için bağlantıları yapacak ve organizasyonu sağlayacak bir kişinin, aylık programı önceden belirleyerek hamamın sahiplerine sunması, buna göre o gün için hamamın işlevinin değiştirilmesi gerekecektir. Bugün, İstanbul'da çeşitli zamanlarda düzenlenen pek çok festival bulunmaktadır (İstanbul-Mekan-Tiyatro Festivali, Kukla Festivali, Kısa Film Günleri, vs...). Hamamın, bu festivallere kısa süreli ya da tamamen ev sahipliği yapabilecek kapasitede, değerli bir anıt olduğu düşünülmektedir.

Bu uygulamalar, yapıya herhangi bir zarar vermeden, çeşitli kullanımların yapıyla buluşturulmasını ve tarihi anıtın kültürel hayata katkısını sağlayacağı için; önemli ve hoş detaylar olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışır duruma getirilen hamamın mevcut mimarisini bozmayacak çeşitli işlev önerileri, temel ilke olarak "yapının bütünlüğünü bozmaması" koşuluyla, düşünülebilir ve hayata geçirilebilir.

SONUÇ

Küçük Mustafa Paşa Hamamı, maruz kaldığı tüm yanlış müdahalelere ve son on yıldır bakımsız durumda kalmasına rağmen, özgün mimarisini koruyarak günümüze ulaşabilen önemli bir Fatih Dönemi anıtıdır. Rölöve raporlarında da belirtildiği gibi, yapıya bugün en fazla zarar veren olay bakımsız kalmasıdır. Anıtın sahipsiz bir şekilde kaderine terk edilmesi, yapıyı günden güne harap etmektedir. Buna ek olarak, mevcut elemanlarının da çalınması ve yağmacıların yapıdan uzaklaştırılmaması gibi etmenlerle, yapı değerini ve barındırdıklarını giderek yitirmektedir. Bu tezde, Hamam'ın Erkekler Bölümü'nün durumu ayrıntılı olarak belgelenmiştir. Böylece, yapının korunabilmesi için önemli bir adım atılarak, çoğu kez uzun zaman alabilen rölöve süreci tamamlanmış; restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Tezin sonucunda, bugüne özgün mimarisini büyük ölçüde yitirmiş durumda ulaşabilen az sayıdaki Fatih Dönemi hamamları hakkında önemli bir kaynak oluşturulmuştur. Özellikle külhanı dahil olmak üzere tüm mekanlarıyla bugün ayakta olan hamamın detaylı bir belgelemesi yapılmıştır. Hazırlanan projelerin, ancak uygulama sırasında araştırılabilecek bazı detaylarla geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, öncelikle örtüde acilen gerekli olan onarım yapılmalı; anıt atmosfer koşullarına dayanıklı bir örtüyle kapatıldıktan sonra, iç mekanlarda gerekli araştırma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmelidir. İşlevden bağımsız olarak, belirtilen onarım amaçlı müdahalelerle, bugünkü durumunun iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra, özgün işlevin tercih edilmemesi halinde, uygun çözüm önerileri geliştirilebilir. Ancak, öncelik, yapının bugüne kalabilen haliyle korunmasıdır. Zaman, yapı için olumsuz yönde ilerlemektedir. Tezin, uygulamaya yönelik olarak değerlendirilmesi ve geliştirilmesi; anıtın ömrünün uzatılması için umut verici bir başlangıç olacaktır.

KAYNAKLAR

- [1] **AHUNBAY, Z.**, 2004, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Yayın, İstanbul.
- [2] **AHUNBAY, Z.**, 1988, Mimar Sinan Yapılarında Kullanılan Yapım Teknikleri ve Malzeme, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Cilt.1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, ss.533-538.
- [3] **AKIN, N.**, 1996, Tarihi Yarımada'nın Haliç Silueti, *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, Eren Yayıncılık, İstanbul, ss.129-136.
- [4] **ALPER, M.**, 2003, Dünü ve Bugünü ile Cibali Tütün Fabrikası, *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, Kadir Has Üni. Yay., İstanbul, ss.33-35.
- [5] **ALTINAY, A.R.**, 1936, Türk Mimarları (Hazine-i evrak vesikalarına göre), Hilmi Kitaphanesi, İstanbul.
- [6] **ARTAN, T.**, 1997, Fener, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.12, İstanbul, ss.341-342.
- [7] **ARU, K.A.**, 1949, Türk Hamamları Etüdü, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul.
- [8] **ASLANAPA, O.**, 1949, Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İ.Ü.Ede.Fak.Yay., Üçler Basımevi, İstanbul.
- [9] **AYVANSARAYI, H.H.**, 1978, Vefayat-ı Selatin ve Meşahir-i Rical, Hazırlayan: Fahri Ç. Derin, İ.Ü. Ede. Fak. Matbaası, İstanbul, s.80.
- [10] **AYVERDİ, E.H.**, 1958, Fatih Devri sonlarında İstanbul Mahalleleri- Şehrin İskanı ve Nüfusu, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.
- [11] **AYVERDİ, E.H.**, 1953, Fatih Devri Mimarisi, İstanbul Matbaası.
- [12] **AYVERDİ, E.H.**, 1989, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, ss.590-611; 833-834.
- [13] **AYVERDİ, E.H.**, 1989, Osmanlı Mimarisi'nde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri, Cilt.2, İst. Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- [14] **AYVERDİ, E.H.**, 2000, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk IV, İst. Fetih Cemiyeti, İstanbul, ss.283-284.
- [15] **AYVERDİ, E.H.- BARKAN, Ö.L.**, 1970, 1546(953) Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, s.61.
- [16] **BAYKARA, B.**, 1956, Tarihi Hamamlar, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı:175, İstanbul, s.12.
- [17] **BEKSAÇ, A.E.**, 1997, Eyvan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.12, İstanbul, ss.12-14.

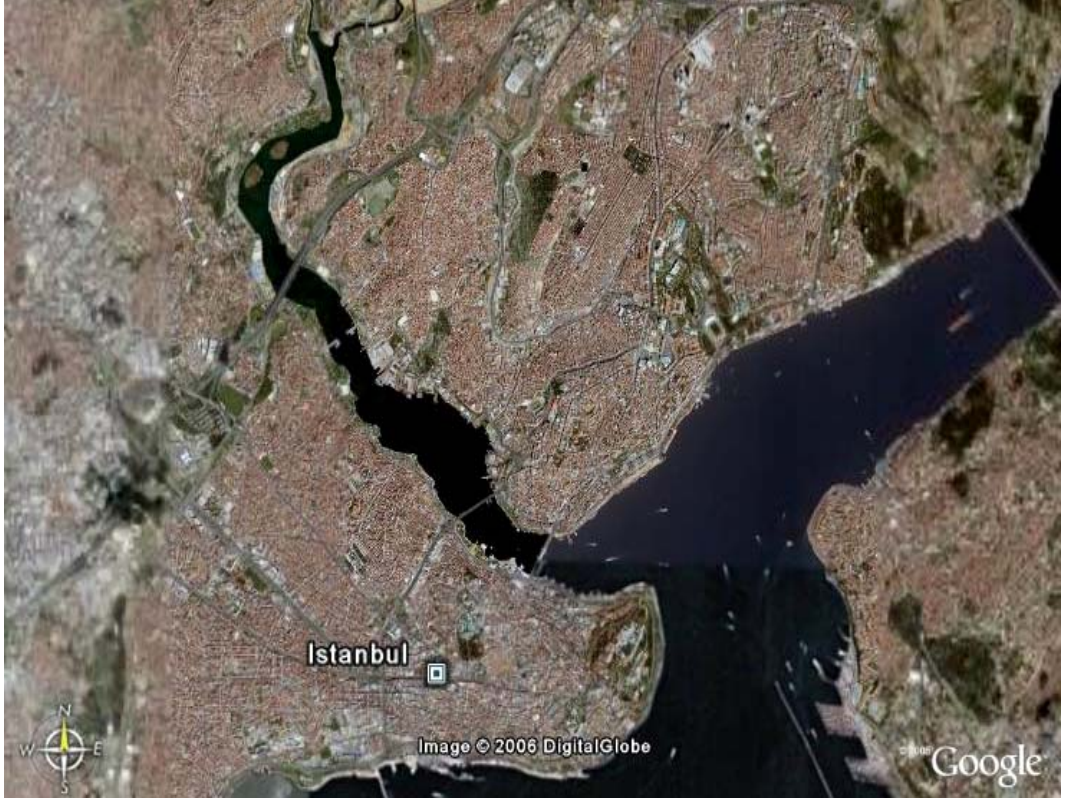
- [18] **BELGE, M.**, 2003, Cibali, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss.141-144.
- [19] **BİNAN, M.**, 1952, Türk Saçak ve Kornişleri, İTÜ Mim. Fak., İstanbul.
- [20] **BOJKOVA, E.**, 2002, Filibe'deki Koruma Çalışmaları, *Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı KTVKGM Yayını: 2933, Ankara, ss.121-123.
- [21] **BÜYÜKDİĞAN, İ.**, 1996, Onbeşinci Yüzyıl Anıtsal Yapılarında Üst Örtü-Geçit Alanı İlişkisi, *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, Eren Yayıncılık, İstanbul, ss.73-83.
- [22] **BÜYÜKDİĞAN, İ.**, 1989, II. Murat Çağı Edirne Hamamlarında Alçı Mukarnas Bezeme, *Doktora tezi*, İTÜ Mimarlık Fak., İstanbul.
- [23] **CEZAR, M.**, 1963, Osmanlı Devri'nde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, DGSA Yayınları, İstanbul, s.4.
- [24] **CİNGÖZ, M.**, 1993-94, Hamam Gelenekleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.536-537.
- [25] **DANIŞMEND, İ.H.**, 1947, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, ss.365-366.
- [26] **EREN, İ.Ö.**, 2000, Fatih İlçesi'nde Yeni Ayakapı Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Ens., İstanbul.
- [27] **ERGUVANLI, K.- AHUNBAY, Z.**, 1989, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Eserlerinde Kullandığı Taşların Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri, *Erguvanlı Mühendislik Jeolojisi Sempozyumu 1988*, Mühendislik Jeolojisi Bülteni, sayı: 11, İstanbul, ss.109-114.
- [28] **EYİCE, S.**, 1993-94, Balat, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay, İstanbul, ss.10-13.
- [29] **EYİCE, S.**, 1997, Balat Hamamı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.5, İstanbul, s.8.
- [30] **EYİCE, S.**, 1997, Gül Camii, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.14, İstanbul, ss.223-225.
- [31] **EYİCE, S.**, 1997, Hacı Hamza Hamamı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.14, İstanbul, ss.480-481.
- [32] **EYİCE, S.**, 1997, Hamam, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.15, İstanbul, ss.402-430.
- [33] **EYİCE, S.**, 1993-94, Hamamlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.3, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay, İstanbul, ss.537-542.

- [34] **EYİCE, S.- TANMAN, B.**, 1993-94, Koca Mustafa Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.30-34.
- [35] 2003, Fatih- İlk İstanbul, Fatih Belediyesi, İstanbul, s.148.
- [36] 1938, Fatih Mehmed II Vakfiyeleri, Vakıflar Umum Müd. Neşriyatı, Ankara.
- [37] 1990, Gedikpaşa Hamamı, *Meydan Larousse*, Cilt.5, Meydan Yayınevi, İstanbul, ss.63-64.
- [38] **GÜLER, F.**, 2003, Haliç Civarında Yaşayan Ailelerin Sosyo-ekonomik Yapısı, *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri*, Kadir Has Üni. Yay., İstanbul, ss.533-544.
- [39] **GÜNDÜZ, F.**, 1997, Mahmud Paşa Külliyesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.27, İstanbul, s.381.
- [40] **HAGUR, Z.**, 2005, Fener-Balat Semtlerinde Kentsel Açık Alan Kullanımının İrdelenmesi ve Semtlerin Sahil Kesimi İçin Bir Düzenleme Önerisi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Ens., İstanbul.
- [41] Haliç Çevresinde Kültürel Zenginlik (www.eyuprehberi.com).
- [42] 1990, Hamam, *Meydan Larousse*, Cilt.5, Meydan Yayınevi, İstanbul, ss.568-570.
- [43] 1990, Hamzabeyzade Mustafa Paşa, *Meydan Larousse*, Cilt.9, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.95.
- [44] Haseki Hamamı, *İstanbul Abideleri*, Yedigün Neşriyatı, ss.44-45.
- [45] **HASKAN, M.N.**, 1995, İstanbul Hamamları, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- [46] http://tr.wikipedia.org/wiki/Fatih_İstanbul
- [47] http://tr.wikipedia.org/wiki/Gül_camii
- [48] **HÜREL, H.**, 2004, İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık, Dharma Yayınları, İstanbul.
- [49] İstanbul'da Bizans İzlerine Yolculuk (<http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/4106797.asp>).
- [50] İstanbul Yangınları (<http://www.kadinveaile.com/aile3/gunisigi/yazilar>).
- [51] **KARAKAYA, E.**, 1997, Gedik Paşa Hamamı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.13, İstanbul, ss.547-548.
- [52] **KARAKAYA, E.**, 1997, Hamza Bey Külliyesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.15, İstanbul, ss.509-510.

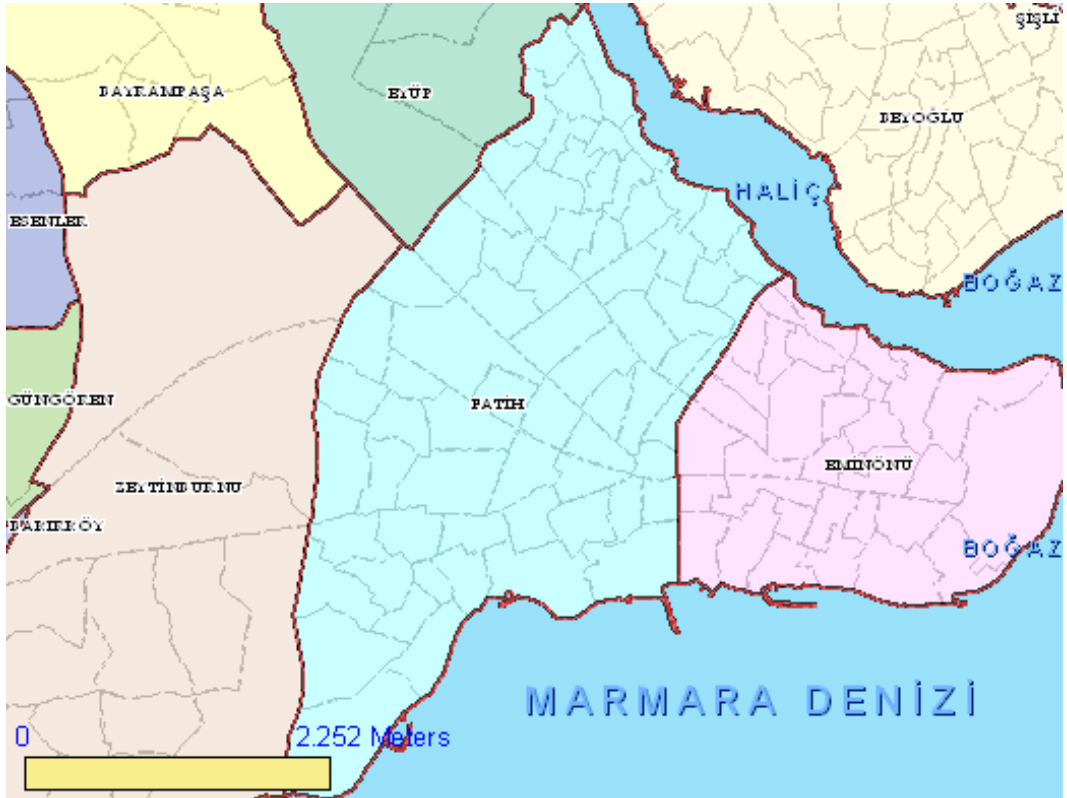
- [53] KIEL, H.R., 1997, Gedik Ahmed Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.13, İstanbul, ss.543-544.
- [54] KLINGHARDT, K., 1927, Türkische Baeder, Stuttgart.
- [55] KÖPRÜLÜ, F., 1942, Vakıf Müessesesi'nin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü, *Vakıflar Dergisi II*, Ankara, ss.1-35.
- [56] KÖSEOĞLU, N., 1952, İstanbul Hamamları, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Sayı:128, İstanbul, ss.7-11.
- [57] KUBAN, D., 2000, Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, YEM Yayın, İstanbul.
- [58] KUBAN, D., 1993-94, Tahtakale Hamamı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.7, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.192-193.
- [59] KUBAN, D., 1993-94, Mahmud Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.268-271.
- [60] KUBAN, D., 1980, Architecture of the Ottoman Period, *The Art and Architecture of Turkey*, Oxford U. Press, ss.137-170.
- [61] KUBAN, D., 2002, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, ss.281-288.
- [62] KUBAN, D., 1998, İstanbul Yazıları, YEM Yay., İstanbul.
- [63] KUBAN, D., 1975, Edirne'de Bazı II.Murat Çağı Hamamları Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı*, Ankara, ss.447-459.
- [64] KUNTER, H.B., 1938, Türk Vakıfları Üzerine Mücmel bir Etüd, *Vakıflar Dergisi I*, Ankara, ss.103-129.
- [65] 1993-94, Küçükmustafapaşa, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.160.
- [66] 1990, Küçük Mustafa Paşa Camii, *Meydan Larousse*, Cilt.7, Meydan Yayınevi, İstanbul, s.714.
- [67] MÜLAYİM, S., 1997, Mimari, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.30, İstanbul, ss.91-95.
- [68] MÜLLER-WIENER, W., 1977, Bildlexikon zur Topographie İstanbuls, Germany.
- [69] ORTAYLI, İ., 2002, Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunmasında Kamu Otoritelerinin Rolü, *Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı KTVKGM Yayını: 2933, Ankara, ss.107-118.

- [70] **ORTAYLI, İ.**, 1987, İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [71] **ÖNGE, M.Y.**, 1988, Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Cilt.1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, ss.403-425.
- [72] **ÖNGE, Y.**, 1978, Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma, *Vakıflar Dergisi*, no:12, Ankara, ss.121-135.
- [73] **ÖNGE, Y.**, 1995, XII.-XIII.yy Türk Hamamları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- [74] **PERVITITCH, J.**, 1933, Sigorta Haritalarında İstanbul, İstanbul.
- [75] **SAKAOĞLU, N.**, 1993-94, Bayezid II, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.83-87.
- [76] **SAKAOĞLU, N.**, 1993-94, Cebe Ali Bey, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, s.389.
- [77] 1993-94, Surlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.7, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.75-77.
- [78] **SÜREYYA, M.**, 1996, Sicill-i Osmani, Cilt.4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.1196.
- [79] **ŞEHSUVAROĞLU, H.**, 1952, Beyazıt Hamamı ve İstanbul Depremleri, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı:129, İstanbul, s.7
- [80] **TAŞKIN, F.**, 1993-94, Cibali, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt.2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, ss.428-429.
- [81] **TURAN, Ş.**, 1997, Bayezid II, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.5, İstanbul, ss.234-238.
- [82] 2002, Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu, I. Komisyon Sonuç Raporu, T.C. Kültür Bakanlığı KTVKGM Yayını: 2933, Ankara, ss.133-139.
- [83] **ÜLGEN, A.S.**, 1950, Hamam, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.5, 1.kısım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.174-178.
- [84] **ÜNVER, A.S.**, 1945, Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul, İstanbul Belediye Matbaası.
- [85] **BİLGİN, İ.**, 1976, Merzifon'da Bulunan Bir Çift Ahşap Kapı Kanadı, *İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yay., VII.Dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss.411-414.

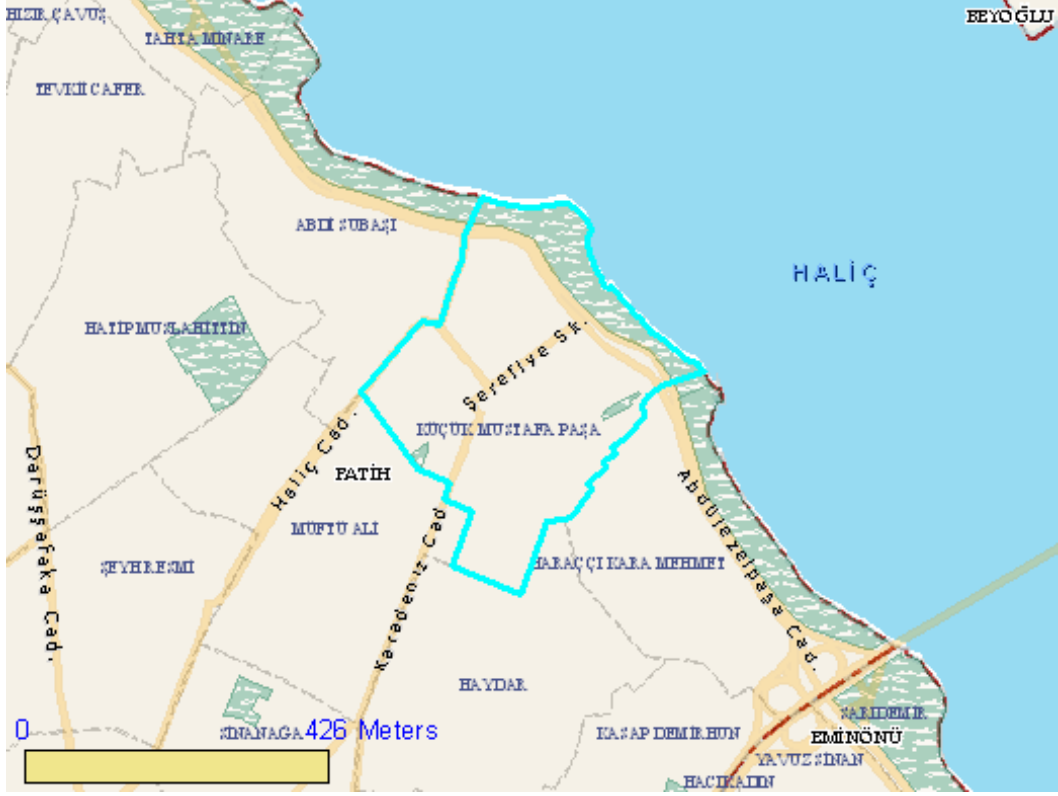
- [86] **ERDAL, M.**, 1992, İshak Paşa Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [87] Tarihi Çevreden Örnekler (İznik- Bursa- Edirne- İstanbul), İTÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü.
- [88] 1988, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İş Bankası Kültür Yay.,İstanbul.
- [89] **AKINCI, Ş.**, 1998, İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar Osmanlı Kagir Mimarisi'nde Yapım Teknikleri (1453-1730), *Doktora tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [90] **YILBIRT, S.**, 1991, İstanbul II. Bayezid Hamamı Restorasyon Projesi, *Yüksek Lisans tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

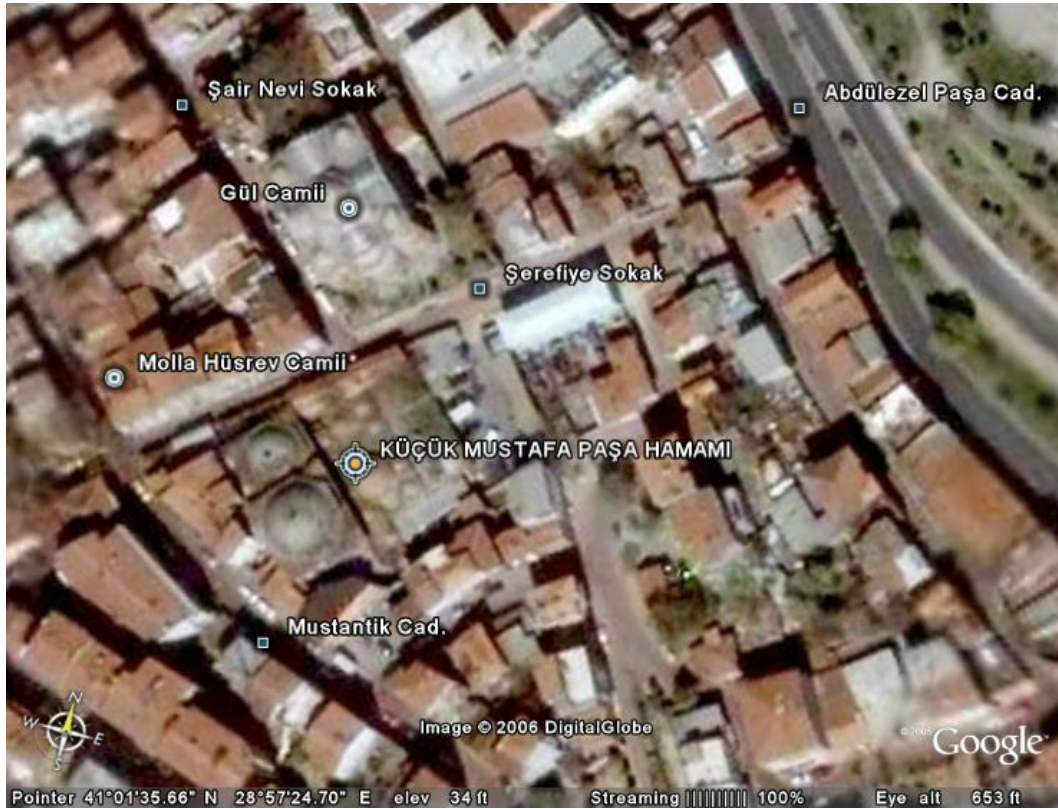
Şekil A.1: İstanbul ili, Haliç ve Tarihi Yarımada [www.googleearth.com]

Şekil A.2: İstanbul ili, Fatih ilçesi [www.ibb.gov.tr]

Şekil A.3: Küçük Mustafa Paşa Mahallesi [www.ibb.gov.tr]

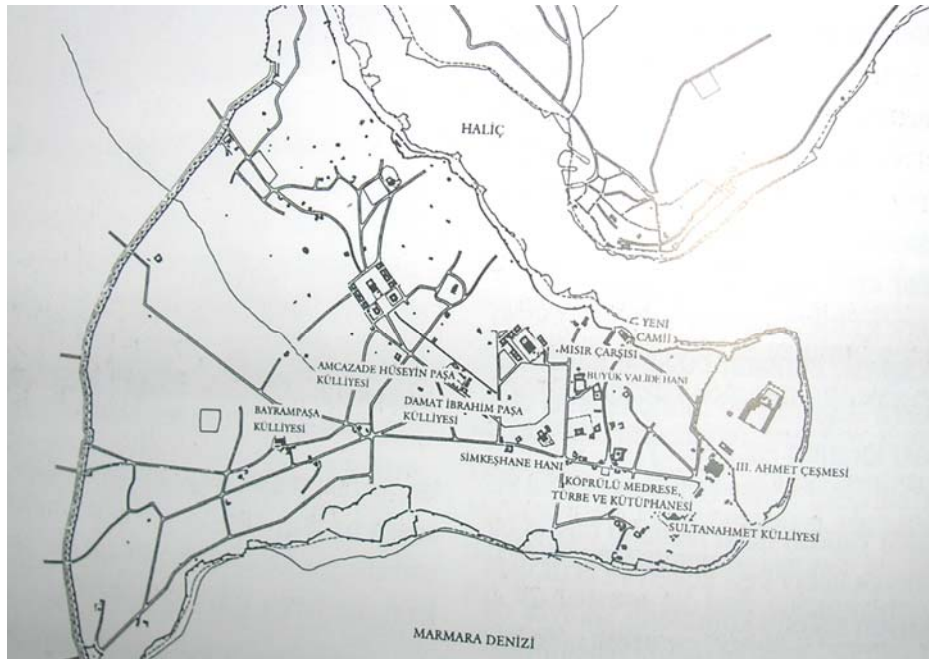
Şekil A.4: Küçük Mustafa Paşa Hamamı [www.googleearth.com]

Şekil A.5: Halic silueti

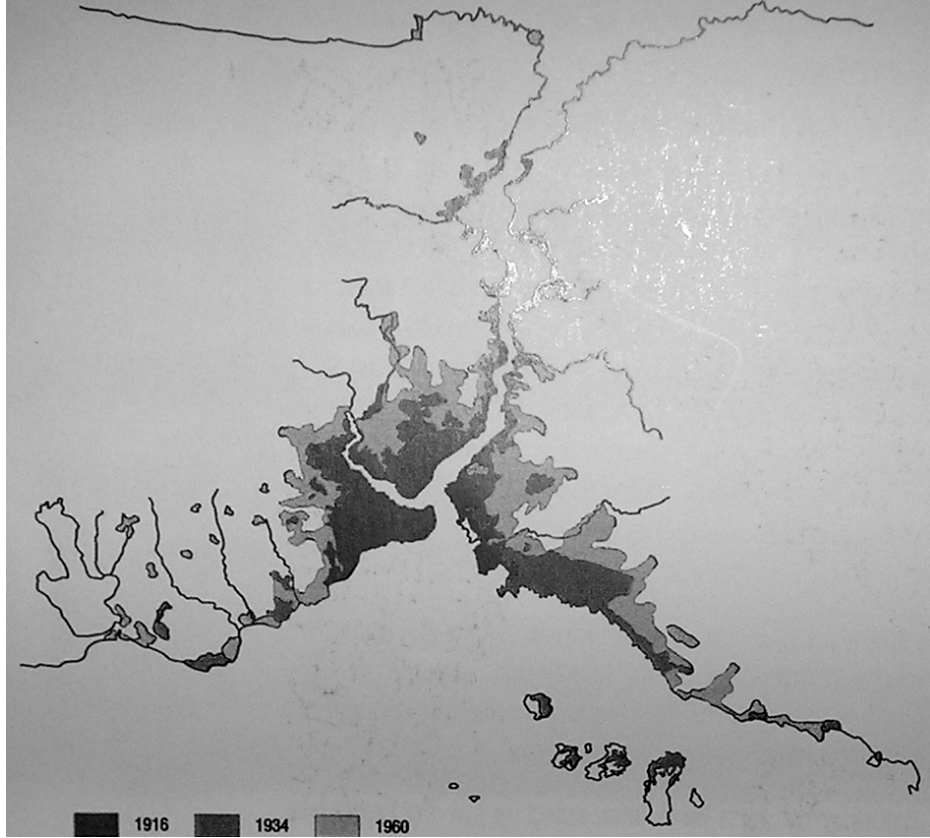
Şekil A.6: Fatih sırtlarındaki Yavuz Selim Camii

Şekil A.7: 1603-1730 Kent Planı [62, s.28]

Şekil A.8: 1789-1878 Kent Planı [62, s.28]

Şekil A.9: 20.yüzyılda kentin gelişimi [62, s.42]

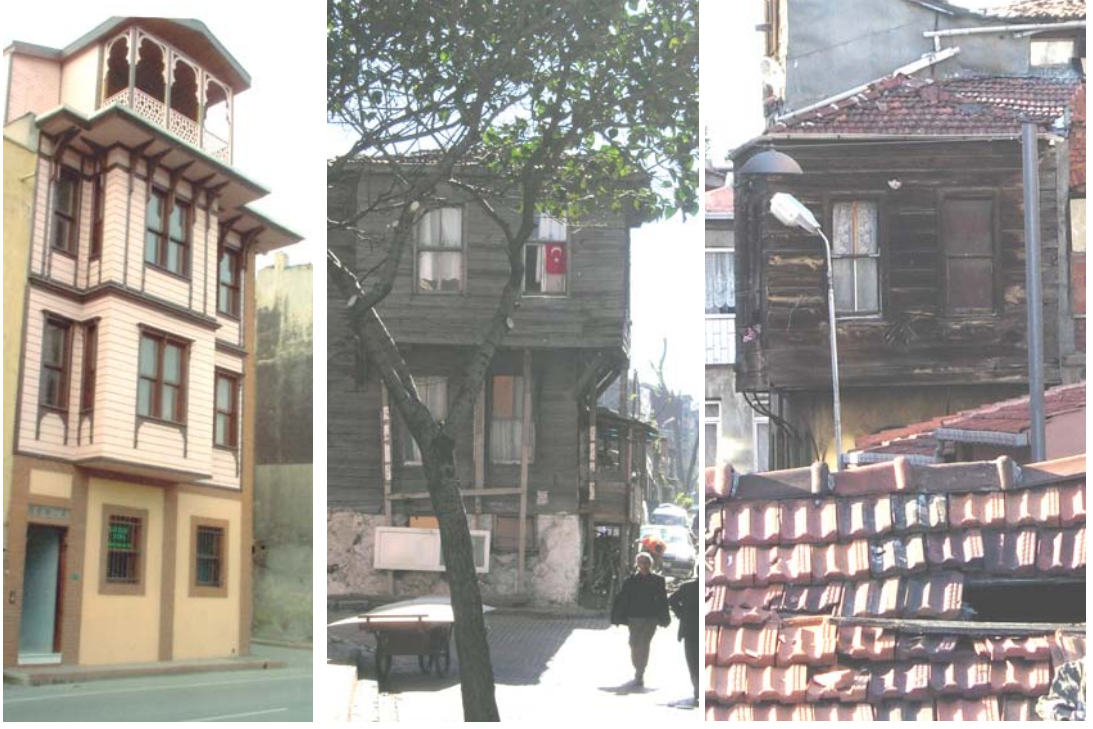
Şekil A.10: Şerefiye Sokak'taki terk edilmiş dükkanlar

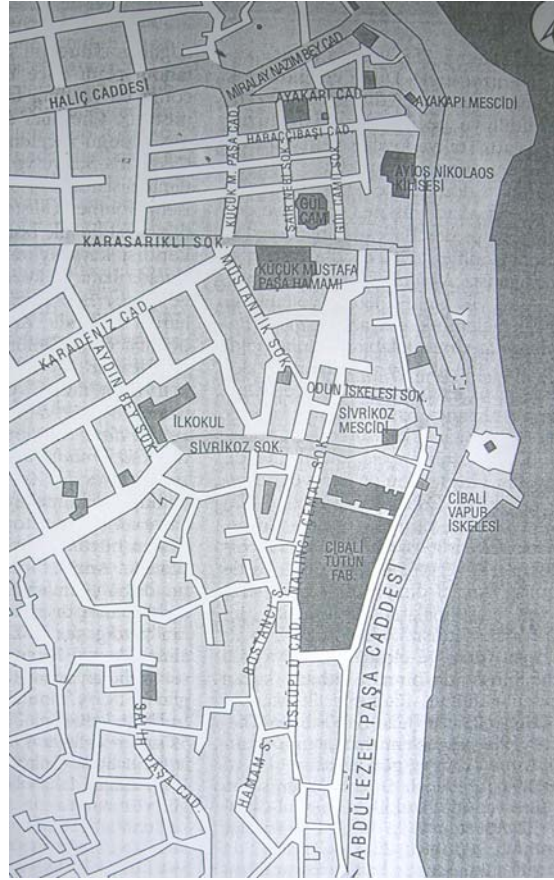
Şekil A.11: Gül Camii'nin minaresinden semtin görünümü

Şekil A.12: Mustantik Sokak'taki boş kagir bina ve dükkanlar

Şekil A.13: Semtte kalan ahşap sivil mimari örnekleri

Şekil B.1: Cibali'deki tarihi yapılar [80, s.428]

Şekil B.2: Şişhane'den Haliç ve Cibali'nin görünümü [Nisan 2006]

Şekil B.3: Gül Camii'nin minaresinden İstanbul panoraması

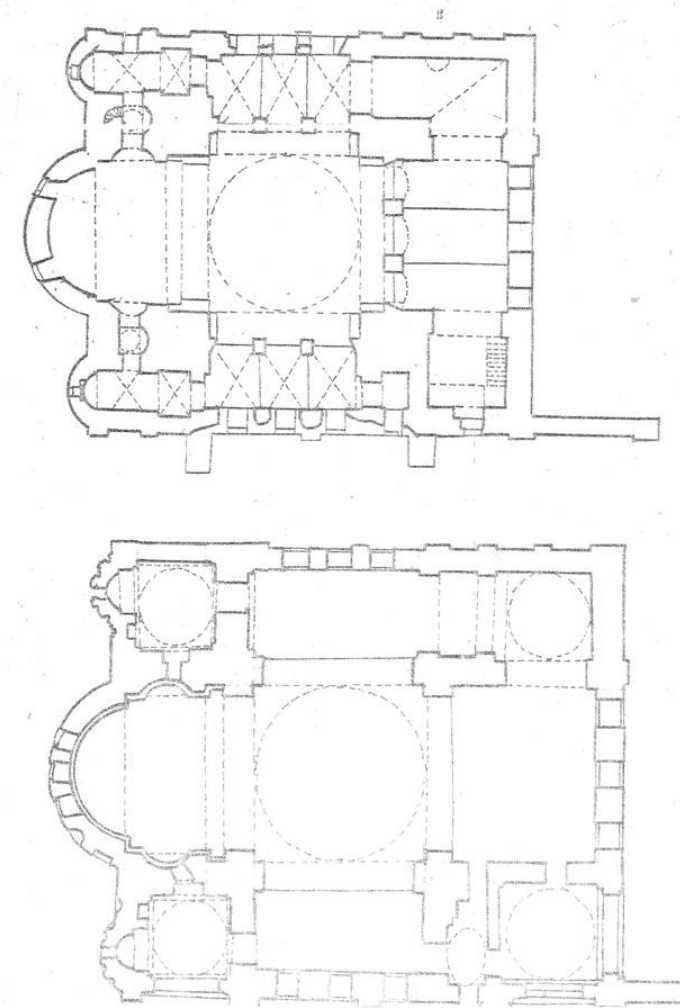
Şekil B.4: Gül Camii'nin genel görünümü

Şekil B.5: Gül Camii'nin kubbesi

Şekil B.6: Gül Camii'nin minaresi

Şekil B.7: Gül Camii'nin planı [87, s.75]

Şekil B.8: Gül Camii, güneydoğu cephesi

Şekil B.9: Gül Camii, güneybatı cephesi

Şekil B.10: Gül Camii'nin Vakıf Mektebi Sokak'taki şadırvanı

Şekil B.11: Gül Camii'nin kubbesi ve bakır alemi

Şekil B.12: Eski Cibali Tütün Fabrikası'nın Gül Camii minaresinden görünümü

Şekil B.13: Eski Cibali Tütün Fabrikası'nın Haliç silüetindeki yeri

Şekil B.14: Eski Cibali Tütün Fabrikası'nın kuzey cephesi

Şekil B.15: Molla Hüsrev Mescidi (Küçük Mustafa Paşa Caddesi)

Şekil B.16: Molla Hüsrev Mescidi'nin giriş cephesi

Şekil B.17: Molla Hüsrev Mescidi "minare"

Şekil B.18: Molla Hüsrev Mescidi "külah"

Şekil C.1-1: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf (1960'lar)

Şekil C.1-2: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf (1960'lar)

Şekil C.1-3: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf (1960'lar)

Şekil C.1-4: Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi'nden alınan fotoğraf (tarihi belirsiz)

Şekil C.2-1: Hamamın Gül Camii'nin minaresinden görünümü

Şekil C.2-2: Kadınlar Bölümü'nün kubbesi (Şerefiye Sokak)

Şekil C.2-3: Kadınlar ve Erkekler Bölümü'nün soyunmalık kubbeleri

Şekil C.2-4: Kadınlar Bölümü'nün girişi ve dükkanlar (Şerefiye Sokak)

Şekil C.2-5: Sıcaklık kubbelerinin genel görünümü

Şekil C.2-6a: Şerefiye Sokak'tan otoparka giriş

Şekil C.2-6b: Hamamın otopark olarak kullanılan bahçesi

Şekil C.2-7: Mustantik Sokak üzerindeki yapıların görünümü

Şekil C.2-8: Erkekler Bölümü'nün girişi (Mustantik Sokak)

Şekil C.2-9: Şerefiye Sokak boyunca sıralanmış dükkanlar

Şekil C.2-10: Güneybatıdaki dükkan (15. yüzyıldan kalma)

Şekil C.2-11: Şerefiye Sokak'taki beş dükkanın panoramik görünümü

Şekil C.2-12: Boş ve harap durumdaki dükkanların iç görünüşleri

Şekil C.2-13: Kadınlar Bölümü;
giriş kapısı

Şekil C.2-14: Kadınlar Bölümü;
girişteki basamaklar

Şekil C.2-15: Kadınlar Bölümü;
soyunmalık sekileri

Şekil C.2-16: Kadınlar Bölümü;
soyunmalık kubbesi

Şekil C.2-17: Kadınlar Bölümü; soyunmalık duvarı

Şekil C.2-18: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kuzeybatı duvarı

Şekil C.2-19: Kadınlar Bölümü; soyunmalıkta mermer şadırvan izi

Şekil C.2-20: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kuzeydoğu duvarı

Şekil C.2-21: Kadınlar Bölümü; ılıklık güneydoğu eyvanı

Şekil C.2-22: Kadınlar Bölümü; çokgen planlı kurna tipi

Şekil C.2-23: Kadınlar Bölümü; ılıklık döşemesindeki delik

Şekil C.2-24: Kadınlar Bölümü; ılıklık KB eyvanı ve hela girişi

Şekil C.2-25: Kadınlar Bölümü; sıcaklık kuzeybatı eyvanı

Şekil C.2-26: Kadınlar Bölümü; sıcaklık güneydoğu eyvanı

Şekil C.2-27: Kadınlar Bölümü; halvet hücrelerine giriş

Şekil C.2-28: Kadınlar Bölümü; sökülen ayna taşının yerine yapılan dolgu

Şekil C.2-29: Kadınlar Bölümü; sıcaklık orta mekanını örten kubbe

Şekil C.2-30: Kadınlar Bölümü; duvarda görülen bozulmalar

Şekil C.2-31: Kadınlar Bölümü; kubbede görülen bozulma

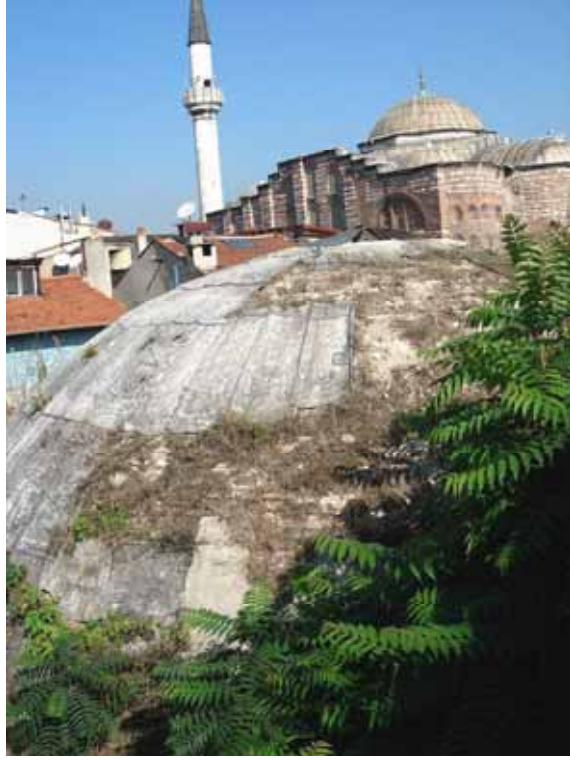
Şekil C.2-32: Kadınlar Bölümü; ılıklik ve sıcaklik örtüsü

Şekil C.2-33: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi, eksik kurşun örtü

Şekil C.2-34: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi, eksik kurşun örtü

Şekil C.2-35: Kadınlar Bölümü; soyunmalık kubbesi, eksik kurşun örtü

Şekil C.3-1: Erkekler Bölümü'nün girişi (Mustantik Sokak)

Şekil C.3-2: Caddeden inişi sağlayan basamaklar

Şekil C.3-3: Erkekler Bölümü; giriş kapısı

Şekil C.3-4: (Giriş Holü) Z01; mermer basamaklar

Şekil C.3-5: Z01; mermer döşeme (±0.00 kotu)

Şekil C.3-6: Z01; boyalı duvarların görünümü

Şekil C.3-7: Z01; koruyuculuğunu yitirmiş ahşap çatı

Şekil C.3-8: Z01; duvarlarda görülen bozulma

Şekil C.3-9: Z02a'ya açılan kemerli giriş ve muhdes kapı

Şekil C.3-10: Z02a girişinin üstündeki zengi düğümü izi

Şekil C.3-11: Z02a girişinin soyunmalığa bakan cephesi

Şekil C.3-12: Z01'den Z02a'ya açılan ahşap kapı

Şekil C.3-13: Ahşap kapının üzerindeki geçmeli kilit

Şekil C.3-14: Z02a mekanı

Şekil C.3-15: Z02a; mermer basamaklar

Şekil C.3-16: Z02a; mermer basamaklardaki hasar

Şekil C.3-17: Z02a; mermer basamaklardaki hasar

Şekil C.3-18: Z02 (soyunmalık orta mekan); üstten görünüm

Şekil C.3-19: Z02; kubbe ve pandantif

Şekil C.3-20: Z02; aydınlık feneri boşluğu

Kuzeybatı görünümü

Kuzeydoğu görünümü

Güneydoğu görünümü

Güneybatı görünümü

Şekil C.3-21: Z02 kubbesinin aşağıdan görünümü

Şekil C.3-22: Z02b; genel görünüm

Şekil C.3-23: Z02b; pasalı tavan

.....OCAK 2006.....MART 2006.....HAZİRAN 2006.....KASIM 2006.....ARALIK 2006.....

Şekil C.3-24: Şirvanın çökmekte olan güneybatı döşemesi

Şekil C.3-25: Z02b; çöken ahşap döşeme

Şekil C.3-26: Z02b ile Z02j mekanlarını ayıran duvar

Şekil C.3-27: Z02c; güneybatı bölümü

Şekil C.3-28: Z02c; merdiven sahanlığı

Şekil C.3-29: Z02c; merdiven

Şekil C.3-30: Z02c; merdiven

Şekil C.3-31: Soyunmalık "güneybatı bölümü" [Aralık 2006]

Şekil C.3-32: Güneybatıdaki şirvanın çökmeden önceki durumu [Ocak 2006]

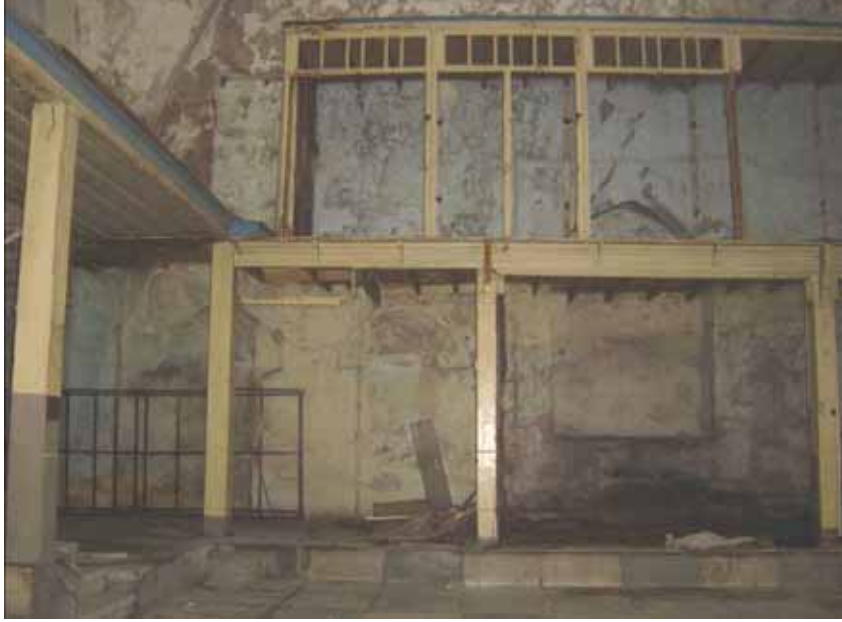
Şekil C.3-33: Soyunmalık “güneybatı bölümü”; şirvan [Aralık 2006]

Şekil C.3-34: Z02b; güneybatı duvarındaki niş

Şekil C.3-35: Soyunmalık güneybatı duvarındaki pencere

Şekil C.3-36: Z02c; kuzeybatı bölümü

Şekil C.3-37: Z02c; ahşap kirişleme

Şekil C.3-38: Z02d mekanının Z02'den görünümü

OCAK 2006

MART 2006

Şekil C.3-39: Soyunmalık "kuzeybatı bölümü"; şirvan

Şekil C.3-40: Z02c; kuzeybatı duvarındaki niş izleri

Şekil C.3-41: Z02d- kuzeybatı duvarı;
orta niş

Şekil C.3-42: Z02d- kuzeybatı duvarı;
ikinci niş

Şekil C.3-43: Soyunmalık kuzeybatı duvarındaki niş

Şekil C.3-44: Kubbenin kuzeybatısındaki yapısal çatlak [Aralık 2006]

Şekil C.3-45: Kuzeydoğu şirvanının genel görünümü [Ekim 2006]

Şekil C.3-46: Z02e; ahşap döşemenin durumu

Şekil C.3-47: Z02e; ahşap duvar kaplamasının durumu

Şekil C.3-48: Z02f'nin Z02'den görünümü

OCAK 2006

MART 2006

Şekil C.3-49: Soyunmalık “kuzeydoğu bölümü”; şirvan

Şekil C.3-50: Z02e; kuzeydoğu duvarındaki niş

Şekil C.3-51: Soyunmalık; kuzeydoğu beden duvarı

Şekil C.3-52: Soyunmalık kuzeydoğu duvarındaki pencere

Şekil C.3-53: Ilıklığa (Z03) giriş açıklığı

Şekil C.3-54: Z02'den Z03'e geçişi sağlayan aralık

Şekil C.3-55: Soyunmalık mekanının doğu köşesinde sökülen mermerler

Şekil C.3-56: Soyunmalık "güneydoğu bölümü"

Şekil C.3-57: Z02g'nin genel görünümü

Şekil C.3-58: Z02g; değiştirilmiş döşeme

Şekil C.3-59: Z02h; genel görünüm

Şekil C.3-60, 61: Soyunmalıktan bahçeye çıkış kapısı

Şekil C.3-63: Z02i; genel görünüm

Şekil C.3-64: Z02i; duvar kaplaması

Şekil C.3-65: Z02i; muhdes tezgah

Şekil C.3-66: Z02i'den Z02j'ye giriş

Şekil C.3-67: Z02j; demir giriş kapısı

Şekil C.3-68: Z02j; sivri tonoz örtü

Şekil C.3-69: Z02j; kemerli niş

Şekil C.3-70: Z02j; yere gömülü ocak izi **Şekil C.3-71:** Z02j; yere gömülü ocak izi

Şekil C.3-72: Z02j'den yükselen baca

Şekil C.3-73: Z02g güneydoğu duvarındaki ocak nişi

kuzeydoğu görünümü

güneybatı görünümü

Şekil C.3-74: Güneydoğudaki ocak nişinin üstünden yükselen baca

Şekil C.3-75: Soyunmalık güneydoğu duvarındaki pencere

Şekil C.3-76: Güneydoğu penceresi ve yapısal çatlak

Şekil C.3-77: Kubbenin güneydoğusundaki yapısal çatlak [Aralık 2006]

Şekil C.3-78: Ilıklık (Z03); güneydoğu eyvanı

Şekil C.3-79: Z03'ü güneydoğu eyvanından ayıran kemer

Şekil C.3-80: Z03 eyvanı; soldaki hücre

Şekil C.3-81: Z03 eyvanı; sağdaki hücre

Şekil C.3-82: Z03; helaya kadar uzanan pis su kanalı

Şekil C.3-83: Z05a'ya giriş açıklığı

Şekil C.3-84: Z03- kuzeydoğu duvarı; niş

Şekil C.3-85: Z04'e geçiş açıklığı

Şekil C.3-86: Z03; batı köşedeki seki

Şekil C.3-87: Z05'e giriş açıklığı

Şekil C.3-88: Z03 kubbesi ve ışık gözleri

Şekil C.3-89: Z03 eyvanının örtüsü ve ışık gözleri

Şekil C.3-90: Hela koridoru (Z04 mekanı)

Şekil C.3-91: Sıvalı Z04 duvarlarının görünümü

Şekil C.3-92: Z04; mermer döşeme

Şekil C.3-93: Z04; güney köşedeki kurna (tip 6)

Şekil C.3-94: Z04a'ya girişteki hafifletme kemeri

Şekil C.3-95: Z04'ün kuzeybatı bölümü; düz tavan örtü

Şekil C.3-96: Z04'ün güneydoğu bölümü; tonoz örtü

Şekil C.3-97: Z04; tonoz örtüdeki ışık gözleri

Şekil C.3-98: (Traşlık) Z04a; giriş açıklığı
(Z04a tarafı)

Şekil C.3-99: Z04a; sıvalı yüzey
(Z04a tarafı)

Şekil C.3-100: Z04a; muhdes bölücü duvarlar

Şekil C.3-101: Z04a'nın kubbesi

Şekil C.3-102: Z04a'nın kubbesi

Şekil C.3-103: (Hela) Z04b'yi Z04'ten ayıran kemer

Şekil C.3-104: Z04b; soldaki hela

Şekil C.3-105: Z04b; sağdaki hela

Şekil C.3-106: Z04b; ahşap kapı

Şekil C.3-107: Z04b'nin kubbesi

Şekil C.3-108: Z04b; sarmaşık dalları

Şekil C.3-109: Z04b; sarmaşık dalları

Şekil C.3-110: (Sıcaklık) Z05'e giriş açıklığı (Z05 tarafı)

Şekil C.3-111: Z05; göbek taşı

Şekil C.3-112: Z05; göbek taşının ortasındaki onarım izi

Şekil C.3-113: Z05 döşemesi; güneydoğu bölümü

Şekil C.3-114: Z05 döşemesini çevreleyen pis su kanalı

Şekil C.3-115: Z05 kubbesinin Z05c'den görünümü

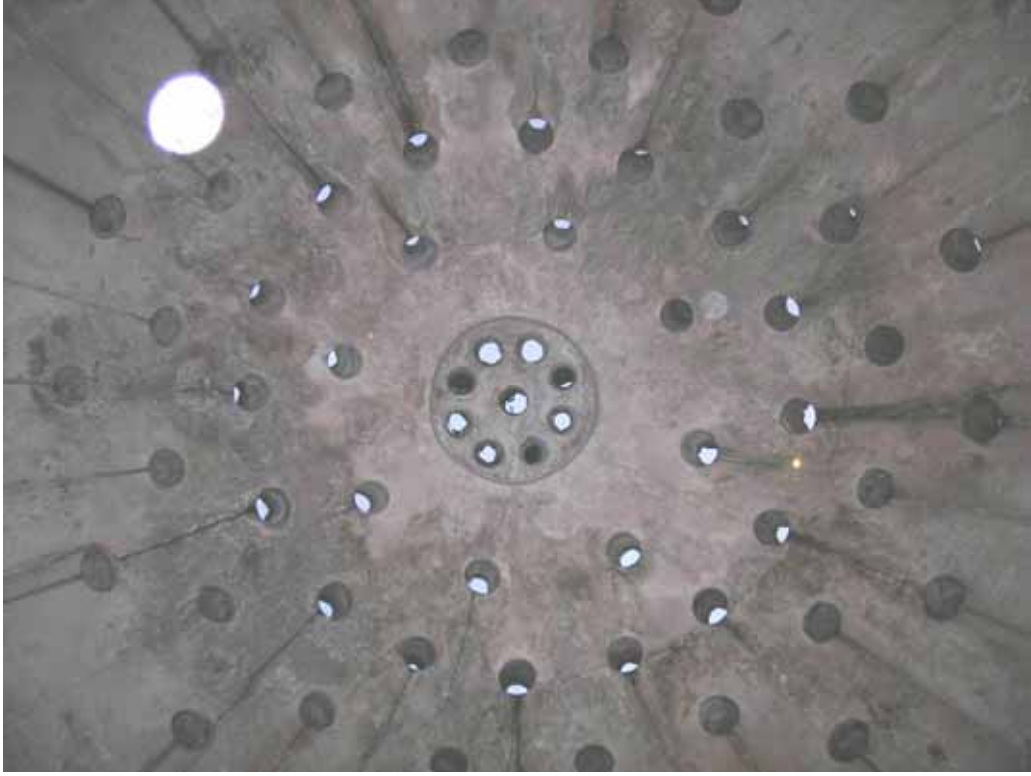
Şekil C.3-116: Z05 kubbesi; mukarnaslı geçiş bölgesi

Şekil C.3-117: Z05 kubbesi; mukarnaslı geçiş bölgesi

Şekil C.3-118: Z05 kubbesi; mukarnasların alttan görünümü

Şekil C.3-119: Z05 kubbesinin tepesindeki "ışık tavanı"

TİP 1

TİP 3

TİP 2

TİP 4

Şekil C.3-120: Sıcaklıkta görülen kurna tipleri

Şekil C.3-121: (Keseciler Bölümü) Z05a girişindeki mermer pano

Şekil C.3-122: Z05a; ek duvar

Şekil C.3-123: Z05a'ya giriş açıklığı (Z05a tarafı)

Şekil C.3-124: Z05a; duvardaki bozulmalar

Şekil C.3-125: Z05a; güneybatı duvarı ve mermer seki

Şekil C.3-126: Z05a; güneybatı kemeri

Şekil C.3-127: Z05a; kuzeybatı duvarı ve mermer seki

Şekil C.3-128: Z05a; kuzeybatı kemeri

Şekil C.3-129: Z05a; kuzeydoğu duvarı ve mermer seki

Şekil C.3-130: Z05a'daki pencere; (Z05 tarafı) **Şekil C.3-131:** Z05a'daki pencere

Şekil C.3-132: Z05a; kuzeydoğu kemeri

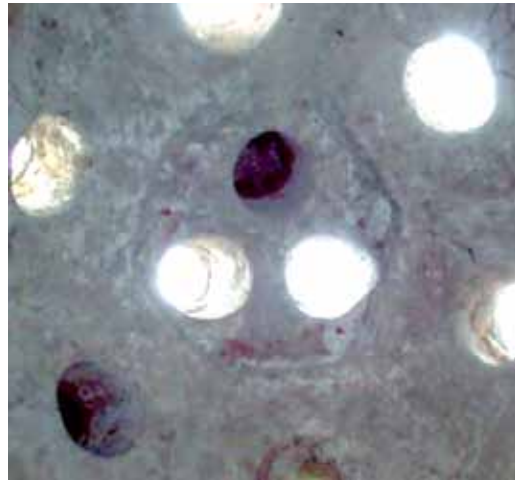
Şekil C.3-133: Z05a; güneydoğu kemeri

Şekil C.3-134: Z05a girişindeki mermer döşeme

Şekil C.3-135: Z05a'nın kubbesi

Şekil C.3-136: Z05a'nın kubbesi; ışık tavanı

Şekil C.3-137: (Kuzeybatı eyvanı) Z05b'nin genel görünümü

Şekil C.3-138: Z05b; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-139: Z05b; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-140: Z05b; güneybatı kemeri

Şekil C.3-141: Z05b; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-142: Z05b; kuzeybatı kemeri

Şekil C.3-143: Z05b; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-144: Z05b; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-145: Z05b; kuzeydoğu kemeri

Şekil C.3-146: Z05b döşemesinin genel görünümü

Şekil C.3-147: Z05b'nin kubbesi

Şekil C.3-148: Z05b'nin kubbesi; ışık tavanı

Şekil C.3-149: (Kuzeydoğu eyvanı) Z05c'nin genel görünümü

Şekil C.3-150: Z05c; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-151: Z05c; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-152: Z05c; kuzeybatı kemeri

Şekil C.3-153: Z05c; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-154: Z05c; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-155: Z05c; kuzeydoğu duvarındaki bozulmalar

Şekil C.3-156: Z05c; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-157: Z05c; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-158: Z05c; güneydoğu kemeri

Şekil C.3-159: Z05c köşelerindeki sarmaşık dalları

Şekil C.3-160: Z05c'nin döşemesi

Şekil C.3-161: Z05c'nin kubbesi

Şekil C.3-162: Z05c'nin kubbesi; ışık tavanı

Şekil C.3-163: (Güneydoğu eyvanı) Z05d'nin genel görünümü

Şekil C.3-164: Z05d; kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri

Şekil C.3-165: Z05d; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-166: Z05d; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-167: Z05d; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-168: Z05d; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-169: Z05d; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-170: Z05d; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-171: Z05d'nin döşemesi

Şekil C.3-172: Z05d; kubbe ve mukarnaslı geçiş bölgesi

Şekil C.3-173: Z05d; kubbenin alttan görünümü

Şekil C.3-174: Z05d; mukarnaslı geçiş bölgesinin köşe detayı

Şekil C.3-175: (Hücre 1) Z05-1 girişinin genel görünümü

Şekil C.3-176: Z05-1'in girişi

Şekil C.3-177: Z05-1; mermer eşik

Şekil C.3-178: Z05-1'in girişi (Z05-1 tarafı)

Şekil C.3-179: Z05-1 mekanının genel görünümü

Şekil C.3-180: Z05-1; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-181: Z05-1; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-182: Z05-1; yerinden sökülmüş kurna izi

Şekil C.3-183: Z05-1; batı köşedeki kurna

Şekil C.3-184: Z05-1; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-185: Z05-1; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-186: Z05-1; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-187: Z05-1; yenilenmiş demir borular

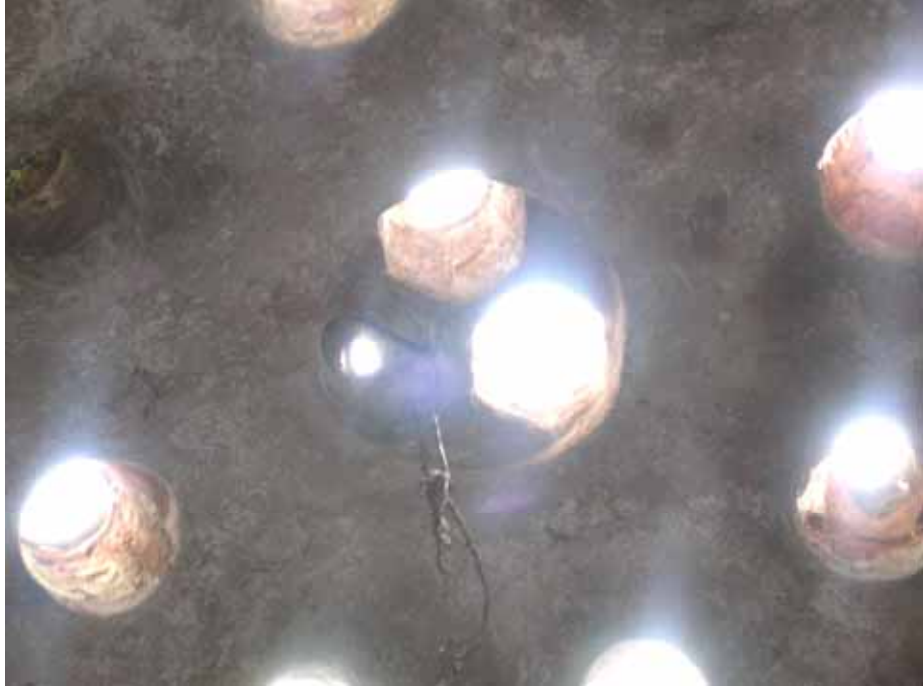
Şekil C.3-188: Z05-1 döşemesinin genel görünümü

Şekil C.3-189: Z05-1'in kubbesi

Şekil C.3-190: Z05-1'in kubbesi; geçiş ögesi (kademeli tromp)

Şekil C.3-191: Z05-1'in kubbesi; ışık tavanı

Şekil C.3-192: Z05-1; kubbede görülen bozulmalar

Şekil C.3-193: (Hücre 2) Z05-2 girişinin genel görünümü

Şekil C.3-194: Z05-2'nin girişi

Şekil C.3-195: Z05-2; mermer eşik

Şekil C.3-196: Z05-2'nin girişi (Z05-2 tarafı)

Şekil C.3-197: Z05-2 mekanının genel görünümü

Şekil C.3-198: Z05-2; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-199: Z05-2; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-200: Z05-2; güneybatı duvarındaki bozulmalar

Şekil C.3-201: Z05-2; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-202: Z05-2; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-203: Z05-2; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-204: Z05-2; onarım izi

Şekil C.3-205: Z05-2; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-206: Z05-2; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-207: Z05-2; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-208: Z05-2 döşemesinin genel görünümü

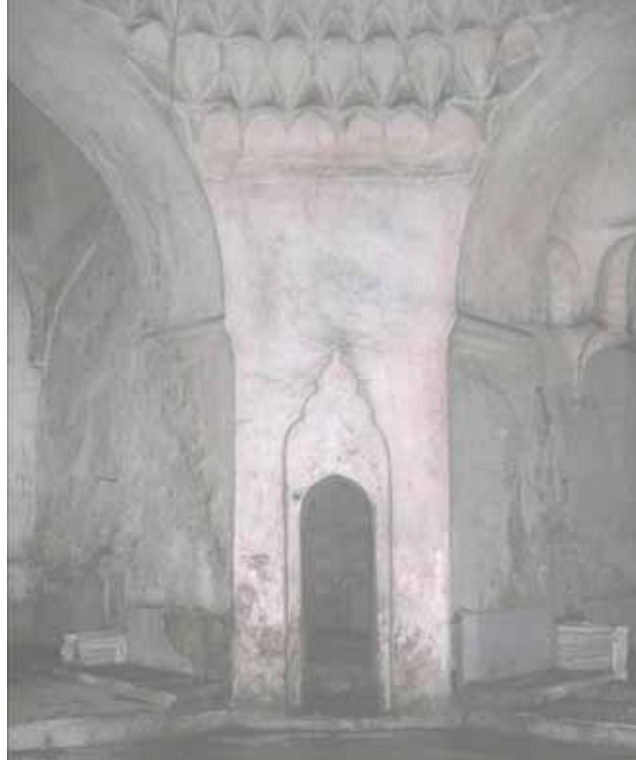
Şekil C.3-209: Z05-2'nin kubbesi

Şekil C.3-210: Z05-2'nin kubbesi; geçiş ögesi (Türk üçgeni)

Şekil C.3-211: Z05-2'nin kubbesi; ışık tavanı

Şekil C.3-212: (Hücre 3) Z05-3 girişinin genel görünümü

Şekil C.3-213: Z05-3'ün girişi

Şekil C.3-214: Z05-3'ün girişi (Z05-3 tarafı)

Şekil C.3-215: Z05-3 mekanının genel görünümü

Şekil C.3-216: Z05-3; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-217: Z05-3; yerinden sökülmüş kurna izi

Şekil C.3-218: Z05-3; kuzeybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-219: Z05-3; kuzeybatı duvarındaki bozulmalar

Şekil C.3-220: Z05-3; kuzeydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-221: Z05-3; buhar penceresi

Şekil C.3-222: Z05-3; demir kapak

Şekil C.3-223: Z05-3; kuzeydoğu duvarındaki bozulmalar

Şekil C.3-224: Z05-3; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-225: Z05-3; güneydoğu duvarı ve seki

Şekil C.3-226: Z05-3; güneydoğu duvarındaki bozulmalar

Şekil C.3-227: Z05-3; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-228: Z05-3; güneybatı duvarı ve seki

Şekil C.3-229: Z05-3; güneybatı duvarındaki bozulmalar

Şekil C.3-230: Z05-3 döşemesinin genel görünümü

Şekil C.3-231: Z05-3'ün kubbesi

Şekil C.3-232: Z05-3'ün kubbesi; geçiş ögesi (Türk üçgeni)

Şekil C.3-233: Z05-3'ün kubbesi; ışık tavanı

Şekil C.3-234: Z05-3; mekanın kış aylarındaki durumu

Şekil C.3-235: (Su deposu) Z06'ya açılan pencere (Z05-3 tarafı)

Şekil C.3-236: Z06'ya açılan pencere (demir kapak)

Şekil C.3- 237: Z06'nın eğimli çatı örtüsü (güneydoğu cephe)

Şekil C.3- 238: Z06'nın örtüsü; "tepe ışıklıkları"

Şekil C.3- 239: Z06; güneydoğu ışıklığı

Şekil C.3- 240: Z06; kuzeybatı ışıklığı

Şekil C.3- 241: (Külhan) Z07'nin otopark tarafından girişi

Şekil C.3- 242: Z07'ye girişteki harman tuğlası duvar örgüsü

otoparktan görünüm

külhandan görünüm

Şekil C.3- 243: Z07'ye inişi sağlayan basamaklar

Şekil C.3- 244: Z07'nin toprak ve çöple dolmuş zemini

Şekil C.3- 245: Z07; kaba yonu taş duvar ve tuğla tonoz

Şekil C.3- 246: Z07'yi örten tonoz ve destek kemerleri

Şekil C.3- 247: Z07; destek kemerlerindeki gergi boşlukları

Şekil C.3- 248: Z07; “tepe ışıklıkları”

Şekil C.3- 249: Z07; tepe ışıklıklarının üstten görünümü

Şekil C.3- 250: Z07; kuzeydoğu duvarındaki pencere açıklığı

Şekil C.3- 251: Z07; kuzeydoğu cephesine bakış

Şekil C.3- 252: Z07; kuzeydoğu duvarındaki açıklık

Şekil C.3- 253: Z07; güneydoğu duvarı

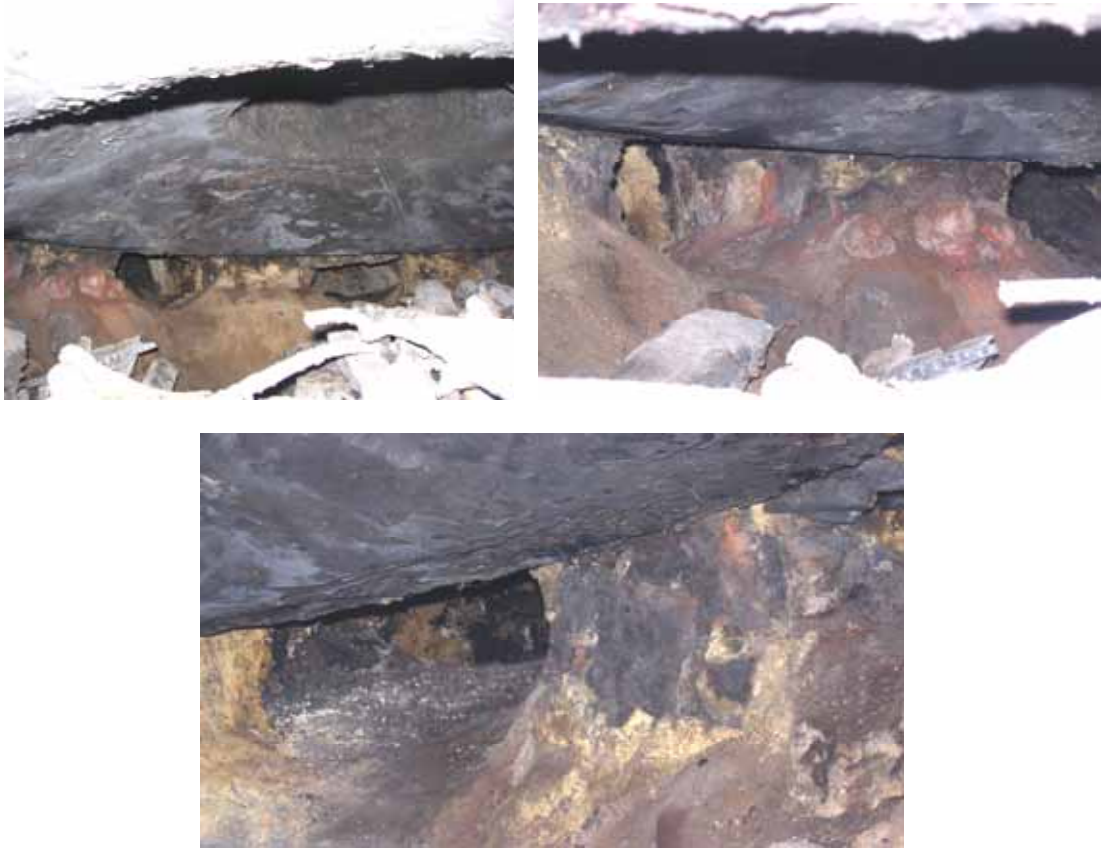
Şekil C.3- 254: Z07; güneydoğu nişi

Şekil C.3- 255: Z07; güneybatıdaki ocak

Şekil C.3- 256: Z07; ocak ağız

Şekil C.3- 257: Z07; ısıyı cehennemliğe ileten kanallar

külhandan bakış

çatıdan bakış

Şekil C.3- 258: Z07; külhan bacasının içeriden ve dışarıdan görünümü

Şekil C.3- 259: Z07 tonozu; yapısal çatlak (18.11.2006)

Şekil C.3- 260: Z07; ocak ağzını örten kemere bakış

Şekil C.3- 261: Z07; kuzeybatı tarafındaki odunluk

Şekil C.3- 262: Z07'yi odunluktan ayıran kemerin karşıdan görünümü

Şekil C.3- 263: Z07 ile odunluk arasındaki pencere

Şekil C.3- 264: Z07'deki odunluğun yüksek kırma çatısı

Şekil C.3- 265: Odunluğun tepesindeki açıklık

Şekil C.3- 266: Z07; kuyu ağzı

Şekil C.3- 267: Z07; kuyudan içeri bakış

Şekil C.3- 268: (Su kulesi) Z08'in kuzeydoğudan görünümü

Şekil C.3- 269: Z08'in boyalı duvarları

Şekil C.3- 270: Z08'in kubbesi ve tepesindeki fener açıklığı

Şekil C.3- 271: Z08; kubbeye geçiş elemanları

Şekil C.3- 272: Z08'in branda örtülü kubbesi

Şekil C.3- 273: Z08'e girişteki ekler

Şekil C.4-1: Güneybatı Cephesi

Şekil C.4-2: Mustantik Sokak silüetinde bir tarihi yapı

Şekil C.4-3: Muhdes kapı

Şekil C.4-4: Tuğla sivri kemer

Şekil C.4-5: Güneybatı cephesi; pencere

Şekil C.4-6: Güneybatı cephesi; almaşık örgü

Şekil C.4-7: Güneybatı cephesi; bitkilenme

Şekil C.4-8: Kuzeydoğu cephesi

Şekil C.4-9: Külhan girişini örten kemer

Şekil C.4-10: Kuzeydoğu cephesi; külhan

Şekil C.4-11: Kuzeydoğu cephesi; su kulesi

Şekil C.4-12: Kuzeydoğu cephesi, muhdes bina

Şekil C.4-13: Kuzeydoğu cephesine kurulan iskele (Eylül 2006)

Şekil C.4-14: Kuzeydoğu cephesi, soyunmalık

Şekil C.4-15: Kuzeydoğu cephesi; çimentolu onarımlar

Şekil C.4-16: Kuzeydoğu penceresi

Şekil C.4-17: Kemer, derz harcı

Şekil C.4-18: Kuzeydoğu cephesi; pencere

Şekil C.4-19: Soyunmalık kuzeydoğu cephesi; tüteklikler

Şekil C.4-20: Soyunmalık kuzeydoğu cephesi, saçak kornişi

Şekil C.4-21: Güneydoğu cephesi, muhdes yapı

Şekil C.4-22: Güneydoğu cephesi; bahçenin durumu

Şekil C.4-23: Güneydoğu cephesi; soyunmalık girişi

Şekil C.4-24: Güneydoğu cephesi

Şekil C.5-1: Z01'deki mermer basamaklar

Şekil C.5-2: Z02a; basamaklardaki bozulmalar

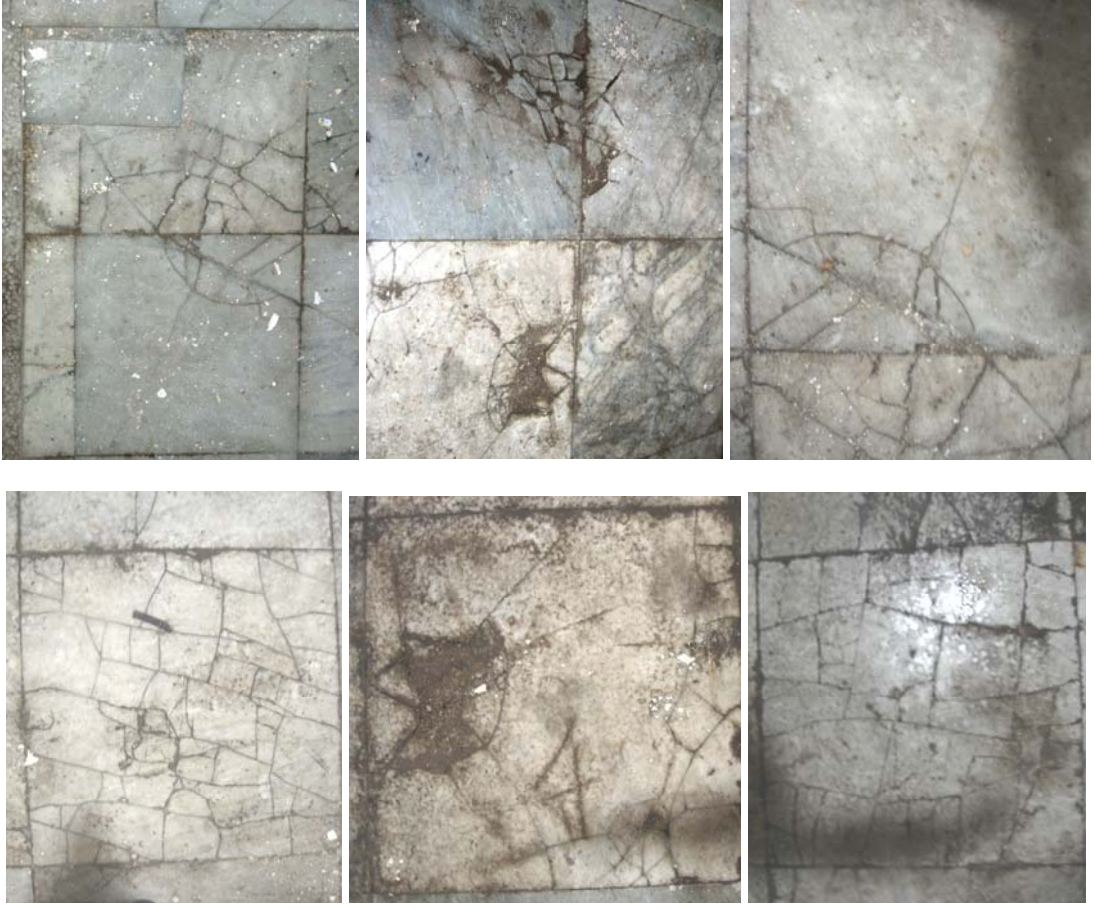
Şekil C.5-3: Z02a; basamaklardaki bozulmalar

Şekil C.5-4: Z02'nin mermer döşemesine genel bakış

Şekil C.5-5: Z02 döşemesi; güneybatı bölümündeki hasar

Şekil C.5-6: Z02'nin mermer döşemesinde görülen bozulmalar

Şekil C.5-7: Z02; döşemede açılan delik (çapı=6.5cm)

Şekil C.5-8: Z02; kuzeybatı ve güneydoğu sekileri

Şekil C.5-9: Z03'ün döşemesindeki bozulma

Şekil C.5-10: Z03; güneydoğu eyvanının döşemesindeki delik (çapı≈1m)

Şekil C.5-11: Z05a'nın girişindeki mermer döşeme

Şekil C.5-12: Z03 döşemesi (g.doğu) **Şekil C.5-13:** Z04 döşemesi; müdahale izi

Şekil C.5-14: Hela (Z04b) döşemelerinin durumu

Şekil C.5-15: Z05 döşemesi;doğu bölümü

Şekil C.5-16: Z05; mermer döşeme

Şekil C.5-17: Z05 döşemesi; kuzey bölümü

Şekil C.5-18: Z05b döşemesi; kuzey bölümü

Şekil C.5-19: Z05b döşemesi; güneybatı bölümü

Şekil C.5-20: Z05b; seki döşemesinde açılan delikler (çapları=7cm ve 10.5cm)

Şekil C.5-21: Z05b döşemesi; kuzeydoğu bölümü

Şekil C.5-22: Z05c döşemesinin genel görünümü

Şekil C.5-23: Z05d döşemesi; doğu bölümü

Şekil C.5-24: Z05d; sökülmüş koltuk taşı izi

Şekil C.5-25: Z05-1; döşemede kullanılan renkli mermerler

Şekil C.5-26: Z05-1 döşemesi; geometrik desen

Şekil C.5-27: Z05-1 döşemesi; geometrik desen

Şekil C.5-28: Z05-1; döşemenin ortasındaki geometrik desen

Şekil C.5-29: Z05-2 döşemesinde görülen bozulma

Şekil C.5-30: Z05-2 döşemesinde görülen bozulma

Şekil C.5-31: Z05-3 döşemesi; doğu köşesi

Şekil C.5-32: Z05-3 döşemesi; kuzey köşesi

Şekil C.5-33: Z05-3 döşemesinin kuzeybatısındaki delik

Şekil C.5-34: Z07'nin toprak ve çöple kapanmış döşemesi

Şekil C.5-35: Z08'in döşemesi

Şekil C.5-36: Z02'nin kubbesi; pendentif

Şekil C.5-37: Z03'ün kubbesi; pendentif

Şekil C.5-38: Z04b'nin kubbesi; geçiş

Şekil C.5-39: Z04a; kademeli tromp

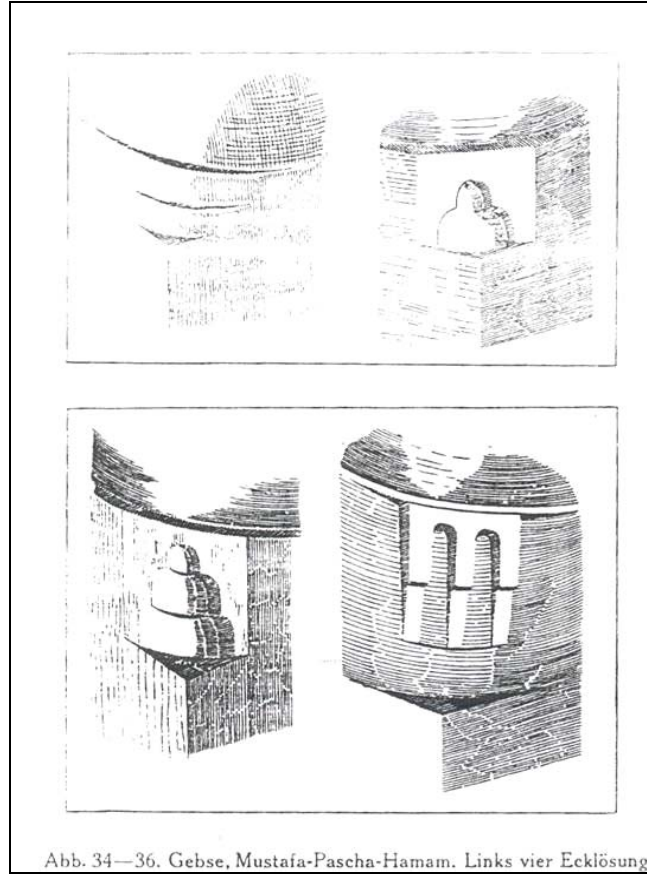
Şekil C.5-40: Z04a; kademeli tromp

Şekil C.5-41: Z05-1; kademeli tromp

Şekil C.5-42: Z05-1; kademeli tromp

Şekil C.5-43: Gebze- Mustafa Paşa Hamamı; tromp [54, s.34]

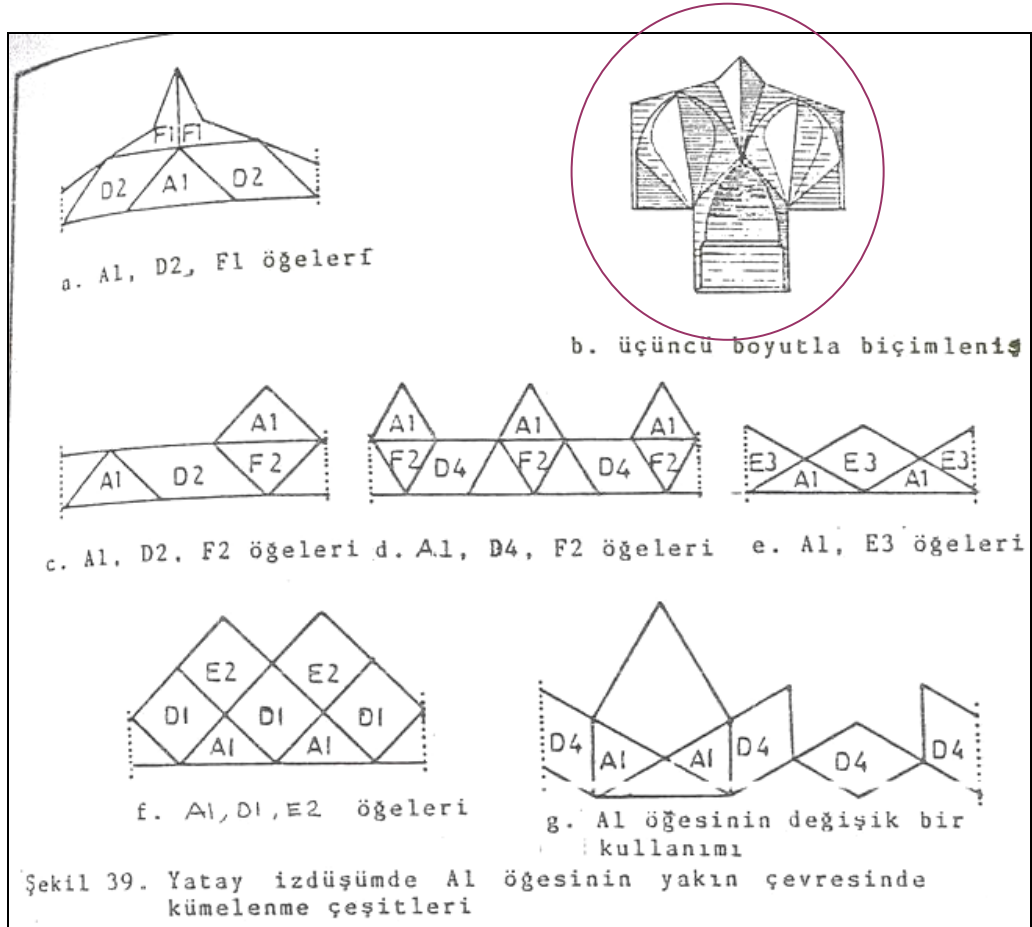

Şekil C.5-44: Z05; mukarnaslı pandantif

Şekil C.5-45: Z05; mukarnas

Şekil C.5-46: Z05; mukarnas detayı

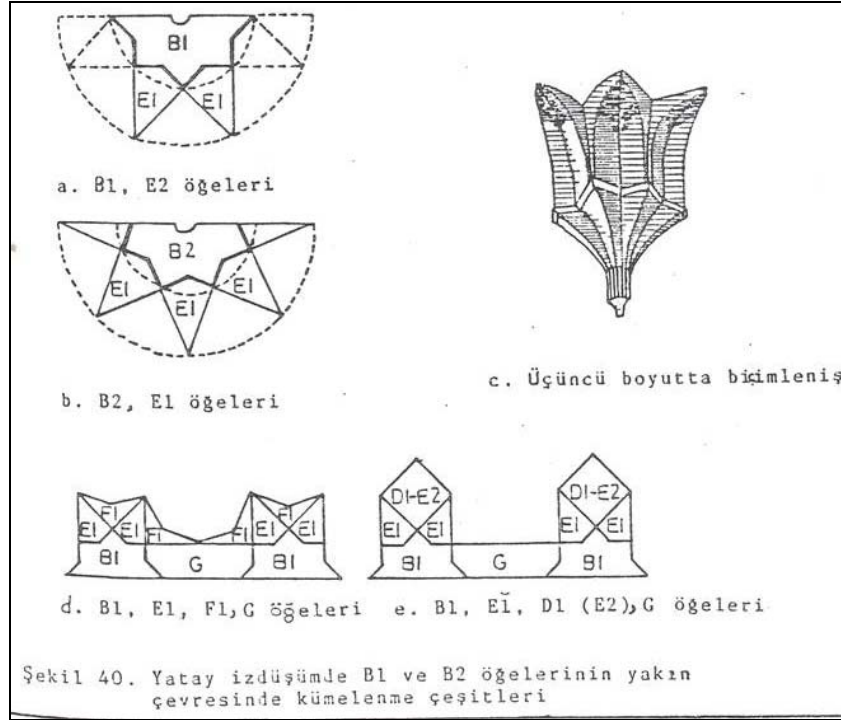
Şekil C.5-47: Mukarnas öğesi; “çift yüzlü badem” [22, s.211]

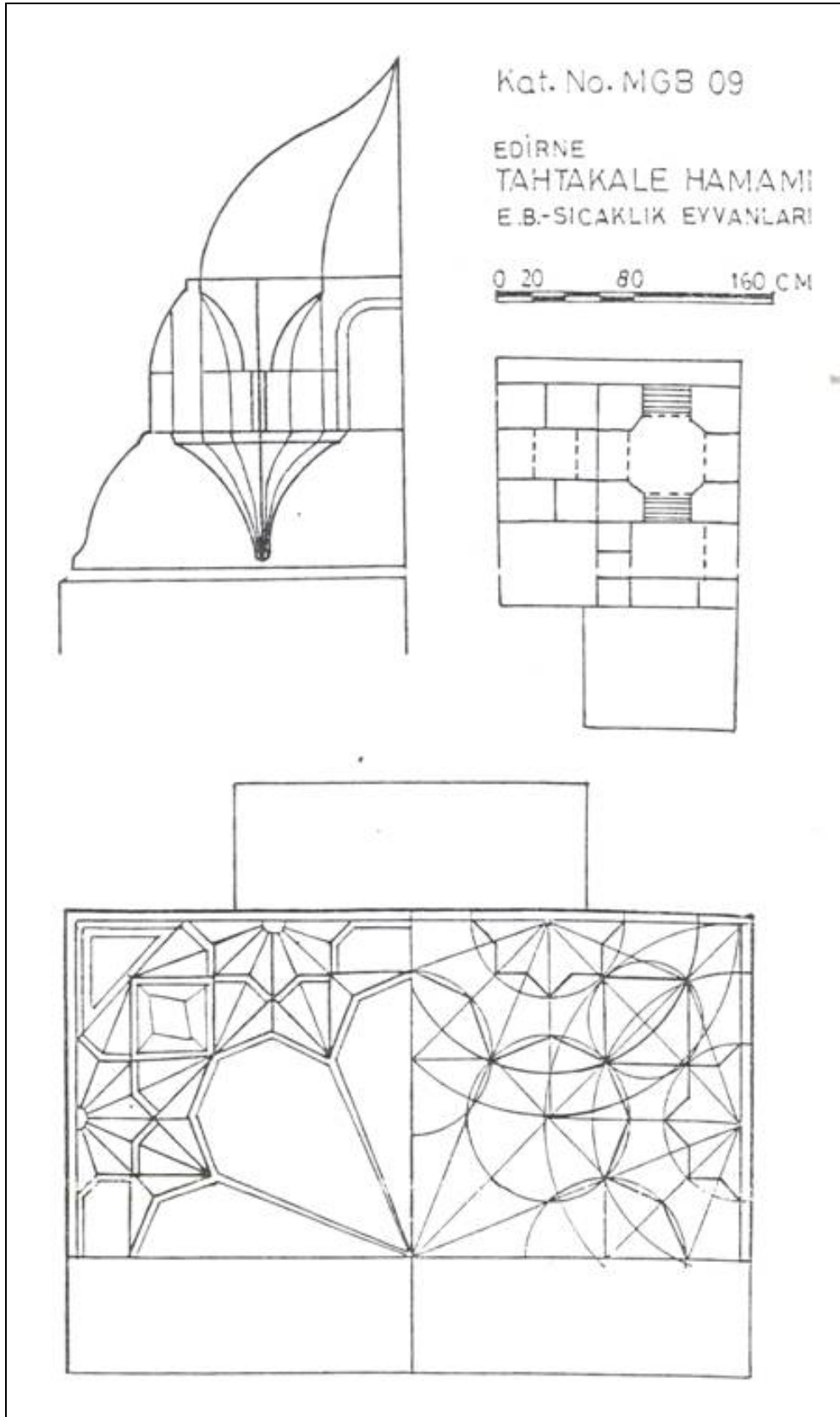
Şekil C.5-48: Z05; mukarnas üst bitiş sırası

Şekil C.5-49: Z05d; mukarnaslı geçiş bölgesi

Şekil C.5-50: Mukarnas öğesi; "konsol" [22, s.211]

Şekil C.5-51: Mukarnas örneği; Edirne Tahtakale Hamamı [22, s.361]

Şekil C.5-52: Z05d; konsol

Şekil C.5-53: Z05d; mukarnas köşe detayı

Şekil C.5-54: Z05d; mukarnas köşe detayı

Z05-2

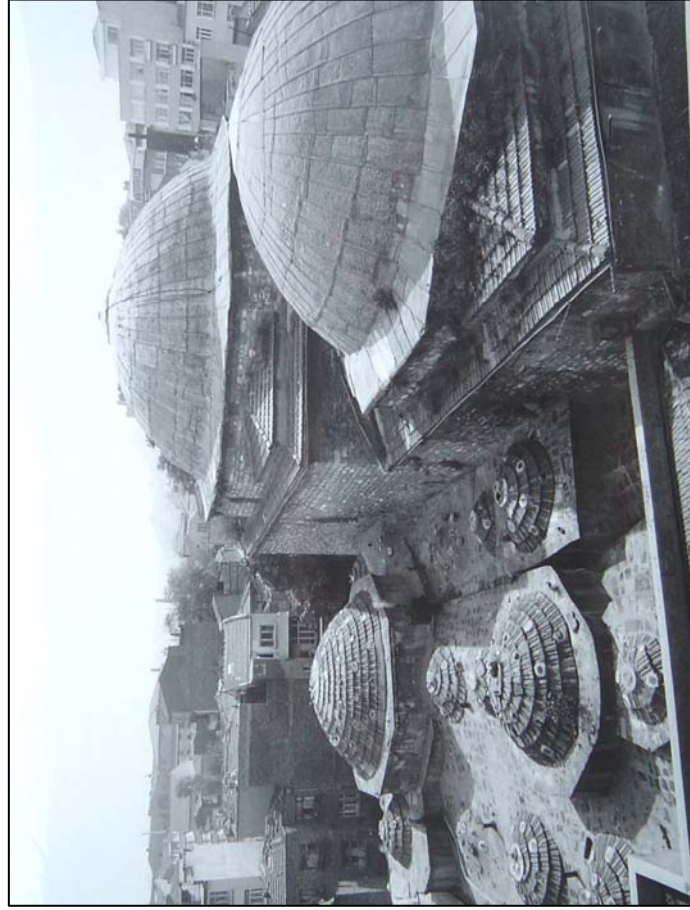

Z05-3

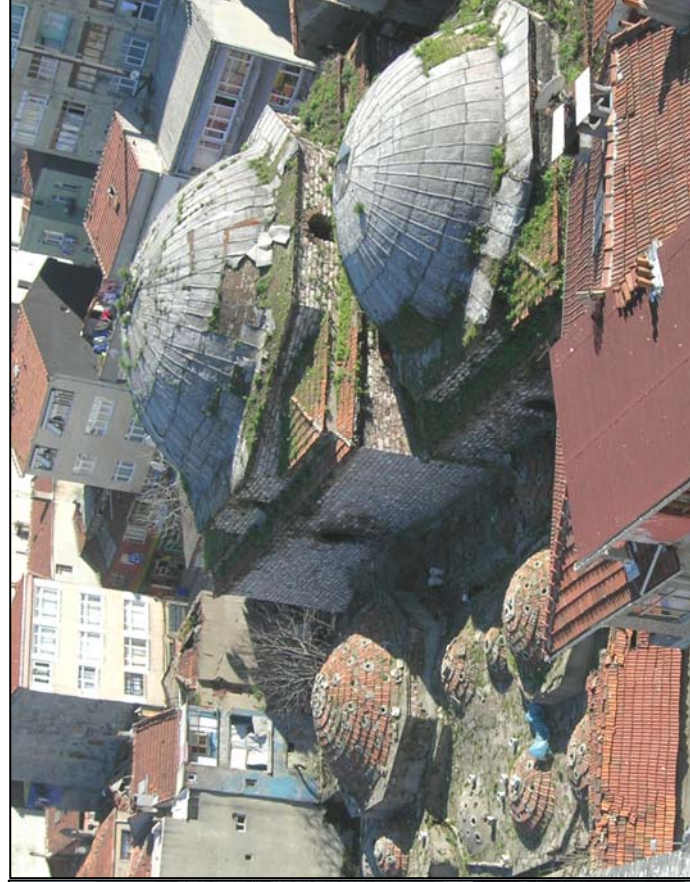
Şekil C.5-55: Üçgenli geçiş bölgesi

Şekil C.5-56: Üçgenli geçiş bölgesi; köşe detayı

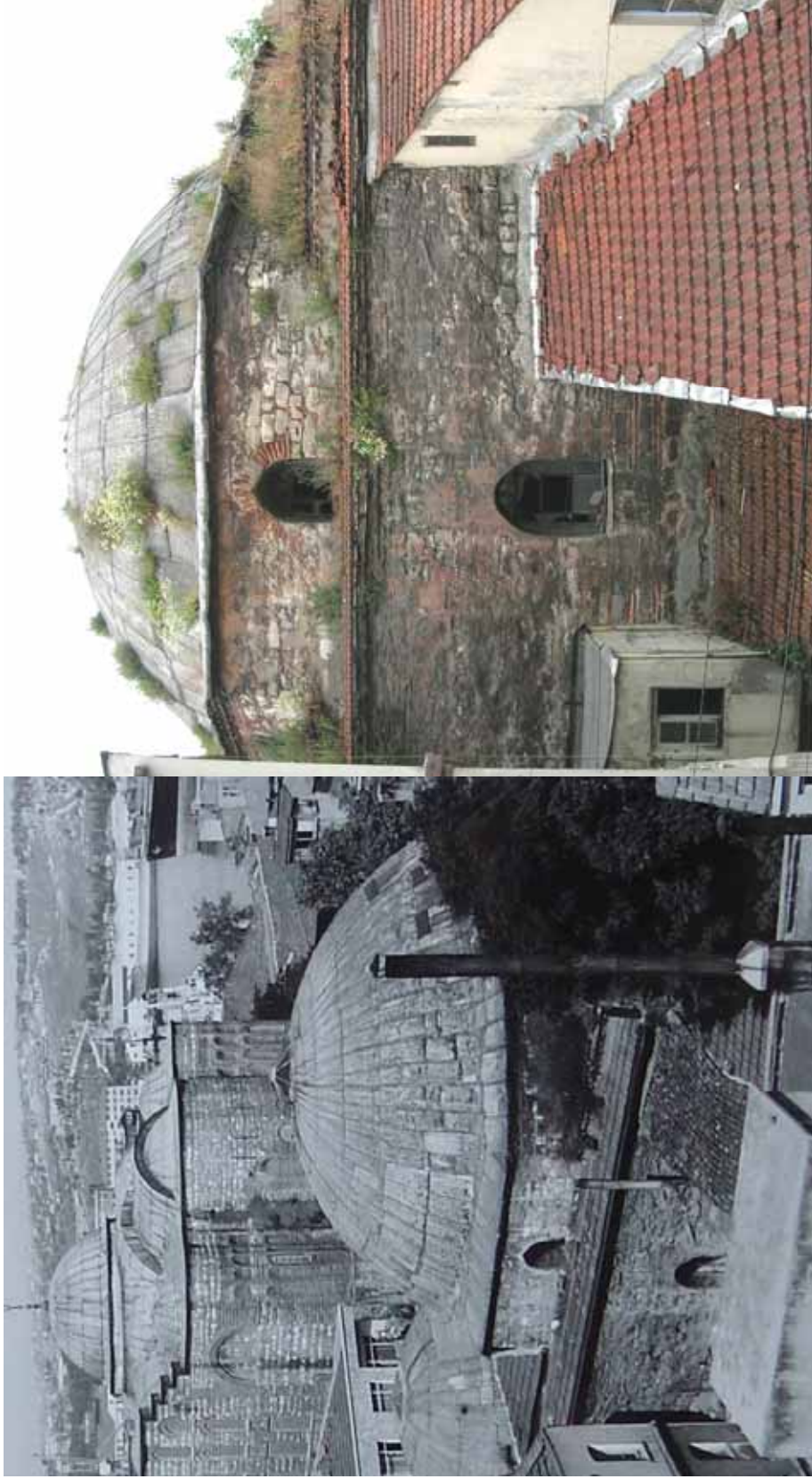

Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi

03.04.2006

Şekil C.5-57: Hamamın örtüsünde meydana gelen değişimler (1960'lardan 2006'ya)

.....ALMAN ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ ARŞİVİ (1960'lar).....HAMAMIN GÜNEYBATI CEPHESİ (13.06.2006).....

Şekil C.5-58: Erkekler Bölümü; kurşun örtüdeki değişim (Güneybatı Cephesi)

.....EKİM 2005.....

.....ARALIK 2005.....

.....ARALIK 2006.....

Şekil C.5-59: Kadınlar Bölümü; kurşun örtüdeki değişim (Kuzeydoğu Cephesi)

.....05.10.2005.....

.....ARALIK 2005.....

Şekil C.5-60: Erkekler Bölümü; kurşun örtüdeki değişim (Kuzeydoğu Cephesi)

Kadınlar Bölümü

Erkekler Bölümü

Şekil C.5-61: Soyunmalık kubbelerinin örgü tekniği

Şekil C.5-62: Erkekler Bölümü; Z02 kubbесinin kasağı (03.04.2006)

Şekil C.5-63: Z02; kubbe kasmağındaki kirpi saçak

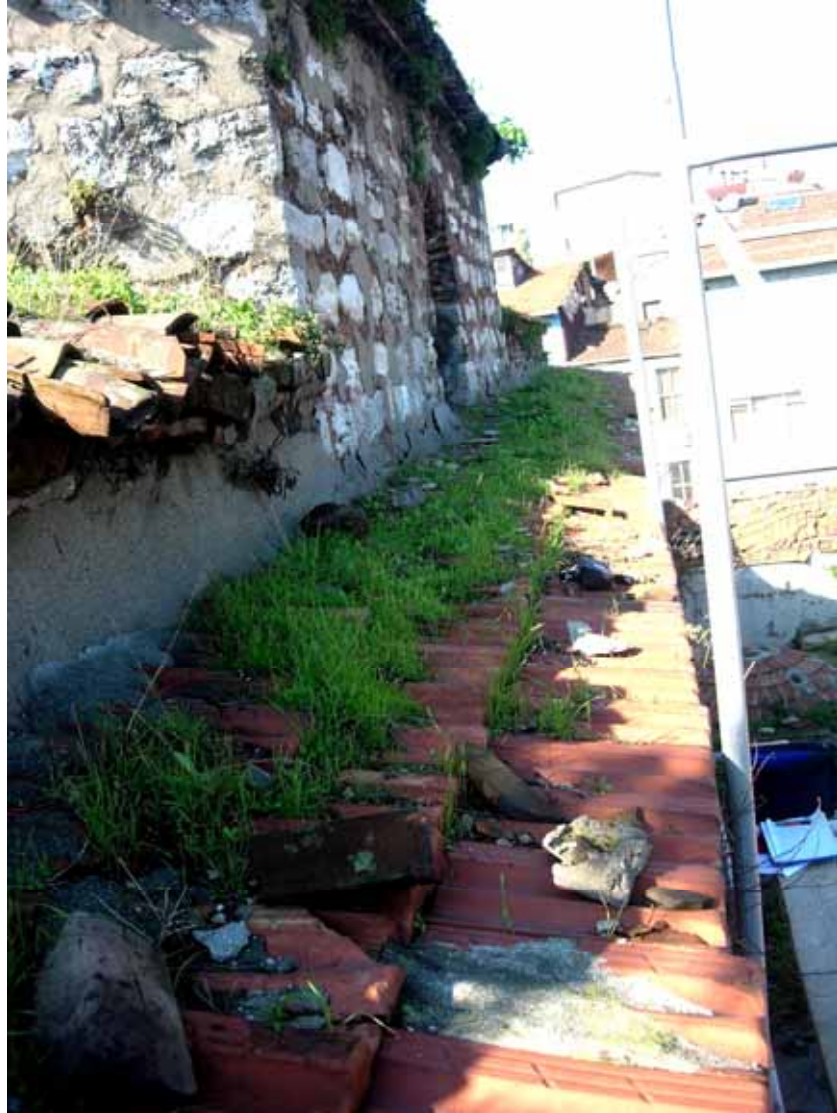
Şekil C.5-64: Doğu pandantifini örten köşe rts

Şekil C.5-65: Batı pandantifini örten köşe rts

Şekil C.5-66: Z02 kubbesinin kasmağındaki çimentolu onarımlar

Şekil C.5-67: Z02; kuzeydoğu beden duvarının üst örtüsü

Şekil C.5-68: Erkekler Bölümü'nün örtü sistemine genel bakış (17.11.2006)

Şekil C.5-69: (Ilıklık) Z03'ün örtüsü

Şekil C.5-70: (Traşlık) Z04a'nın örtüsü

Şekil C.5-71: (Hela) Z04b'nin örtüsü

Şekil C.5-72: (Sıcaklık) Z05'in örtüsü

Şekil C.5-73: (Eyvan 1) Z05b'nin örtüsü

Şekil C.5-74: (Eyvan 2) Z05c'nin örtüsü

Şekil C.5-75: (Keseciler Bölümü) Z05a'nın örtüsü

Şekil C.5-76: (Eyvan 3) Z05d'nin örtüsü

Şekil C.5-77: (Halvet hücresi 1) Z05-1'in örtüsü

Şekil C.5-78: (Halvet hücresi 2) Z05-2'nin örtüsü

Şekil C.5-79: (Halvet hücresi 3) Z05-3'ün örtüsü

Şekil C.5-80: Kubbe kasnaklarındaki taş örtü ve saçaklar

Şekil C.5-81: Z05- kubbe kasmağı; güneybatı saçağı

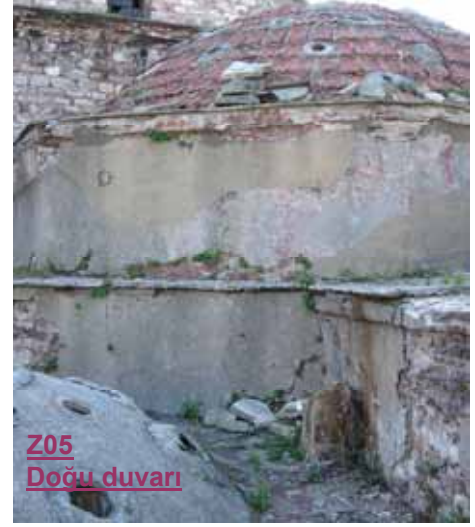
Şekil C.5-82: Z03- kubbe kasnağı; güneydoğu saçağı

Şekil C.5-83: Kasnak saçaklarındaki bozulmalar

Şekil C.5-84: Tuğla örtü (Z05-3 kubbesinin batısı)

Şekil C.5-85: Çimento sıvalı kasanak duvarları

Şekil C.5-86: Duvar örgüsü görülebilen kasanak duvarları (tuğla-horasan harcı)

Şekil C.5-87: Tuğla örtü (Z05-1 ile Z05b kubbeleri arasındaki bölüm)

Şekil C.5-88: Tuğla örtü (Z05b'nin batısındaki bölüm)

Şekil C.5-89: Kiremit ve çimentolu harçla kapatılan ışık gözü (Z05-3)

Şekil C.5-90: Işık gözünü örten cam fanusa dair iz (Z05c)

Şekil C.5-91: Işık gözünü örten düz cam (Z03; 06.09.2006)

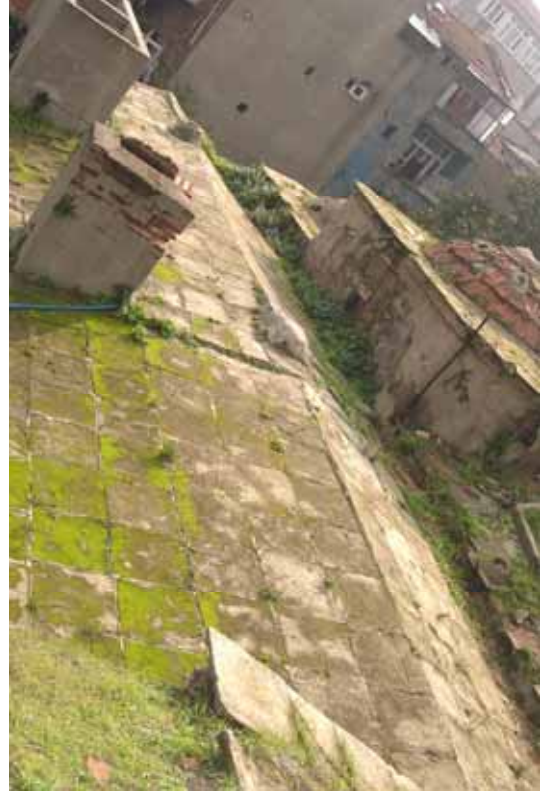
Şekil C.5-92: Camı kırılmış bir ışık gözü (Z05; 06.09.2006)

Şekil C.5-93: Z05 kubbesinin tepesindeki açık ışık gözleri

Şekil C.5-94: Kubbe kalınlığı ölçümü

Şekil C.5-95: Z06'nın eğimli çatı örtüsü

Şekil C.5-96: Z06'nın çatısıyla sıcaklık örtüsü arasındaki boşluk

Şekil C.5-97: Otopark sahiplerinin çatıda yetiştirdiği bitkiler (Eylül' 06)

Şekil C.5-98: Z06'nın taş kaplı örtüsü

Şekil C.5-99: Z06'nın örtüsündeki onarım izleri (17.11.2006)

Şekil C.5-100: Z07'nin üstündeki iki baca

13 Eylül 2006

17 Kasım 2006

Şekil C.5-101: Z07'nin taş kaplı örtüsündeki bozulma

..... 17.11.2006

Şekil C.5-102: Z07- odunluk bölümünün yüksek çatılı taş örtüsü

..... 16.10.2005

..... 10.11.2006

Şekil C.5-103: Z08'in örtüsü yok olmuş kubbesi

Şekil C.5-104: Hamamın güneydoğusundaki muhdes betonarme çatı

Şekil C.5-105: Z02; beden duvarı korniş

Şekil C.5-106: Z02 korniş; kuzey köşe

Şekil C.5-107: Z02 beden duvarı korniş; doğu köşe

Şekil C.5-108: Z02 kuzeydoğu beden duvarı korniş; bozuk örgü

Şekil C.5-109: Z02 kuzeydoğu beden duvarı kornişi; bozuk örgü

Şekil C.5-110: Kuzeydoğu kornişi; harman tuğlası örgü

Şekil C.5-111: Kuzeydoğu kornişi; kırık kiremitler

Şekil C.5-112: Kuzeydoğu kornişi; kötü onarım

Şekil C.5-113: Kuzeydoğu kornişi; kötü onarım

Şekil C.5-114: Kuzeydoğu kornişi- bozuk örgü

Şekil C.5-115: Kuzeydoğu kornişi; eksik saçak tuğlaları

Şekil C.5-116: Kuzeydoğu kornişi; derin oyuk

Şekil C.5-117: Kuzeydoğu kornişi; derzlerde büyüyen bitkiler

Şekil C.5-118: Kuzeybatı b. duvarı kornişi

Şekil C.5-119: Kuzeybatı b.d. kornişi

Şekil C.5-120: Kuzeybatı kornişi; bozuk örgü

Şekil C.5-121: Kuzeybatı kornişi; bozuk örgü

Şekil C.5-122: Z02 güneybatı beden duvarı kornişi

Şekil C.5-123: Güneybatı kornişi; bozuk örgü ve bitkilenme

Kuzeydoğu Cephesi Saçak Korniş

Kuzeybatı Cephesi Saçak Korniş

Güneybatı Cephesi Saçak Korniş

Şekil C.5-124: Çimentolu harcın altında görülen kurşun izleri

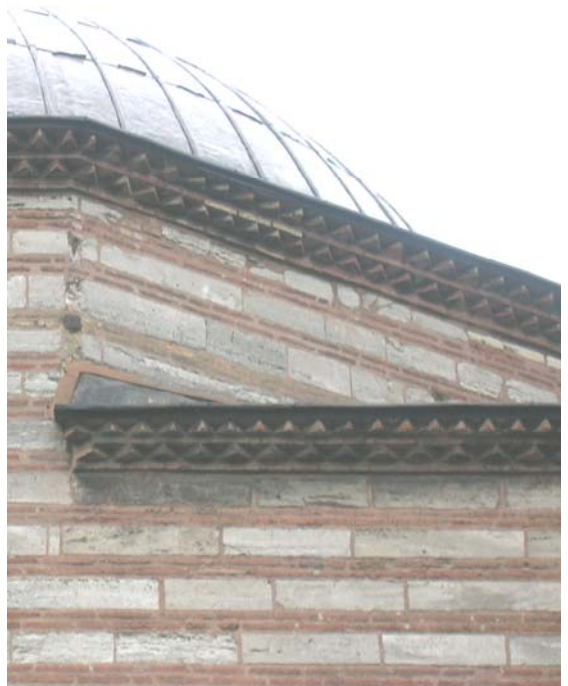
Şekil C.5-125: Kirpi saçak;
(Hoca Paşa Hamamı)

Şekil C.5-126: Kirpi saçak;
(İznik- Büyük Hamam)

Şekil C.5-127: Kirpi saçak;
(Tahtakale Hamamı)

Şekil C.5-128: Kirpi saçak;
(Ayasofya Haseki Hamamı)

Şekil C.5-129: Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı

Şekil C.5-130: Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı (orta bölüm)

Şekil C.5-131: Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı (orta bölüm)

Şekil C.5-132: Kirpi saçak; kasnak kuzeydoğu duvarı (kuzey köşe)

Şekil C.5-133: Soyunmalık kasnağı- kuzey duvarının karşıdan görünümü (panorama)

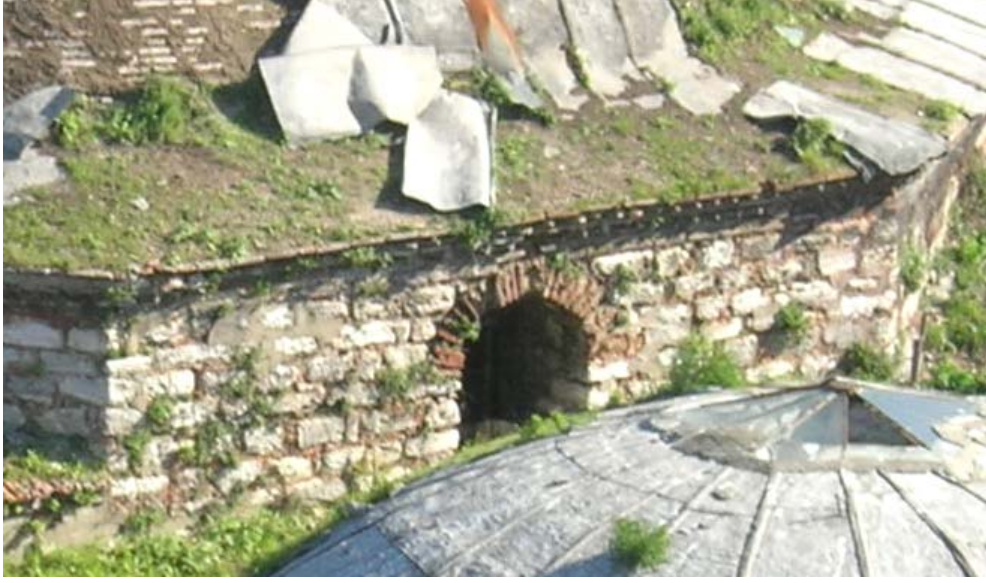
Şekil C.5-134: Kirpi saçak; kasnak kuzey duvarı (korunmuş örgü)

Şekil C.5-135: Kirpi saçak; kasnak kuzey duvarı (korunmuş örgü)

Şekil C.5-136: Kirpi saçak; kasnak kuzey duvarı

Şekil C.5-137: Soyunmalık kasnağı- kuzeybatı duvarı

Şekil C.5-138: Kuzeybatı kasnak penceresindeki onarım izi

Şekil C.5-139: Kırpi saçak; kasnak kuzeybatı duvarı

Şekil C.5-140: Kirpi saçak; kasnak kuzeybatı duvarı (korunmuş örgü)

Şekil C.5-141: Kirpi saçak; kasnak kuzeybatı duvarı

Şekil C.5-142: . Soyunmalık kasnağı- batı duvarının karşıdan görünümü (panorama)

Şekil C.5-143: Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (kuzey köşe)

Şekil C.5-144: Kirpi saçak; kasnak batı duvarı

Şekil C.5-145: Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (farklı harç tipleri)

Şekil C.5-146: Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (kuzey bölüm)

Şekil C.5-147: Kirpi saçak; kasnak batı duvarı (güney bölüm)

Şekil C.5-148: Kirpi saçak; kasnak güneybatı duvarı (tek dişli sıra)

Şekil C.5-149: Kirpi saçak; kasnak güneybatı duvarı (kuzey köşe)

Şekil C.5-150: Kirpi saçak; kasnak güneybatı duvarı (güney köşe)

Şekil C.5-151: Kirpi saçak; kasnak güney duvarı (batı köşe)

Şekil C.5-152: Kirpi saçak; kasnak güney duvarı

Şekil C.5-153: Soyunmalık kasnağı- güney duvarının görünümü (panorama)

Şekil C.5-154: Kirpi saçak; kasnak güneydoğu duvarı

Şekil C.5-155: Kirpi saçak; kasnak güneydoğu duvarı (orta bölüm)

Şekil C.5-156: Kirpi saçak; kasnak güneydoğu duvarı

Şekil C.5-157: Soyunmalık kasnağı- doğu duvarının karşıdan görünümü (panorama)

Şekil C.5-158: Kirpi saçak; kasnak doğu duvarı (güney bölüm)

Şekil C.5-159: Kasnak doğu duvarı- kuzey köşe (bozuk örgü)

Şekil C.5-160: Kasnak saçağı; doğu bölüm (eksik kurşun örtü)

Şekil C.5-161: Kirpi saçak; İznik- Büyük Hamam (15.10.2006)

Şekil C.5-162: Kirpi saçak; İznik- Büyük Hamam (15.10.2006)

.....içeriden görünümdışarıdan görünüm

Şekil C.6-1: Soyunmalık; Güneybatı beden duvarındaki pencere

.....içeriden görünümdışarıdan görünüm

Şekil C.6-2: Soyunmalık; Kuzeydoğu beden duvarındaki pencere

.....içeriden görünümdışarıdan görünüm

Şekil C.6-3: Soyunmalık; Güneydoğu beden duvarındaki pencere

.....içeriden görünümdışarıdan görünüm

Şekil C.6-4: Soyunmalık kubbe kasnağı; Güneybatı penceresi

.....içeriden görünümdışarıdan görünüm

Şekil C.6-5: Soyunmalık kubbe kasağı; Kuzeybatı penceresi

Şekil C.6-6: Kuzeybatı penceresi; tesbit çivisi

Şekil C.6-7: Kuzeybatı penceresi; hatıl deliği

Şekil C.6-8: Kuzeybatı kasnak duvarı; dış taraf

.....içeriden görünüm

.....dışarıdan görünüm

Şekil C.6-9: Soyunmalık kubbe kasnağı; Kuzeydoğu penceresi

Şekil C.6-10: Kuzeydoğu penceresi; tesbit çivisi

Şekil C.6-11: Kuzeydoğu penceresi; hatıl delikleri

Şekil C.6-12: Kuzeydoğu kasnak duvarı; dış taraf

.....içeriden görünümdışarıdan görünüm

Şekil C.6-13: Soyunmalık kubbe kasnağı; Güneydoğu penceresi

Şekil C.6-14: Güneydoğu penceresi kırık camlar

Şekil C.6-15: Güneydoğu penceresi; tesbit çivisi

Şekil C.6-16: 1 numaralı kurna "tip 1"

Şekil C.6-17: 2 numaralı kurna "tip 1"

Şekil C.6-18: 3 numaralı kurna "tip 2"

Şekil C.6-19: 4 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-20: 5 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-21: 6 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-22: 7 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-23: 8 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-24: 9 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-25: 10 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-26: 11 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-27: 12 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-28: 13 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-29: 14 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-30: 15 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-31: 16 numaralı kurna "tip 3"

Şekil C.6-32: 17 numaralı kurna "tip 4"

Şekil C.6-33: 18 numaralı kurna "tip 4"

Şekil C.6-34: 19 numaralı kurna "tip 4"

Şekil C.6-35: 20 numaralı kurna "tip 5"

Şekil C.6-36: 21 numaralı kurna "tip 5"

Şekil C.6-37: 22 numaralı kurna "tip 6"

Şekil C.6-38: 23 numaralı kurna "tip 6"

Şekil C.6-39: 24 numaralı kurna "tip 6"

Şekil C.6-40: 1 numaralı ayna taşı

Şekil C.6-41: 2 numaralı ayna taşı

Şekil C.6-42: 3 numaralı ayna taşı

Şekil C.6-43: 4 numaralı ayna taşı

Şekil C.6-44: 5 numaralı ayna taşı izi

Şekil C.6-45: 6 numaralı ayna taşı izi

Şekil C.6-46: 7 numaralı ayna taşı

Şekil C.6-47: Şirvan; güneybatı bölümündeki çökme (13.06.2006)

Şekil C.6-48: Şirvan; kuzeybatı bölümü (Ocak 2006)

Şekil C.6-49: Şirvan; kuzeydoğu bölümü (14.10.2006)

Şekil C.6-50: Şirvan; kuzeydoğu bölümü (Ocak 2006)

Şekil C.6-51: Şirvan; güneydoğu bölümü- başlık ve silme detayı

Şekil C.6-52: Şirvan; ahşap silme bitiş detayı

Şekil C.7-1: Çimentolu sıvayla kaplı kasnak duvarları

Şekil C.7-2: Kasnak duvarları; çimentolu sıvanın döküldüğü bölgeler

Şekil C.7-3: Çimentolu sıvadaki çatlama ve dökülmeler

Şekil C.7-4: Çimentolu sıvayla yapılan onarımlar

Şekil C.7-5: Kasnak cephelerinde çimentolu sıvayla yapılan onarımlar

Şekil C.7-6: Güneydoğu cephesinde çimentolu onarımlar

Şekil C.7-7: Külhan cephesindeki çimentolu sıva izleri

Şekil C.7-8: Ilıklıktaki muhdes duvarlar

Şekil C.7-9: Kurnaların seki üstündeki yerleşimleri (01.11.2006)

Şekil C.7-10: Örtü sisteminde gözlenen bitkilenme (Ekim 2006)

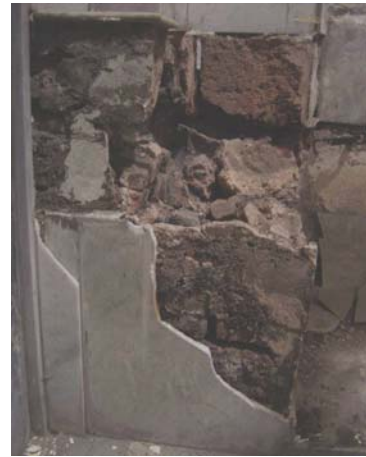
Şekil C.7-11: Örtü sisteminin temizlik öncesi ve sonrası durumu

Şekil C.7-12: Kırık kiremitler ve açık ışık gözleri

Şekil C.7-13: Bozularak koruyuculuğunu yitiren mevcut kurşun örtü

Şekil C.7-14: Soyunmalık; doğu köşede sökülen mermer izleri

Şekil C.7-15: Sökülen mermer duvar kaplamaları (06.12.2006)

Şekil C.7-16: Tahrip olmuş mermer ayna taşları

Şekil C.7-17: Sökülen ayna taşlarına ait izler

Şekil C.7-18: Eyvanlardan sökülen koltuk taşlarına ait izler

Şekil C.7-19: Sökülen koltuk taşlarına ait izler (06.12.2006)

Şekil C.7-20: Ilıklık sekisinde açılan delik

Şekil C.7-21: Soyunmalık kubbesindeki yoğun bitkilenme

Şekil C.7-22: Bitkilerle üstü kapanan tüteklikler

Şekil C.7-23: Külhanın taş örtüsündeki yosunlanma

Şekil C.7-24: Odunluk taş örtüsündeki bitkilenme

Şekil C.7-25: Su kulesinin kubbesindeki çimentolu onarım izi

Şekil C.7-26: Soyunmalık kuzeydoğu cephesindeki derz boşalması

Şekil C.7-27: Soyunmalık kuzeydoğu cephesi; yüzey kaybı

Şekil C.7-28: Soyunmalık kuzeydoğu cephesindeki onarım izleri

Şekil C.7-29: Soyunmalık güneydoğu cephesindeki incir ağacı

Şekil C.7-30: Soyunmalık kubbesinin iç yüzündeki bozulmalar

Şekil C.7-31: Kubbelerde nemden kaynaklanan renk değişimleri

Şekil C.7-32: Duvarlarda nemden kaynaklanan renk değişimleri

Şekil C.7-33: Sıva dökülmeleri ve çatlakları

Şekil C.7-34: Z05-3 duvarlarındaki yoğun yosunlanma (01.11.2006)

Şekil C.7-35: Mermer elemanlarda gözlenen kirlenme

Şekil C.7-36: Demir elemanlarda gözlenen paslanma

Şekil C.7-37: Ahşap elemanlarda gözlenen çürüme (01.11.2006)

Şekil C.7-38: Külhanın duvarlarındaki bozulmalar (18.11.2006)

Şekil C.7-39: Soyunmalık kubbesindeki yapısal çatlak (01.11.2006)

Şekil C.7-40: Silmedeki çatlak **Şekil C.7-41:** Kùlhan; destek kemerinde onarım izi

Şekil D.1: Cağaloğlu- Acimusluk Hamamı (29.10.2003)

Şekil D.2: Ayakapı Hamamı (03.04.2006)

Şekil D.3: Ortaköy- Hüsrev Kethüda Hamamı (04.04.2006)

Şekil D.4: Selanik- Bey Hamamı [AHUNBAY, Z.; 2000]

Şekil D.5: Hamamın güneydoğusundaki muhdes yapı

Şekil D.6: Muhdes yapının kuzeydoğudan görünümü

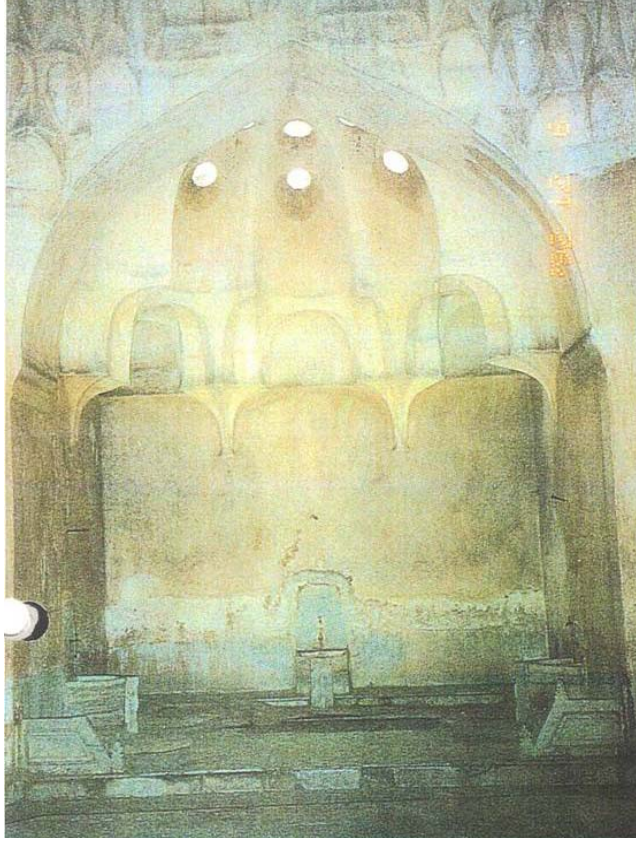
Şekil D.7: Revaklı giriş örneği

Şekil D.8: Revaklı giriş örneği

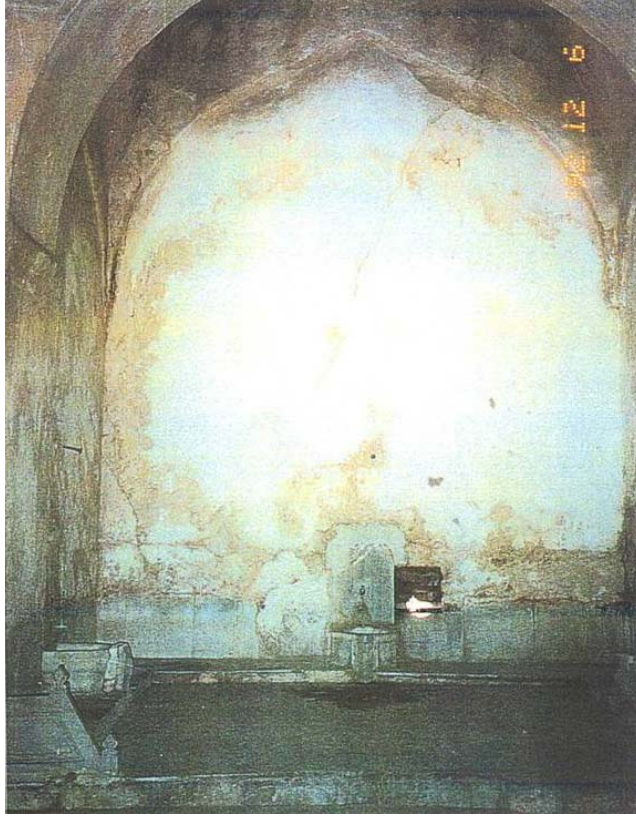

Şekil D.9: Kagir revaklı giriş (Ayasofya- Haseki Hamamı)

Şekil D.10: Giriş holündeki (Z01) niş

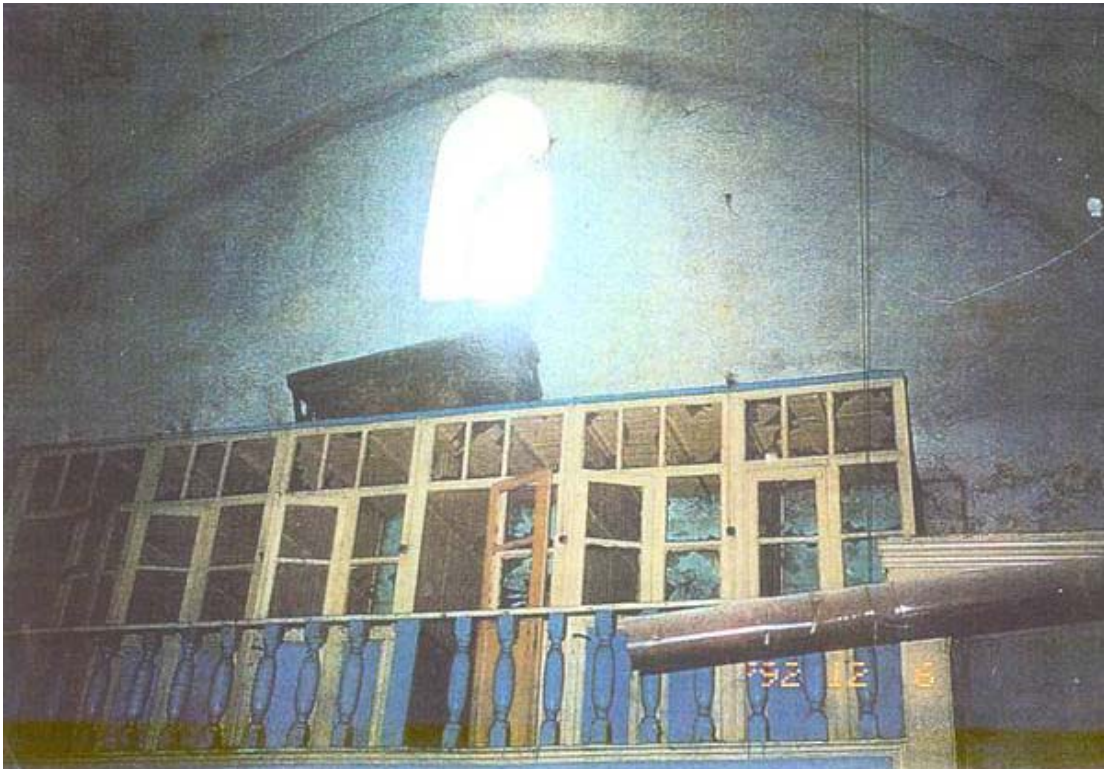
Şekil D.11: Z05d eyvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

Şekil D.12: Z05c eyvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

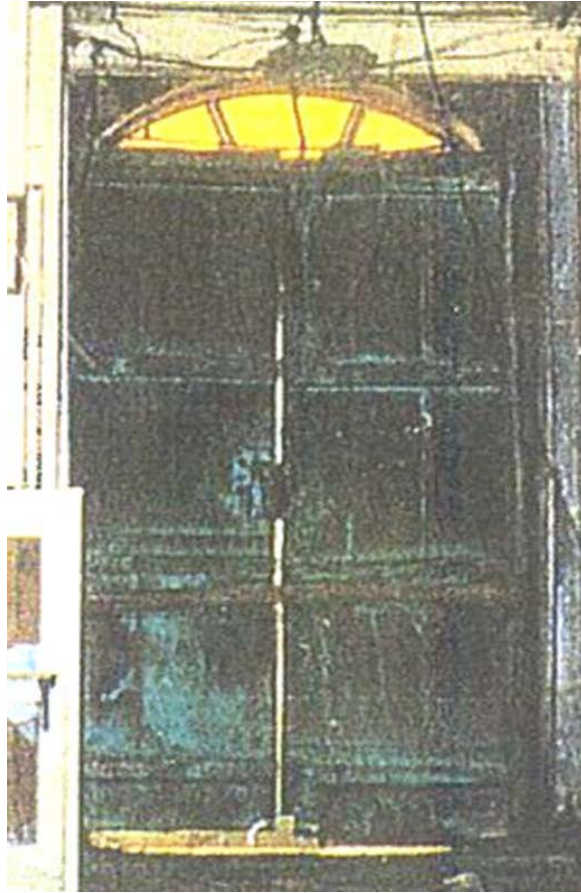
Şekil D.13: Z02- Kuzeybatı duvarı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

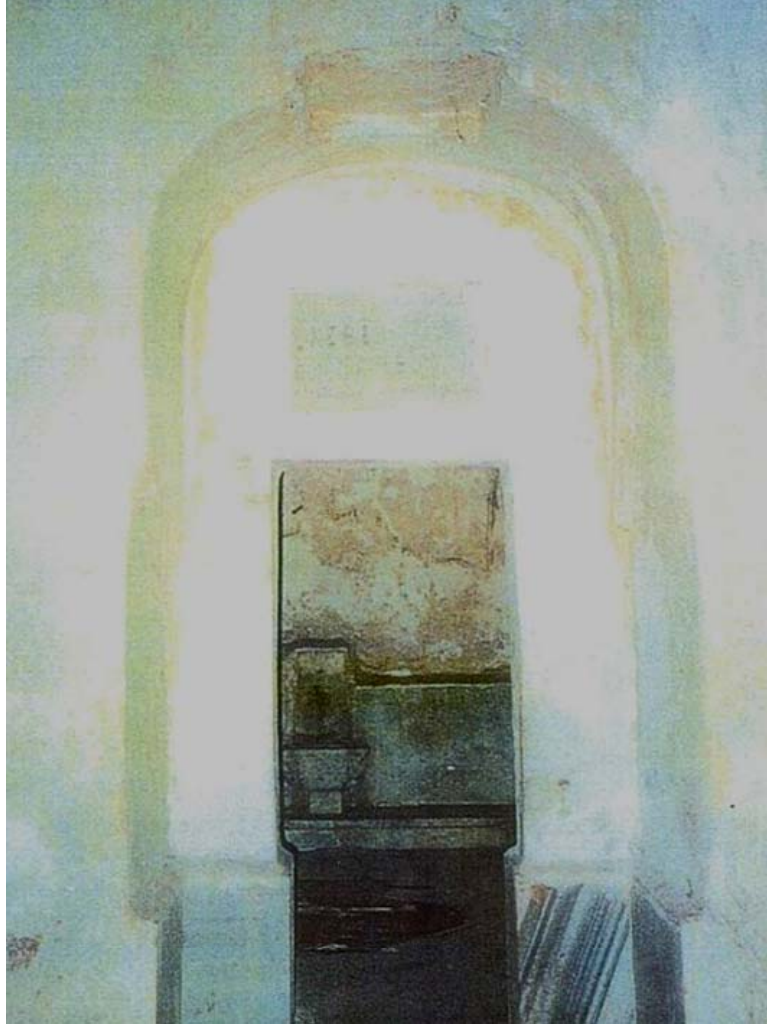
Şekil D.14: Kuzeydoğu Şirvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

Şekil D.15: Güneybatı Şirvanı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

Şekil D.16: Z02- Ahşap kapı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

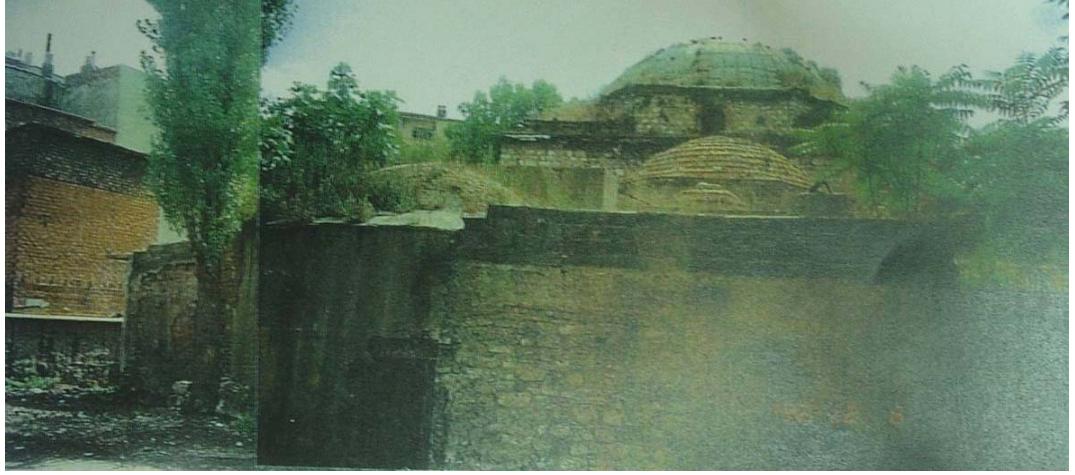
Şekil D.17: Z05a'nın girişi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

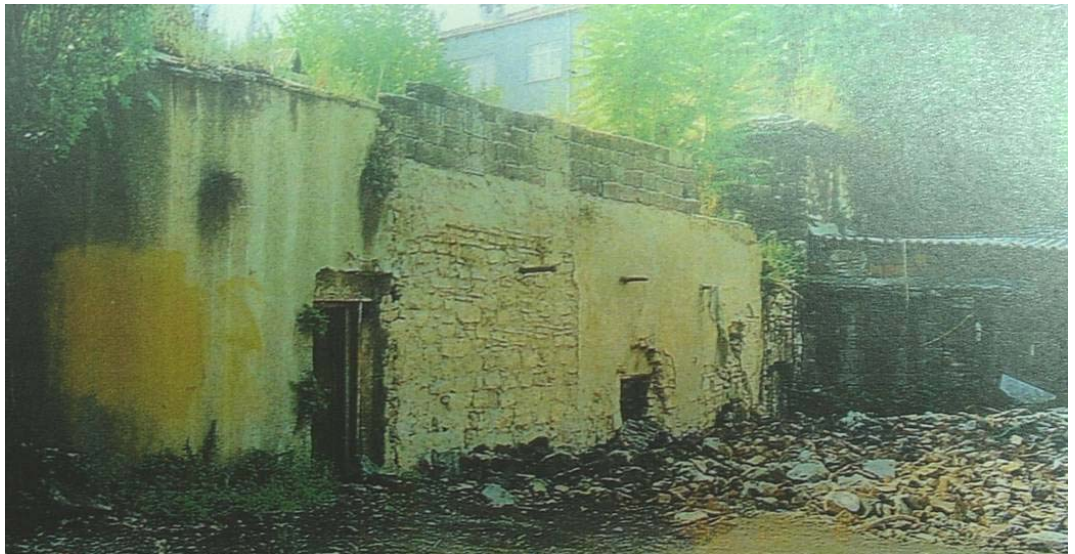
Şekil D.18: Kuzeydoğu cephesi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

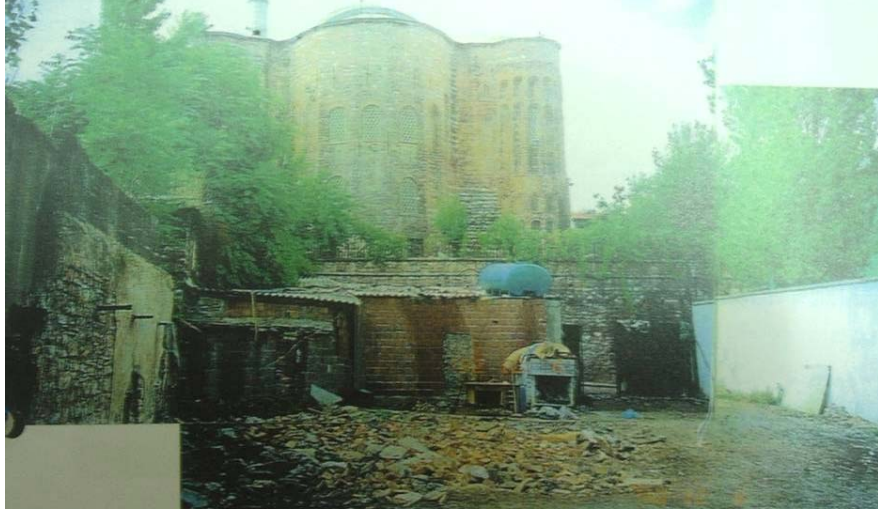
Şekil D.19: Şerefiye Sokak'tan bakış [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

Şekil D.20: Kuzeydoğu cephesi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

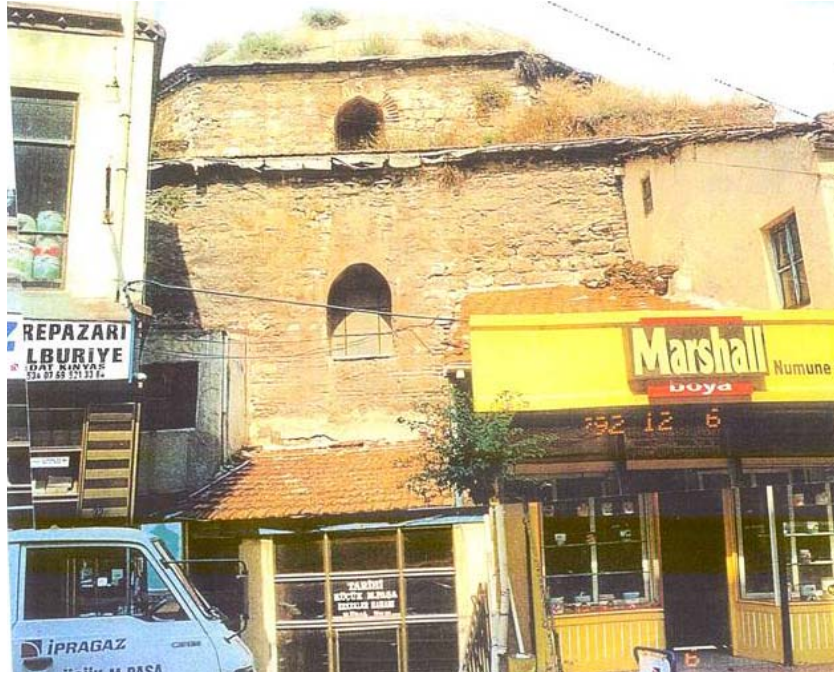
Şekil D.21: Kılhanın görünümü [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

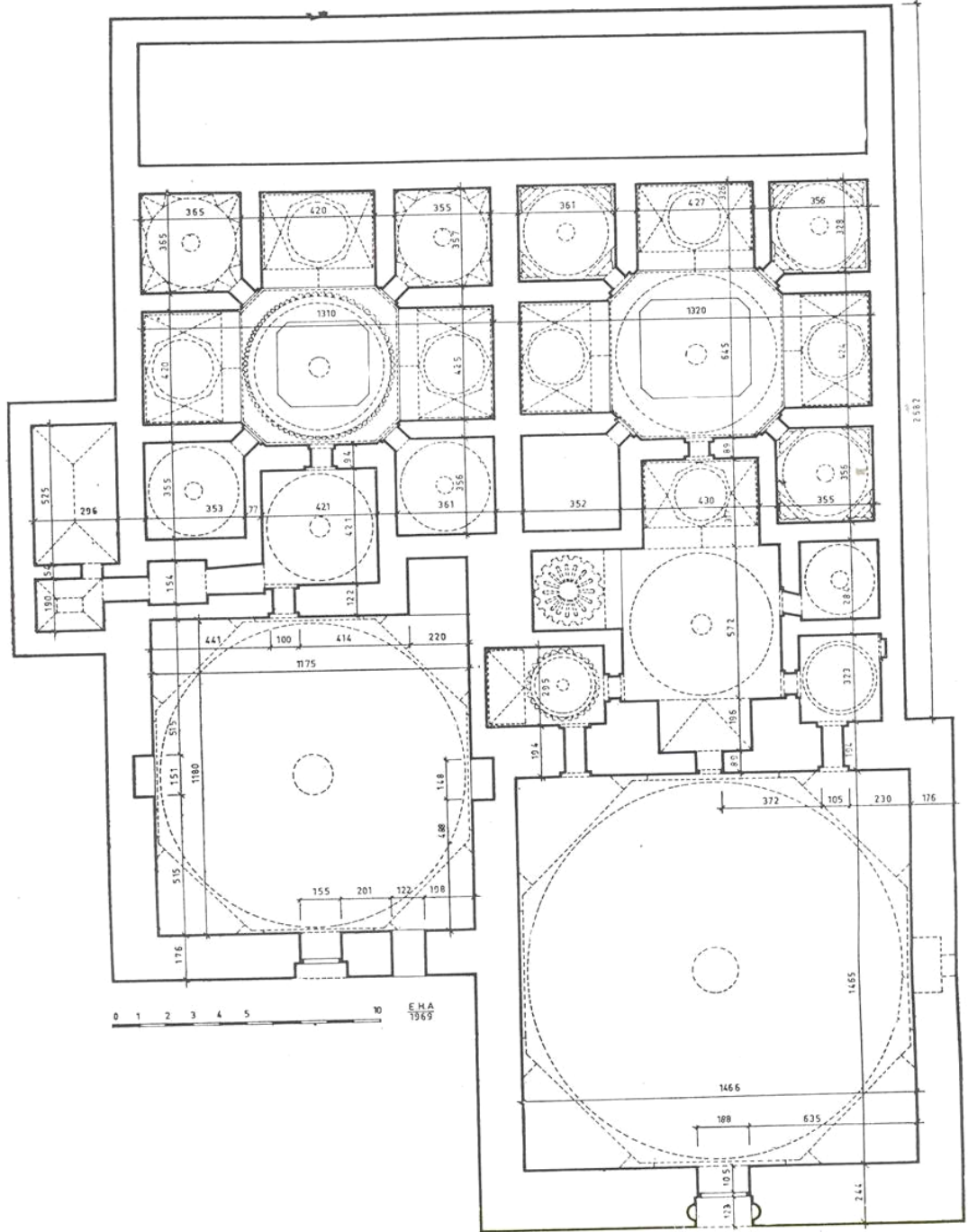
Şekil D.22: Otoparktan bakış [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

Şekil D.23: Muhdes yapı [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

Şekil D.24: Güneybatı cephesi [MERMER-İŞ A.Ş. ARŞİVİ; 1992]

904. R. : Gedik Paşa Hamamı plânı

Şekil D.25: Gedikpaşa Hamamı'nın planı [12; s.600]

.....Soyunmalık tarafından giriş kapısı

.....Soyunmalık-şirvan

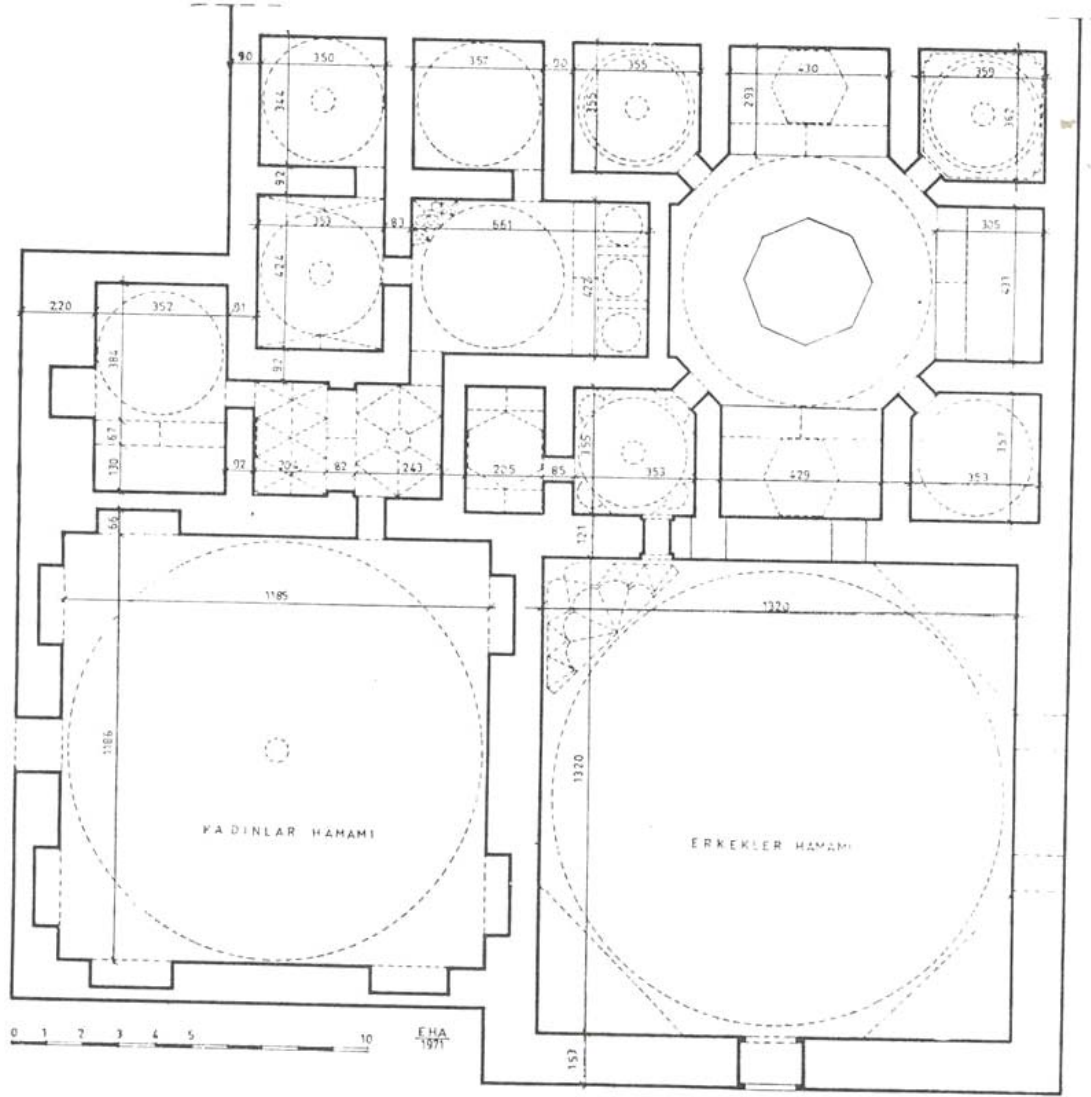

.....Soyunmalık cephesi ve örtüsü

.....Sıcaklık örtüsü

Şekil D.26: Gedikpaşa Hamamı'ndan görünüm (Nisan 2006)

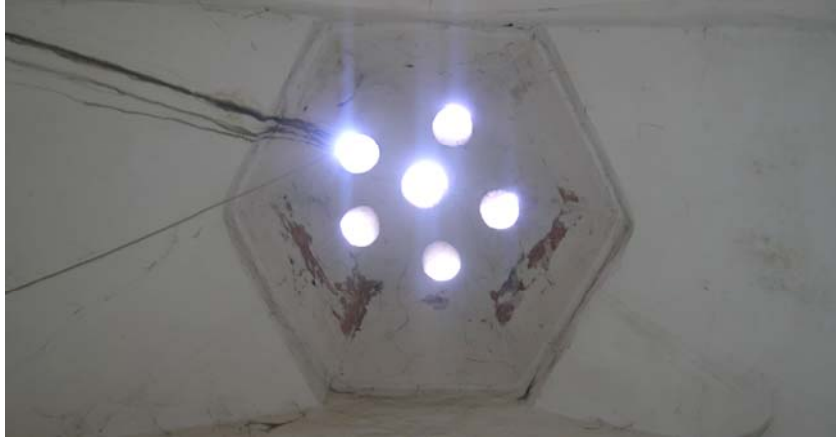

925. R. : Hoca Paşa'da Sinan Paşa - Hoca Paşa Hamamı restitüsyon plânı

Şekil D.27: Hoca Paşa Hamamı'nın planı [12; s.607]

.....altıgen planlı kubbe (eyvan örtüsü)

.....altıgen planlı kubbe (eyvan örtüsü)

.....Sıcaklığın genel görünümü

Şekil D.28: Hoca Paşa Hamamı'ndan görünümler (Nisan 2006)

.....iki bölüm arasına açılan geçişkapatılan sıcaklık eyvanları

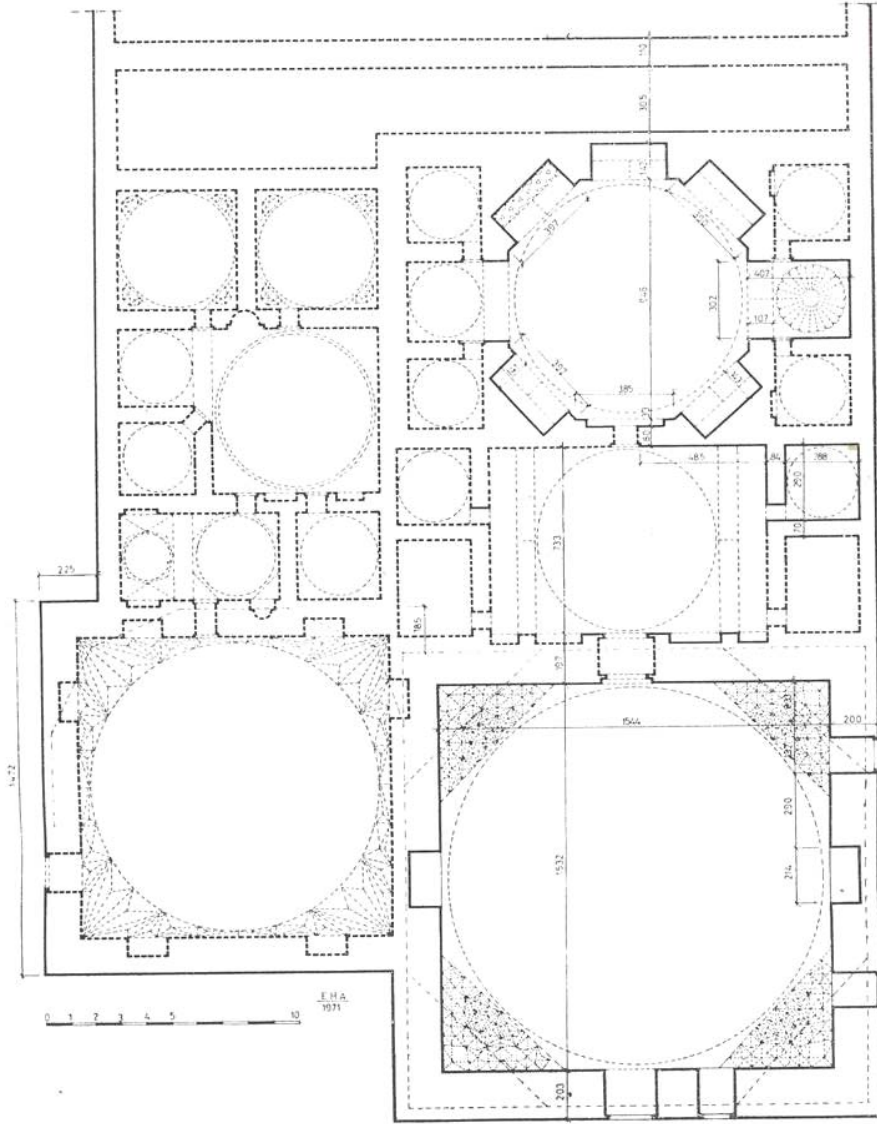

.....soyunmalık mekanına yapılan eklemeler

.....sıcaklık mekanına yapılan eklemeler

Şekil D.29: Hoca Paşa Hamamı; müdahaleler (Nisan 2006)

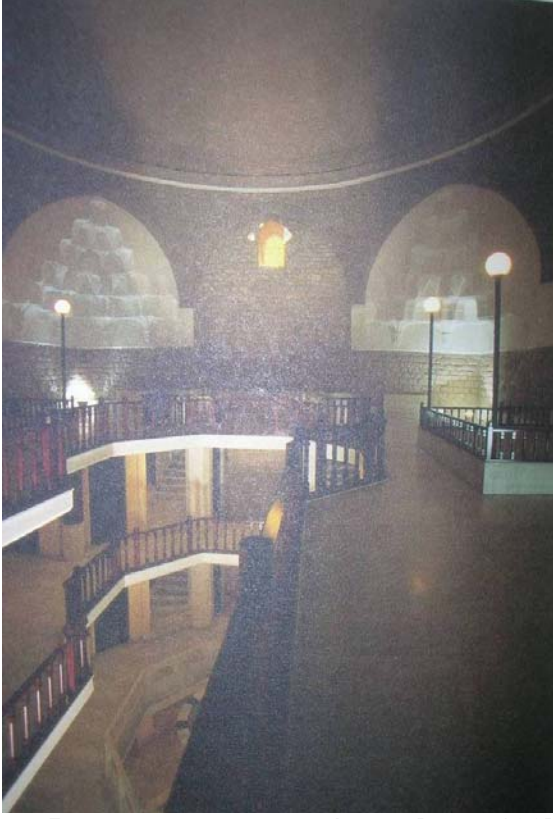

929. R. : Tahta Ka'e Hamamı planı

Şekil D.30: Tahtakale Hamamı'nın planı [12; s.610]

Şekil D.31: Tahtakale Hamamı'nın maketi

.....Restorasyon sonrası durum [57; s.182]

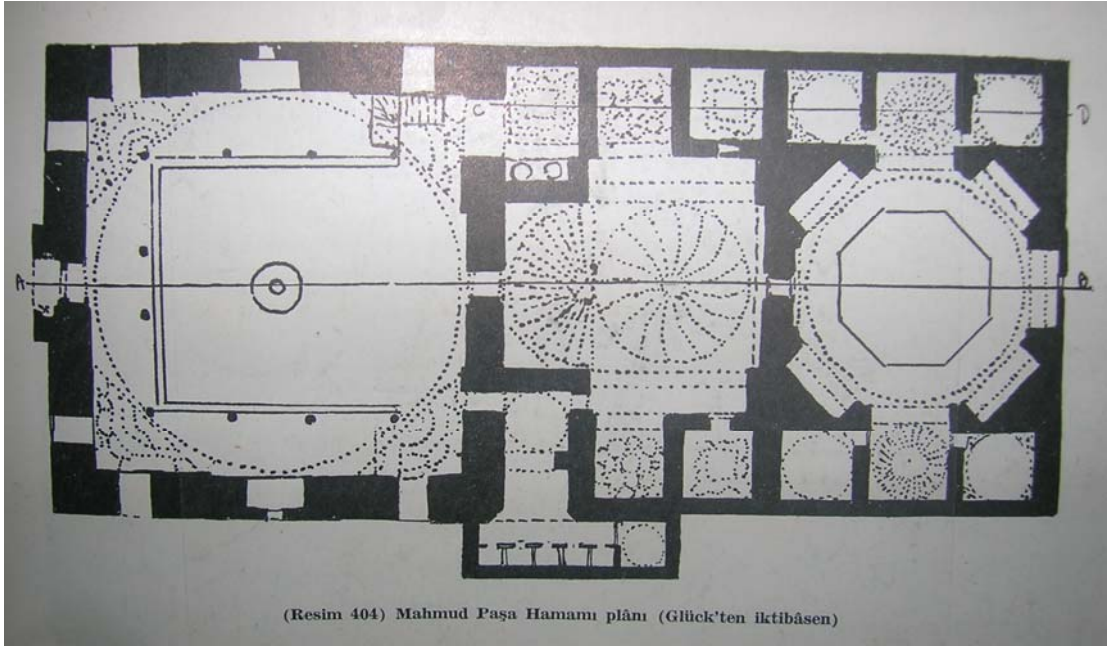

.....Yeni kullanım (Nisan 2006)

.....Sıcaklığın restorasyon sonrası durumu (Nisan 2006)

Şekil D.32: Tahtakale Hamamı'ndan görünüm

Şekil D.33: Mahmud Paşa Hamamı'nın planı [11; s.....]

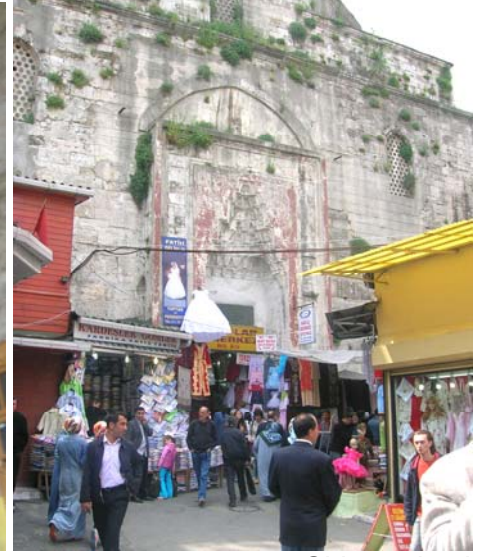
Şekil D.34: Mahmud Paşa Hamamı; taş saçak kornişi (Nisan 2006)

Şekil D.35: Mahmud Paşa Hamamı'nın giriş cephesi (1953'ten 2006'ya)

.....Soyunmalığın durumu

.....Giriş cephesi

.....Kubbedeki bozulma

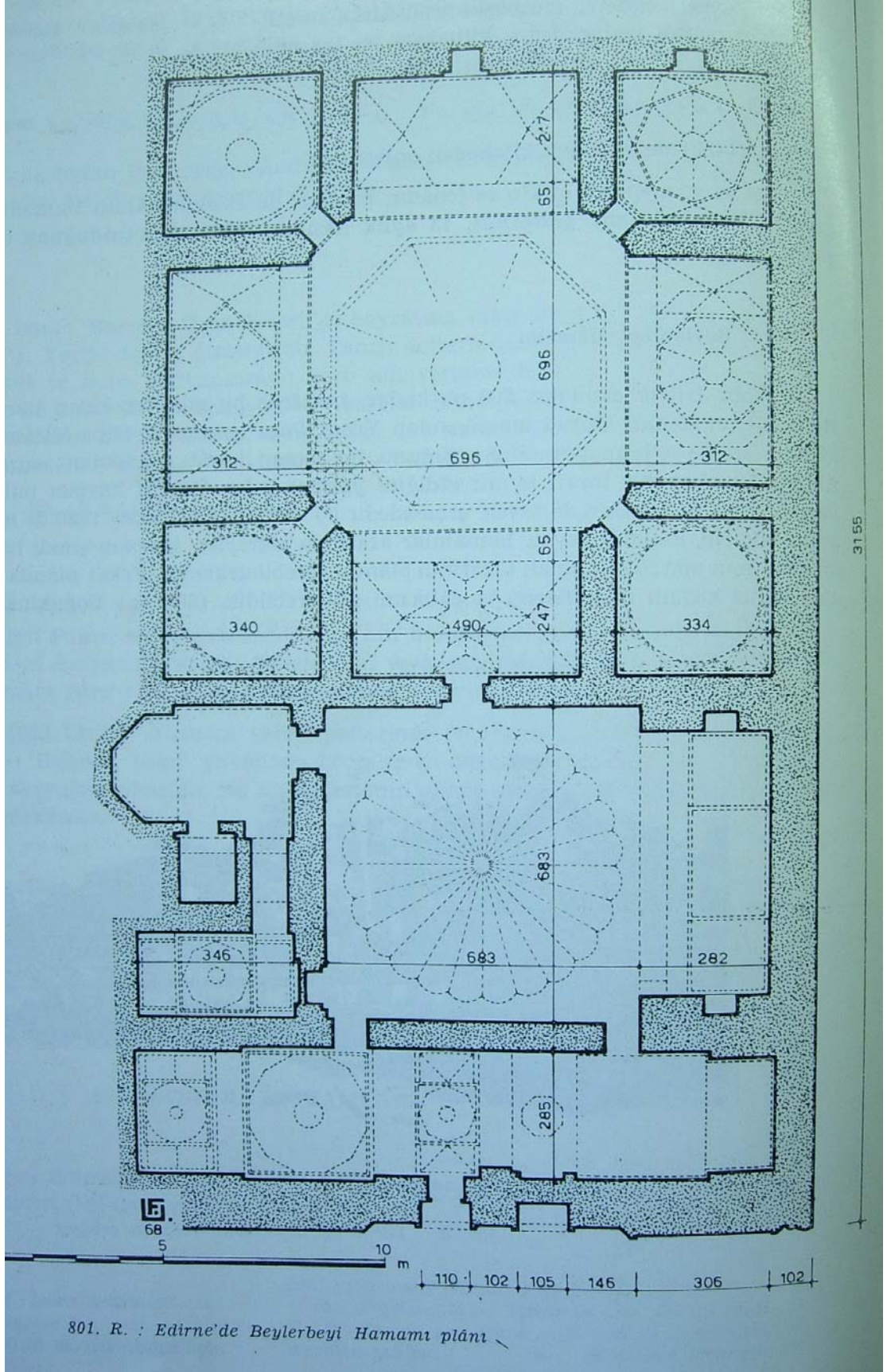

.....Cephedeki bozulma

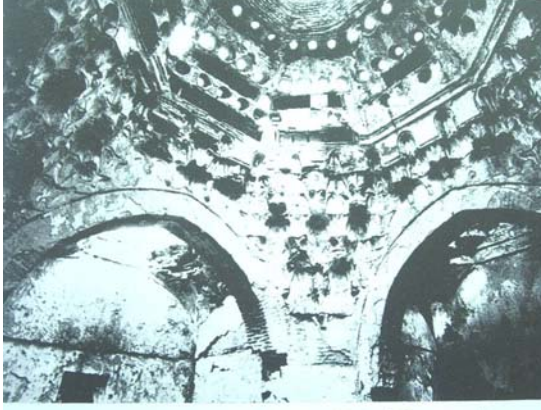

.....Soyunmalığın bugünkü durumu

Şekil D.36: Mahmud Paşa Hamamı'ndan görünüm (Nisan 2006)

Şekil D.37: Edirne- Beylerbeyi Hamamı'nın planı [13; s.466]

804. B. : Edirne'de Beylerbeyi Hamamı göbek taşı kubbe ve eyvanları

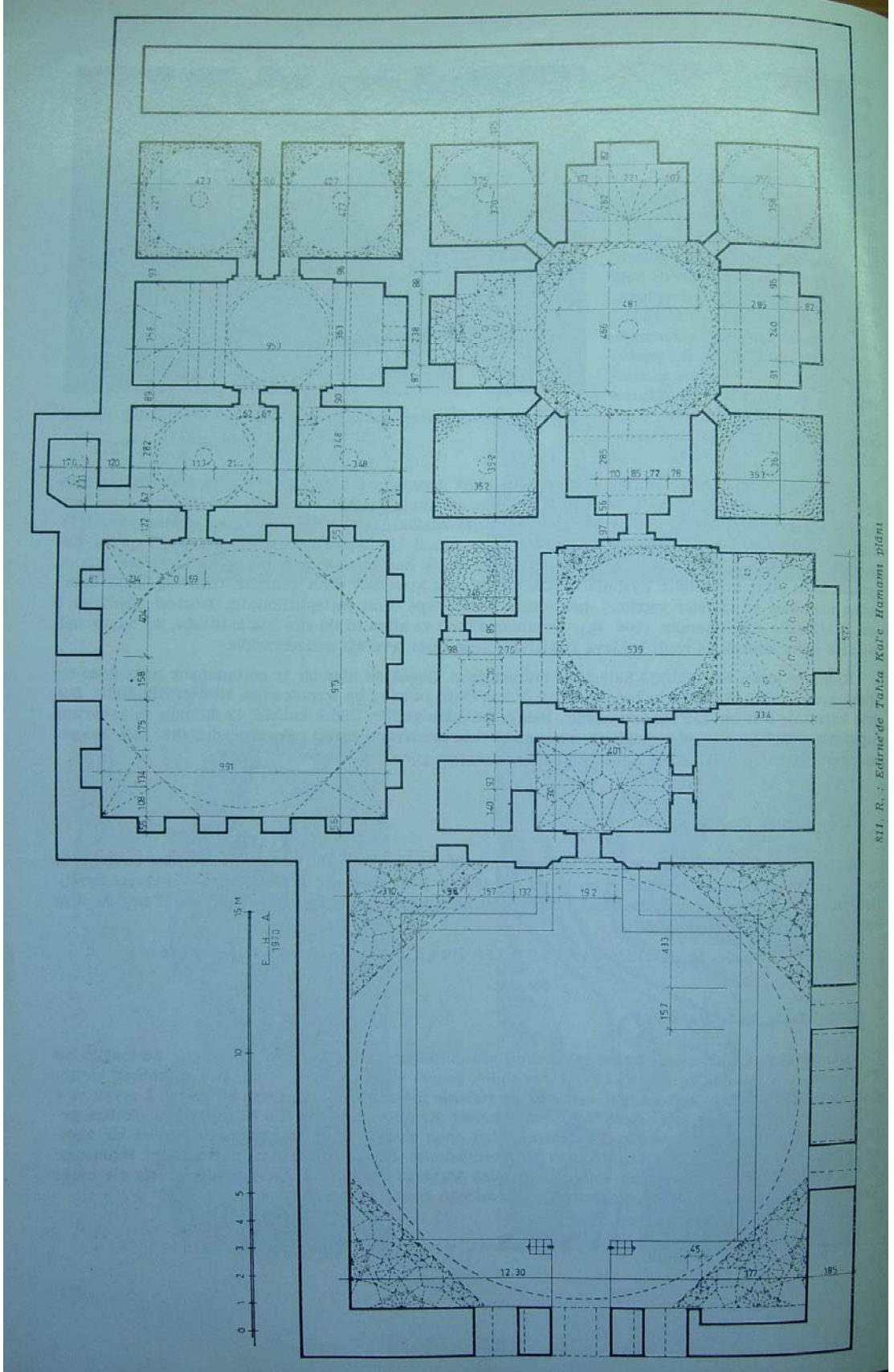

.....[13; s.467](10.12.2006)

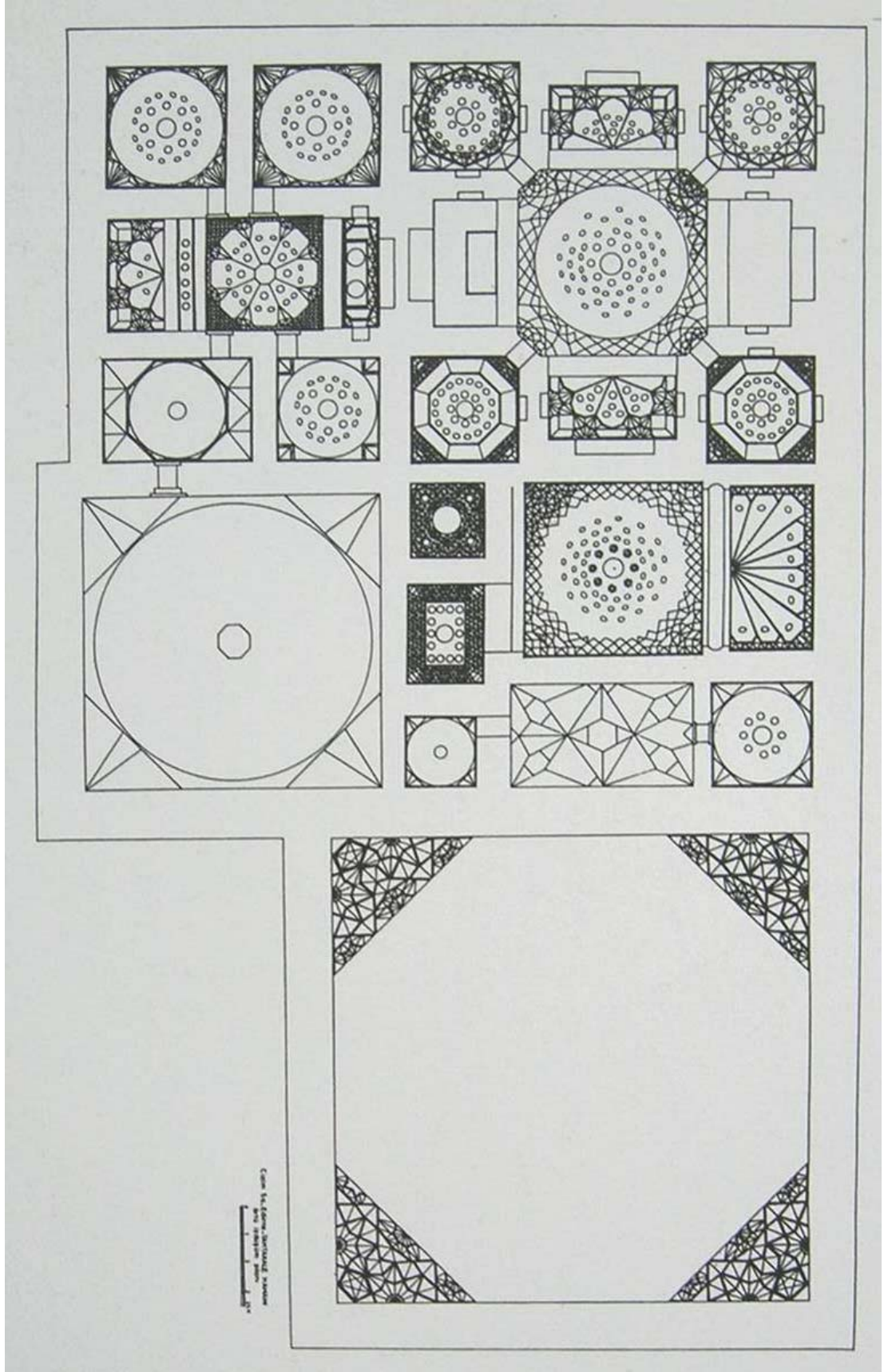
Şekil D.38: Edirne- Beylerbeyi Hamamı (1989'dan 2006'ya)

Şekil D.39: Edirne- Beylerbeyi Hamamı (10.12.2006)

Şekil D.40: Edirne- Tahtakale Hamamı'nın planı [13; s.472]

Şekil D.41: Edirne- Tahtakale Hamamı'nın örtü izdüşüm planı [.....; s.....]

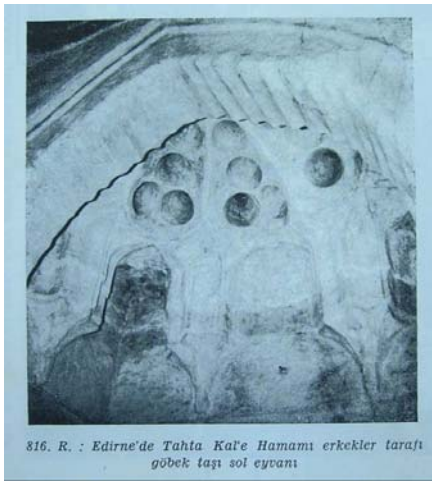

Sıcaklık eyvanı

Erk. Böl. girişi

Şekil D.42: Edirne- Tahtakale Hamamı'nın durumu (10.12.2006)

816. R. : Edirne'de Tahta Ka'fe Hamamı erkekler tarafı göbek taşı sol eyvanı

..... [13; s.474](10.12.2006)

Şekil D.43: Edirne- Tahtakale Hamamı; mukarnas

.....Sıcaklık kubbesi- mukarnaslı geçiş bölgesi

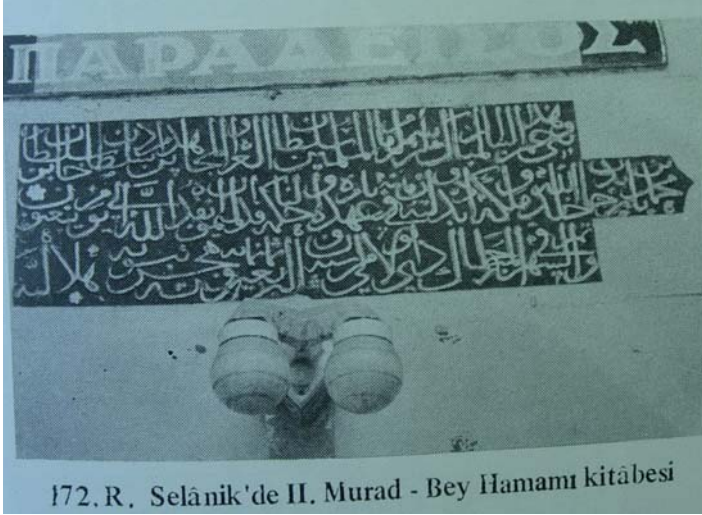

.....Sıcaklık duvarı üzerinde mukarnas bezeme

Şekil D.44: Edirne- Tahtakale Hamamı; mukarnas (10.12.2006)

71. R. Selânik'de II. Murad - Bey Hamamı erkekler kapısı
(Fo. Semâvî Eyice)

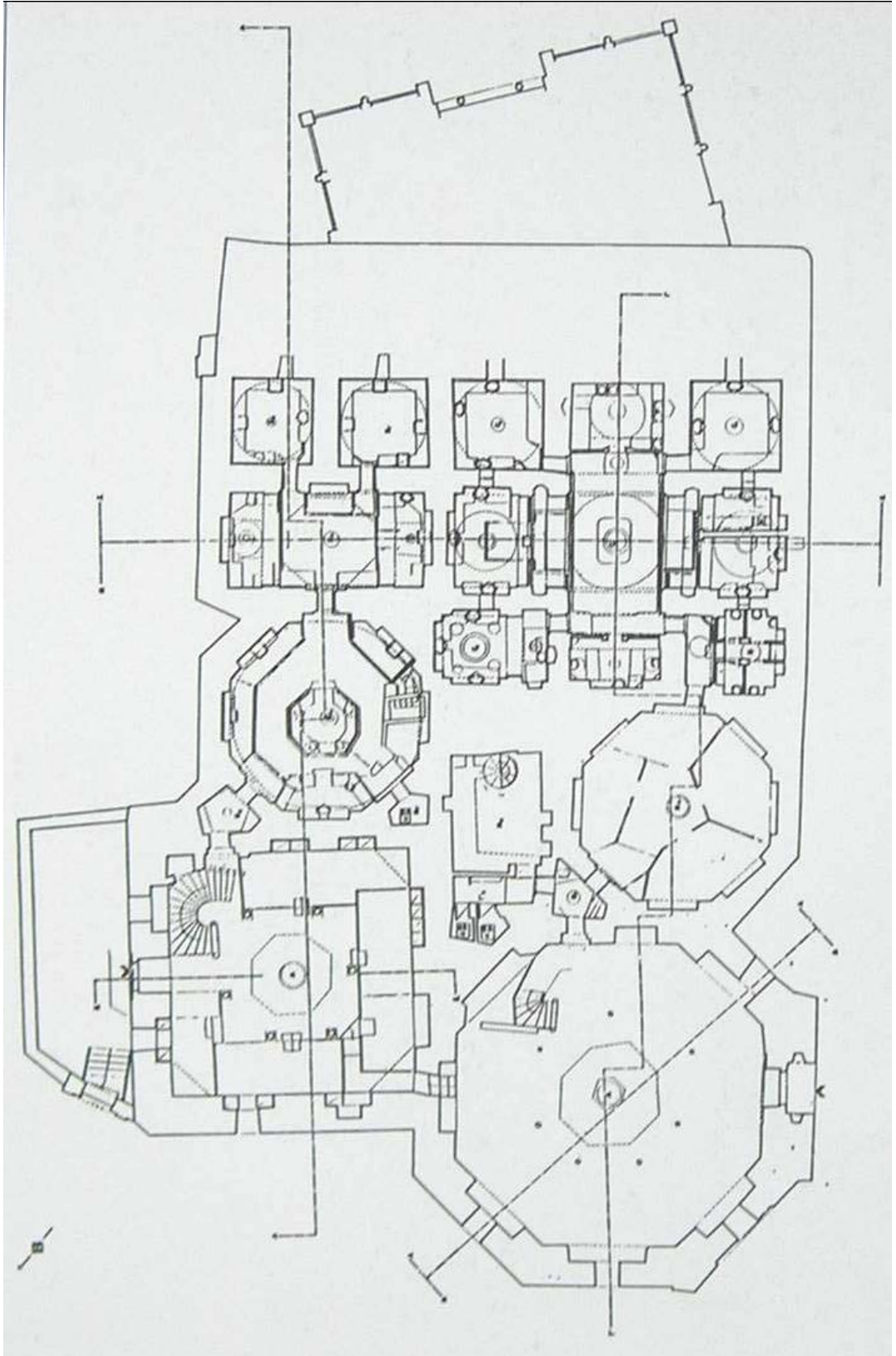
172. R. Selânik'de II. Murad - Bey Hamamı kitâbesi

Şekil D.45: Selanik- Bey Hamamı [14; s.....]

933. R. : Selânik'de Sultan Murad - Bey Hamamı'nın kadınlar kısmı kapısı

Şekil D.46: Selanik- Bey Hamamı [14; s.....]

Şekil D.47: Selanik- Bey Hamamı'nın planı [.....; s.....]

Şekil D.48: Selanik- Bey Hamamı [...; s.....]

Şekil D.49: Selanik- Bey Hamamı [AHUNBAY, Z.; Nisan 2003]

Davud Paşa Camii[11; s.122]

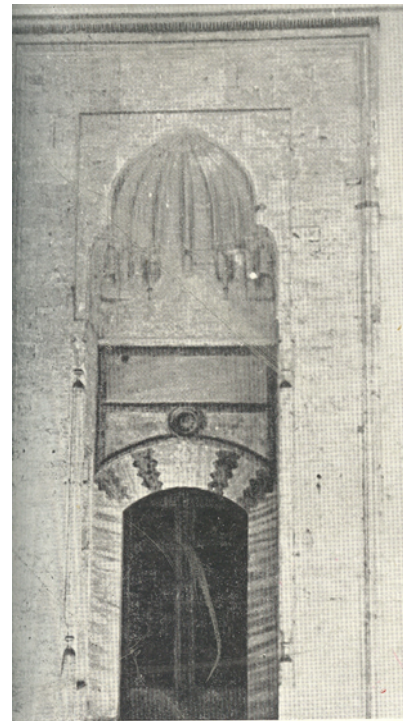

(Resim 95) Fâtih Tâbhânesi yan cehhesi

Fatih Tabhanesi[11; s.163]

Karaca Bey Camii[11; s.266]

(Resim 335) Fâtih Köşkü, esas kapısı

Fatih Köşkü[11; s.339]

Şekil D.50: Fatih Dönemi yapılarındaki giriş örnekleri

Topkapı Sarayı Fatih Köşkü (1462)
[89; s.175]

Firuz Ağa Camii (1491)
[89; s.176]

Fatih Medresesi (1463-70)
[89; s.183]

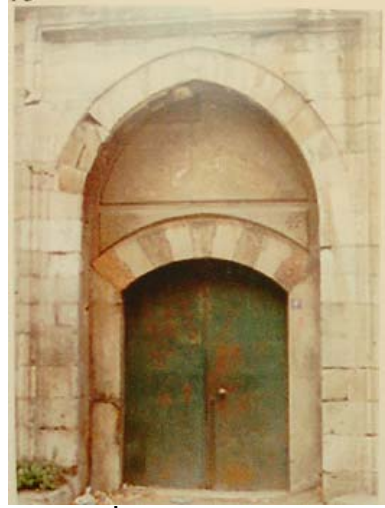
Şekil D.51: Fatih Dönemi yapılarındaki giriş örnekleri

Şekil D.52: II. Bayezid Hamamı; Kadınlar ve Erkekler Bölümü girişleri [90; s.....]

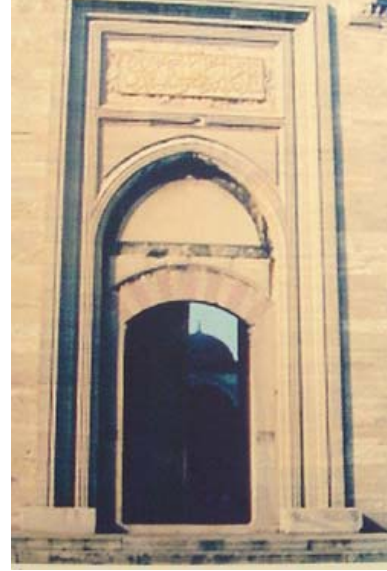
Yavuz S. Selim Camii (1522); [89; s.176]

Şehzade İmaretî (1548); [89; s.177]

Rüstem Paşa Medresesi (1550); [89; s.177]

Süleymaniye Camii (1550-57); [89; s.178]

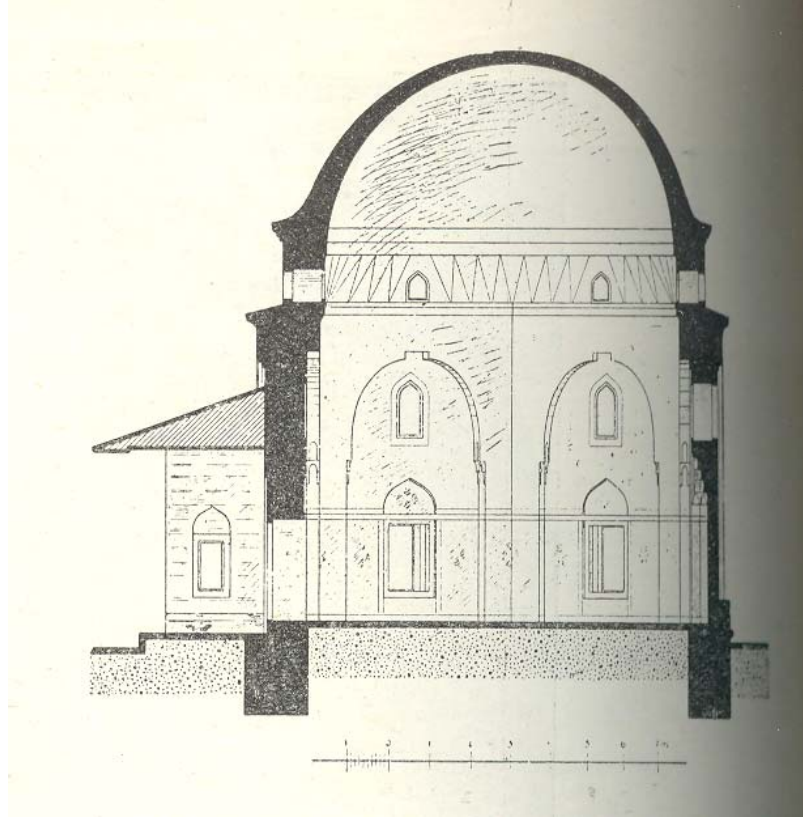

Süleymaniye Külliyesi (1550-57); [89; s.178]

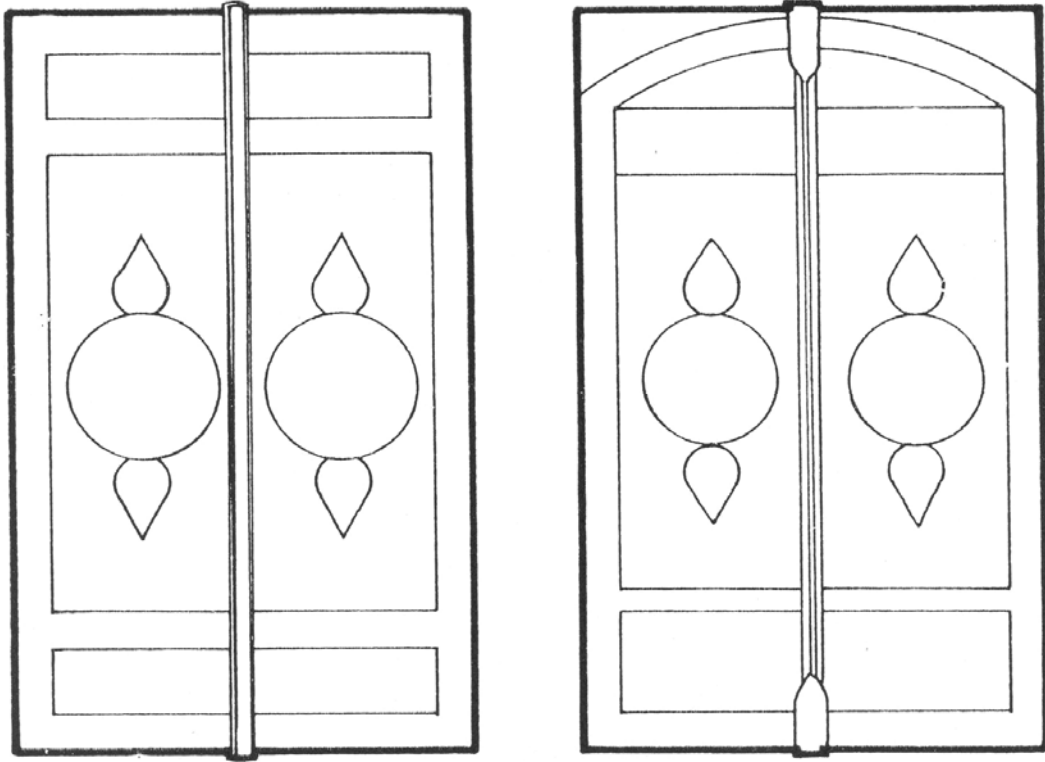

Darüzziyafe girişi (1550-57); [89; s.178]

Şekil D.53: Klasik Dönem yapılarındaki giriş örnekleri

Şekil D.54: Muradiye’de Mustafa-i Atik Türbesi ahşap giriş saçağı [11; s.438]

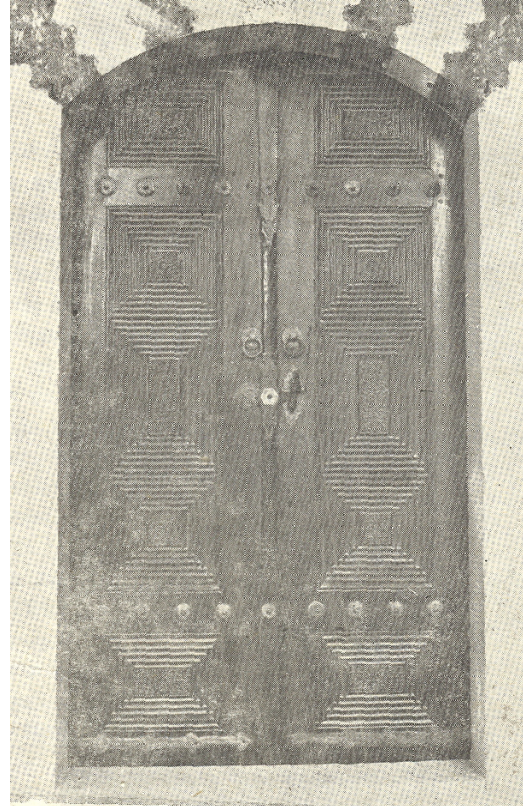
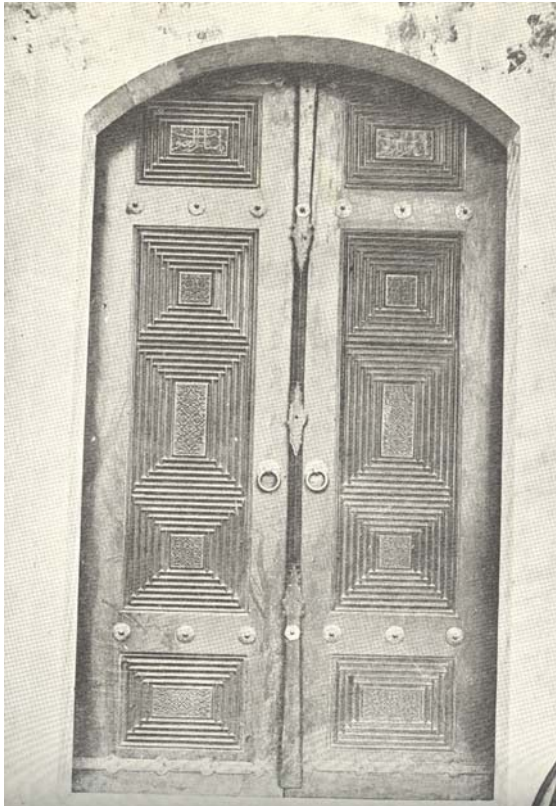
Şek. c

Şek. d

Şekil D.55: 15.yy ahşap kapı örneği şeması [85; ss.411-414]

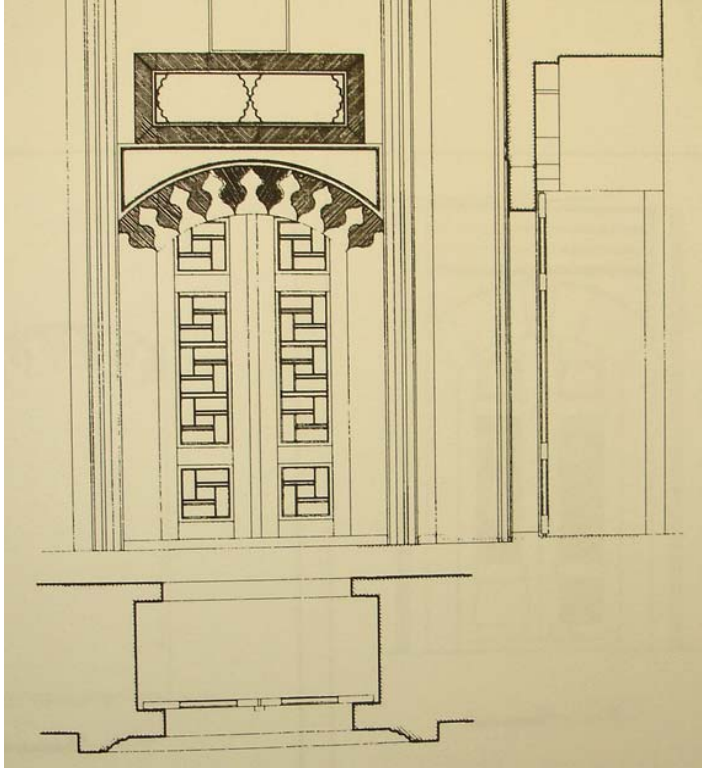

Edirne Sitti Hatun Camii[11; s.251] Topkapı Sarayı- İmrahor Odası.....[11; s.322]

Fatih Köşkü[11; s.342] yeri belirtilmemiştir.....[11; s.465]

Şekil D.56: Fatih Dönemi; ahşap kapı örnekleri

Ayasofya Haseki Hamamı; [89; s.196]

Haseki Hamamı; 2006

Sultanahmet Külliyesi ; 2007

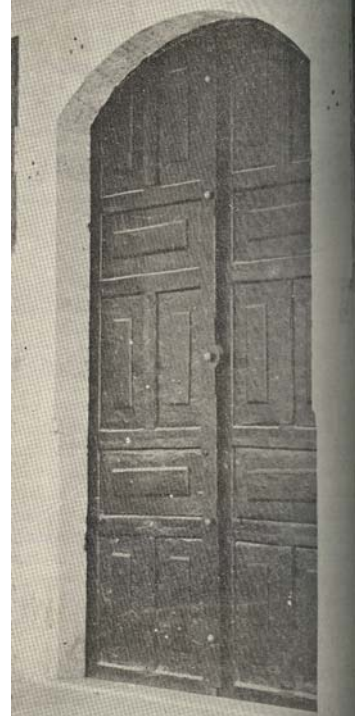

Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü; 2005
(Yapı, 18.yy'a aittir; Fatih Dönemi kapısı buraya geçici olarak getirilmiştir)

Şekil D.57: Klasik Dönem; ahşap kapı örnekleri

Şekil D.58: Mahmud Paşa Hamamı;
soyunmalık-bahçe kapısı

Şekil D.59: Fatih Dönemi;
demir kapı [11; s.450]

Şekil D.60: Soyunmalık GB Duvarı;
niş detayı

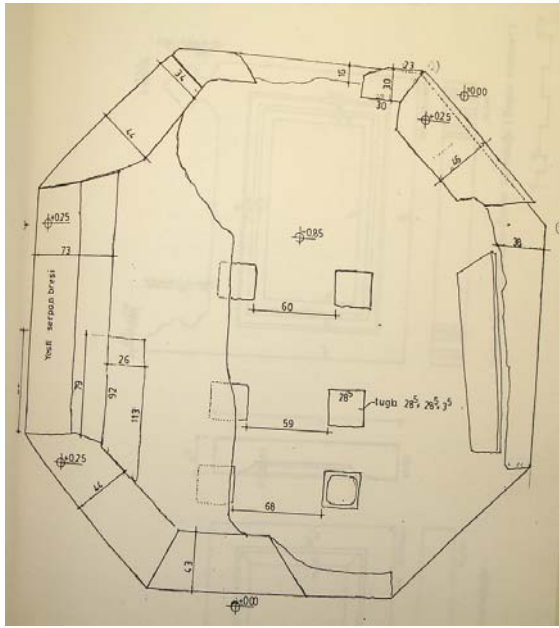
Şekil D.61: Soyunmalık KB Duvarı;
kapatılan niş

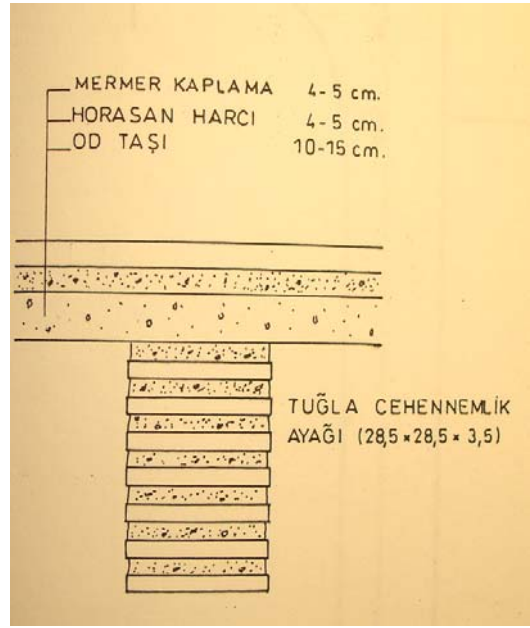
Şekil D.62: Soyunmalık KD Duvarı; nişlerin görünümü

Şekil D.63: İznik- Büyük Hamam; cehennemlik (15.10.2006)

Plan [90; s.....]

Kesit [90; s.....]

Şekil D.64: II. Bayezid Hamamı; hypocaust ayakları

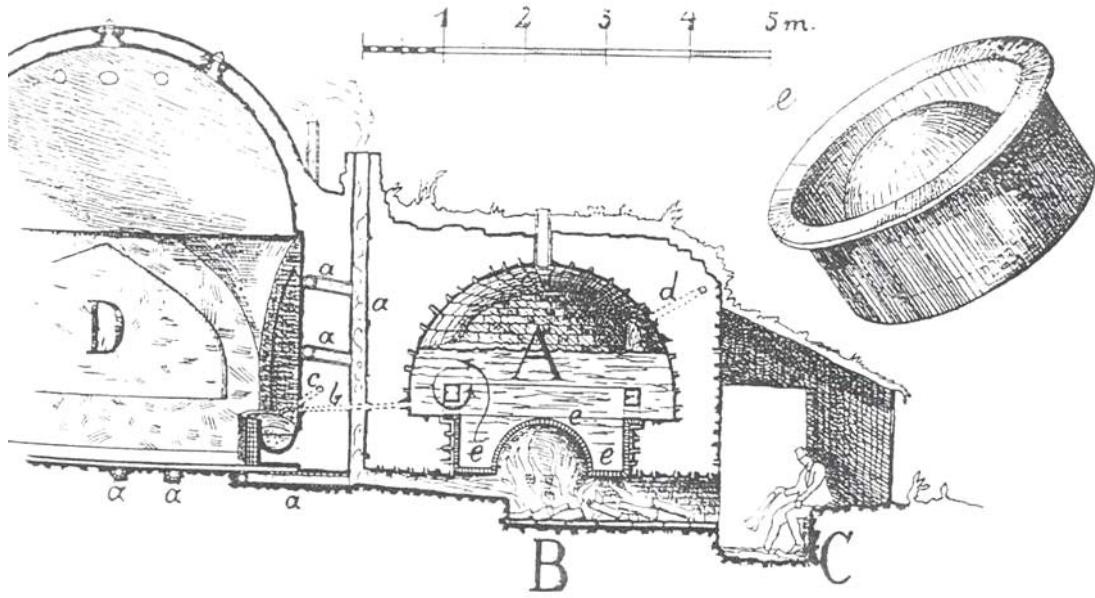

Abb. 11. Schematische Darstellung einer Heizanlage
 elraum (rechteckig). B Feuerraum. C Heizraum. D Baderaum. a Tonerne Heizröhren (im Boden meist gemauerte Kanäle). b Warmwasserleitung
 zu den Brünchen. c Kaltwasserleitung zu den Brünchen. d Kaltwasserleitung zum Kessel. e Kupferner eigentlicher Heizkessel (runder Einsatz)
 ch ist die Anordnung eines durchbrochen gemauerten Ringes auf dem Kesselrand, durch dessen Öffnungen das Wasser zirkuliert, wodurch
 eine gute Erwärmung des ganzen Wassers von einer Stelle aus erreicht wird

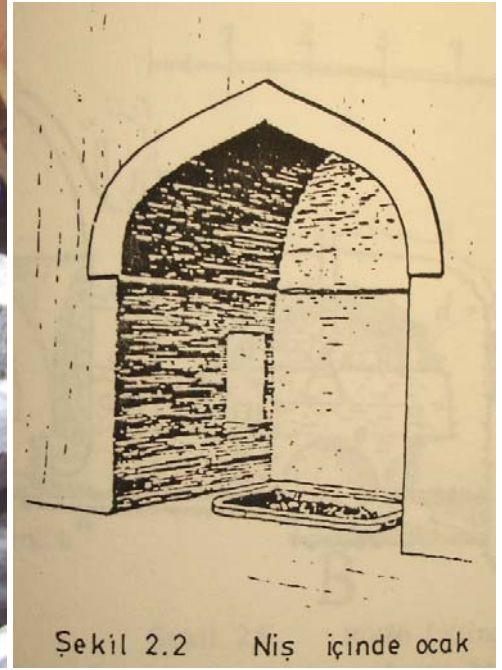
Şekil D.65: Hamamlarda ısının iletim şeması [54; s.19]

Şekil D.66: Amasya Mustafa Bey Hamamı (15.yy); kazan [73; s.51]

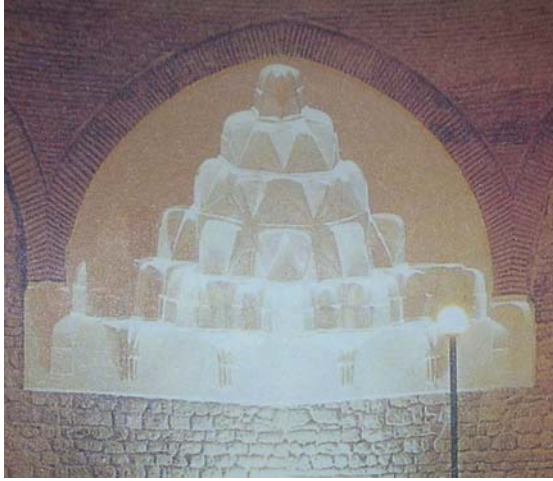
Şekil D.67: İznik- Büyük Hamam;
seki detayı (15.10.2006)

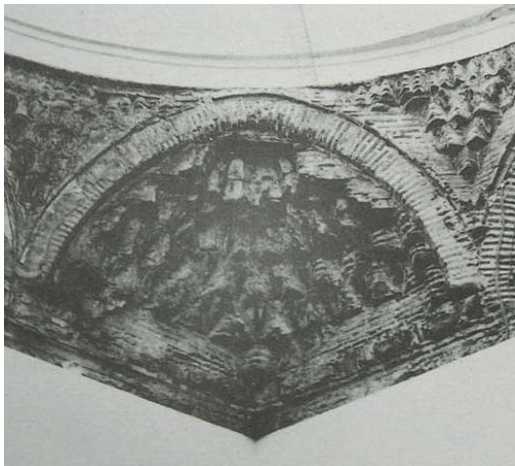
Şekil D.68: Havlu kurutma ocağı
[90; s.....]

.....Gedikpaşa Hamamı..... Hoca Paşa Hamamı.....

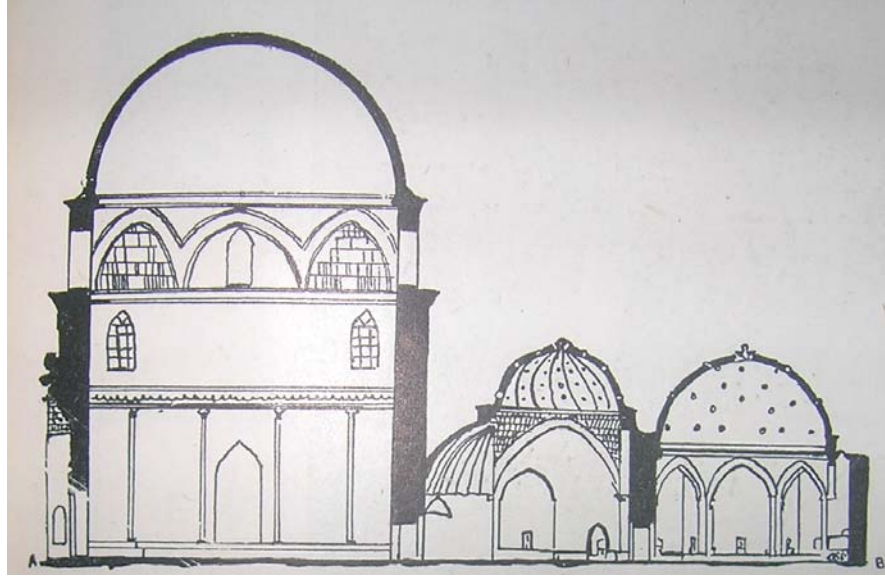

.....Tahtakale Hamamı..... Mahmud Paşa Hamamı.....

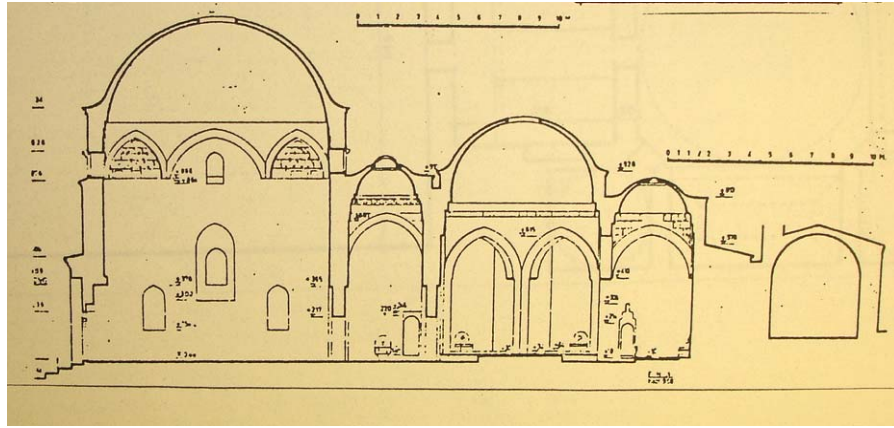

.....Selanik- Bey Hamamı..... İznik- Büyük Hamam.....

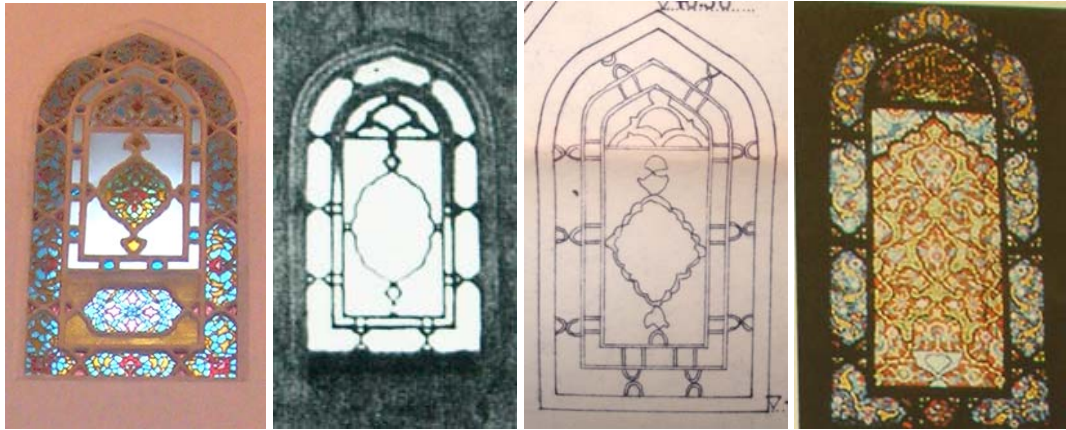
Şekil D.69: 15.yy hamamları; soyunmalık kubbelerinde tromp kullanımı

Şekil D.70: Mahmud Paşa Hamamı; kesit [11; s.385]

Şekil D.71: Bursa Nasuh Paşa Hamamı; kesit [.....;]

Haseki Hamamı II. Bayezid Hamamı [90; s.....]; [90; s.....]; [89; s.172]

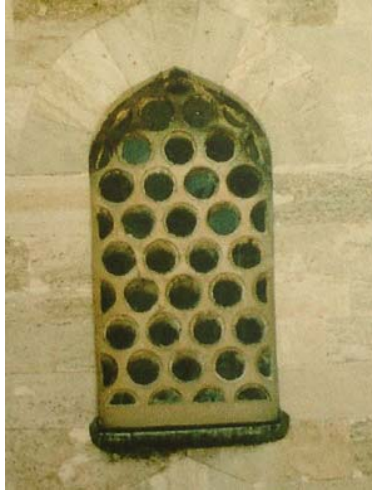
Şekil D.72: Klasik Dönem Hamamları; içlik pencereleri

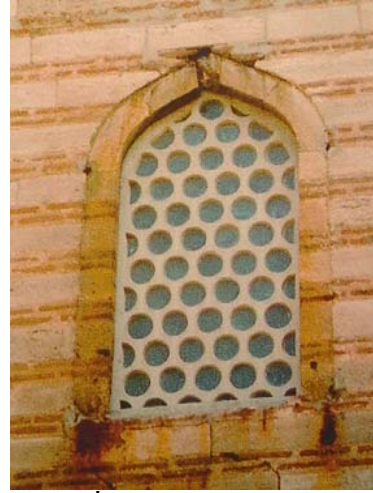
Mahmut Paşa Camii [89; s.120]

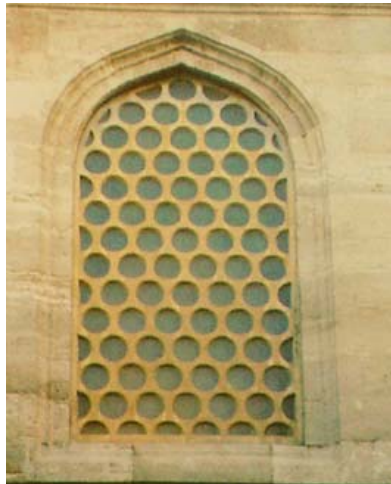
Rum Mehmet Paşa Camii [89; s.120]

Haseki Külliyesi- şifahane [89; s.121]

Hadım İbrahim Paşa Camii [89; s.121]

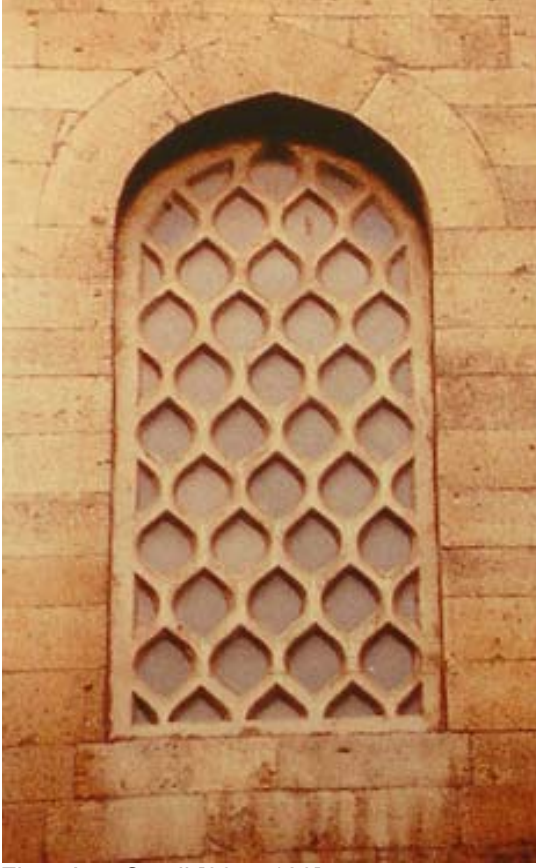

Süleymaniye Camii [89; s.122]

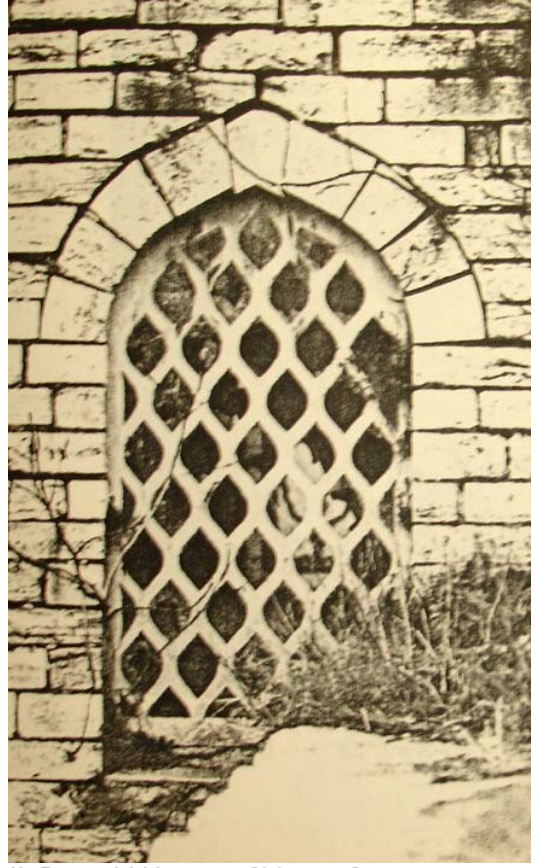

Bursa- Eski Kaplıca [www.bsm.gov.tr]

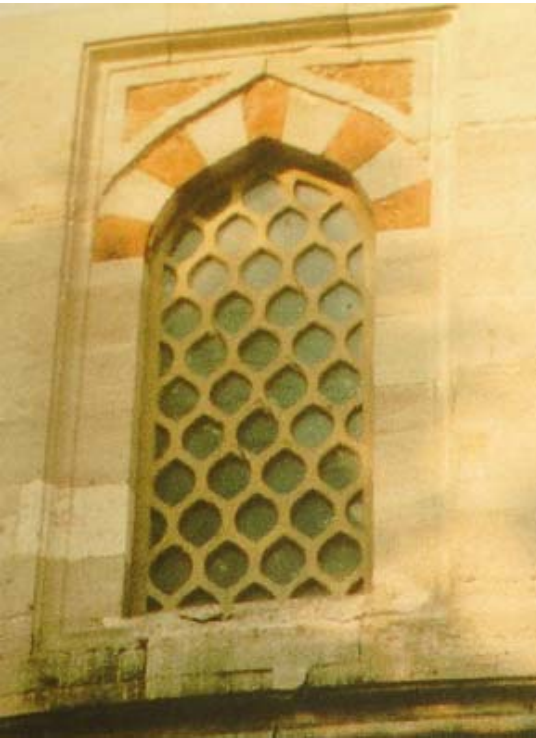
Şekil D.73: Klasik Dönem yapıları; dışlık pencereleri (fil gözlü)

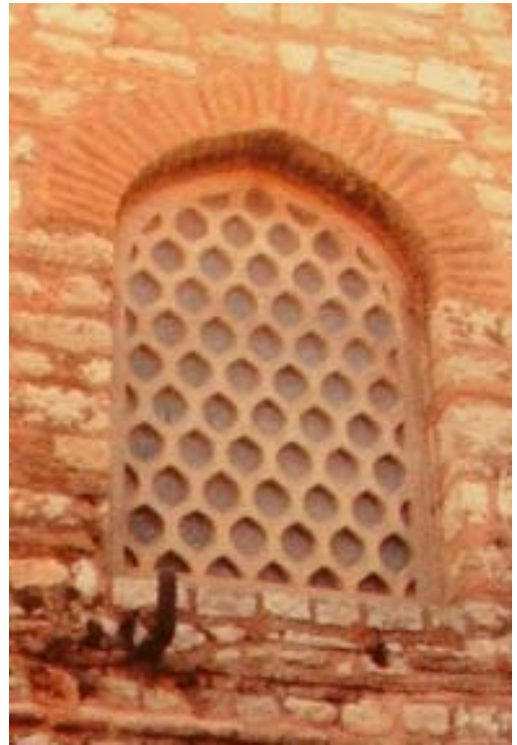
Firuz Ağa Camii [89; s.120]

II. Bayezid Hamamı [90; s.....]

Bayezid Camii [89; s.121]

Topkapı Sarayı mutfakları; [89; s.123]

Şekil D.74: Klasik Dönem yapıları; dışlık pencereleri (bademli)

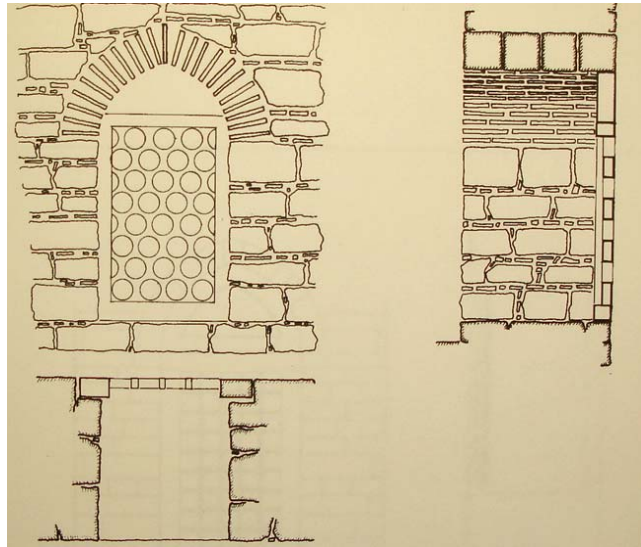

.....Hoca Paşa Hamamı..... ..Tahtakale Hamamı.....

.....Mahmud Paşa Hamamı.....

Şekil D.75: Fatih Dönemi hamamları; soyunmalık pencereleri

Şekil D.76: Hoca Paşa Hamamı; soyunmalık penceresi [89; s.128]

Amasya- Hızır Paşa Hamamı (15.yy).....[73; s.67]

Konya- Hasbeyoğlu Hamamı (15.yy).....[73; s.67]

Diyarbakır- Çardaklı Hamam (16.yy).....[73; s.61]

Şekil D.77: Anadolu hamamları; soyunmalık- aydınlık fenerleri

.....Hoca Paşa Hamamı.....

.....Tahtakale Hamamı.....

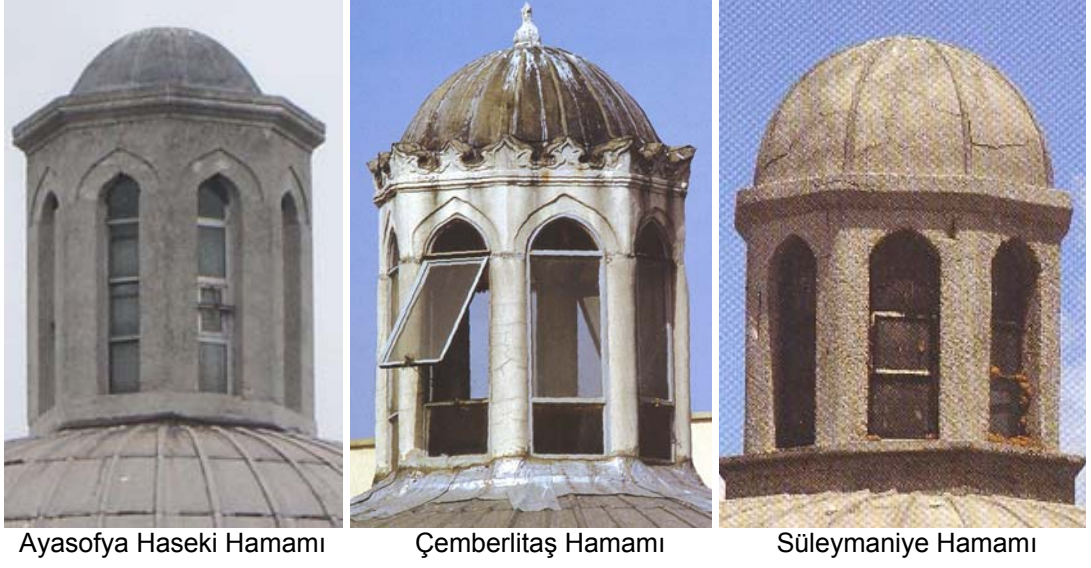
.....Mahmud Paşa Hamamı.....

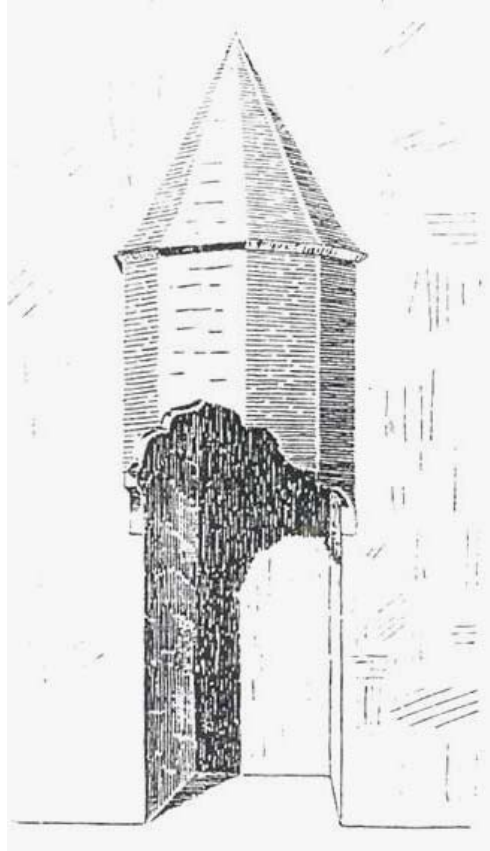
.....Edirne- Tahtakale Hamamı.....

.....Edirne- Sokullu Hamamı.....

Şekil D.78: 15.yy hamamları; soyunmalık- aydınlık fenerleri

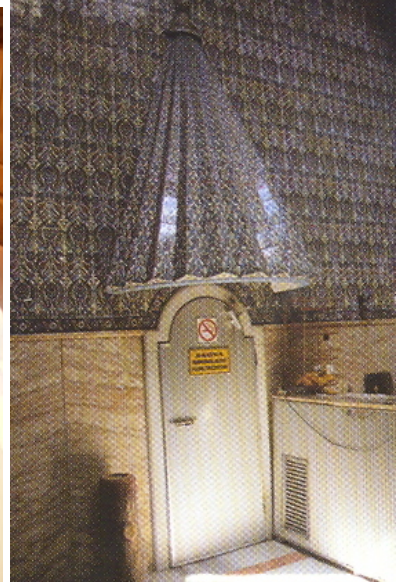
Şekil D.79: Klasik Dönem hamamları; soyunmalık- aydınlık fenerleri

Şekil D.80: Ilıklık girişindeki baca şeması [54; s.18]

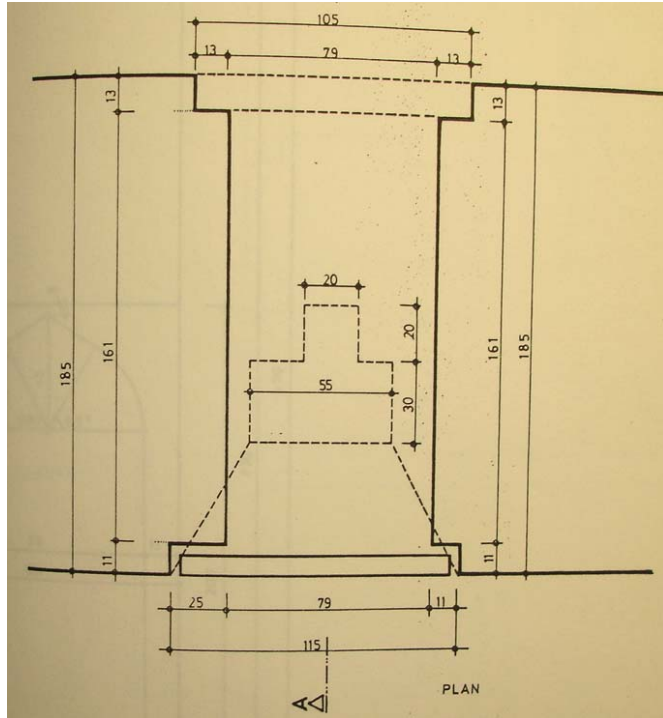
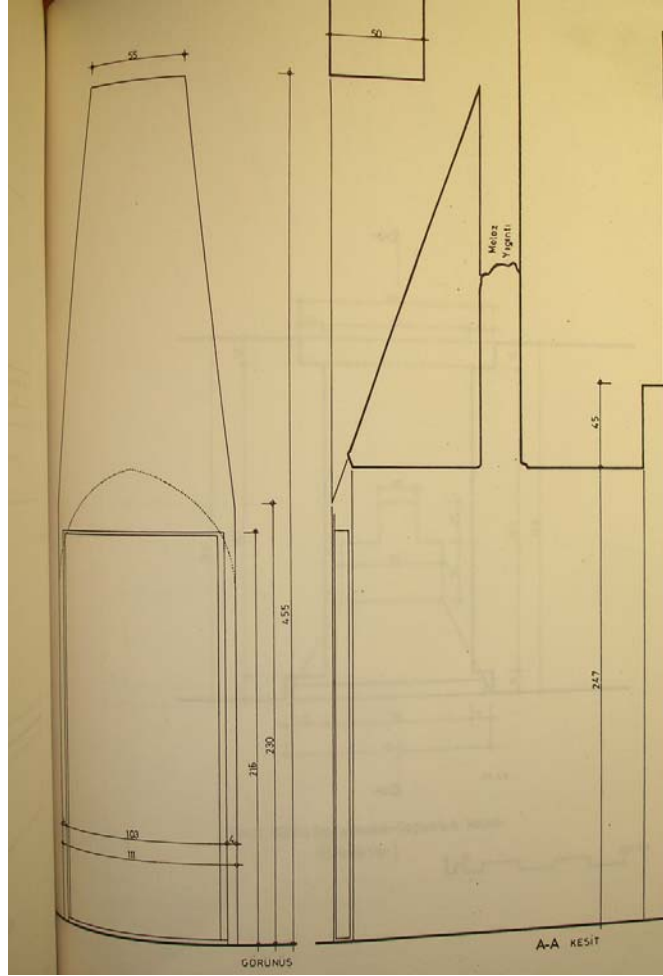

.....Gedikpaşa Hamamı..... İznik- Büyük Hamam.....

.....Ayasofya Haseki Hamamı..... Örucüler Hamamı.....

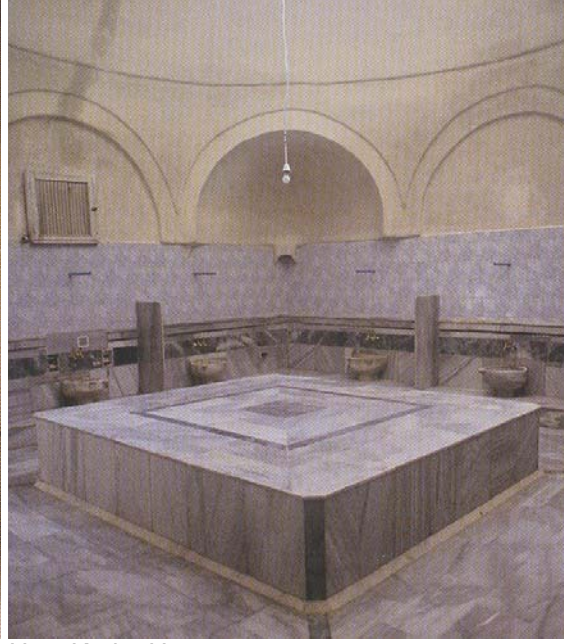
Şekil D.81: Ilıklık girişine yerleştirilen baca örnekleri

Şekil D.82: II. Bayezid Hamamı; ılıkık girişindeki baca

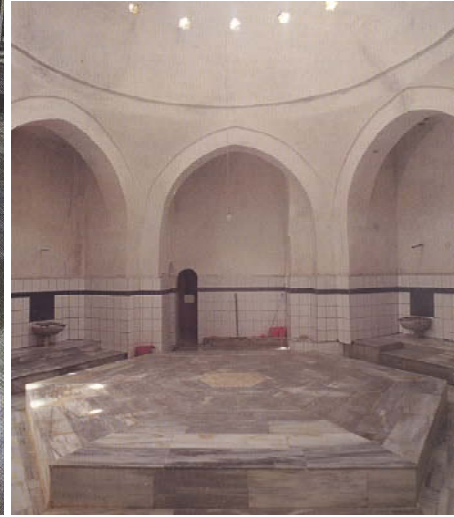
Nişancı Paşa Hamamı

Hacı Kadın Hamamı

Koca Mustafa Paşa Hamamı

Kılıç Ali Paşa Hamamı

Çinili Hamam

Atik Valide Hamamı

Şekil D.83: Çeşitli Klasik Dönem hamamlarındaki göbek taşı bezemeleri
[YILMAZKAYA, O., *Türk Hamamı*, Çitlenbik Yayınları, İstanbul, Aralık 2002]

Şekil D.84: Ayasofya Haseki Hamamı; göbek taşı

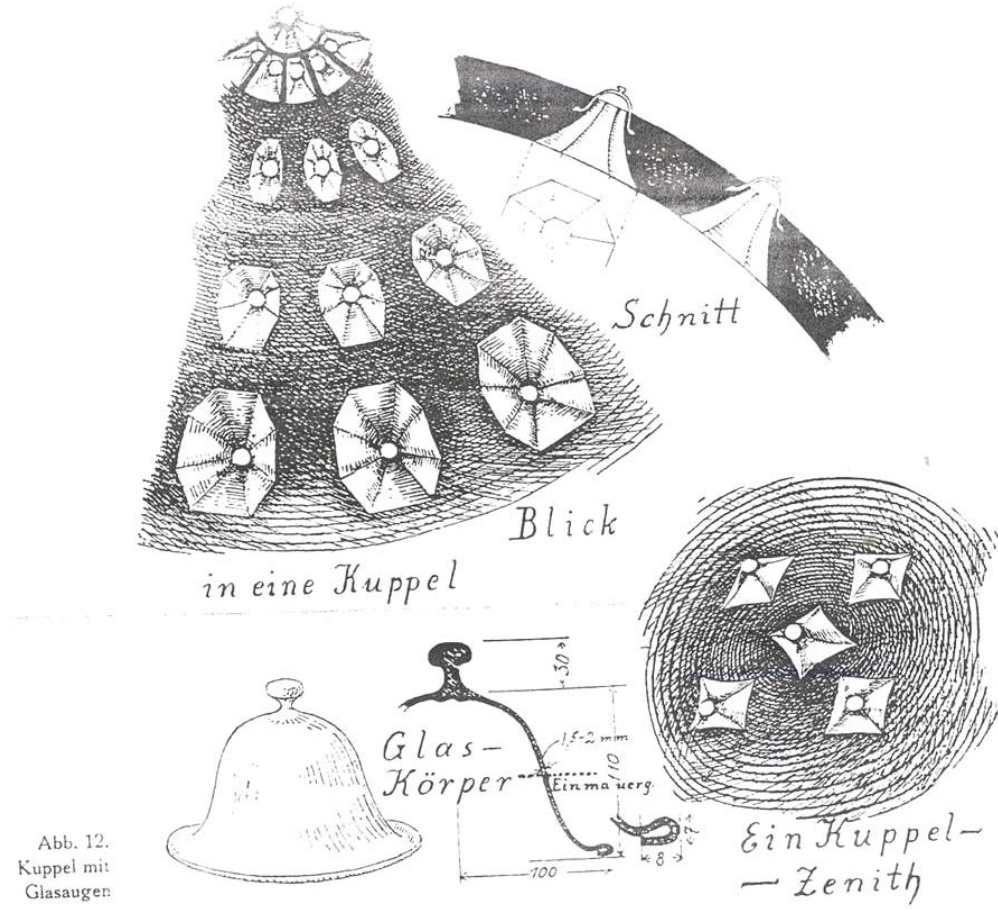
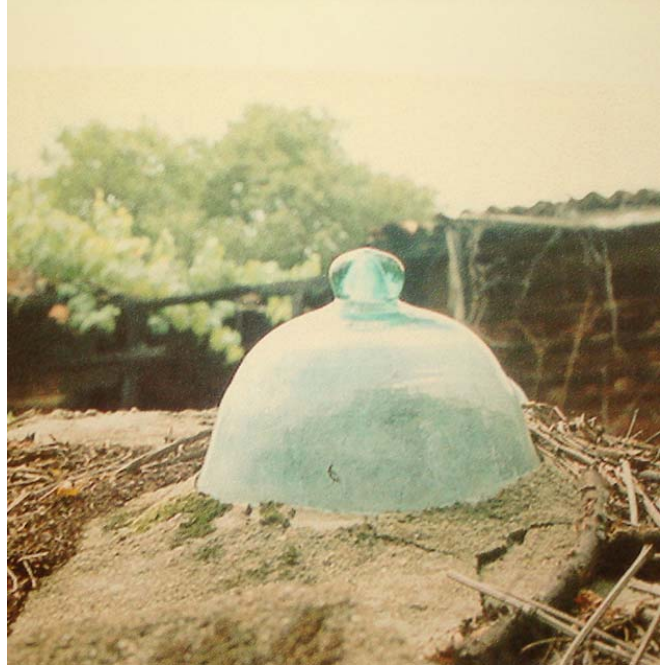

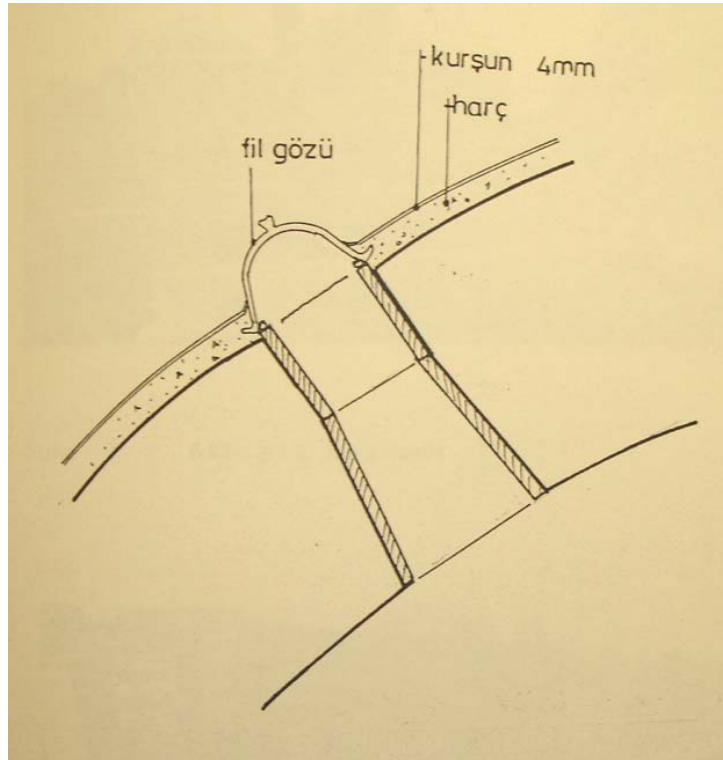
Abb. 12.
Kuppel mit
Glasaugen

Şekil D.85: Işık gözlerini örten cam fanus detayı [54; s.20]

.... Ayasofya Haseki Hamamı....Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı [89; s.170].....

Şekil D.86: Cam fanus örnekleri

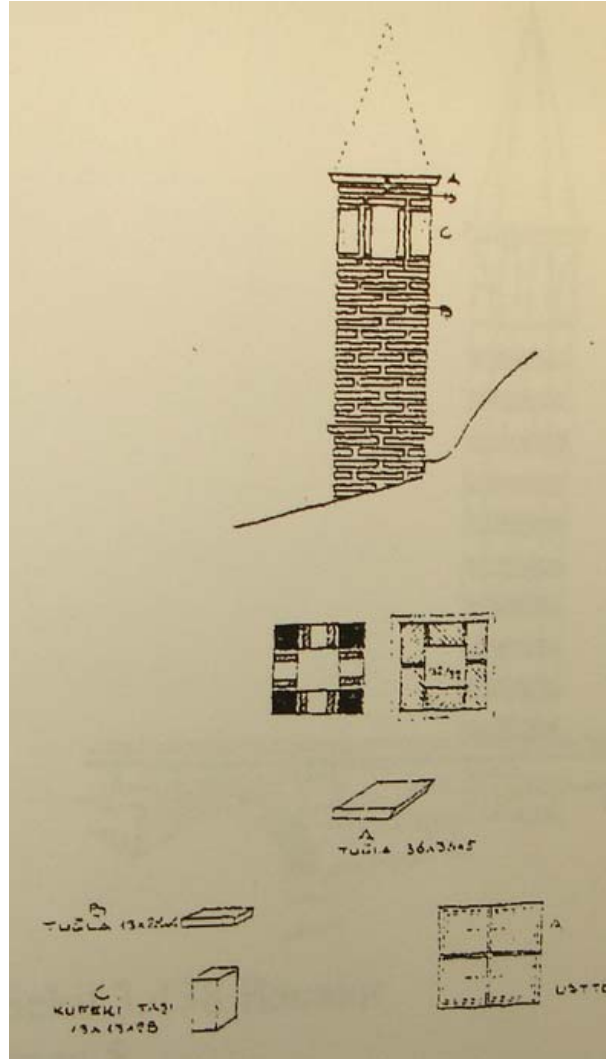

Şekil D.87: Cam fanus detayı

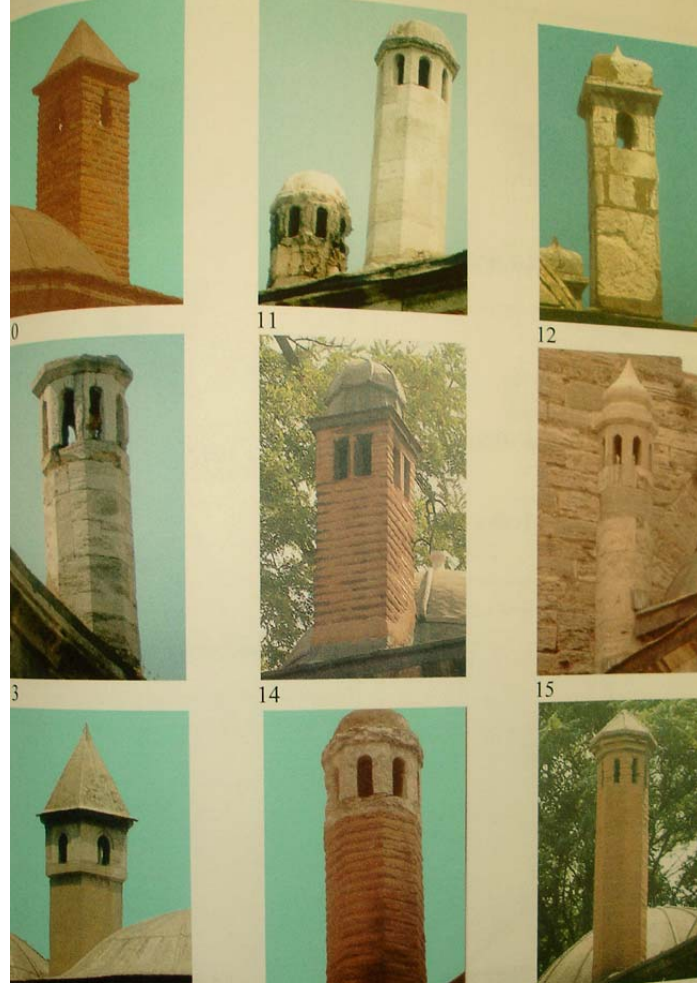
[ERDAL, M., *İshak Paşa Hamamı Restorasyon Projesi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Haziran 1992]

Şekil D.88: Hamamın örtüsünde görülen tüteklik ağızları

Şekil D.89: Fatih Dönemi; baca örneği [89; s.345]

Şekil D.90: Klasik Dönem yapıları; baca örnekleri [89; s.344]

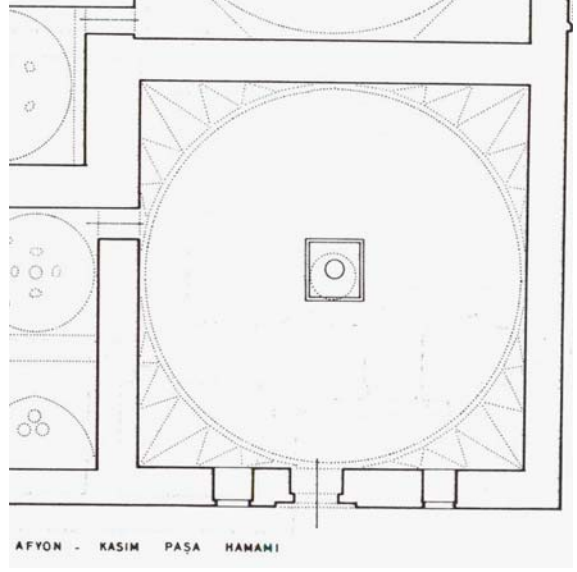

.....Gedikpaşa Hamamı.....Mahmud Paşa Hamamı.....İznik- Büyük Hamam.....

Şekil D.91: 15.yy hamamları; soyunmalıktaki şadırvana ait izler

Emir Süleyman H.; 14.yy; [73; s.46]

Afyon Kasım Paşa H.; 15.yy; [73; s.34]

Karaman Sekizçeşme H.; 15.yy; [73; s.47]

Edirne Rüstem Paşa Hanında köşk mescid şadırvanı
Edirne Rüstem Paşa Hanı; [88; s.196]

.....Koca Mustafa Paşa Hamamı.....

.....Ayasofya- Haseki H....

Şekil D.92: Çeşitli yapılarda görülen şadırvan örnekleri

Ankara Eski Hamam; 15.yy; [73; s.48]

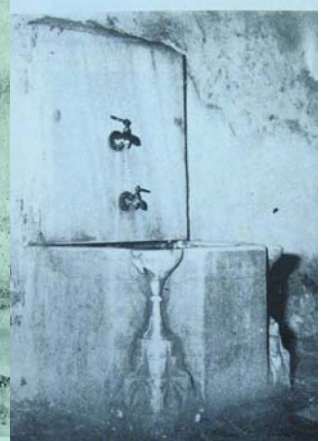

Ankara Eski Hamam; 15.yy; [73; s.49]

İznik Büyük Hamam; 15.yy; 15.10.2006

Şekil D.93: 15.yy hamamları; ayna taşı detayı

0. R. : Edirne'de Tahta Kale Hamamı erkek, R. : Edirne'de Tahta Kale Hamamı kadınla kısmında bir kurna

Hasbeyoğlu H.; 15.yy; [73; s.49]Edirne Tahtakale H.;15.yy; [13; s.475,476].....

.....Hoca Paşa Hamamı; 15.yy; Nisan 2006.....

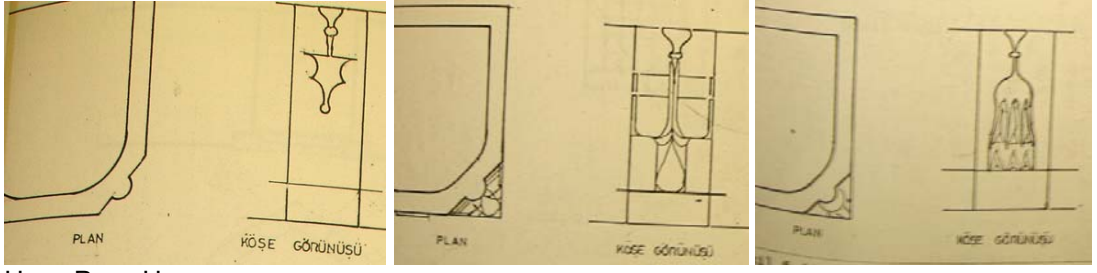

.....Tarsus Şahmeran H.; 16.yy; [73; s.51].....İznic Hacı Hamza Hamamı.....

Şekil D.94: 15. ve 16.yy hamamlarında görülen kurna tipleri

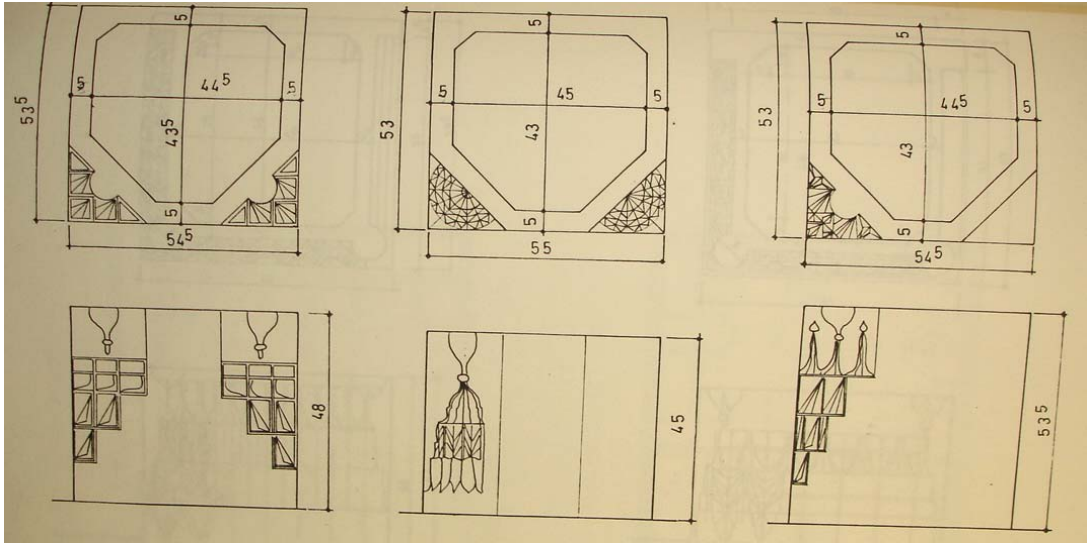

Şekil D.95: Ayasofya- Haseki Hamamı'ndaki kurna tipleri (16.yy)

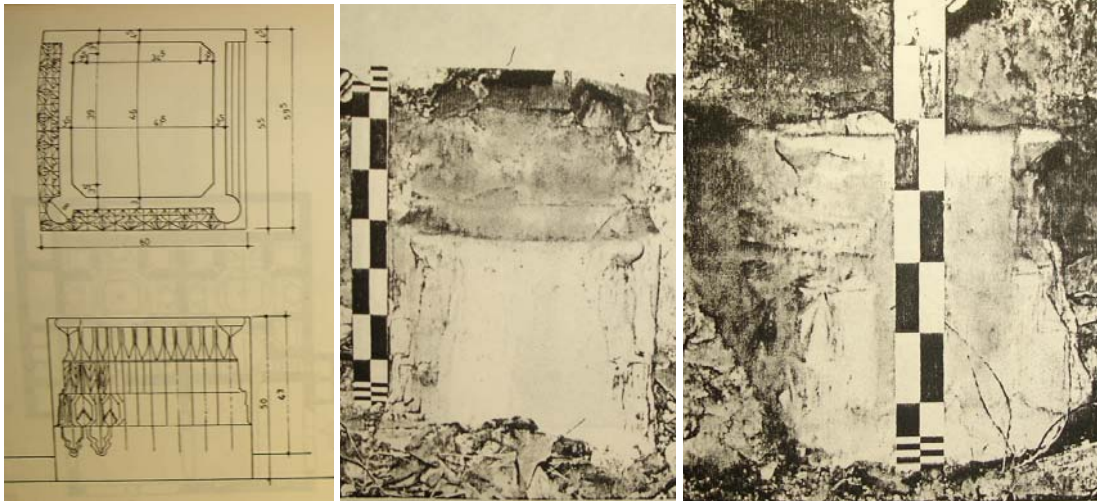

Hoca Paşa Hamamı;

[ERDAL, M., İshak Paşa Hamamı Restorasyon Projesi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Haziran 1992]

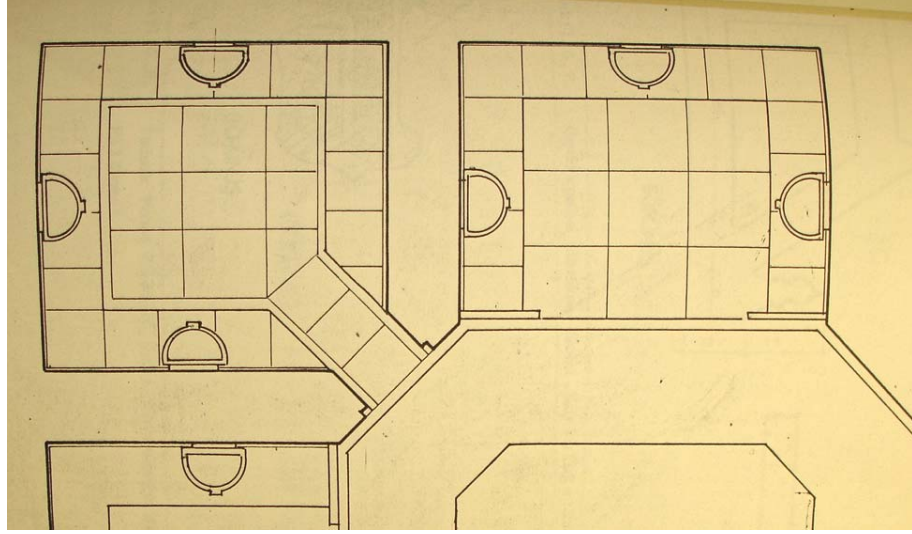

II. Bayezid Hamamı; [90; s.....]

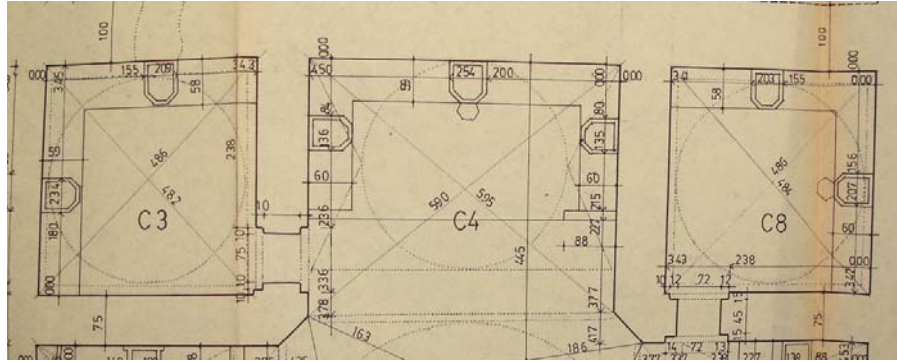
II. Bayezid Hamamı; [90; s.....]; [90; s.....]; [90; s.....]

Şekil D.96: Klasik Dönem hamamlarındaki kurna tipleri

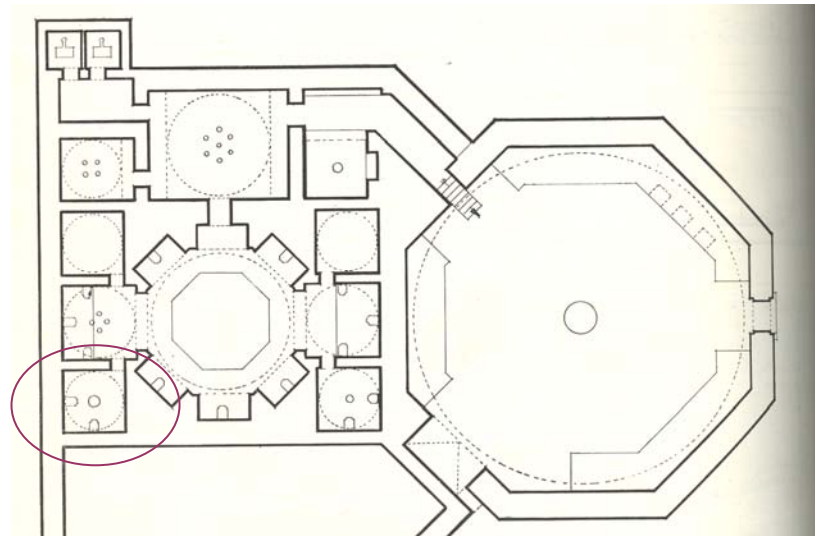
Nişanca Hamamı;

[ERDAL, M., İshak Paşa Hamamı Restorasyon Projesi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Haziran 1992]

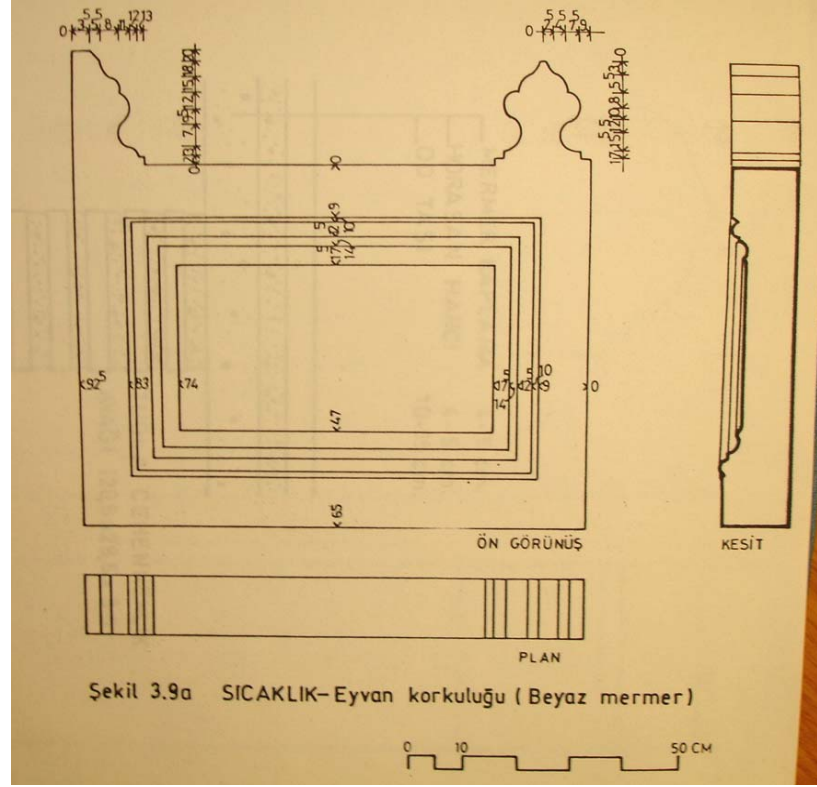
II. Bayezid Hamamı;

[YILBIRT, S., İstanbul II.Bayezid Hamamı Restorasyon Projesi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 1991]

Bursa Davud Paşa Hamamı; [11; s.392]

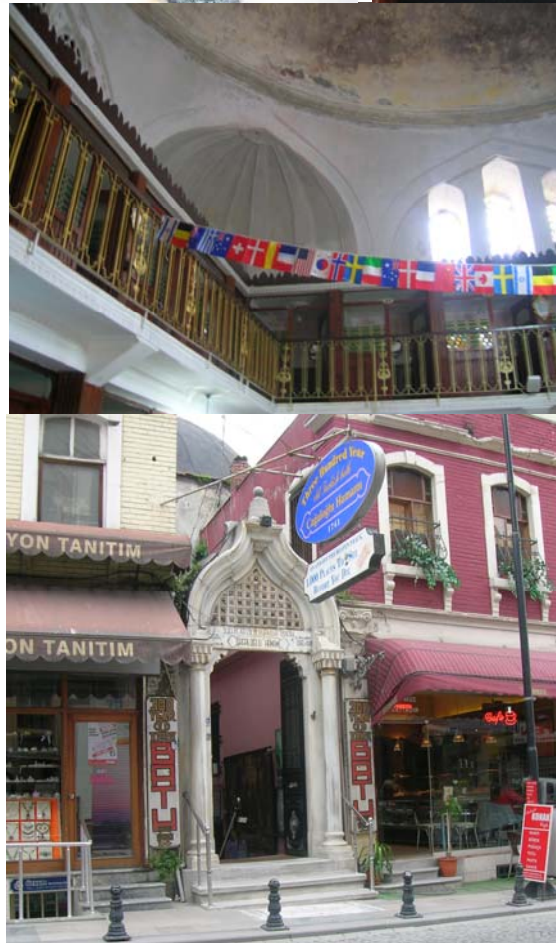
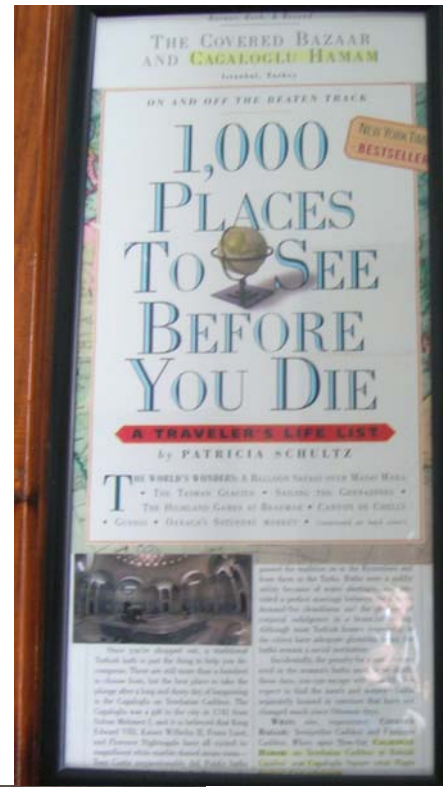
Şekil D.97: Klasik Dönem hamamlarında hücrede kurna yerleşim düzeni

Şekil D.98: II. Bayezid Hamamı'ndaki koltuk taşı [90; s.....]

Şekil D.99: Ayasofya Haseki Hamamı'ndaki koltuk taşları

Şekil E.1: Cağaloğlu Hamamı

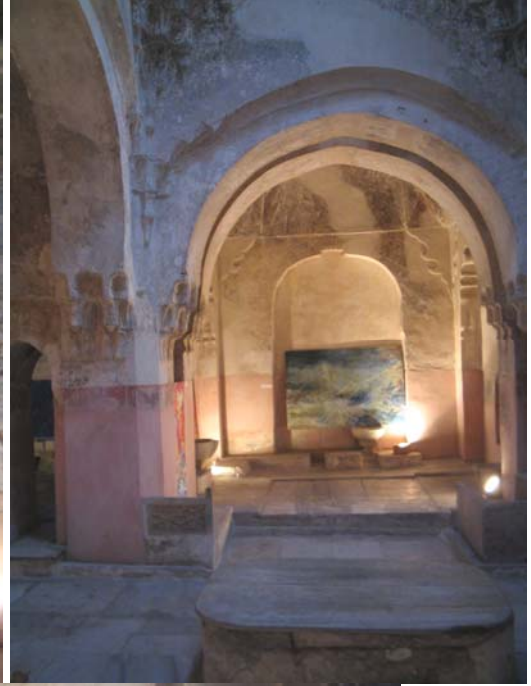
Şekil E.2: Koca Mustafa Paşa Hamamı

Şekil E.3: Ortaköy Hüsrev Kethüda Hamamı

Şekil E.4: Ayasofya Haseki Hamamı

Şekil E.5: Selanik Bey Hamamı [E. KANETAKI; 2007]

şekil E.6: Kirpi saçak kornişinin yapımı
[Zeyrek Camii, Dış Narteks Kuzey Duvarı Restorasyonu, 31.12.2004]

şekil E.7: Taş bütünleme uygulaması
[Zeyrek Camii, Kuzey Kilise- Doğu Cephesi Restorasyonu, 2000]

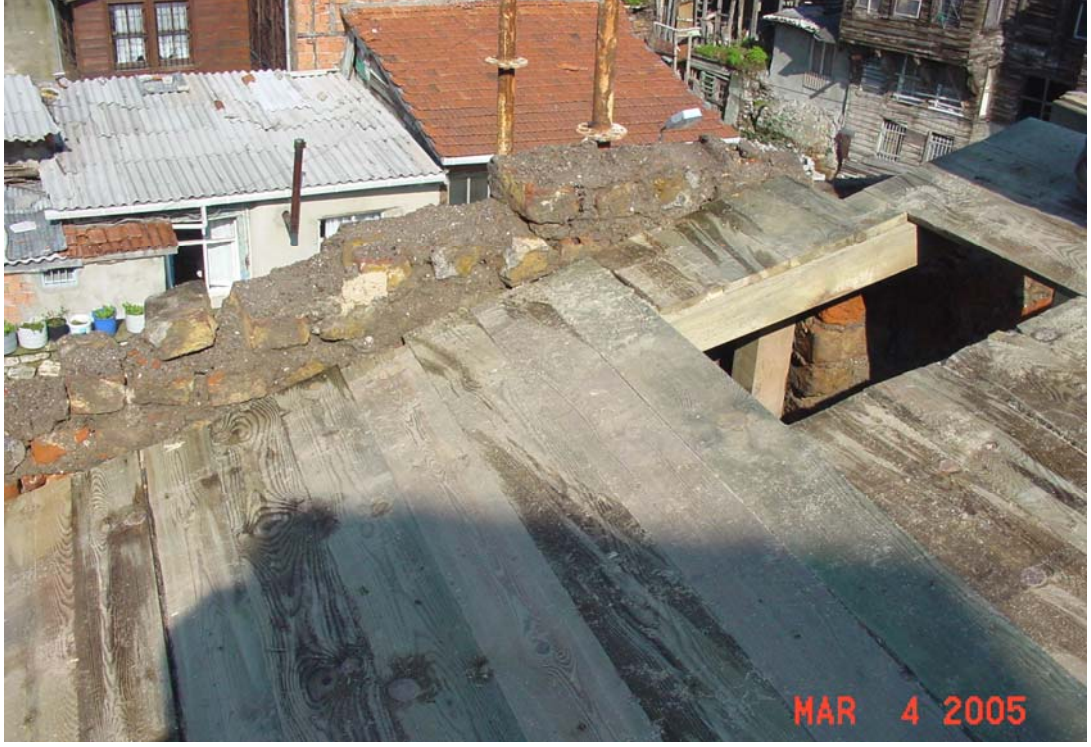
Şekil E.8: Horasan harcıyla yapılan derzleme örneği

[Zeyrek Camii, Narteks Batı Cephesi Restorasyonu, 29.12.2004]

Şekil E.9: Kurşun kaplamanın kubbede uygulanışı

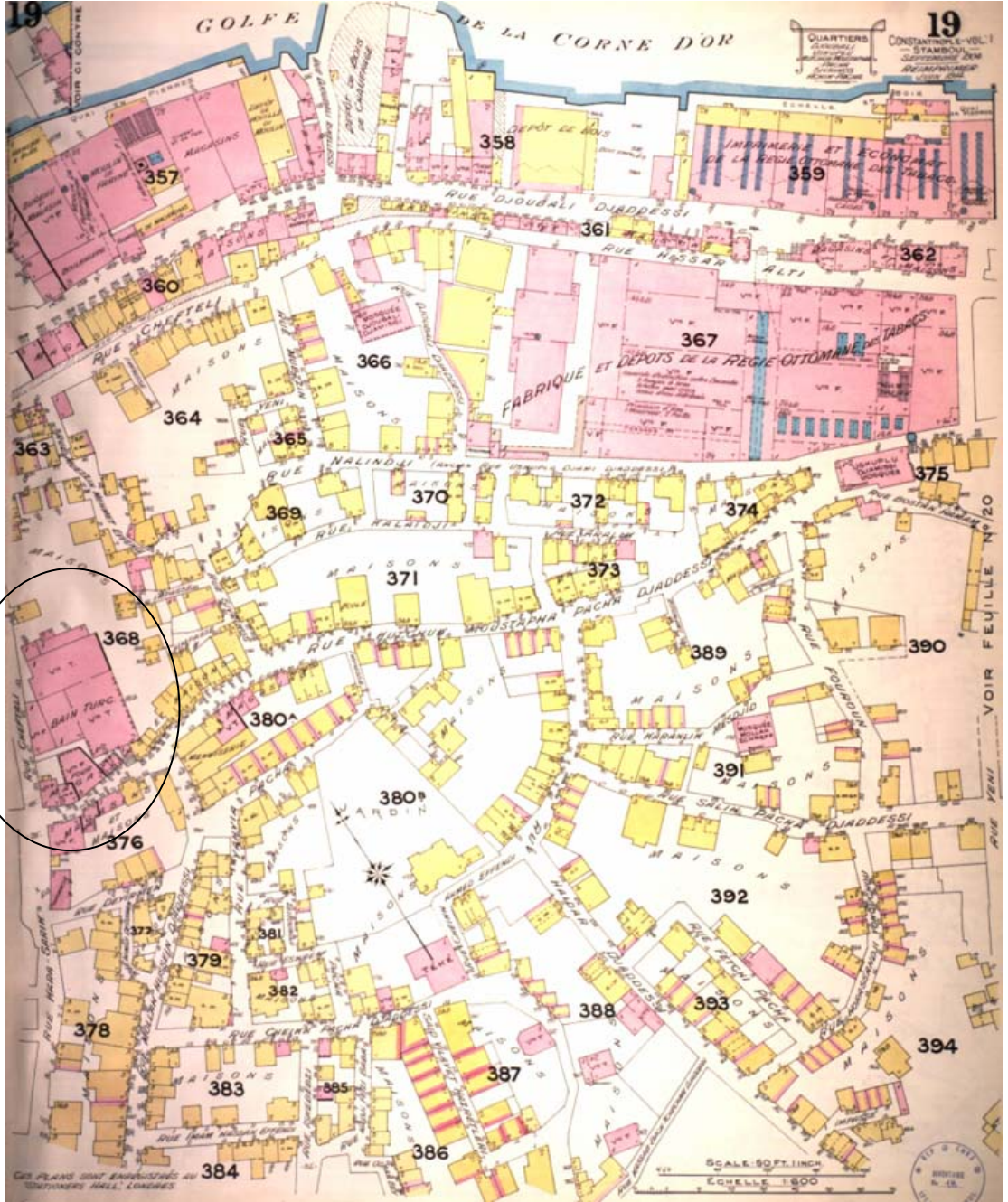
[Zeyrek Camii, Kuzey Kilise Apsisi- Çatı Restorasyonu , 2000]

Şekil E.10: Çatı konstrüksiyonu yapımı [AHUNBAY, Z.; 04.03.2005]
[Zeyrek, İbadethane Sok. No:46'daki evin Restorasyonu]

Şekil E.11: Emprenye edilmiş ahşap çatı kaplaması [AHUNBAY, Z.; 04.03.2005]
[Zeyrek, İbadethane Sok. No:46'daki evin Restorasyonu]

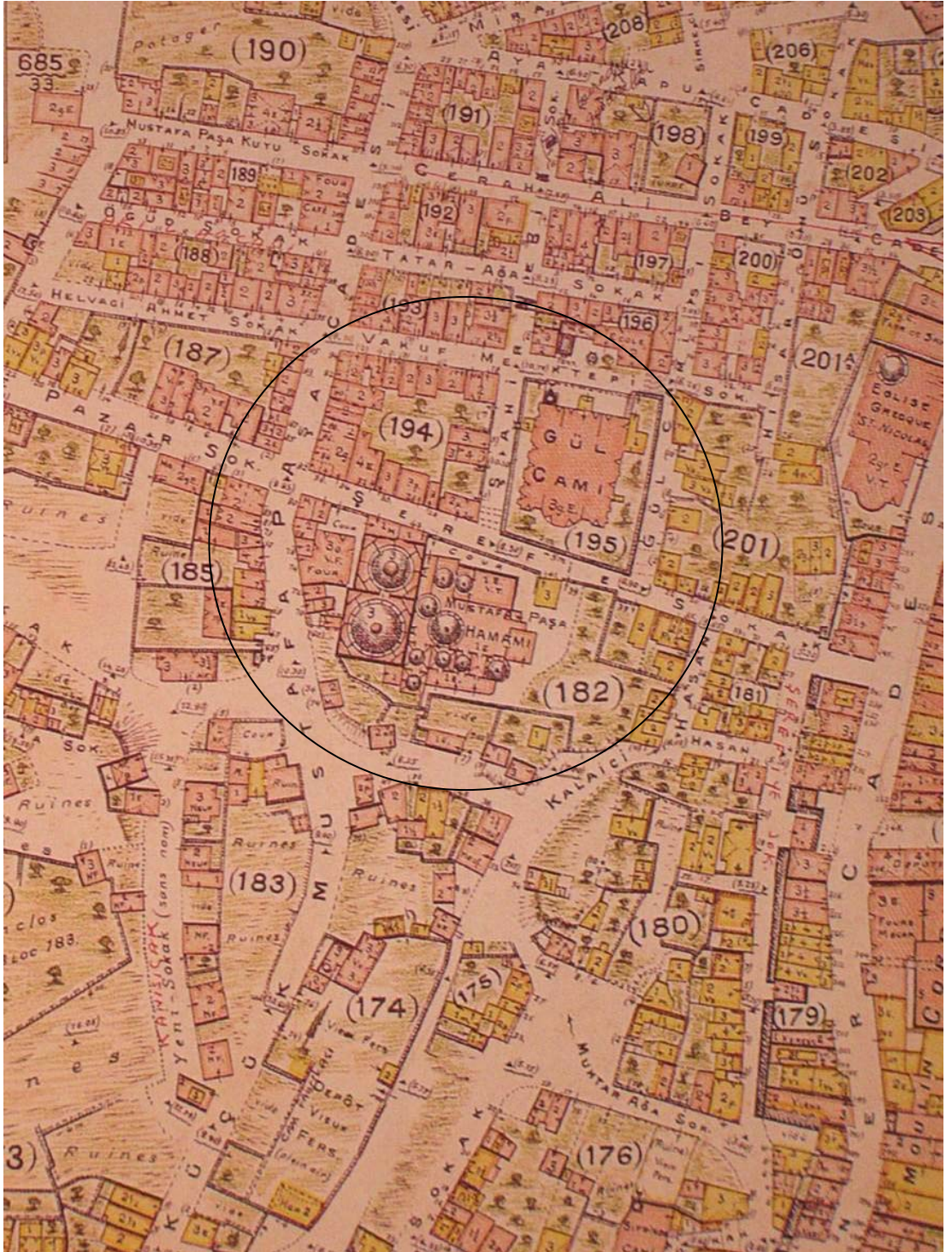
Şekil F.1: 1905 tarihli GOAD Haritası [İ.B.B. Atatürk Kitaplığı]

Şekil F.2: 1918 tarihli İst. haritası “Haliç-i Dersaadet Şehremaneti Rehberi; s.18”
[KAYRA, C.; *Eski İstanbul'un Eski Haritaları*, No:1, İ.B.B., 1990]

Şekil F.3: 1923-27 tarihli İstanbul haritası [İ.B.B. Atatürk Kitaplığı]

Şekil F.4: 1928 tarihli PERVITITCH Haritası [74]

Şekil F.5: 1950 tarihli JANIN Haritası “JANIN, R., Bizans İstanbul’u, 1950, s.66”
[İstanbul Haritaları, Ortaçağ’dan Günümüze, Türkiye Sınai Kalkınma Ban., 1990]

Şekil F.6: 1977 tarihli MULLER-WIENER Haritası [68; s.309]

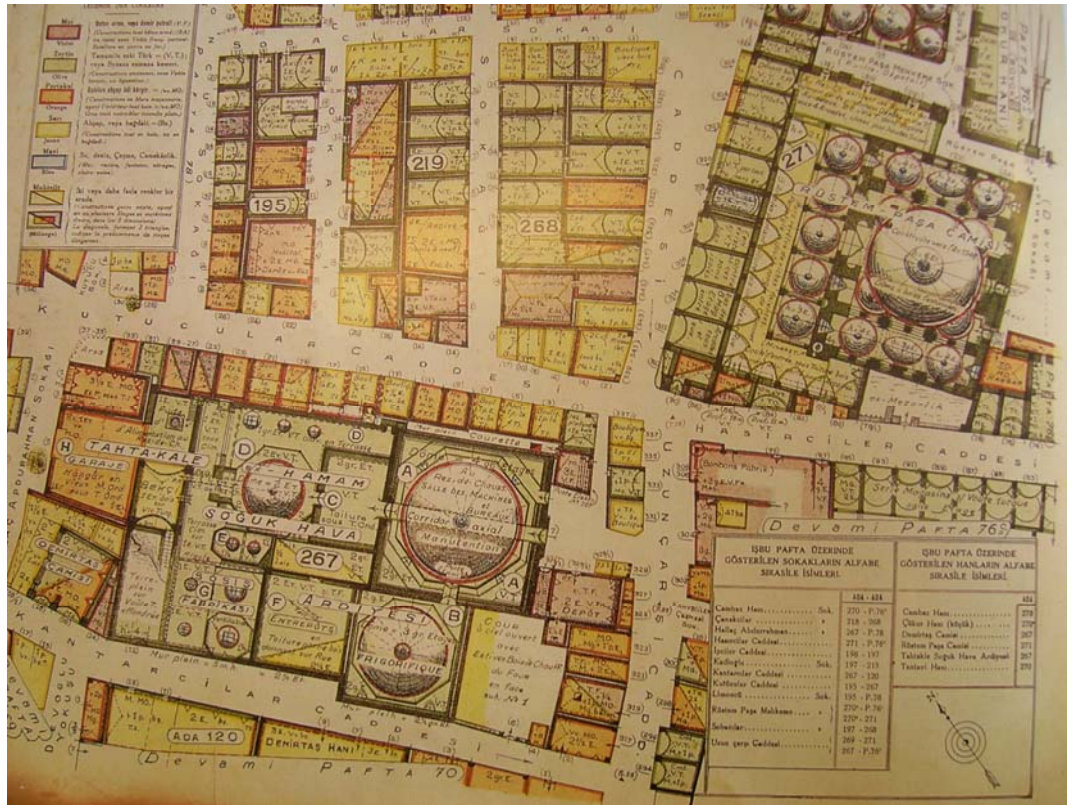
Şekil F.7: Cibali Tütün Fabrikası; 1928 tarihli PERVITITCH Haritası [74]

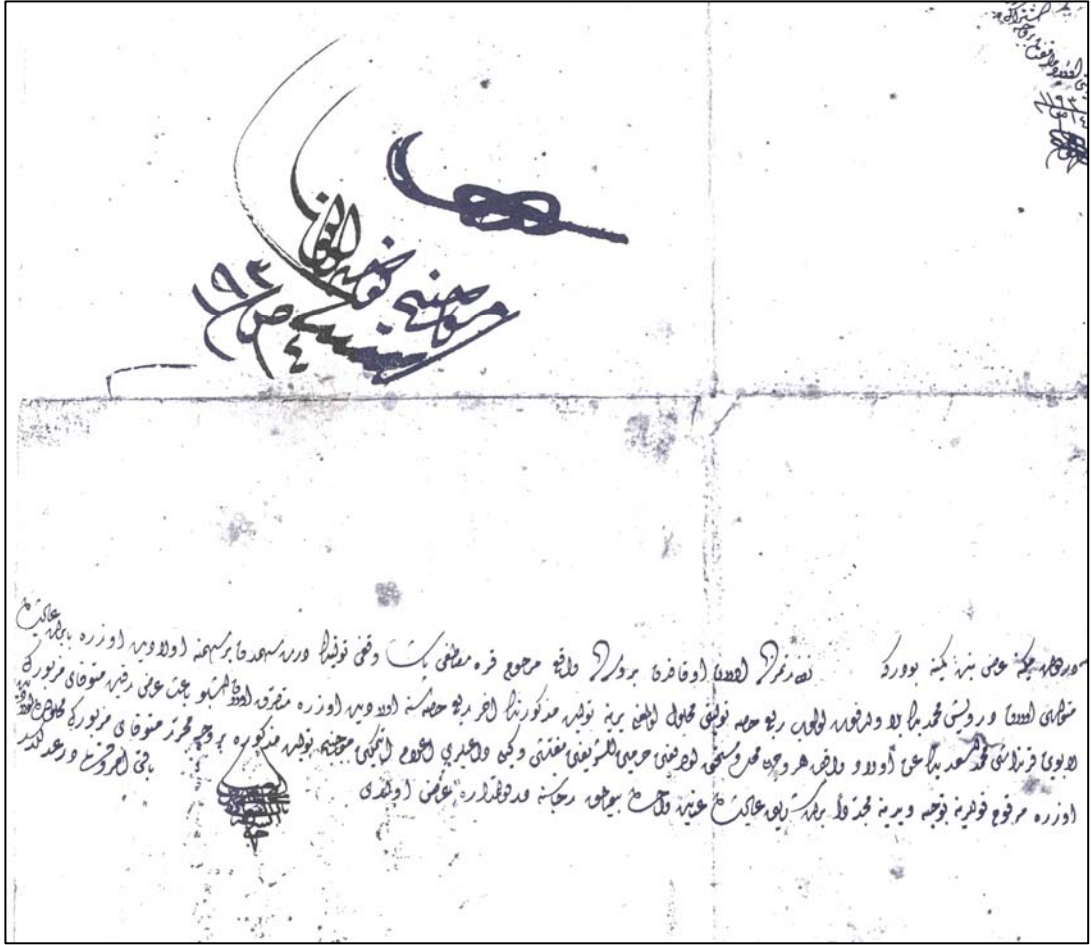
Şekil F.8: Gedikpaşa Hamamı; 1928 tarihli PERVITITCH Haritası [74]

Şekil F.9: Mahmud Paşa Hamamı; 1928 tarihli PERVITITCH Haritası [74]

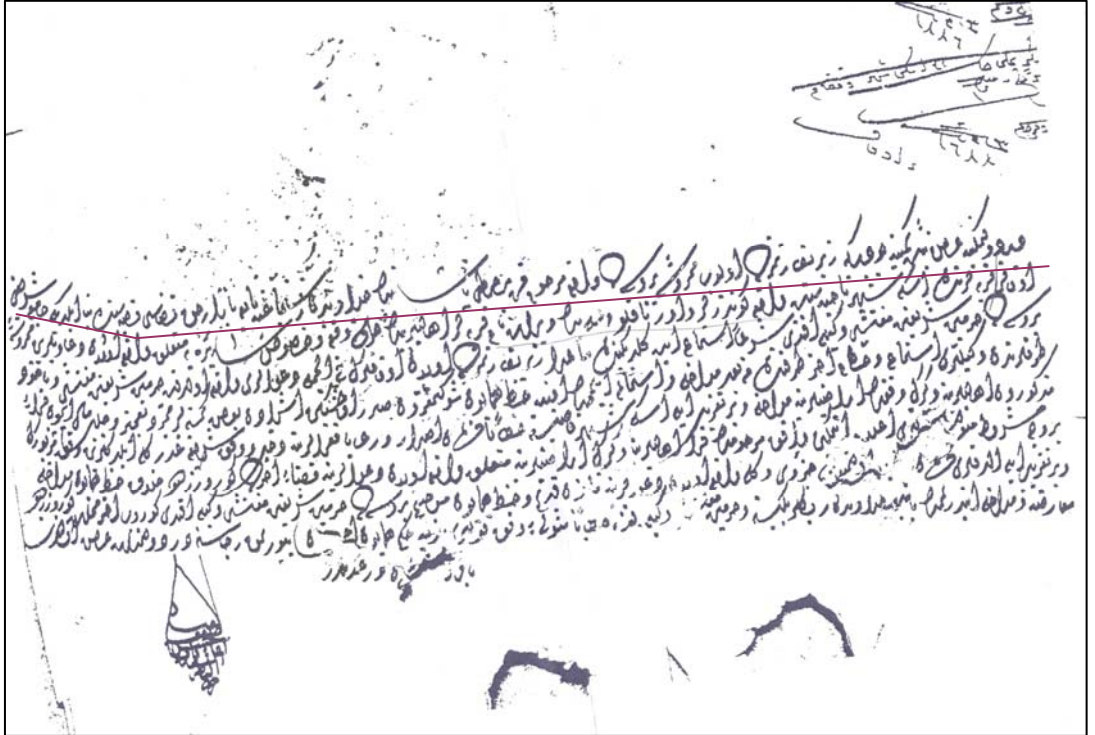
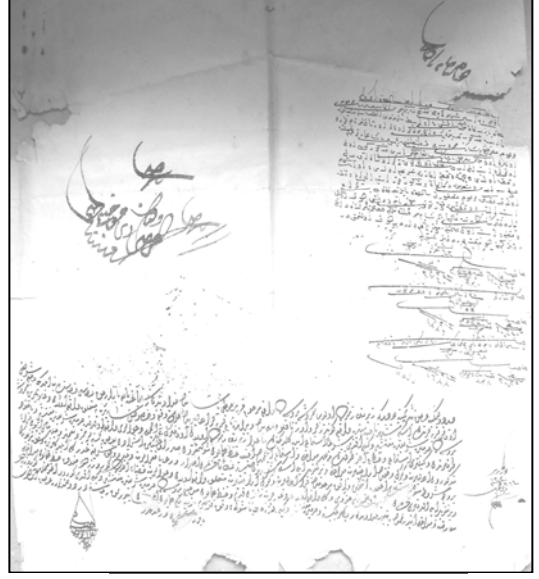

Şekil F.10: Tahtakale Hamamı; 1928 tarihli PERVITITCH Haritası [74]

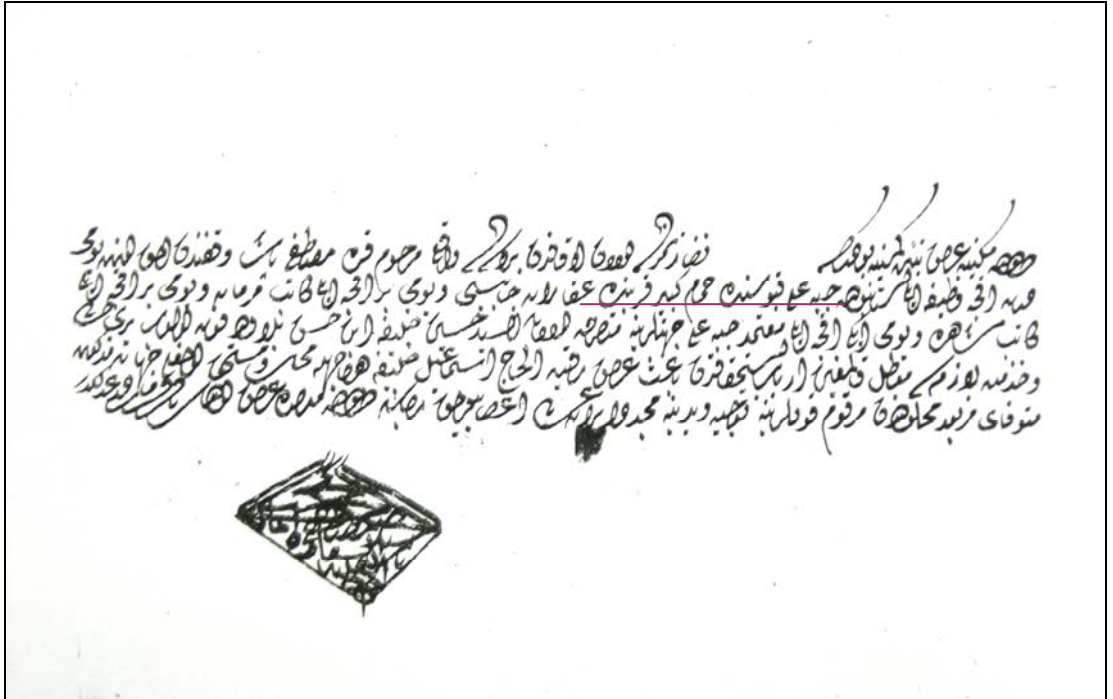
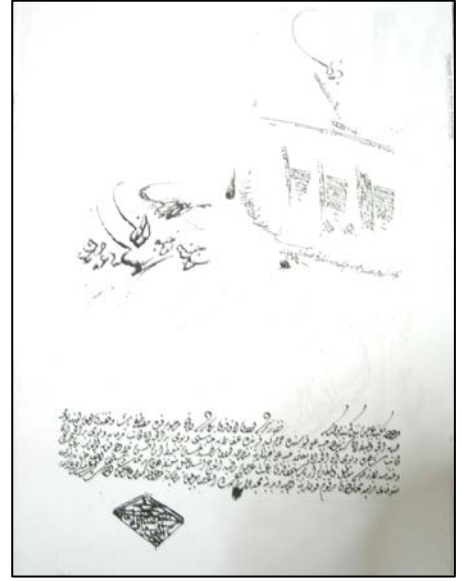

Şekil G.1: Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Cevdet Evkaf Defteri,

“7392 numaralı belge”nin kopyası

Şekil G.2: Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Cevdet Evkaf Defteri,
"13002 numaralı belge"nin kopyası

Şekil G.3: Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Cevdet Evkaf Defteri,
“13634 numaralı belge”nin kopyası

İlçe		İstanbul		 Türkiye Cumhuriyeti TAPU SENEDİ			
İlçe		Fatih					
Butak		Küçük					
Mahalles		Mustafa Paşa					
Köyü		Küçük Mustafa Paşa ve Karşı					
Sokak		Sarıklı					
Mevkii							
Vergi No		G. Safi		Satış		Patta	
Eski No		Kıymetli		Bedeli		No	
				250.000		356 2210 2	
						1922 00	
Vasıfı		Merginuna Dört Masura suyu Hav; Beş Dükkan bir arada Bir ahır ile Külliye odaları olan 1k1 Hamamın 15/16'sı Paya					
Sınırı		Planı 1/16'dır					
İktisabı		20/1/1959 tarih ve 166 sayılı No.lu kanunla ara sözleriyle 4/16 payı Kema Cemal ve 1/16 payı Semsi Öztürk adına kayıtlı olan Esma'nın vefatıyla veraseti evlatları Mahmut Levent, Hasna Demir, Edine Ünal ve Berife Yılmazın Esma'nın 1/16 kendisinden evvel vefat eden ağabeyin evlatları Abdurrahman Ünal ve Semsi Öztürk ke-bedel intikal adlarına tescilden sonra Semsi Öztürk kayden ve intikalen malik olduğu Mev. sen. n. sayı: Ada 26 parsel sayılı Gayrimenkulde Hissesi ile birlikte Satisından.					
Sahibi		Malikler: arkadaşır					
G E D İ S İ		Yevmiye		Cilt		Sahife	
No		No		No		No	
733		266		7/12/1962		KIBRIS YARIM PULU	
Sayfa		Sicilne uygundur.					
No							
Sıra							
No							
Tarih							
		Not: Müftü'nün gayri ayni tasarrufla verilecek her türlü tasarrufların emredilmesi.					

Şekil G.4: Küçük Mustafa Paşa Hamamı'nın eski Tapu Senedi (1962)
[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 154 - 4.XI.1966
Karar No. ve Tarihi : 3291 - 5.XI.1966

Toplantı yeri : A n k a r a

İstanbul'da Fatih Küçük Mustafa Paşa mahallesi Mustantık sokağında Küçük Mustafa Paşa Hamamı yanında yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığının 26.VII.1966 tarih ve 1753/5110 sayılı yazısı okundu,müzakeresi yapıldı:

Adı geçen Küçük Mustafa Paşa Hamamı yanında 2230 ada,3 parselde,hamama beş metreden fazla yaklaşmamak ve dokuzbuçuk metreden yüksek olmamak şartıyla inşaata müsaade edilmesinde sakınca görülmediğine karar verildi.

BAŞKAN		BAŞKAN VEKİLİ	
Tahsin Öz <i>Tahsin Öz</i>		Orhan Alsaç	
Üye Akok (Mahmut)	Üye Aktepe (Münir)	Üye Akazan (Feridun)	Üye Akurgal (Ekrem)
Üye Alsaç (Orhan)	Üye Eldem (Sedad H.) Bulunmadı	Üye Eyice (Semavi)	Üye Gökbiğlin (Tayyip)
Üye Kuran (Aptullah)	Üye Öz (Tahsin)	Üye Söylemezoğlu (H. Kemali)	Üye Tunalı (İsmail)
Üye Turan (Osman) Bulunmadı	Üye Yenen (Mithat)	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hikmet Girçay	Üye Vakıflar Genel Müdürü Feramuz Berkol

Şekil G.5: 05.11.1966 tarihli GEYAK Kararı

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

T. C.
BAŞBAKANLIK
KÜLTÜR MÜSTEŞARLIĞI
GAYRİMENKUL ESERLER VE ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi : 243 - 19.4.1974
Karar No. ve Tarihi : 7773 - 20.4.1974

Toplantı yeri : İstanbul

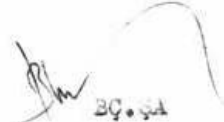
İstanbul; Fatih Küçükustafapaşa Mahallesi, 256 pafta, 2210 ada, 23 parselde bulunan Küçükustafapaşa Hamamı'nın korunması gerekli olup olmadığı hakkında Belediye Başkanlığınca gönderilen 13.3.1974 tarih 308 sayılı yazı okundu, yapılan müzakeresi sonunda :

Fatih; 2210 ada, 23 parselde bulunan Küçükustafapaşa Hamamı'nın aynen korunması gerekli eski eser olduğuna karar verildi.

ORHAN AİSAÇ
BAŞKAN

FERİDUN AKOZAN
BAŞKANVEKİLİ

Oye Akozan (Feridun)	Oye Aktepe (Münir)	Oye Akurgal (Ekrem)	Oye Alkım (Bahadır)	Oye Aİsaç (Orhan)
Oye Eldem (Sedad H.)	Oye Eyice (Semavi)	Oye Kırzioğlu (Fahrettin)	Oye Kuban (Doğan)	Oye Kuran (Aptullah)
Bulunmadı Oye Orhonlu (Cengiz)	Bulunmadı Oye Ögel (Semra)	Bulunmadı Oye Söylemezoğlu (H. Kemali)	Oye Tayla (Hüsrev)	Oye Yenen (Mithat)
Oye Yüngül (Naci)	Oye Kültür Müsteşarı Güvenç (Bozkurt)	Oye Vakıflar Genel Müdürü Çataklı (Osman)	Oye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Gürçay (Hikmet)	Oye Turizm Genel Müdürü Bolu (Turgut)
Oye Planlama ve İmar Genel Müdürü Emirhasanoğlu (Halim)				
Bulunmadı				

BÇ.ŞA

Şekil G.6: 20.04.1974 tarihli GEYAK Kararı

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

478
Fatih, 2210 ada,
23 parsel.

13 Mart 1995

İlot: 13.3.1995 tarihli başvuru.

Fatih, 256 parça, 2210 ada, 23 parselde bulunan
Küçük Mustafapaşa Hammamı, G.E.B. ve A.Y.Kurulunun 9.6.1978
gün ve 10446 sayılı kararı ile Dini ve Kültürel yapı olarak
tescillidir.

2863 sayılı yasanın 1386 ile değişik 21. maddesi
gereğince, 2210 ada, 23 parselde bulunan taşınmazın tapu
kütüğüne korunması gerekli kültür varlığı kaydının işlenmesi
ve varlığı tasitliliği hususunda gereğinin yapılmasını rica ederim.

Murhan ERCAN
Müdür

Gönderildi:

- Başbakanlık Emlak Vergi Dairesi Md.
- Fatih Toru Sicil Müdürlüğü.

Yazıldı:

- Hüseyin ŞİMAL
Yuvu Sk.22 AYVAĞCI/İST

../../1995-A.T.Z.T.

Şekil G.7: 13 Mart 1995 tarihli başvuru dilekçesi

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

kayda 11.4.95
N.8

T.C.
TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Fatih 3. Bölge Tapu Sicil Müdürlüğü

YEMİYE: 780
SAYI :
KONU :

...21 / ...3 / 1995...
Sultanahmet / IST.

İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU MÜDÜRLÜĞÜ

İlgi: 13.3.1995 Tarih ve İ.K.T.V.K.K.478 sayılı yazınız.

Fatih ilçesi, Küçükmüfta paşa mahallesi, 256 pafta, 2210 ada, 23 parsel sayılı 1932.00 m2 miktarlı, Derununda dört masura suyu havi, beş dükkân, bir garaj ve bir ahır ile külhan odaları olan iki hamam'ın beyanlar hanesinde: Yapısı eski eserdir. 23.11.1987 tarih, 2594 yev.

Gayrimenkulün kaydında eski eser şerhi mevcut olduğundan, eski eser şerhinin işlenmesi talebiniz 21.3.1995 tarih ve 780 yevmiye numarası ile reddedilmiştir.

Bilgilerinize rica olunur.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI İstanbul 1. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu	
Numara	794
	11.4.95

Arşive.
26.4.1995 2-T

Sn. Torkelli
21.4.95 ✓

Şekil G.8: 21.3.1995 tarihli yazı "13 Mart 1995 dilekçesine karşılık"
[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

T.C.
İSTANBUL İLİ
FATİH İLÇESİ
BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İMAR VE PLANLAMA MÜDÜRLÜĞÜ
PLANLAMA BÜROSU

C. Özyılmaz
14.3.1997

Sayı: 681

14.3.1997

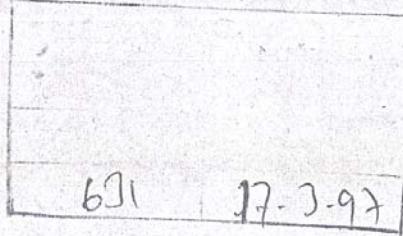
İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT
VARLIKLARINI KORUMA KURULU MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İLGİ: 24.1.1997 tarih ve 128 sayılı yazınız.

İlgi yazınızda adı geçen Fatih, Küçük Mustafapaşa Mh. 256 pafta, 2230
ada, 1-2 parseller ile 2210 ada, 1-2-3-13-30-16-28-18-19-20-21-22-26 sayılı
parsellere ve çevresine ait fotoğraflar ektedir.

Bilgi ve gereğini arz ederim.

- Ek-1.(1/1000 ölçekli plan ftk.si)
2.(1/500 ölçekli fotoğraf yönlerini
gösterir kadastral pafta)
3.(14 adet fotoğraf)

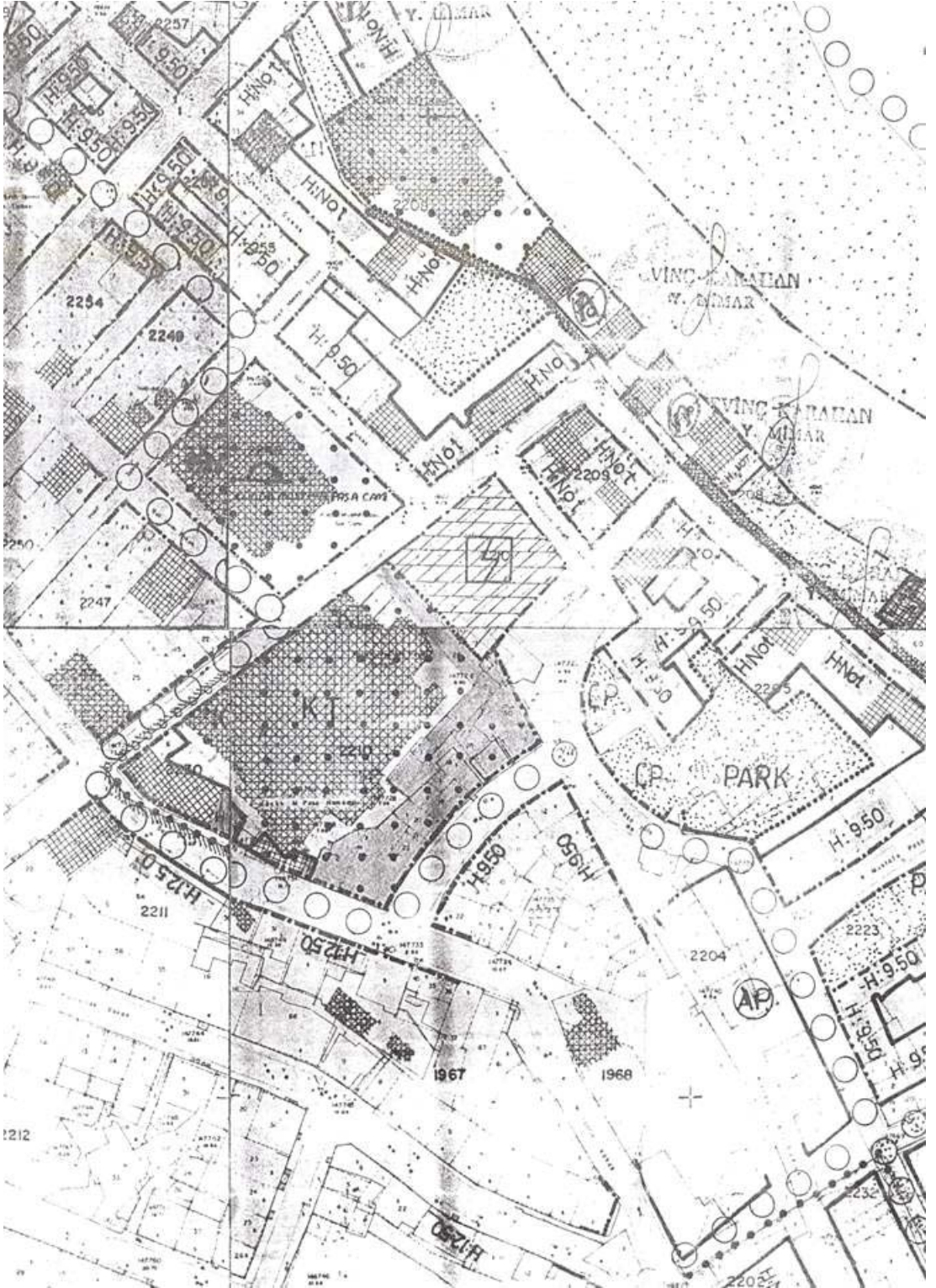

H-10/2
Hasibe S. LAHTAR
BAŞKAN YARDIMCISI

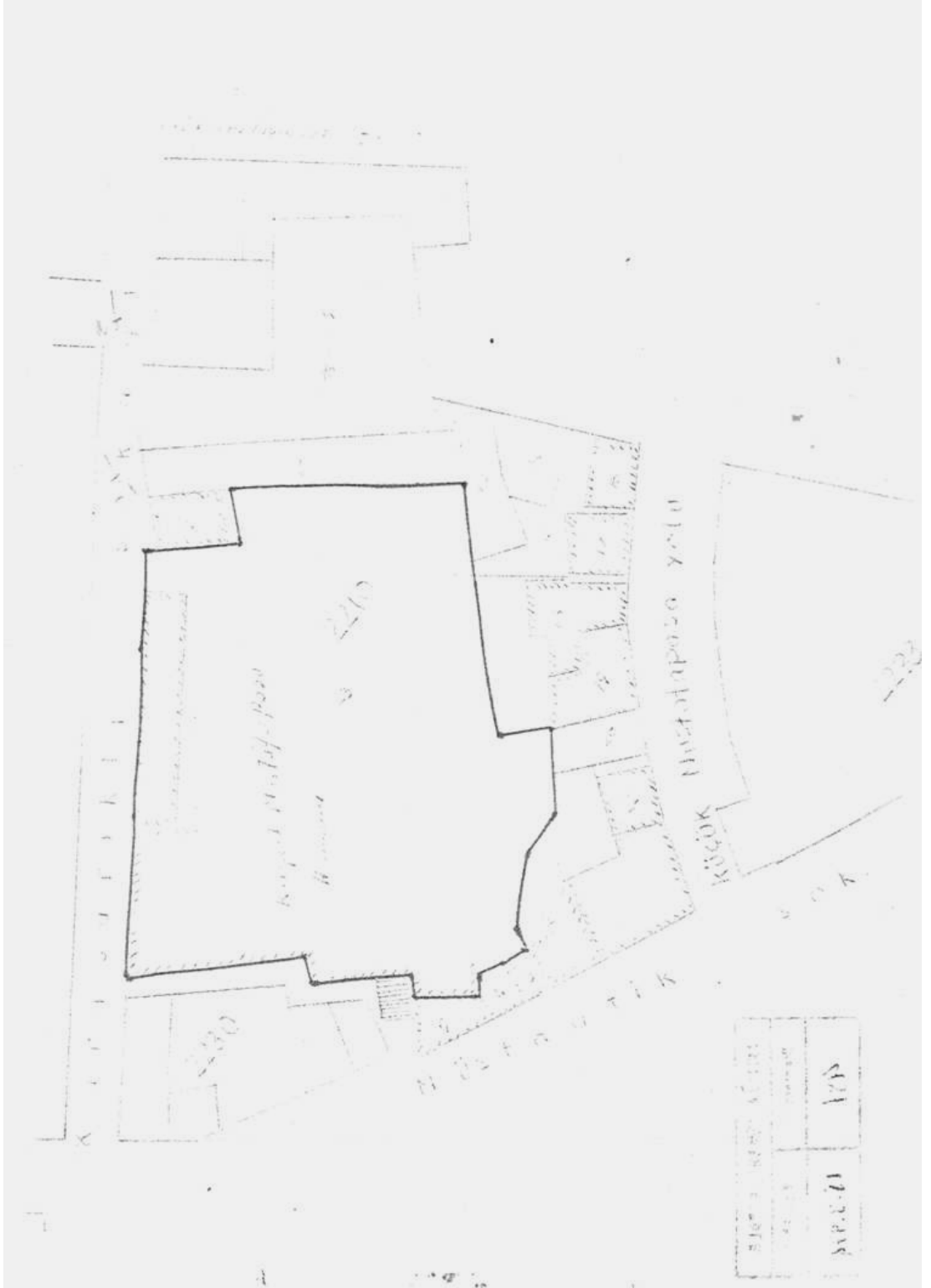
Sr. Türkelli
Baroğlu
26.3.98
N.Ö

Şekil G.9: 14.3.1997 tarihli dilekçe

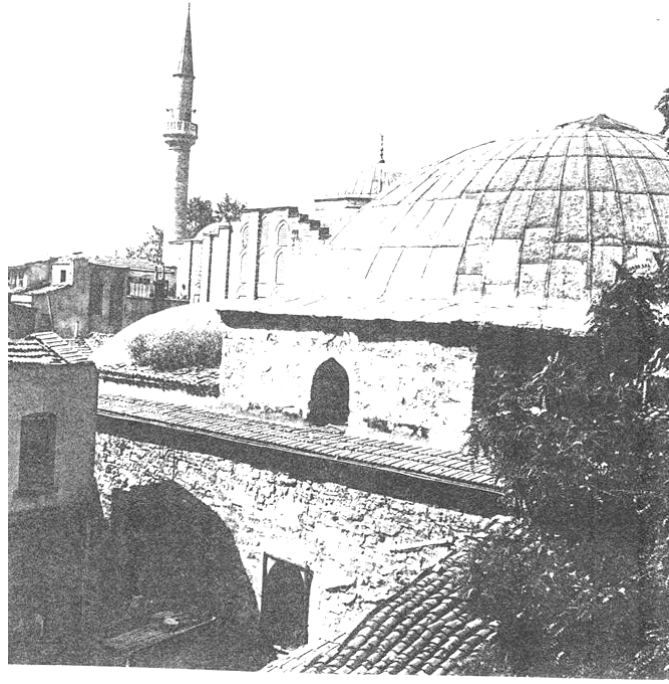
[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

Şekil G.10: Koruma İmar Planı'nın kopyası "14.3.1997 tarihli dilekçenin eki"
[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

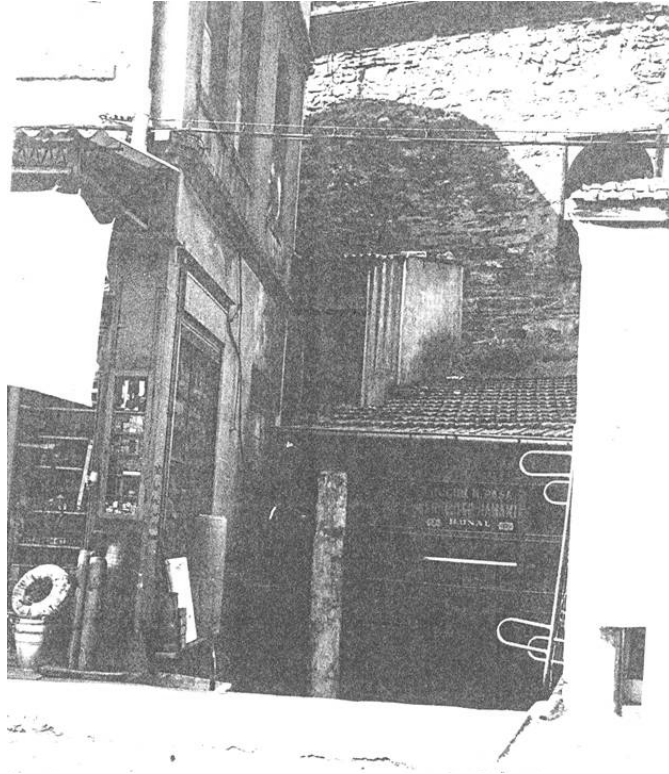

Şekil G.11: Kadastral Plan'ın kopyası "14.3.1997 tarihli dilekçenin eki"
[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

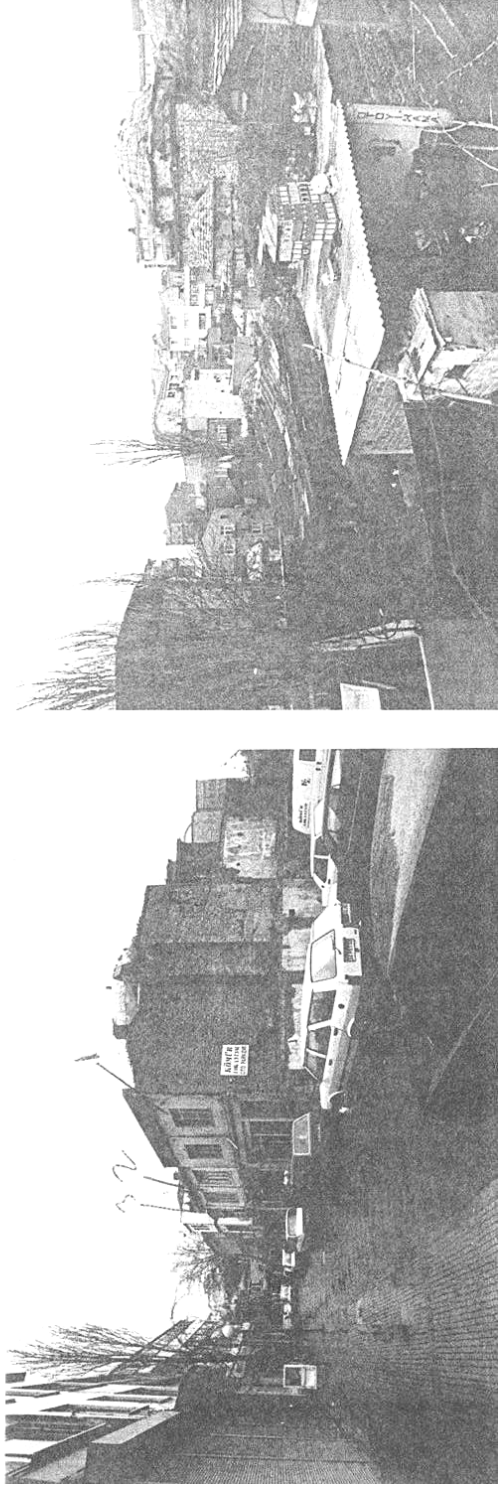
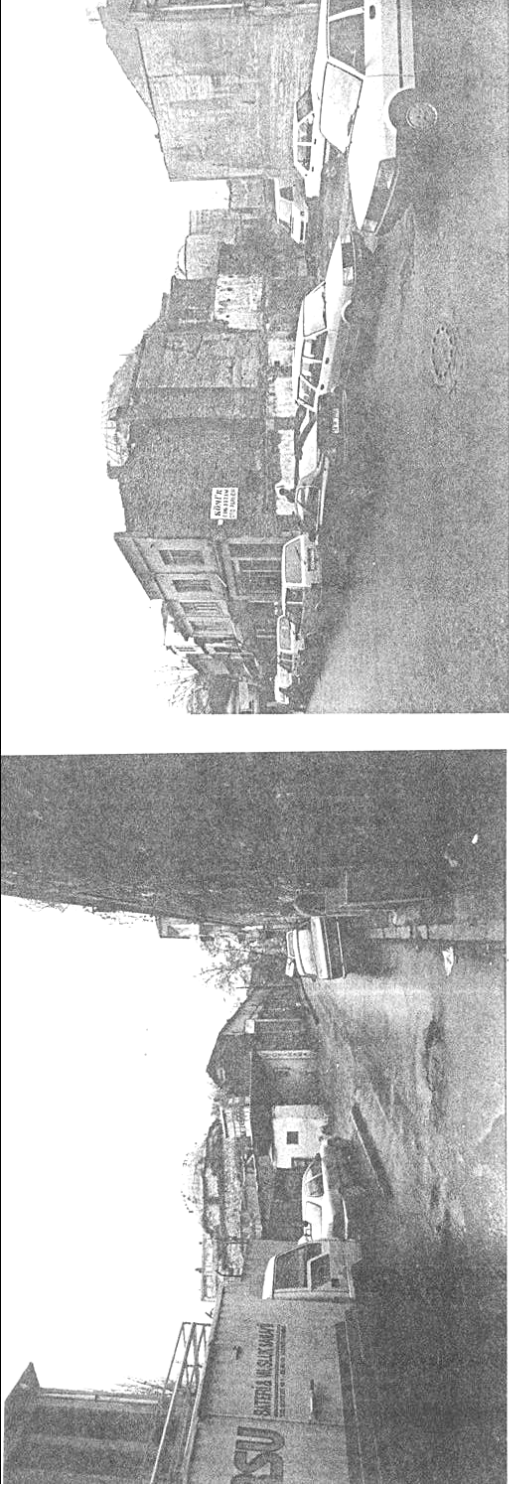
Şekil G.12: Hamamın 1974 tarihli fotoğrafı

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

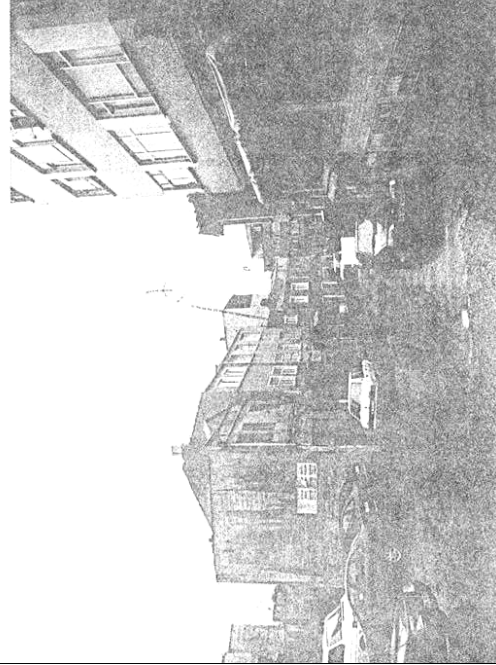
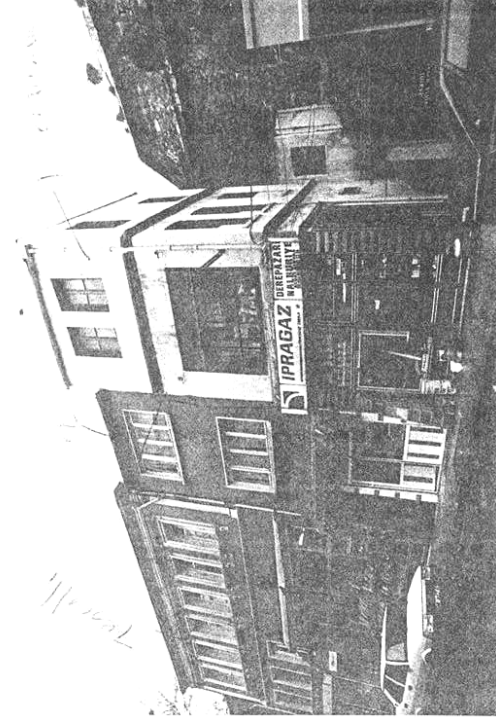
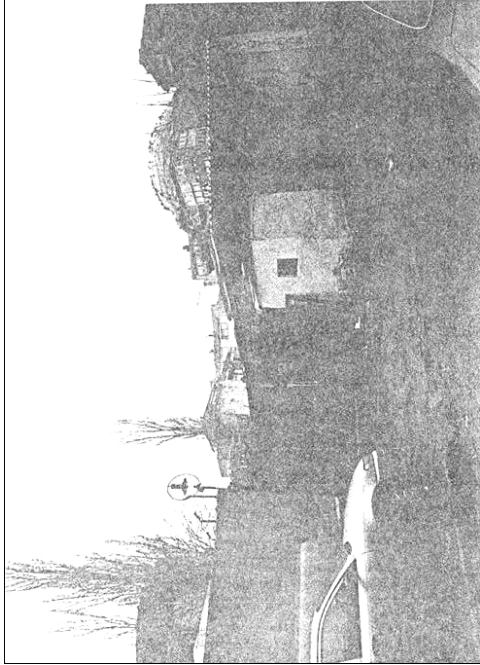
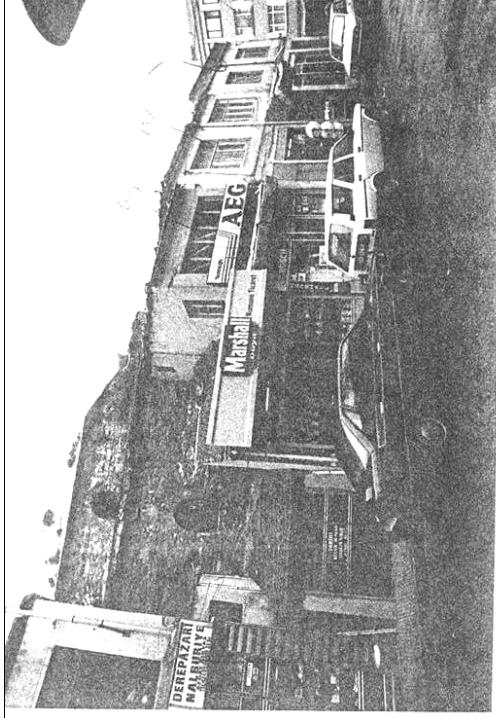

Şekil G.13: Hamamın 1974 tarihli fotoğrafı

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

Şekil G.14: 1997 tarihli fotoğraflar [İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

Şekil G.15: 1997 tarihli fotoğraflar [İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi]

İSTANBUL BELEDİYESİ

İMAR MÜDÜRLÜĞÜ

Harita ve Ruhsat Şi

Sayı 6707

7545

24.9.47

000

Ist. Arkeoloji Müzeleri
Müdürlüğüne

Küçük Mustafa paşa Kara Sarıklı soka-
ğında 66/II sayılı yer ve hamam yanında in-
şaat yapılmak istenildiğinden talebin eski
eserler koruma komisyonunca tetkikini saygıla
rica ederim.

İ mar Müdürü

Erşen
Encümenine Azadan Elde edildi
29. IX. 1947 ve Mimar Hasan
Taraflarından

Mahallen Tetkikine
Karar verildi.

30. IX. 1947

36 D
M. M. 2189
1057

İlişk
Karar ve ile cevap tası Tezektür kelime
Hamam 9. X. 1947

(Fişinin testikili)

Muzaffer Zojbodi
BDD

Şekil G.16: 24.09.1947 tarihli dilekçe

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu- Encümen Arşivi]

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ MÜDÜRLÜĞÜ
Ö.
G.

30 / 9 / 1947

Müdüriyet Yüksek Katına

Küçük Mustafapaşada Karasarıklı sokağında 66/11 sayılı hamam yanında inşaat yapılmak istenilen yere emirleriniz üzerine gidildi.

Mevzuubahs Karasarıklı sokağının başında bir kahve onu müteakip hamama bitişik kömürcü dükkânı vardır. Bundan sonra hamamın kadınlara mahsus giriş kapısı mevcuttur. Tahkikatıma şazaran bu kapıdan içeri girildikten sonra üç metre koridor taşlık geçildikten ve on basamak taş merdiven inildikten sonra hamamın soyunma kısmına girildiği ve bu soyunma kısmının da on metreyi müteceviz olduğu ve bu kısmın da Küçük Mustafapaşa caddesinde erkekler hamamı kısmına bitişik olduğu anlaşıldı.

1. Kadınlar hamamı kapısının yanındaki arsaya yapılmak istenilen dört dükkân yirmi dört metre uzunluğundadır. Bunların ikisinin genişliği üçer metre diğer ikisinin genişliği de dörder metre olacaktır. Bu dükkânların üçü hamama bitişik biri de su deposuna bitişik olacaktır. Bu arsada yol seviyesine inilebilmek için bir buçuk ilâ iki metre toprak mevcuttur. Arsaya yapılacak dükkânların yüksekliği dört metre olduğuna nazaran hamama bitişik olacak dükkânlar hamam duvarından sonra kubbe hariç hamam duvarının tahminen bir buçuk - iki metre dununda kalacaktır. Dükkanların kapısı aynı caddeye açılacaktır.

2. Onüçbuçuk metre uzunluğunda beş metre genişlikde olacak. İki dükkâna gelince bu sahanın arkası otuz - 35 metre genişliğinde gerek erkek ve gerekse de kadınlar hamamına mücavir bir arsadır. Yapılacak dört dükkânla bu iki dükkânı yekdigerinden ayıran bir de ahşap ev mevcuttur. Yapılacak iki dükkânın erkekler hamamıyla otuz metreden fazla kadınlar hamamıyla de on metreyi müteceviz bir sahada olacağını hürmetlerimle arzeylerim.

S. Met

Şekil G.17: 30.09.1947 tarihli yazışma

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu- Encümen Arşivi]

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ

MÜZELERİ MÜDÜRLÜĞÜ

Ö.

G.

3 / 10 / 1947

K A R A R

Mahallinde tetkikat yapıldı Sacidin verdiği raporda ileri sürülen mütalâalar doğru olduğu gibi yapılmak istenilen inşaatın imar plânına göre muvakkat mahiyette olmasına, bir müddet sonra sokağın genişletilerek ozaman bu inşaatın yola kalp olunacağını anlaşılmasına ve inşaatın binanın aslından uzak bulunması sebebiyle yapılacak dükkânların gerek hacim ve gerek irtifa bakımından bir mahzur göstermemesine binaen inşaaata müsaade olunması hususunun İmar Müdürlüğüne cevaben bildirilmesine karar verildi.

Başkan Aziz Ögan	Uye Eftaleddin Tekiner	Uye R.Saffet Atabinen	Uye Arif Mansel	Uye Mahmud Nedim Gündüzalp
Uye Fehmi Karatay	Uye Vahap Kocamehi	Uye Sedat Hakkı Eldem	Uye Saim Ülgen	
Uye Rüstem Duyuran	Uye Nuri Ebussuud- oğlu	Uye Süleyman Yürügen	Uye B.Mümessili Y.Mü. Ziya Kocainan	
Uye Va. Mümessili Y.Mimarı Vasfi Egeli	Uye Umumî Katip V. B.Şükrü Egeli			

Şekil G.18: 03.10.1947 tarihli karar

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu- Encümen Arşivi]

1116
39577

6 10 7

Istanbul Belediyesi İmar Müdürlüğüne

24/9/1947 tarih ve 7545 sayılı yazıya karşılıktır.

Küçük Mustafapaşada Karasarıklı sokağında 66/11 sayılı yerde Ömer Ceylan tarafından yapılmak istenilen inşaatın imar planına göre sokağın atiyen genişletilerek sahanın yola kalp edileceği mukarrer bulunmasından dolayı muvakkat mahiyette olmasına ve yapılacak dükkanları gerek hacım ve gerek yükseklik itibariyle bir mahzur göstermediğine göre binanın aslından uzak bulunan mezkûr inşaatın yapılmasında bir mahzur olmadığını Eski Eserleri Koruma Encümeninin bu baddaki kararına teniden bildirir, saygılarımı sunarım.

B. F. E.

Istanbul Arkeoloji Müzeleri
Müdürü ve
Eski Eserleri Koruma Encümeni
Başkanı

[Handwritten signature]

S.B.

Şekil G.19: 06.10.1947 tarihli yazışma

[İst. 4 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu- Encümen Arşivi]

<u>ERKEKLER BÖLÜMÜ- KURNA TİPOLOJİSİ</u>		
TİP NO.	KURNA NO.	YERİ
TİP 1	No: 1	Hücre "2" (Z05-2)
	No: 2	Hücre "2" (Z05-2)
TİP 2	No: 3	Traşlık- hela koridoru (Z04)
TİP 3	No: 4	Traşlık (Z04a)
	No: 5	Hücre "1" (Z05-1)
	No: 6	Eyvan "1" (Z05b)
	No: 7	Eyvan "1" (Z05b)
	No: 8	Eyvan "1" (Z05b)
	No: 9	Eyvan "2" (Z05c)
	No: 10	Eyvan "2" (Z05c)
	No: 11	Eyvan "2" (Z05c)
	No: 12	Hücre "3" (Z05-3)
	No: 13	Hücre "3" (Z05-3)
	No: 14	Eyvan "3" (Z05d)
	No: 15	Eyvan "3" (Z05d)
	No: 16	Eyvan "3" (Z05d)
TİP 4	No: 17	Hücre "2" (Z05-2)
	No: 18	Hücre "2" (Z05-2)
	No: 19	Hücre "3" (Z05-3)
TİP 5	No: 20	Hücre "1" (Z05-1)
	No: 21	Hücre "1" (Z05-1)
TİP 6	No: 22	Traşlık (Z04a)
	No: 23	Traşlık (Z04a)
	No: 24	Traşlık (Z04a)

Sekil H.1: Kurna Tipoloji Tablosu

ERKEKLER BÖLÜMÜ SOYUNMALIK KUBBE KASNAĞI
KUZEYDOĞU CEPHESİ (dış sıva)

Gözlemler: Yoğun agregalı horasan sıva (açık pembe), az kırıklı, elle parçalanabilir

1. ELEK ANALİZİ

Belli miktarda harç örneği, 24 saat 50°C ısıdaki etüvde, içerdği sudan arındırılır. Ardından 24 saat %14'lük HCl çözeltisinde bekletilip bağlayıcının çözülmesi sağlanır. Reaksiyon tamamlandıktan sonra, kuru ağırlığı ölçülen filtre kağıdı yardımıyla karışım süzülür. Süzme işlemi, suyun rengi berrak hale gelene kadar tekrarlanır. Filtre kağıdı üzerinde kalan kısım kurutularak killi agregası; süzilemeyen tanecikli kısım da elek analizi yapılacak agregası miktarını verir. Eleme sonucunda, harcın tanecik boyutu dağılımı ile agregası/bağlayıcı oranı belirlenmiş olur.

M1 = 48.35g (ilk ağırlık)

M2 = 19.87g (etüvden çıkarıldıktan sonraki ağırlık, agregası+ bağlayıcı)

Msu = 48.35- 19.87 = 28.48g (harçtaki su miktarı: %59)

Σ agregası = 8.57g (%43) ; M bağlayıcı = 19.87- 8.57 = 11.3g (%57)

Agregası / bağlayıcı oranı = 1 / 1.3

TANECİK BOYUTU	AĞIRLIĞI	YÜZDE ORANI
Kil boyutu (<250µ)	1.66 g	% 19
<125µ	0.21 g	% 2
125µ	0.11 g	% 1
250µ	0.94 g	% 11
500µ	0.28 g	% 3
1 mm	2.24 g	% 26
2 mm	2.34 g	% 27
4 mm	0.79 g	% 9

2. PROTEİN- YAĞ TESTİ

Harç örneği, kağıda para di-metil amino benzaldehit emdirilerek ısıtılır, kağıtta sararma olursa harç protein içermektedir. Yağ testi ise, harca sırayla CuSO4, amonyak ve H2O2 eklenerek yapılır. Kalıcı bir köpürme görülürse, harcın yapısında yağ olduğu tespit edilir.

PROTEİN TESTİ : Negatif; YAĞ TESTİ : Negatif

Sekil H.2: Harç Analizi "örnek:1"

ERKEKLER BÖLÜMÜ SOYUNMALIK KUBBE KASNAĞI
DOĞU CEPHESİ (kirpi saçak derz harcı)

Gözlemler: Beyazımsı renkte, az kıtıklı, seyrek agregalı, elle zor parçalanır nitelikte

1. ELEK ANALİZİ

Belli miktarda harç örneği, 24 saat 50°C ısıdaki etüvde, içerdği sudan arındırılır. Ardından 24 saat %14'lük HCl çözeltisinde bekletilip bağlayıcının çözülmesi sağlanır. Reaksiyon tamamlandıktan sonra, kuru ağırlığı ölçülen filtre kağıdı yardımıyla karışım süzülür. Süzme işlemi, suyun rengi berrak hale gelene kadar tekrarlanır. Filtre kağıdı üzerinde kalan kısım kurutularak killi agregası; süzilemeyen tanecikli kısım da elek analizi yapılacak agregası miktarını verir. Eleme sonucunda, harcın tanecik boyutu dağılımı ile agregası/bağlayıcı oranı belirlenmiş olur.

M1 = 46.76g (ilk ağırlık)

M2 = 23.54g (etüvden çıkarıldıktan sonraki ağırlık, agregası+ bağlayıcı)

Msu = 46.76- 23.54 = 23.22g (harçtaki su miktarı: %50)

Σ agregası = 7.02g (%30) ; M bağlayıcı = 23.54- 7.02 = 16.52g (%70)

Agregası / bağlayıcı oranı = 1 / 2.3

TANECİK BOYUTU	AĞIRLIĞI	YÜZDE ORANI
Kil boyutu (<250µ)	1.67 g	% 24
<125µ	0.18 g	% 3
125µ	0.09 g	% 1.5
250µ	0.73 g	% 10.5
500µ	0.23 g	% 3
1 mm	1.42 g	% 20
2 mm	1.63 g	% 23
4 mm	1.07 g	% 15

2. PROTEİN- YAĞ TESTİ

Harç örneği, kağıda para di-metil amino benzaldehit emdirilerek ısıtılır, kağıtta sararma olursa harç protein içermektedir. Yağ testi ise, harca sırayla CuSO4, amonyak ve H2O2 eklenerek yapılır. Kalıcı bir köpürme görülürse, harcın yapısında yağ olduğu tespit edilir.

PROTEİN TESTİ : Negatif; YAĞ TESTİ : Negatif

Sekil H.3: Harç Analizi "örnek:2"

ERKEKLER BÖLÜMÜ SOYUNMALIK KUBBE KASNAĞI
BATI CEPHESİ (kirpi saçak derz harcı)

Gözlemler: Açık kahverengi, bol kıtıklı, seyrek agregalı, elle parçalanabilir nitelikte

1. ELEK ANALİZİ

Belli miktarda harç örneği, 24 saat 50°C ısıdaki etüvde, içerdği sudan arındırılır. Ardından 24 saat %14'lük HCl çözeltisinde bekletilip bağlayıcının çözülmesi sağlanır. Reaksiyon tamamlandıktan sonra, kuru ağırlığı ölçülen filtre kağıdı yardımıyla karışım süzülür. Süzme işlemi, suyun rengi berrak hale gelene kadar tekrarlanır. Filtre kağıdı üzerinde kalan kısım kurutularak killi agregası; süzülmemeyen tanecikli kısım da elek analizi yapılacak agregası miktarını verir. Eleme sonucunda, harcın tanecik boyutu dağılımı ile agregası/bağlayıcı oranı belirlenmiş olur.

M1 = 51.96g (ilk ağırlık)

M2 = 22g (etüvden çıkarıldıktan sonraki ağırlık, agregası+ bağlayıcı)

Msu = 51.96- 22 = 29.96g (harçtaki su miktarı: %58)

Σ agregası = 6.32g (%29) ; M bağlayıcı = 22- 6.32 = 15.68g (%71)

Agregası / bağlayıcı oranı = 1 / 2.4

TANECİK BOYUTU	AĞIRLIĞI	YÜZDE ORANI
Kil boyutu (<250µ)	2.39 g	% 37.8
<125µ	0.31 g	% 5
125µ	0.12 g	% 2
250µ	0.98 g	% 15.5
500µ	0.24 g	% 3.8
1 mm	1.39 g	% 22
2 mm	0.86 g	% 13.5
4 mm	0.03 g	% 0.4

2. PROTEİN- YAĞ TESTİ

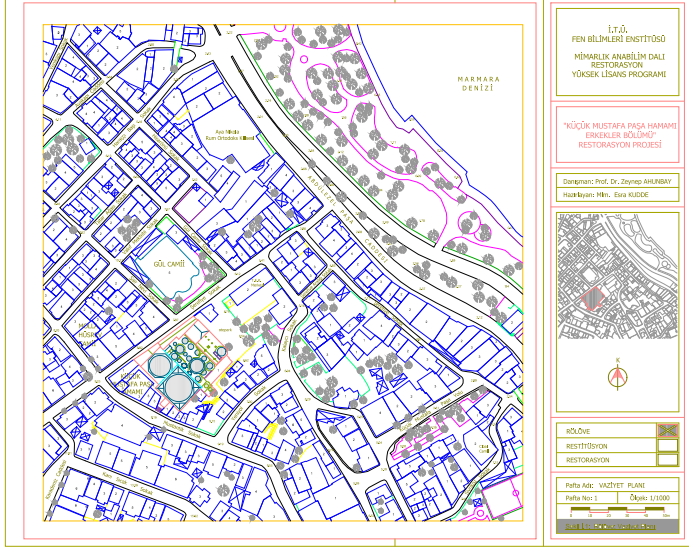
Harç örneği, kağıda para di-metil amino benzaldehit emdirilerek ısıtılır, kağıtta sararma olursa harç protein içermektedir. Yağ testi ise, harca sırayla CuSO4, amonyak ve H2O2 eklenerek yapılır. Kalıcı bir köpürme görülürse, harcın yapısında yağ olduğu tespit edilir.

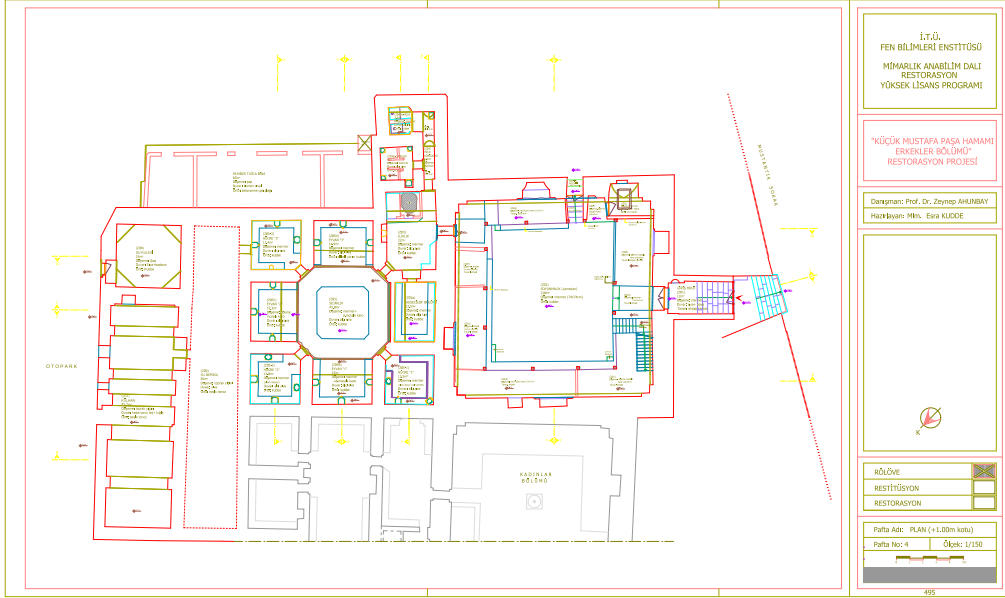
PROTEİN TESTİ : Negatif; YAĞ TESTİ : Negatif

Sekil H.4: Harç Analizi "örnek:3"

HAMAMIN ADI	YERİ	YAPIM TARİHİ	SICAKLIK PLANI	CAMEKAN ÖRTÜ GEÇİŞİ	SICAKLIK ÖRTÜ GEÇİŞİ	SAÇAK KORNİŞİ	CAMEKAN PENCERESİ	CAMEKAN KEMERİ	SICAKLIK KEMERİ	MUKARNASLI EYVAN ÖRTÜSÜ	FENER
Küçük M.P.	Cibali	1477	A tipi	Pendantif	Mukarnaslı pendantif	Kirpi saçak	Sivri kemerli Özgün değil	Çift merkezli	Kaş kemer	+	mevcut değil
Gedikpaşa	G.paşa	1474	A tipi	Tromp	Pendantif	Sıvalı	Sivri kemerli Özgün değil	Çift merkezli	Kaş kemer	-	özgün değil
Tahtakale	T.kale	1451-70 arası	C tipi	Mukarnaslı tromp	Pendantif+ mukarnaslı friz	Kirpi saçak	Sivri kemerli Alçı- fil gözü	Çift merkezli	Çift merkezli	-	+
Mahmutpaşa	M.paşa	1466	C tipi	Mukarnaslı tromp	Mukarnaslı pendantif	Taş	Sivri kemerli Alçı- fil gözü	Çift merkezli	Çift merkezli	-	+
Hoca Paşa	Sirkeci	15.yy ortası	A tipi	Dilimli tromp	Pendantif	Kirpi saçak	Sivri kemerli Alçı- fil gözü	Kaş kemer	Kaş kemer	-	+
Tahtakale	Edirne	1435	A tipi	Mukarnaslı tromp	Mukarnaslı pendantif	Kirpi saçak	Sivri kemerli		Kaş kemer	+	+
Beylerbeyi	Edirne	1429	A tipi	camekanı yok olmuştur	Mukarnaslı pendantif	Taş	-	-	Çift merkezli	-	
Bey Hamamı	Selanik	1426	A tipi	Mukarnaslı tromp	Pendantif	Kirpi saçak				-	+
Büyük Hamam	İznik	15.yy.	2 halvetli (E tipi)	Dilimli tromp	Tromp	Kirpi saçak	Sivri kemerli Özgün değil	Kaş kemer	Kaş kemer	-	-
Hacı Hamza	İznik	15.yy.	A tipi	Tromp	Pendantif	Kirpi saçak					

Şekil H.5: 15.yy Hamamları Analoji Tablosu

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

"KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

Deneyimci: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAZ
Harcıyanı: Mtn. Esra KUDDE

RÖLÜVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON

Pafta Adı: PLAN (+1.00m kotu)
Pafta No: 4 Ölçek: 1/130

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

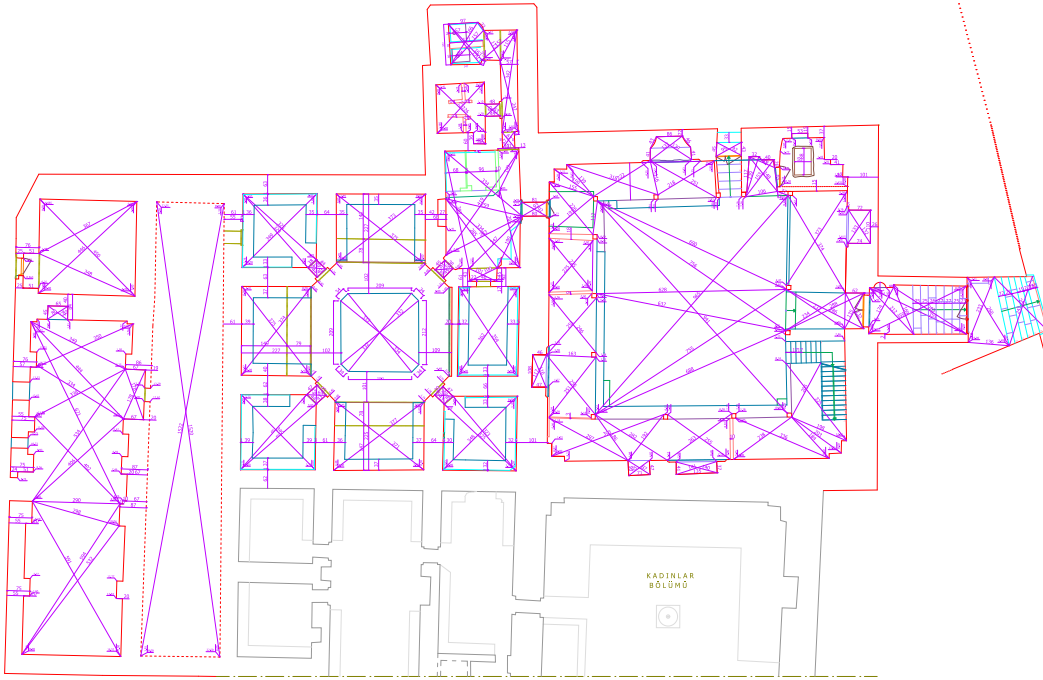
"KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

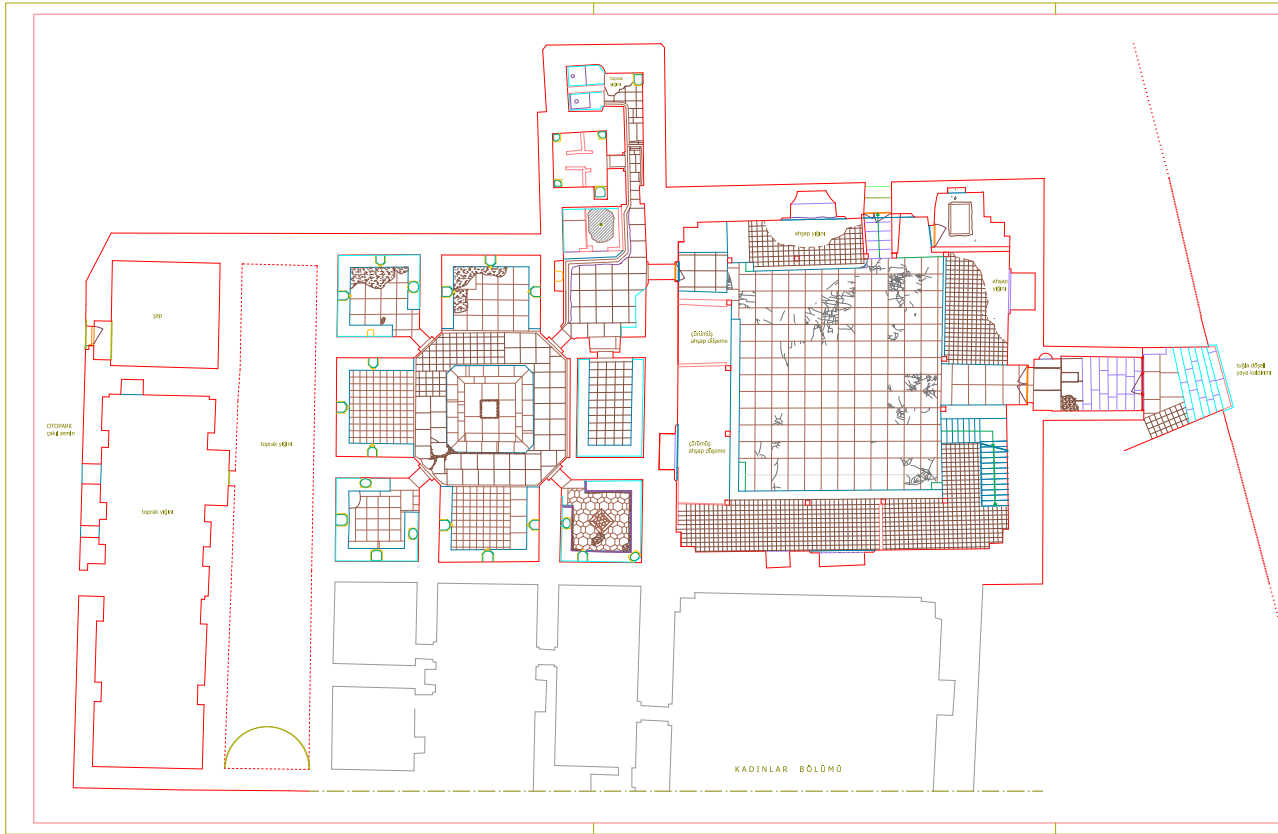
Danışman: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Hazırlayan: MİM. Esra KUDDE

RÖLÖVE	☒
RESTİTÜSYON	☐
RESTORASYON	☐

Pafta Adı: PLAN (+1.00m kotu, ölçülü)
Pafta No: 5 Ölçek: 1/150

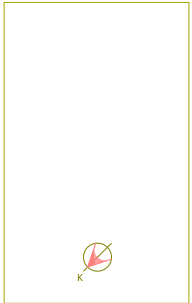

İ.T.Ö.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

"KÖÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Hazırlayan: Mjm, Esra KUDDE

RÖLÖVE	☒
RESTİTÜSYON	☐
RESTORASYON	☐

Pafta Adı: DÖŞEME PLANI
Pafta No: 8 Ölçek: 1/125
0 1 2 3 4 5 m

KADINLAR BÖLÜMÜ

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

"KÖÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Hazırlayan: MİM. Esra KUDDE

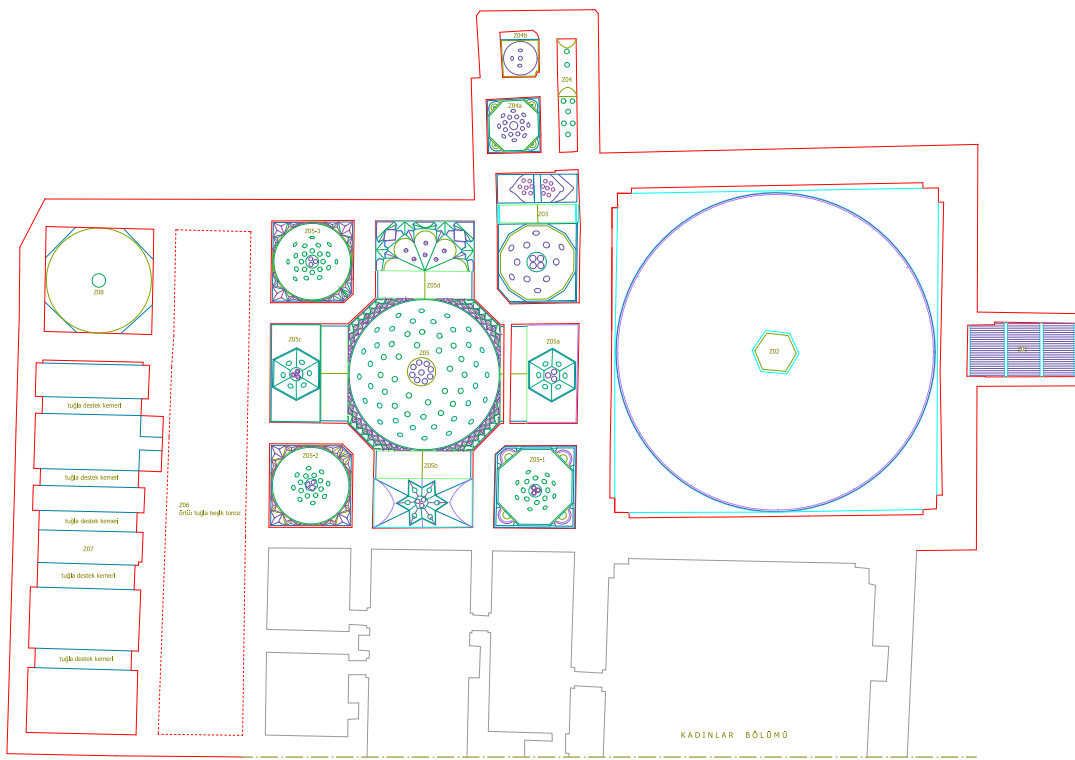
RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON

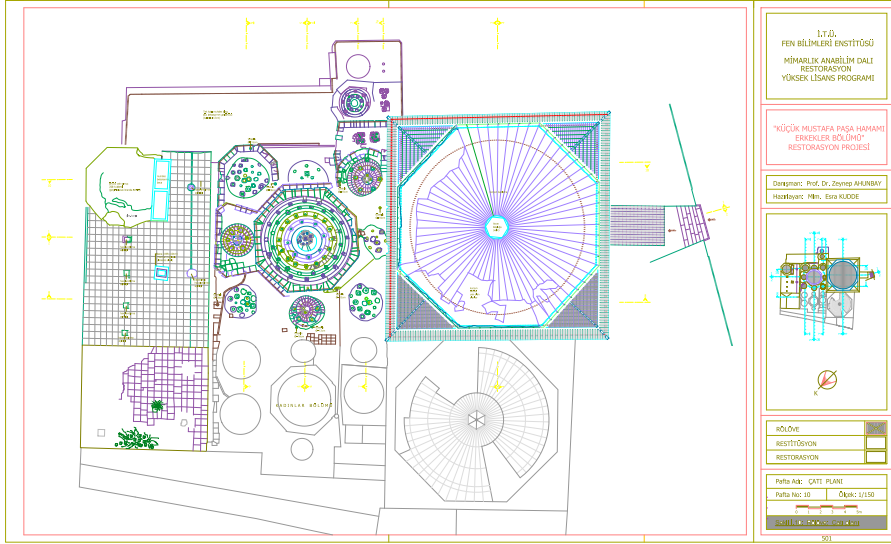
Pafta Adı: KUBBE İZDÜŞÜM PLANI

Pafta No: 9 Ölçek: 1/125

500

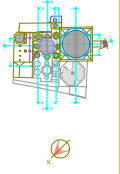

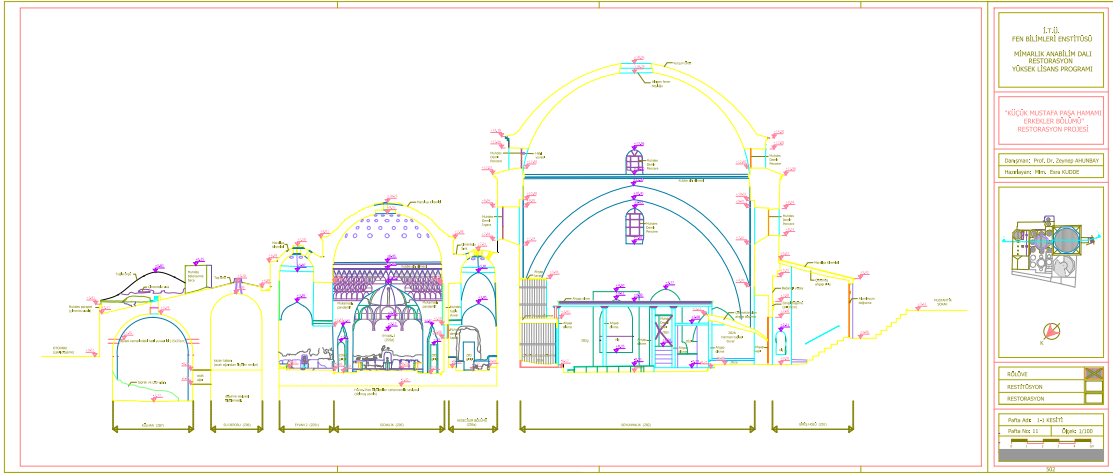
11/20
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

"KÜÇÜK MUSTAFA PASA HAMAMI"
ENKELER BÖLÜMÜ
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Prof. Dr. Zeynep AKARBAŞ
Hazırlayan: Mm. Esra KÜÇÜK

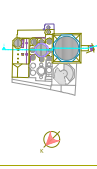
İSİM:	ESRA
RESTİTÜSYON:	
RESTORASYON:	
Paha Ark. ÇATI PLANI	
Paha No: 10	Çatı: 1/150
SİVİL MİMARLIK ENSTİTÜSÜ	

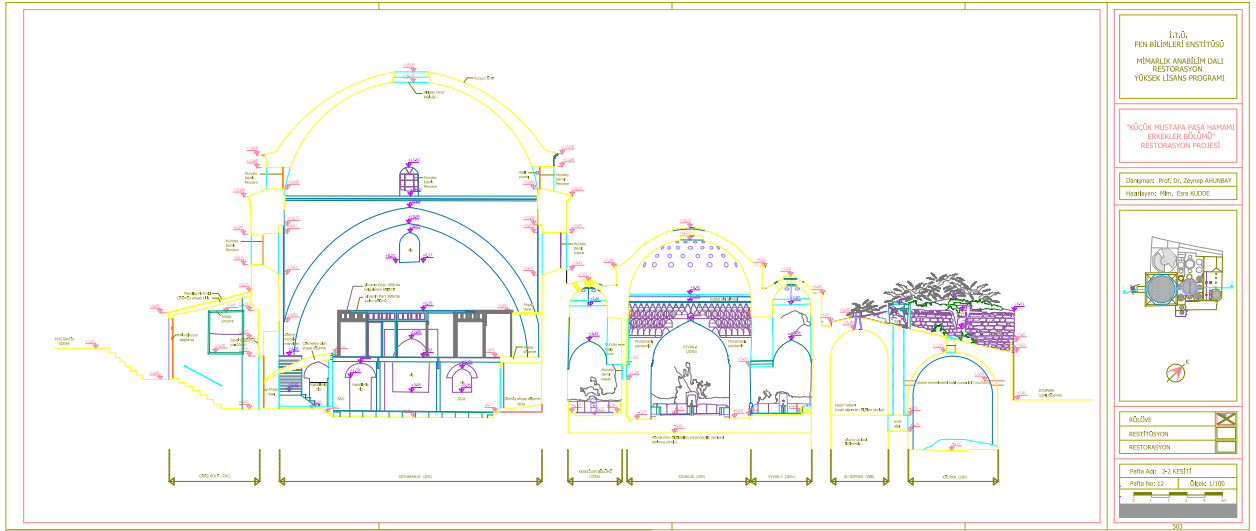
İ.İ.İ.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

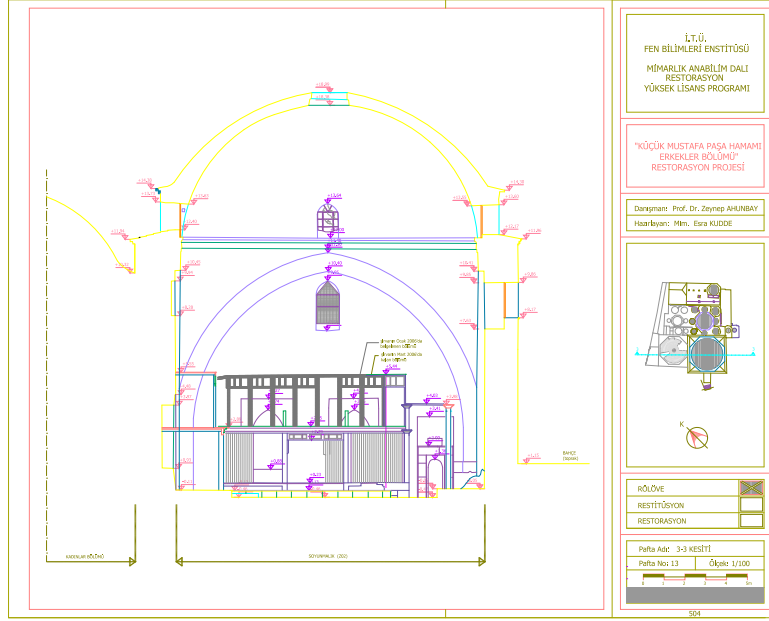
"YÜZÜK RESTORASYONUNUN
GÖZLEMLERİ VE
RESTORASYON PROSESİ"

Öğrenci: Prof. Dr. Dilek AKINBAŞ
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeynep

İSİM	
RESİM	
RESTORASYON	
Yüksek Lisans	
Yüksek Lisans	

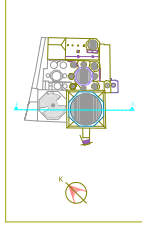

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

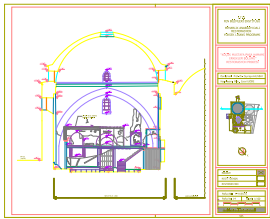
"KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÜLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

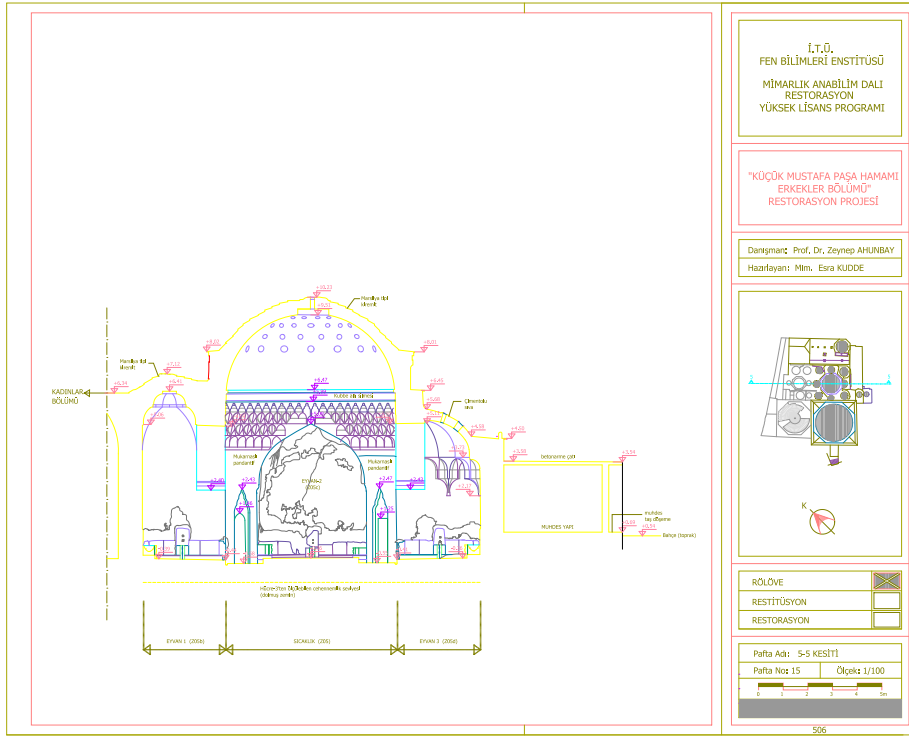
Deneyimci: Prof. Dr. Zeynep ANILIBAY
Yardımcı: Mm. Esra KUDDE

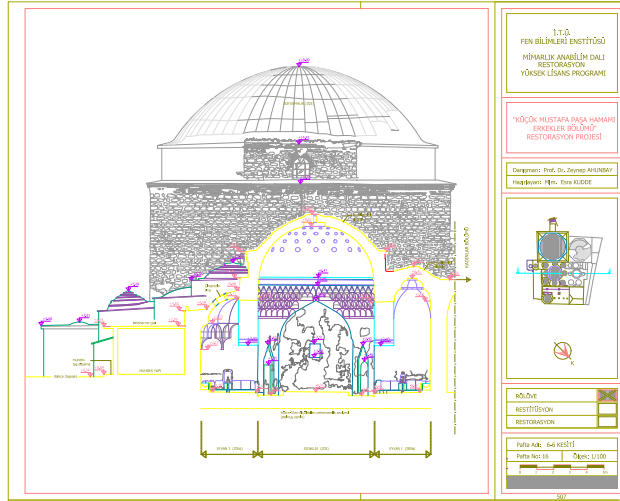

RÖLÜVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON

Pafta Adı: 3-3 KESİTİ
Pafta No: 13 Ölçek: 1/1000

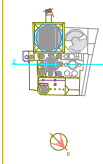

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜCEK LİSANS PROGRAMI

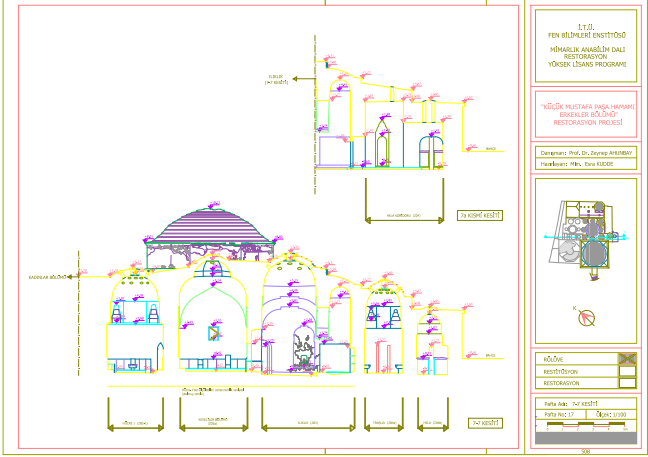
"YÜCEK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

Doğru: Prof. Dr. Zeynep AKINBAŞI
Yardımcı: Yrd. Doç. Dr. Feri KESER

BÖLÜM
RESTORASYON
RESTORASYON

Yapı No: 64/1000
Yapı No: 64/1000

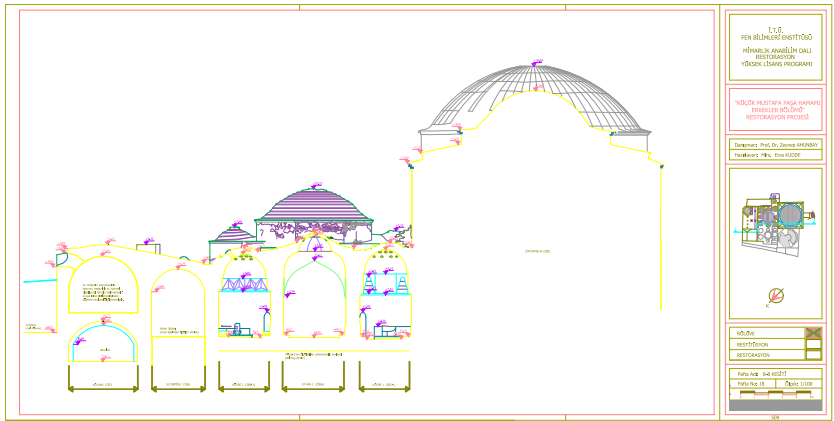
İ.T.İ.İ.
 FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
 MİMARLIK ANABİLİM DALI
 RESTORASYON
 YÖNSEL LİSANS PROGRAMI

YÜCEK MUSTAFA PAŞA HAMAM
 ENERJİ İZOLASYON
 RESTORASYON PROJESİ

Öğrenci: Prof. Dr. Zeynep AKEREBAY
 Profesör: Mimar. Emin KOCER

İZOLASYON
 RESTORASYON
 RESTORASYON

Sayfa No: 1/1
 Sayfa Toplamı: 1/1
 Proje No: 2023-2024

L.S. 1
 FEN BILAHIRI ENERJITISD
 MIBALAK KAWELLIH DALI
 RESTORASIYON
 YEROKA LIDAG POCULORNI

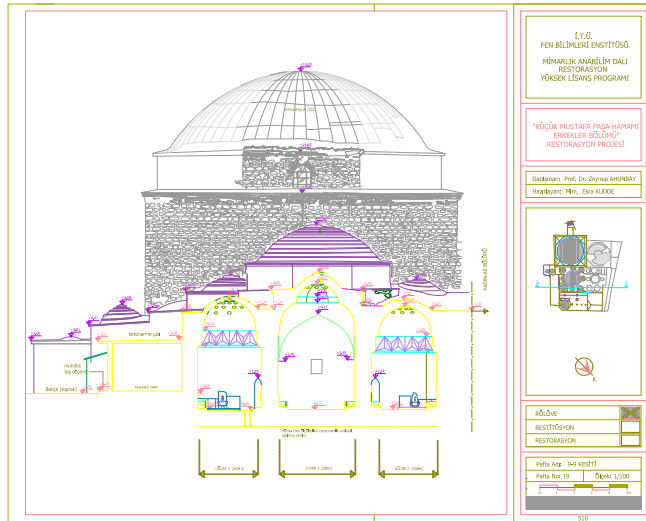
"KULOYI NULSTIYA INGA HANBARO
 ENERJIKER KULONTO"
 RESTORASIYON PROSESD

DONORNIY: POC. DO. TONNO ANHABA
 MIBALAK. N.N. 200-10000

1:50
 RESTORASIYON
 RESTORASIYON

INHA ANK 14-02-21
 INHA ANK 11 14-02-21

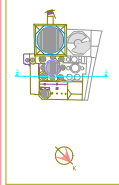
20

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

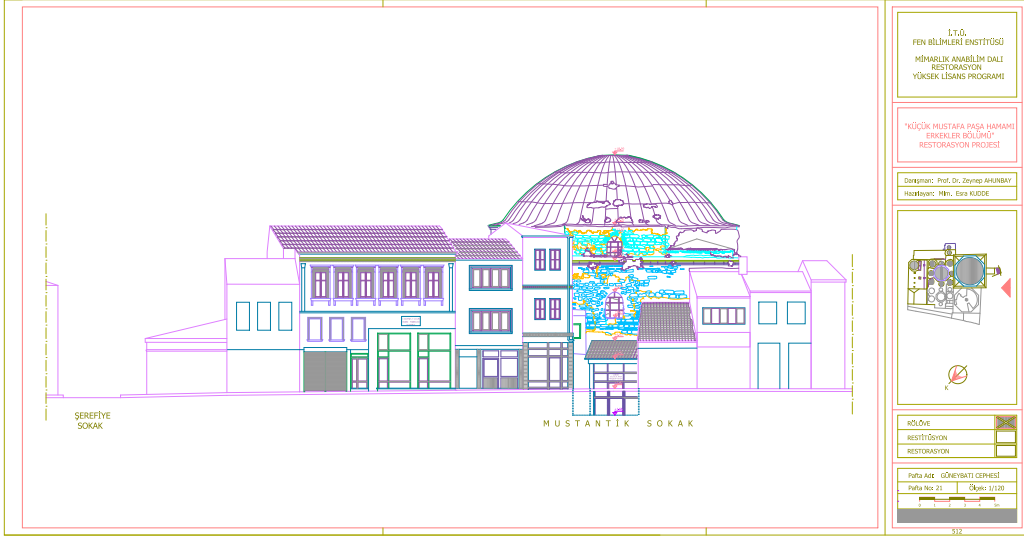
"KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ENDEKLER KÜLTÜRÜ"
RESTORASYON PROJESİ

Doktora: Prof. Dr. Zeynep ARSLANAY
Hocaya: M. Emin KÜÇÜK

M.Ö.Ö.
RESTORASYON
RESTORASYON

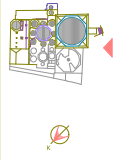
Pafta Adı: S-9 KESTİTİ
Pafta No: 1/9
Pafta Ölçüsü: 1/1000

L.T.Ö.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

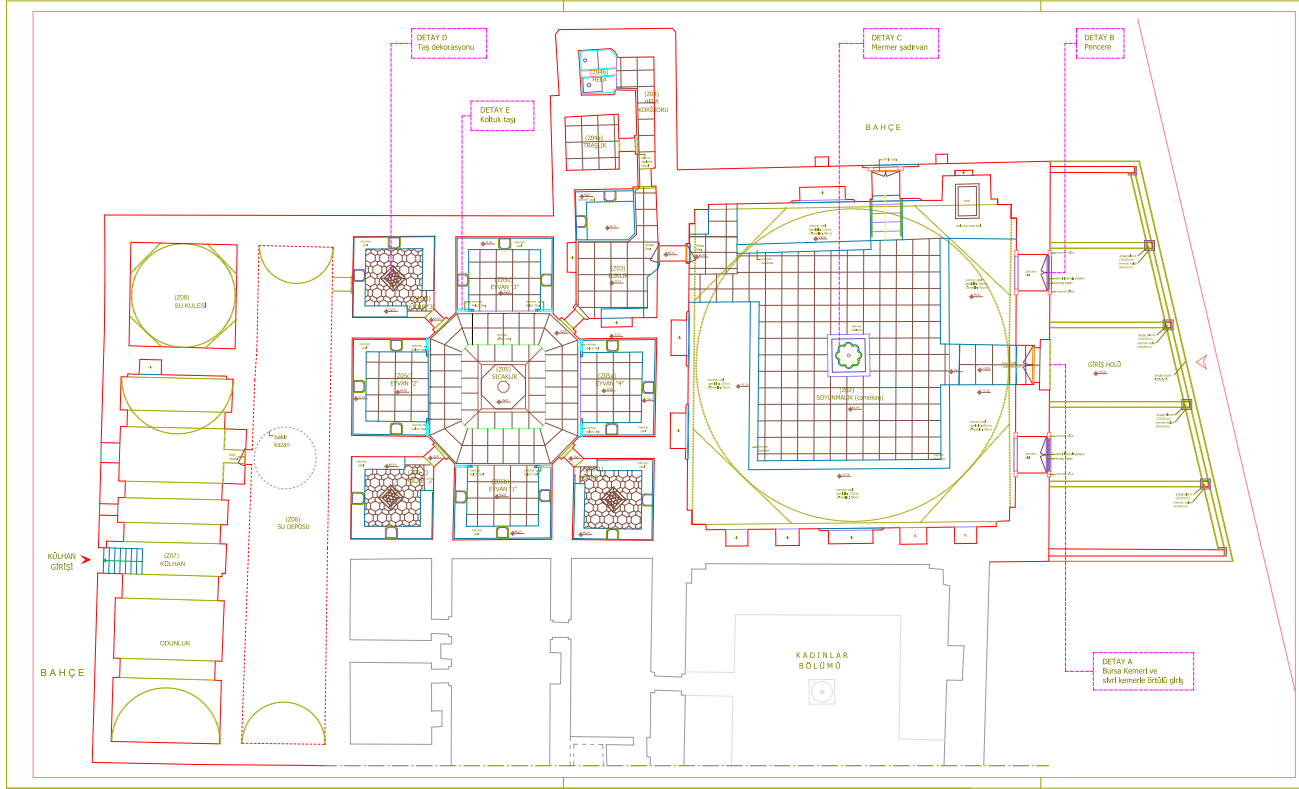
"KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI"
ENKELER SÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

Doçent: Prof. Dr. Zeynep AKINBAŞI
Hazırlayan: Mm, Esra KUDDE

ÖLÇÜYE
RESTORASYON
RESTORASYON

Pafta Adı: GÖNEYBATI ÇERRESİ
Pafta No: 21 | Ölçekteki Sayı: 1/100

İ.T.Ü.
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

"KÖÇÜK MUSTAFA PAŞA HAMAMI
ERKEKLER BÖLÜMÜ"
RESTORASYON PROJESİ

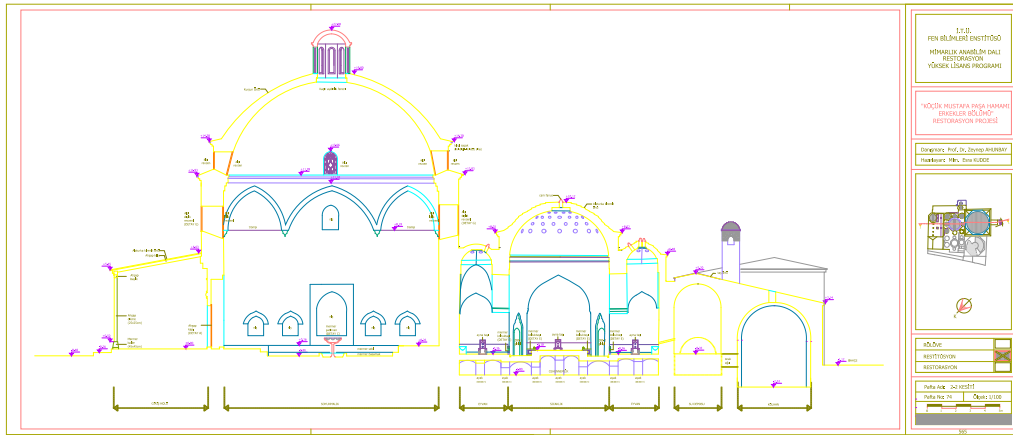
Danışman: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Hazırlayan: Mim. Esra KUĞDE

RÖLÖVE	☐
RESTİTÜSYON	☒
RESTORASYON	☒

Pafta Adı: PLAN (+1,00m kotu)
Pafta No: 72 Ölçek: 1/120

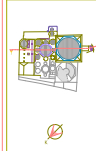

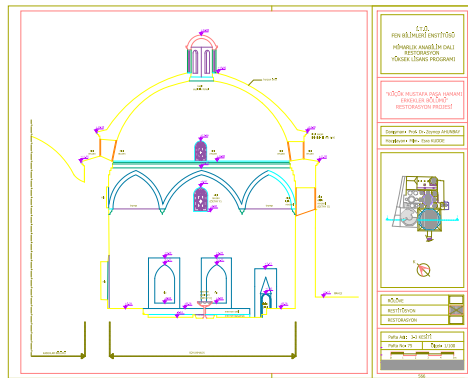
1:100
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

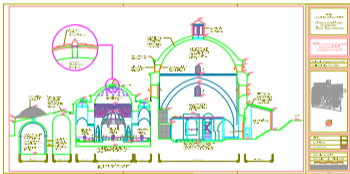
"MÖCÜK MİDİTAYA PRİMA LARANI
KONAKLARI BİLİMİN
RESTORASYON PROJESİ"

ÖĞRENCİ: Prof. Dr. Zeynep AKINBAŞ
DOKÜMAN: M. Ali ÖZDEMİR

ÖLÇEK	1:100
YERİ	MİMARLIK ANABİLİM DALI
PROJE ADI	RESTORASYON
PROJE NO	2011/1001
PROJE TARİHİ	2011/1001
PROJE YERİ	ÖZEL ÜNİVERSİTE

100
 1:100
 1:200
 1:500

1:1000
 1:2000
 1:5000

1:10000
 1:20000
 1:50000

اسم:	
تاريخ:	
موقع:	
مقياس:	
ملاحظات:	

ÖZGEÇMİŞ

Esra Kudde, 1982 yılında İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Pertevniyal Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1998'de İTÜ Mimarlık Bölümü'nde lisans öğrenimine başladı ve 2002'de mezun oldu. 2003 yılından bu yana, İTÜ Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı'nda yüksek lisans öğrenimi görmektedir. Restorasyon alanında çalışmaya, 2000 yılında stajını tamamladığı Zeyrek Camii'nde başlamıştır. Prof.Dr Zeynep Ahunbay ve Prof.Dr Metin Ahunbay yürütücülüğünde katıldığı çalışmalar şunlardır:

- [2000 -2006] Zeyrek (Eski Pantokrator Kilisesi) Camii
Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyonu
- [2006] Zeyrek, Şeyh Süleyman Mescidi Rölövesi
- [2003] Ayasofya Müzesi, Doğu Cephesi Rölövesi

Ayrıca; Sultanahmet'teki "Eminönü İl Sağlık Müdürlüğü Binası'nın (eski Sağlık Müzesi) Rölöve- Restitüsyon ve Restorasyonu Projesi" ile,
"Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü'nün Rölöve ve Restorasyonu Projesi"nde çalışmıştır.